

T.C
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



SEÇİLMİŞ SOSYO-EKONOMİK DEĞİŞKENLERİN
BÖLGESEL KALKINMADAKİ ROLÜ: TRC BÖLGESİ
ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN HAZIRLAYAN
Prof. Dr. Abdurrahim Fahimi AYDIN Ali OSMANOĞLU

MALATYA-2024

T.C
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SEÇİLMİŞ SOSYO-EKONOMİK DEĞİŞKENLERİN BÖLGESEL
KALKINMADAKİ ROLÜ: TRC BÖLGESİ ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME
DOKTORA TEZİ

HAZIRLAYAN
Ali OSMANOĞLU

DANIŞMAN
Prof. Dr. Abdurrahim Fahimi AYDIN

MALATYA-2024

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Abdurrahim Fahimi AYDIN'ın danışmanlığında doktora tezi olarak hazırladığım SEÇİLMİŞ SOSYO-EKONOMİK DEĞİŞKENLERİN BÖLGESEL KALKINMADAKİ ROLÜ: TRC BÖLGESİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME başlıklı çalışmamda bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek herhangi bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Ali OSMANOĞLU



TEŞEKKÜR

Bu çalışma Türkiye’de bölgeler arası gelişmişlik farklarının oluşmasında etkili olan sosyo-ekonomik değişkenlerin rolünün incelenmesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ni temsilen TRC bölgesi üzerine bir değerlendirme yapmayı amaçlamaktadır. Tez çalışmam sürecinde desteklerini, bilgi ve birikimlerini esirgemeyen değerli danışmanım sayın Prof. Dr. Abdurrahim Fahimi AYDIN’a, tez komitesi üyeleri sayın Prof. Dr. Ali ŞEN ve sayın Prof. Dr. Fatma ZEREN’e teşekkürü bir borç bilirim.

Benim bugünlere gelmemi sağlayan, dua ve desteklerini hiç esirgemeyen değerli babam Ömer OSMANOĞLU ve değerli annem Behiye OSMANOĞLU’na bana kattıkları her şey için teşekkür ederim. Zorlu ve yoğun tez sürecim boyunca ihmal ettiğim ancak yanımda olduklarını hep hissettiğim ve desteklerini hiç esirgemeyen yol arkadaşlarım değerli eşim Nur OSMANOĞLU ve kızım Nilhan OSMANOĞLU’na sonsuz teşekkür ederim.

Ali OSMANOĞLU

**SEÇİLMİŞ SOSYO-EKONOMİK DEĞİŞKENLERİN BÖLGESEL
KALKINMADAKİ ROLÜ: TRC BÖLGESİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
ÖZET**

Kalkınma, sosyal ve ekonomik başta olmak üzere toplumları etkileyen bütün göstergelerdeki iyileşmeyi ifade eden ve dinamik yapıya sahip bir kavramdır. Dolayısıyla kalkınmış ülkelerde yaşam standartları yüksek olmakta, ekonomik ve sosyal açıdan belirgin üstünlükler elde edilmektedir. Sanayi devriminin ortaya çıkışı ve gelişimiyle birlikte yaşanan üretim ve nüfus artışı, toplumların daha yüksek yaşam standartlarına erişebilmek adına çeşitli fırsatları değerlendirmelerine neden olmuştur. Sosyal ve ekonomik gelişmişlik farklılıkları ülkeler arasında olabileceği gibi ülkelerin bölgeleri arasında da çeşitli sebeplerle ortaya çıkabilmektedir. Bölgeler arasında ortaya çıkan gelişmişlik farklılıkların azaltılması ve giderilmesi adına yapılan faaliyetlerin tümü bölgesel kalkınma adı altında ele alınmaktadır. Geri kalmış bölgelerin kalkınmasını sağlamak için devlet otoriteleri aracılığıyla yürütülen politikalar bölgesel kalkınma politikaları olarak bilinmektedir. Bu politikalar kapsamında bölgelerin sosyal ve ekonomik değişim dönüşümünü sağlayacak çok yönlü plan ve programlar yapılmaktadır. Türkiye, AB uyum yasaları kapsamında İBBS ya da NUTS olarak bilinen yöntemi benimsemiş ve üç farklı düzey bölge sınıflandırması yapılmıştır. Bu çalışmada İBBS düzey 2’de yer alan 26 adet bölge için 23 adet sosyal ve ekonomik değişken belirlenmiş, 2013-2022 dönemi için Temel Bileşenler Analizi yapılarak bir “bölgesel kalkınma endeksi” elde edilmiştir. Analiz kapsamında endeks için etkili olan değişkenler incelenmiş, değişkenlerin uyumu ve tutarlılığının incelenmesi için Cronbach’s Alfa değeri hesaplanmıştır. Bu değer ile endeks hesaplanması için seçilen değişkenlerin uyumu çok yüksek bulunmuştur. Analiz sonucunda değişkenler için endeks ağırlığı belirlenmiş ve her bir bölge için endeks hesaplanmıştır. Seçilmiş değişkenlerin bölgesel kalkınmadaki rolü kapsamında 2013-2022 döneminde bölgelerin endeks değeri artan bir seyirdedir. Analiz dönemi boyunca ortalama endeks değeri bakımından en iyi olanaklara sahip ve en iyi durumda olan bölgenin TR10 bölgesi, yetersiz durumda olan veya geri kalmış olarak nitelendirilebilecek bölgenin TRC3 olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel İktisat, Bölge, Kalkınma, Bölgesel Kalkınma, İBBS.

THE ROLE OF SELECTED SOCIO-ECONOMIC VARIABLES IN REGIONAL DEVELOPMENT: AN ASSESSMENT ON THE TRC REGION

ABSTRACT

Development is a dynamic concept that refers to improving all indicators affecting societies, especially social and economic ones. Therefore, living standards in developed countries are high and significant economic and social advantages are achieved. The increase in production and population with the emergence and development of the Industrial Revolution has led societies to take advantage of various opportunities to achieve higher living standards. Differences in social and economic development can occur between countries as well as between regions of countries for various reasons. All of the activities carried out to reduce and eliminate the development differences between regions are considered under the name of regional development. Policies carried out through state authorities to ensure the development of underdeveloped regions are known as regional development policies. Within the scope of these policies, multifaceted plans and programs are made to ensure the social and economic transformation of the regions. Turkey has adopted the method known as IBBS or NUTS within the scope of EU harmonization laws, and three different levels of regional classification have been established. This study determined 23 social and economic variables for 26 regions in NUTS level 2, and a "regional development index" was obtained for 2013-2022 by performing a Principal Component Analysis. Within the scope of the analysis, the variables that are effective for the index were examined, and Cronbach's Alpha value was calculated to examine the compatibility and consistency of the variables. With this value the compatibility of the variables selected for the index calculation was very high. As a result of the analysis, index weights were determined for the variables and the index was calculated for each region. Within the scope of the role of selected variables in regional development, the index value of the regions in 2013-2022 is on an increasing trend. In terms of the average index value during the analysis period, it was concluded that the TR10 region has the best opportunities and is in the best condition, while TRC3 is the region that is inadequate or can be characterized as backward.

Keywords: Regional Economics, Region, Development, Regional Development, NUTS.

**SEÇİLMİŞ SOSYO-EKONOMİK DEĞİŞKENLERİN BÖLGESEL
KALKINMADAKİ ROLÜ: TRC BÖLGESİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
İÇİNDEKİLER**

ONUR SÖZÜ.....	i
TEŞEKKÜR.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiv
KISALTMALAR.....	xvi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL KALKINMANIN KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVESİ

1.1. Bölge Kavramı.....	4
1.2. Bölge Türleri.....	5
1.2.1. İktisadi Yapılarına Göre Bölgeler.....	5
1.2.1.1. Homojen Bölge.....	5
1.2.1.2. Polarize Bölge.....	6
1.2.1.3. Plan Bölge.....	7
1.2.2. İktisadi Gelişmişlik Düzeylerine Göre Bölgeler.....	7
1.2.2.1. Gelişmiş Bölgeler.....	8
1.2.2.2. Az Gelişmiş Bölgeler.....	8
1.2.2.3. Duraklamış Bölgeler.....	9
1.2.2.4. Kalabalık Bölgeler.....	10
1.3. İktisadi Kalkınma Kavramı.....	10
1.3.1. Kalkınmanın Tarihsel Süreci.....	12
1.3.2. Kalkınma-Büyüme Ayrımı.....	13
1.3.3. Kalkınma Modelleri.....	14
1.4. Bölgesel Kalkınma.....	16
1.4.1. Bölgesel Kalkınmanın Tarihsel Süreci.....	18
1.4.2. Bölgesel Kalkınma Teorileri	20

1.4.3. Bölgesel Kalkınmayı Etkileyen Faktörler.....	22
1.4.4. Bölgesel Kalkınma Politikası.....	23
1.4.4.1. Bölgesel Kalkınma Politikasının Amaçları.....	25
1.4.4.2. Bölgesel Kalkınma Politikasının Araçları.....	26
1.4.5. Bölgesel Kalkınma Politikasına Yönelik Temel İlkeler.....	27
1.4.5.1. Sosyal Kârlılık.....	28
1.4.5.2. Yapay Kalkınma Kutbu.....	29
1.4.5.3. Halkın Katılması.....	30
1.4.6. Bölgesel Dengesizlik Sorunu.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA'DA BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI VE UYGULAMALARI

2.1. Bölgesel Kalkınma Ajansları.....	33
2.1.1. Tanım.....	33
2.1.2. İdari Yapı.....	35
2.1.3. İşlev ve Stratejiler.....	38
2.2. Seçilmiş Ülkelerde Bölgesel Kalkınma Ajansları.....	39
2.2.1. Almanya.....	40
2.2.2. Fransa.....	42
2.2.3. İngiltere.....	43
2.2.4. İtalya.....	44
2.2.5. Macaristan.....	46
2.3. Avrupa Birliği'nde Bölgesel Kalkınma Politikaları.....	47
2.4. Avrupa Birliği'nde Bölgesel Yenilik Sistemi.....	51
2.4.1. Finlandiya.....	54
2.4.2. İsveç.....	55
2.4.3. Polonya.....	57
2.5. Seçilmiş Ülkelerde Bölgesel Kalkınma Politikası.....	58
2.5.1. Amerika Birleşik Devletleri.....	59
2.5.2. Bulgaristan.....	61
2.5.3. Çin.....	62
2.5.4. Güney Kore.....	64

2.5.5. Norveç.....	65
--------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE GENEL VE BÖLGESEL DÜZEYDE UYGULANAN KALKINMA POLİTİKALARI

3.1. Planlı Dönem Öncesi Bölgesel Kalkınma Politikaları.....	67
3.2. Planlı Dönemde Bölgesel Kalkınma Politikaları.....	70
3.2.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	73
3.2.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	74
3.2.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı	75
3.2.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı	76
3.2.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	77
3.2.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı	78
3.2.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	79
3.2.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	81
3.2.9. Dokuzuncu Kalkınma Planı.....	83
3.2.10. Onuncu Kalkınma Planı	84
3.2.11. On Birinci Kalkınma Planı.....	86
3.3. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS)	87
3.4. Türkiye’de Bölgesel Farklılıklar.....	90
3.5. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Türkiye.....	93
3.5.1. İnsani Gelişme Endeksi (İGE)	98
3.6. Avrupa Birliği’nin Bölgesel Politikası ve Türkiye.....	101
3.7. Bölgesel Kalkınma Faaliyetleri.....	104
3.7.1. Kamu Yatırımları.....	104
3.7.2. Yatırım ve İstihdam Teşviki.....	107
3.7.3. Organize Sanayi Bölgeleri.....	110
3.7.4. Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) Uygulaması.....	114
3.7.5. Teknoparklar.....	118
3.7.6. Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı (CMDP).....	124
3.7.7. Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı (SOGEP).....	124
3.8. Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajansları.....	125
3.8.1. Bölgelere Göre Bölgesel Kalkınma Ajansları.....	127

3.8.1.1. TR1 Bölgesi.....	128
3.8.1.2. TR2 Bölgesi.....	129
3.8.1.3. TR3 Bölgesi.....	130
3.8.1.4. TR4 Bölgesi.....	132
3.8.1.5. TR5 Bölgesi.....	133
3.8.1.6. TR6 Bölgesi.....	134
3.8.1.7. TR7 Bölgesi.....	136
3.8.1.8. TR8 Bölgesi.....	138
3.8.1.9. TR9 Bölgesi.....	140
3.8.1.10. TRA Bölgesi.....	141
3.8.1.11. TRB Bölgesi.....	142
3.8.1.12. TRC Bölgesi.....	143
3.9. Bölgesel Kalkınma Programları.....	145
3.9.1. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP).....	146
3.9.2. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP).....	148
3.9.3. Doğu Anadolu Projesi (DAP).....	150
3.9.4. Konya Ovası Projesi (KOP).....	151

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SOSYO-EKONOMİK DEĞİŞKENLERİN BÖLGESEL KALKINMADAKİ ROLÜ

4.1. Nüfus.....	153
4.2. Göç.....	153
4.3. Gayri Safı Yurtiçi Hasıla.....	154
4.4. Yatırımlar.....	155
4.5. Girişimcilik.....	156
4.6. Dış Ticaret.....	158
4.7. İşgücü ve İstihdam.....	159
4.8. Eğitim.....	160
4.9. Sağlık.....	161
4.10. Kültürel Faaliyetler.....	162
4.11. Turizm.....	163

BEŞİNCİ BÖLÜM
SEÇİLMİŞ SOSYO-EKONOMİK DEĞİŞKENLERLE İBBS DÜZEY 2
BÖLGELERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

5.1. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı.....	165
5.2. Araştırmanın Kapsamı.....	166
5.3. Araştırmanın Yöntemi.....	166
5.4. Araştırmada Kullanılan Değişkenler.....	166
5.5. Bölgesel İstatistiklerin Yüzdesel Değerleri.....	167
5.5.1. Yıllar ve Bölgeler Bazında Detaylı İnceleme.....	168
5.6. Temel Bileşenler Analizi (TBA).....	209
5.7. Bölgesel Kalkınma Endeksi.....	210
5.7.1. Yıllara Göre Bölgelerin Endeks Perspektifinde Değerlendirilmesi.....	215
5.7.1.1. TR10 Bölgesi.....	216
5.7.1.2. TR21 Bölgesi.....	217
5.7.1.3. TR22 Bölgesi.....	218
5.7.1.4. TR31 Bölgesi.....	218
5.7.1.5. TR32 Bölgesi.....	219
5.7.1.6. TR33 Bölgesi.....	220
5.7.1.7. TR41 Bölgesi.....	220
5.7.1.8. TR42 Bölgesi.....	221
5.7.1.9. TR51 Bölgesi.....	222
5.7.1.10. TR52 Bölgesi.....	222
5.7.1.11. TR61 Bölgesi.....	223
5.7.1.12. TR62 Bölgesi.....	224
5.7.1.13. TR63 Bölgesi.....	224
5.7.1.14. TR71 Bölgesi.....	225
5.7.1.15. TR72 Bölgesi.....	226
5.7.1.16. TR81 Bölgesi.....	226
5.7.1.17. TR82 Bölgesi.....	227
5.7.1.18. TR83 Bölgesi.....	228
5.7.1.19. TR90 Bölgesi.....	228
5.7.1.20. TRA1 Bölgesi.....	229

5.7.1.21. TRA2 Bölgesi.....	230
5.7.1.22. TRB1 Bölgesi.....	230
5.7.1.23. TRB2 Bölgesi.....	231
5.7.1.24. TRC1 Bölgesi.....	231
5.7.1.25. TRC2 Bölgesi.....	232
5.7.1.26. TRC3 Bölgesi.....	233
5.7.2. Yıllara Göre Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralamaları.....	233
5.8. TRC Bölgesi Üzerine Bir Değerlendirme.....	239
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	243
KAYNAKÇA.....	250



TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 2.1: BKA'ların Ülkelere Göre Kuruluş Yılları.....	35
Tablo 2.2: Seçili Ülkelerde BKA'ların Yasal Statüleri.....	37
Tablo 2.3: Nüfus Aralıklarıyla NUTS Düzeyleri.....	51
Tablo 3.1: Türkiye'de Düzeylerine Göre İBBS Bölgeleri.....	88
Tablo 3.2: İGE Hesaplanmasında Kullanılan Minimum ve Maksimum Değerler.....	100
Tablo 3.3: İGE Değer Aralıkları.....	101
Tablo 3.4: 2017-2021 Dönemi Türkiye İGE Değerleri.....	101
Tablo 3.5: Türkiye'de Son Yıllarda En Çok Yatırım Yapılan İller (Bin TL).....	106
Tablo 3.6: 2023 Yılı Kamu Yatırım Programı Genel Büyüklükleri (TL).....	107
Tablo 3.7: 2022 Yılı İtibarıyla Türkiye'de İllere Göre OSB Sayısı.....	112
Tablo 3.8: 1968 Yılı KÖY Kapsamındaki İller.....	115
Tablo 3.9: 03.07.1981 Tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile KÖY Kapsamındaki İller.....	116
Tablo 3.10: 12.12.1984 Tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile KÖY Kapsamındaki İller.....	116
Tablo 3.11: 08.11.1990 Tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile KÖY Kapsamındaki İller.....	117
Tablo 3.12: 14.10.1996 Tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile KÖY Kapsamındaki İller.....	117
Tablo 3.13: 13.10.1998 Tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile KÖY Kapsamındaki İller.....	118
Tablo 3.14: Türkiye'de Faaliyette Olan Teknoloji Geliştirme Bölgeleri.....	120
Tablo 3.15: Türkiye'de Bölgelere Göre BKA'lar.....	127
Tablo 5.1: Düzey 2 Bölgelerinin 2013-2022 Dönemi İçin Kullanılan Değişkenler....	167
Tablo 5.2: TR10 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri.....	168
Tablo 5.3: TR21 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri.....	169
Tablo 5.4: TR22 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri.....	170
Tablo 5.5: TR31 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri.....	172
Tablo 5.6: TR32 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri.....	173
Tablo 5.7: TR33 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri.....	175
Tablo 5.8: TR41 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri.....	177

Tablo 5.9: TR42 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri.....	178
Tablo 5.10: TR51 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri.....	180
Tablo 5.11: TR52 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri.....	181
Tablo 5.12: TR61 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri.....	183
Tablo 5.13: TR62 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri.....	185
Tablo 5.14: TR63 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri.....	186
Tablo 5.15: TR71 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri.....	188
Tablo 5.16: TR72 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri.....	190
Tablo 5.17: TR81 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri.....	191
Tablo 5.18: TR82 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri.....	193
Tablo 5.19: TR83 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri.....	195
Tablo 5.20: TR90 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri.....	197
Tablo 5.21: TRA1 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri.....	198
Tablo 5.22: TRA2 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri.....	200
Tablo 5.23: TRB1 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri.....	201
Tablo 5.24: TRB2 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri.....	203
Tablo 5.25: TRC1 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri.....	204
Tablo 5.26: TRC2 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri.....	206
Tablo 5.27: TRC3 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri.....	207
Tablo 5.28: Özdeğerler ve Açıklanan Varyans Değerleri.....	210
Tablo 5.29: Değişkenlerin Endeks Açısından Gruplanması.....	211
Tablo 5.30: Endeks Değerinin Tanımlayıcı İstatistikleri.....	213
Tablo 5.31: Bölgelere Göre Endeks Değerleri.....	213
Tablo 5.32: Yıllara Göre Bölgelerin Kalkınmışlık Endeks Değerleri.....	215
Tablo 5.33: 2013 Yılı Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralamaları.....	233
Tablo 5.34: 2014 Yılı Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralamaları.....	234
Tablo 5.35: 2015 Yılı Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralamaları.....	234
Tablo 5.36: 2016 Yılı Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralamaları.....	235
Tablo 5.37: 2017 Yılı Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralamaları.....	236
Tablo 5.38: 2018 Yılı Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralamaları.....	236
Tablo 5.39: 2019 Yılı Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralamaları.....	237
Tablo 5.40: 2020 Yılı Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralamaları.....	238

Tablo 5.41: 2021 Yılı Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralamaları.....	238
Tablo 5.42: 2022 Yılı Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralamaları.....	239
Tablo 5.43: 2013-2022 Bölgesel Kalkınma Endeksi Kademeleri.....	240
Tablo 5.44: Bölgesel Kalkınma Endeksine Göre Bölgelerin Gelişmişlik Kademeleri.....	240



ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1: Bölgesel Yenilik Sistemi'nin Tarafları.....	53
Şekil 3.1: Türkiye'de Kademelere Göre Gelişmişlik Haritası.....	92
Şekil 3.2: İllerin Gelişmişlik Kademeleri Haritası.....	92
Şekil 3.3: Düzey-2 Bölgelerinin Gelişmişlik Haritası.....	93
Şekil 3.4: İGE Bileşenleri.....	100
Şekil 3.5: Türkiye'de İllere Göre Teknoloji Geliştirme Bölgeleri.....	123
Şekil 3.6: Türkiye'de BKA Haritası.....	128
Şekil 3.7: İSTKA Haritası	128
Şekil 3.8: TRAKYAKA Haritası.....	129
Şekil 3.9: GMKA Haritası.....	130
Şekil 3.10: İZKA Haritası.....	130
Şekil 3.11: GEKA Haritası.....	131
Şekil 3.12: ZAFER Haritası.....	131
Şekil 3.13: BEBKA Haritası.....	132
Şekil 3.14: MARKA Haritası.....	133
Şekil 3.15: ANKARAKA Haritası.....	133
Şekil 3.16: MEVKA Haritası.....	134
Şekil 3.17: BAKA Haritası.....	135
Şekil 3.18: CKA Haritası.....	135
Şekil 3.19: DOGAKA Haritası.....	136
Şekil 3.20: AHİKA Haritası.....	137
Şekil 3.21: ORAN Haritası.....	138
Şekil 3.22: BAKKA Haritası.....	138
Şekil 3.23: KUZKA Haritası.....	139
Şekil 3.24: OKA Haritası.....	140
Şekil 3.25: DOKA Haritası.....	140
Şekil 3.26: KUDAKA Haritası.....	141
Şekil 3.27: SERKA Haritası.....	142
Şekil 3.28: FKA Haritası.....	142
Şekil 3.29: DAKA Haritası.....	143
Şekil 3.30: İKA Haritası.....	144

Şekil 3.31: KARACADAG Haritası.....	144
Şekil 3.32: DİKA Haritası.....	145
Şekil 5.1: Değişkenlerin Gruplandırılması.....	211
Şekil 5.2: Bölgelere Göre Bölgesel Kalkınma Endeksi Değerleri.....	215
Şekil 5.3: TR10 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri.....	216
Şekil 5.4: TR21 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri.....	217
Şekil 5.5: TR22 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri.....	218
Şekil 5.6: TR31 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri.....	218
Şekil 5.7: TR32 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri.....	219
Şekil 5.8: TR33 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri.....	220
Şekil 5.9: TR41 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri.....	220
Şekil 5.10: TR42 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri.....	221
Şekil 5.11: TR51 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri.....	222
Şekil 5.12: TR52 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri.....	222
Şekil 5.13: TR61 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri.....	223
Şekil 5.14: TR62 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri.....	224
Şekil 5.15: TR63 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri.....	224
Şekil 5.16: TR71 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri.....	225
Şekil 5.17: TR72 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri.....	226
Şekil 5.18: TR81 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri.....	226
Şekil 5.19: TR82 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri.....	227
Şekil 5.20: TR83 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri.....	228
Şekil 5.21: TR90 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri.....	228
Şekil 5.22: TRA1 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri.....	229
Şekil 5.23: TRA2 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri.....	230
Şekil 5.24: TRB1 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri.....	230
Şekil 5.25: TRB2 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri.....	231
Şekil 5.26: TRC1 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri.....	231
Şekil 5.27: TRC2 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri.....	232
Şekil 5.28: TRC3 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri.....	233

KISALTMALAR

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
ABKF:	Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu
AET:	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AHİKA:	Ahiler Kalkınma Ajansı
ANKARAKA:	Ankara Kalkınma Ajansı
ARA:	Area Development Administration
AR-GE:	Araştırma ve Geliştirme
ASF:	Avrupa Sosyal Fonu
ATYGF:	Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu
AYB:	Avrupa Yatırım Bankası
BAKA:	Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı
BAKKA:	Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı
BBYSP:	Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı
BEBKA:	Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı
BGK:	Bölgesel Gelişme Komitesi
BGUS:	Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi
BGYK:	Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu
BKA:	Bölgesel Kalkınma Ajansı
BYKP:	Beş Yıllık Kalkınma Planı
CKA:	Çukurova Kalkınma Ajansı
CMDP:	Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı
DAKA:	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı
DAKP:	Doğu Anadolu Kalkınma Programı
DAP:	Doğu Anadolu Projesi
DİKA:	Dicle Kalkınma Ajansı
DOGAKA:	Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı
DOKA:	Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı
DOKAP:	Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı
DPT:	Devlet Planlama Teşkilatı
DSİ:	Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğu

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

ERVET: Emilia-Romagna Valorizzazione Economica Territorio

EURADA: European Association Of Development Agencies

EUROSTAT: Avrupa Toplulukları İstatistik Ofisi/ European Statistics

FKA: Fırat Kalkınma Ajansı

GAP: Güneydoğu Anadolu Projesi

GEKA: Güney Ege Kalkınma Ajansı

GMKA: Güney Marmara Kalkınma Ajansı

GRW: Joint Federal Government/Länder Scheme For The Improvement Of Regional Economic Structures

GSYH: Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla

GSMH: Gayrisafi Milli Hâsıla

ILO: International Labour Organization

İBBS: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması

İGE: İnsani Gelişme Endeksi

İGR: İnsani Gelişme Raporu

İİBK: İş ve İşçi Bulma Kurumu

İKA: İpekyolu Kalkınma Ajansı

İSTKA: İstanbul Kalkınma Ajansı

İŞKUR: Türkiye İş Kurumu

İTÜ: İstanbul Teknik Üniversitesi

İZKA: İzmir Kalkınma Ajansı

JICA: Japon Uluslararası İşbirliği Ajansı

KARACADAG: Karacadağ Kalkınma Ajansı

KBGSYH: Kişi Başı Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla

KDV: Katma Değer Vergisi

KHK: Kanun Hükmünde Kararname

KOBİ: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler

KOSGEB: Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı

KÖY: Kalkınmada Öncelikli Yöre

KUDAKA: Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı

KUZKA: Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı

MARKA: Doğu Marmara Kalkınma Ajansı
MEVKA: Mevlana Kalkınma Ajansı
NUTS: Nomenclature of Territorial Units for Statistics
ODTÜ: Ortadoğu Teknik Üniversitesi
OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OKA: Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı
ORAN: Orta Anadolu Kalkınma Ajansı
OSB: Organize Sanayi Bölgeleri
RSC: Reel Hizmet Merkezleri
SBB: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
SEGE: Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırmaları
SERKA: Serhat Kalkınma Ajansı
SOGEP: Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı
STK: Sivil Toplum Kuruluşları
TL: Türk Lirası
TOKİ: Toplu Konut İdaresi Başkanlığı
TRAKYAKA: Trakya Kalkınma Ajansı
TVA: Tennessee Valley Authority
UNDP: United Nations Development Programme
UNIDO: United Nations Industrial Development Organization
vb.: Ve benzeri
YHGP: Yeşilırmak Havza Gelişim Projesi
yy.: Yüzyıl
ZAFER: Zafer Kalkınma Ajansı
ZBK: Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi

SEÇİLMİŞ SOSYO-EKONOMİK DEĞİŞKENLERİN BÖLGESEL KALKINMADAKİ ROLÜ: TRC BÖLGESİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

GİRİŞ

Bölge kavramı, literatürde farklı tanımlamalara ve farklı türlere göre incelenebilmektedir. Temelde ekonomik, sosyal, idari, toprak, iklim ve bitki özellikleri bakımından benzer yapıda olan ve aynı soydan gelmiş insanların yaşadığı alan olarak tanımlanabilmektedir. Bölge kavramı iktisadi anlamda kıyaslama ve analiz yapılabilmesi açısından bir ihtiyaç olarak görülür ve iktisadi açıdan yapılarına göre ve gelişmişlik düzeylerine göre sınıflandırılarak türlere ayrılmaktadır. İktisadi yapılarına göre homojen, polarize ve plan bölge olarak, iktisadi gelişmişlik düzeylerine göre ise gelişmiş, az gelişmiş, duraklamış ve kalabalık bölge olarak türlere ayrılmaktadır. Dünyada ve ülkemizde iktisadi yapı ve düzen, gelişme düzeyleri ve sistematik açıdan çeşitli bölgeler mevcuttur. Bu ayrıma neden olabilecek ekonomik, sosyal ve fiziki farklar bir sorun olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu farkların azaltılması hatta giderilmesi ve geri kalmış bölgelerin gelişmesi tüm ülkeler için büyük önem ifade etmektedir.

Bölgesel kalkınma, iktisadi kalkınma kavramının içerdiği anlam ve önemin bölgeler için uyarlanması olarak düşünülebilir. O halde kalkınma kavramına paralel olarak bir bölgenin ve bölgede yaşayan bireylerin sosyal ve ekonomik yönden bir iyileşme durumuna geçmesi, düzelmesi ve daha iyiye gitmesi bölgesel anlamda kalkınmayı ifade etmektedir. Kalkınma süreci dinamik bir yapıya sahip olduğundan bölgesel kalkınmayı etkileyebilecek faktörler ortaya çıkabilmektedir. Bu bağlamda ekonomik ve sosyal yapıyı değiştirebilecek her unsur aynı zamanda bölgesel kalkınmayı etkilemektedir. Politik koşullar, ekonomik ve sosyal yapı, teknoloji, ekonomik krizler, savaş ortamları, teknoparklar, istihdam olanakları, nüfus hareketleri, ulaşım imkanları, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi birçok faktör bölgesel kalkınmayı etkileyebilmektedir. Bölgesel kalkınma sürecinde kullanılabilecek araçlar ise planlama, yatırımlar, teşvikler, girişimcilik ve potansiyel kaynakların ortaya çıkarılarak verimli ve etkin kullanımı olarak gösterilebilir. Bölgesel kalkınma süreci üç temel ilke çerçevesinde gerçekleştirilir. Bu ilkeler sosyal karlılık, yapay kalkınma kutbu ve halkın katılımı şeklinde sıralanmaktadır.

Türkiye, AB aday statüsünde yer alan ülkelerden biri olarak uyum yasaları kapsamında istatistiki verileri kayıt altına alma girişimi doğrultusunda, 2001 yılında İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS ya da NUTS) olarak bilinen yöntemi benimsemiş ve ilgili çalışmaları tamamlayarak 2002 yılında uygulamaya geçmiştir. Bu yöntem ile üç farklı düzey belirlenmiş düzey 1’de 12 bölge, düzey 2’de 26 bölge ve düzey 3’te 81 il bulunmaktadır. Düzey 2’de yer alan 26 adet bölgede yerel kalkınma dinamiklerini harekete geçirmek suretiyle bölgenin sahip olduğu kaynak ve potansiyellerini en iyi şekilde kullanabilmesine, kalkınmanın dengeli ve tüm ülkeyi kapsamına ve halkın fırsatlara eşit düzeyde erişimini sağlamak için faaliyetler gösteren bölgesel kalkınma ajansları bulunmaktadır. Türkiye’de bölgesel kalkınma faaliyetleri kapsamında kamu yatırımları, teşvik uygulamaları, organize sanayi bölgeleri, kalkınmada öncelikli yöreler uygulaması, teknoparklar, cazibe merkezlerini ve sosyal gelişmeyi destekleme programları uygulanmaktadır. Ayrıca bölgelere özgü olmak üzere Güneydoğu Anadolu Projesi, Doğu Karadeniz Projesi, Doğu Anadolu Projesi ve Konya Ovası Projesi uygulanmaktadır.

Bu çalışmada “Türkiye’de bölgeler arası gelişmişlik farklarının oluşmasında seçilmiş sosyo-ekonomik değişkenlerin rolü nedir?” sorusuna cevap aranacaktır. Bu doğrultuda seçilmiş sosyo-ekonomik değişkenlerin bölgesel kalkınmadaki rolü 2013-2022 dönemi için incelenmiş ve düzey 1’de yer alan TRC bölgesi üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışmada 10 yıllık dönemi kapsayan 23 adet değişkenin yıllar itibarıyla değerleri yüzdesel değerlere çevrilerek yıllar ve bölgeler bazında detaylıca incelenmiştir. Toplanan veriler ile Temel Bileşenler Analizi (TBA) yapılarak bir “bölgesel kalkınma endeksi” elde edilmiş ve bu endeks perspektifinde bölgelerin yıllara göre değerlendirmesi yapılmıştır. Ayrıca bölgelerin analiz döneminde yer alan her yıl için sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamaları yapılarak durumları irdelenmiştir.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde bölgesel kalkınma, kavramsal ve teorik yönden ele alınarak bölge kavramı açıklanmış ve bölge türleri incelenmiştir. Devamında iktisadi kalkınma kavramı ile ilgili tarihsel süreç irdelenerek kalkınma-büyüme ayrımı açıklanmış ve kalkınma modellerine değinilmiştir. Son olarak bölgesel kalkınma kavramı detaylıca incelenmiştir. Bu kapsamda bölgesel kalkınmanın tarihsel süreci, teorileri, etkileyen faktörleri, politikası, temel ilkeleri ve dengesizlik sorunu açıklanmıştır. İkinci bölümde dünyada bölgesel kalkınmaya yönelik politika ve

uygulamalara yer verilerek bölgesel kalkınma ajansları, Avrupa Birliği'nde bölgesel kalkınma politikaları ve yenilik sistemi ve çeşitli ülkelerde bölgesel kalkınma politikası örneklerine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde Türkiye'de genel ve bölgesel düzeyde uygulanan kalkınma politikaları, planlı dönem öncesi ve planlı dönem olarak incelenmiştir. Planlı dönemdeki beş yıllık kalkınma planları, kalkınma ile ilgili uygulamalar, bölgesel kalkınma faaliyetleri ve bölgesel kalkınma programları kapsamlı olarak ele alınmıştır. Dördüncü bölümde çalışmada uygulanacak analiz için kullanılacak değişkenlerin bölgesel kalkınmadaki rolü ile ilgili literatür incelenmiştir. Beşinci bölümde seçilmiş sosyo-ekonomik değişkenlerle İBBS düzey 2 bölgeleri üzerine bir uygulama yapılmıştır. Araştırma hakkında genel bilgiler açıklandıktan sonra toplanan verilerin yüzdesel dönüşümü yapılarak 2013-2022 dönemi incelenmiştir. Temel Bileşenler Analizi (TBA) ile bir "bölgesel kalkınma endeksi" elde edilerek bu endeksin bölgelere ve yıllara göre değerlendirmesi yapılmıştır. Daha sonra bölgelerin analiz döneminde yer alan her yıl için sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamaları yapılmış ve TRC bölgesi üzerine bir değerlendirme yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL KALKINMANIN KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVESİ

Çalışmanın birinci bölümünde bölgesel kalkınma, kavramsal ve teorik açıdan ele alınacaktır. Bu kapsamda bölge kavramı, türleriyle birlikte açıklanacaktır. Daha sonra iktisadi kalkınma ve bölgesel kalkınma kavramları detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

1.1. Bölge Kavramı

Bölge kavramı literatürde farklı tanımlara sahip olup temelde coğrafi alan olarak bilinmektedir. Bölge sözcüğü Türk Dil Kurumu'na göre “sınırları idari, ekonomik birliğe, toprak, iklim ve bitki özelliklerinin benzerliğine veya üzerinde yaşayan insanların aynı soydan gelmiş olmalarına göre belirlenen toprak parçası, mıntıka” olarak geçmektedir (www.sozluk.gov.tr 02.10.2020). Bölge kavramının belirleyicisi olarak “homojenlik” ifadesi ön plana çıkar ve bölge kavramı bazen bir mahalle bazen bir kent, birkaç ilden oluşan yöre veya birkaç ülkenin oluşturduğu kara parçasını temsil edebilir (Bozdoğan, 2006: 22). Bölge, elastiki bir yapıya da sahip olan ve mekân kavramından ayrı olarak süreklilik, benzerlik ve bütünlük içeren bir kavram olarak bilinmektedir (Türkoğlu, 2002: 7).

Türkiye’de İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına göre üç düzey bölge sınıflaması vardır. İBBS düzey 1, İBBS düzey 2 ve İBBS düzey 3 şeklinde ayrılmaktadır. İBBS düzey 1’e göre 12 adet, İBBS düzey 2’ye göre 26 adet bölge vardır. İBBS düzey 3’te ise 81 il ele alınmaktadır (Şengül vd., 2013: 78). Bu bölgelerin sahip olduğu üretim faktörleri, yer altı veya yer üstü zenginlikleri birbirinden farklıdır. Dolayısıyla bu bölgelerin gelişmişlik düzeyi farklı olmaktadır. Günümüzde bu farklılıkların artması, dengesizliklerin nedenlerinin araştırılmasına yönelik ilgiyi arttırmıştır ve bu durum ekonomistlerin ekonomik coğrafyayı yeniden keşfetmeleri sonucunu doğurmuştur (Arslan, 2005: 276).

Bölge kavramı, ekonomik analiz ve kıyaslamalarda arz ettiği önem dolayısıyla bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Bölge birimi, birçok verinin kıyaslanmasında en uygun ölçüyü sağlamaktadır. Küçüköğlu (2005: 6) çalışmasında, özellikle sanayi devrimi dolayısıyla toplumlarda ekonomik ve sosyal alanlarda hareketliliğin ortaya çıktığını bu durumun ülkelerarası ve bölgelerarası kalkınma farklılıklarını doğurduğunu dile getirmektedir. Ekonomik kalkınmayı hızlı bir şekilde gerçekleştirmeyi hedefleyen ülkeler, sanayileşmenin olduğu bölgeler ile diğer bölgeler arasında ortaya çıkan sosyo-

ekonomik dengesizlikleri gidermek için özel bölgesel kalkınma planları hazırlayıp uygulamaya koymaktadır. Bu açıdan bakıldığında bölge kavramının önemi daha net ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda bölgeler, yapısına ve gelişmişliklerine göre çeşitli türlere ayrılmaktadır.

1.2. Bölge Türleri

Bu başlıkta bölgelerin çeşitli kriterler kullanılarak türlere ayrıldığından bahsedilmektedir. Buna göre bölgeleri, iktisadi yapılarına ve iktisadi gelişmişlik düzeylerine ayırmak mümkün olabilmektedir. Bölgeler, iktisadi yapılarına göre üç, iktisadi gelişmişlik düzeylerine göre dört türe ayrılmaktadır.

1.2.1. İktisadi Yapılarına Göre Bölgeler

Bir toplumda iktisadi gelişmenin, ülkenin bölgeleri arasında dengeli sağlanabilmesi açısından bazı politikaların uygulanması gerekmektedir. Bu gereklilik, planlama bölgeleri ayrımında üç bölge kavramını karşımıza çıkarmaktadır. Bu üç kavram şöyle ifade edilebilir (Dinler, 2012: 74):

- Mevcut durumun belirlenmesi açısından homojen bölge,
- Fonksiyonel ilişkiler bakımından polarize bölge,
- Bölgesel kalkınma politikalarının yapılması açısından plan bölge şeklindedir.

İktisadi kalkınma planları uygulanırken mekân boyutunun kazandırılması yani ulusal planı bölgeselleştirebilmek için, o ülkede plan bölge ayrımının yapılması gereklidir. Bölgesel anlamda bu ayrımın nasıl yapılması gerektiği ise homojen, polarize ve plan bölge olmak üzere üç bölge kavramının incelenmesiyle gerçekleşebilmektedir. Bu bölge kavramları birbirlerinden farklı olmamakla birlikte birbirlerinin tamamlayıcıları olarak bilinmektedir. Homojen ve polarize bölgeler, plan bölgenin saptanmasında faydalanılabilecek bölgesel ayrıntılar olup, plan bölgenin saptanabilmesi hususunda karar vericilere yol göstermektedir (Öztürk, 2001: 117).

1.2.1.1. Homojen Bölge

Homojenlik, bütün bileşenleri aynı yapıda olan “bağdaşlık” anlamı taşımaktadır. Homojen alan ise, bütün birimleri kendi aralarında yakın özellikler gösteren alan şeklinde ifade edilmektedir (Dinler, 2012: 74). Homojen alanın tespiti için “homojenlik” adı altında kullanılan kıstaslar; eğitim seviyesi, beslenme düzeyi, işsizlik, kişi başına düşen gelir şeklindedir (Küçükoğlu, 2005: 14).

Homojen bölge kavramı, aynı gelişmişlik seviyesinde olan birbirine komşu illerden oluşan ve temel özellikleri açısından birbirine yakın olan birbirinden meydana gelen mekân şeklinde ifade edilmektedir (Küçüköğlu, 2005: 13-14). Bölge kavramı açıklanırken kesin çizgileri olan, mutlak şekilde sabitlenmiş, ortak bir tanımın olmadığı varsayılmaktadır. Tanımlamalar yapılırken bir bölgenin türdeş (homojen) karaktere sahip, fiziki ve kültürel özellikler açısından yakınındaki alanlardan ayrılabilen bir yer olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda bölge kavramının belirleyicisi olarak “homojen” karakter olması gösterilmektedir (Bozdoğan, 2006: 22).

Bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması dolayısıyla da uygulanmakta olan homojen bölge türü bu açıdan önem taşımaktadır. Bu özelliği dolayısıyla aynı gelişmişlik seviyesine sahip komşu iller, gelişmişlik seviyesi bakımından homojen bölgeyi oluşturmaktadır (Kanberoğlu, 2008: 9).

1.2.1.2. Polarize Bölge

Kutuplaşmış bölge olarak ifade edilen ve büyüme kutuplarının yönetilebildiği coğrafi alanlara yerleştirilmesiyle “polarize bölge” kavramı ortaya çıkmaktadır. Polarize bölge, bir merkezle iktisadi ve sosyal olarak başka bir merkez tarafından baskı altında bırakılan yerleri ifade etmektedir (Yıldız, 2007: 9).

Polarize bölgelerde birbirine bağlı kutuplaşmış yerleşme alanları mevcuttur ve buradaki ögeler arasında işlevsel ilişkiler bulunmaktadır. İşlevsel ilişkiler sayesinde bu bölgeler belli bir gelişmişlik seviyesine ulaşmıştır. Bu bölgelerde büyük kent, orta büyüklükte kent, köy gibi yerleşim alanları bulunmaktadır (Özer, 2009: 8). Küçük ölçekli yerleşme alanları daha büyük ölçekli yerleşme alanlarına bağlı olup onların cazibesi altında kalmaktadır. Örneğin, kasabaların kentlere, kentlerin metropollerin etkisi altında kalması buna kanıt olmaktadır. Polarize bölgelerin belirlenebilmesi için yerleşim yerleri arasındaki ticari ilişkiler esas alınarak yoğunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Bunun için bölgesel girdi-çıkış kare matrisi yöntemi kullanılmaktadır (Dinler, 2012: 78).

Polarize bölgeler, bazı kısımları birbirini tamamlayan ve aralarında, komşu bölgelere nispeten daha fazla değişimde bulunan homojen bölgelerin aksine heterojen bir yapıya sahiptir (Küçük, 2013: 17). Polarize bölgede bulunan yerleşim alanları kademeli şekilde olduğundan cazibe merkezi konumundaki bölgelerden en alt bölgeye kadar hiyerarşik bir yapı ortaya çıkmaktadır (Telli Üçler, 2014: 10).

1.2.1.3. Plan Bölge

Bölgelerin sınıflandırılmasında makroekonomik bakış açısıyla son bölge türü plan bölgedir. Plan bölge, belirli bazı planların uygulanması açısından oluşturulmuş alanları ifade etmektedir. Bu planlardan bazıları ulusal planı temsil edebileceği gibi bazen de bir alana özgü sorunun çözümü amacıyla oluşturulan mekânları ifade etmektedir (Karaca, 2018: 39).

Plan bölgeler, bölgesel kalkınma planlamaları yapmakla görevli olan yönetimin icra alanı içinde kalan alanlardır. Bu tip bölgeler kentlerden daha geniş, ülkelerden daha küçük ve yerinden yönetilen, demokratik bir yönetime ve bütçeye sahip bir planlama şeklidir. Bu alanlar iktisadi kalkınma planlarının uygulanmasını basitleştirmek ve bunlarla ilgili iktisadi kararlar arasında uyum sağlamak için belirlenmektedir. Plan bölgelerin sınırları doğal etkenler tarafından veya yerel ve merkezi yönetim tarafından belirlenebilmektedir (Kılınç Savrul, 2012: 11). Plan bölgenin belirlenebilmesi, sahadaki bazı çalışmalar sonucu ortaya çıkan homojen veya polarize bölgenin saptanması sonrasında mümkün olabilmektedir (Meriç, 2018: 30).

Homojen ve kutuplaşmış bölge faaliyetleri, bölge planlama çalışmalarına yol göstermektedir. Bu tip bölgelerde iktisadi yapı, iktisadi çalışmaların şekli, nüfusun sosyal ve iktisadi nitelikleri ve bölge ile çevre arasındaki iktisadi çalışmaların yoğunluğu esas alınarak bir sınırlama yapılmaktadır. Plan bölge ise, kalkınma planlarının yapılmasına yardımcı olmak, uygulamasını basitleştirmek ve bölgenin ülke kalkınmasına katılımını sağlamak için belirlenen bölgedir (Kılınç Savrul, 2012: 11). Bölgesel kalkınma planlarının uygulanması esnasında en çok karşılaşılan bölge türü plan bölgedir. Kalkınma planındaki ölçütler değiştikçe plan bölge türlerinin sayısı da buna bağlı olarak değişmektedir (Karaca, 2018: 40).

1.2.2. İktisadi Gelişmişlik Düzeylerine Göre Bölgeler

Ekonomik gelişme sürecine giren ülkelerde gelişme, ülkenin tüm alanlarında aynı anda başlamaz ve belirli ayrıcalıklı bölgelerde meydana gelen gelişme bu merkezlerde yoğunlaşarak sürmektedir. Bu durum bölgeler arası gelişmişlik farklarını ortaya çıkarmaktadır. Bu farklar belirli bir süre sonra birtakım sorunların çıkmasına neden olmaktadır. Farklılaşma nedeniyle ortaya çıkan bölgelerin bazıları problemlili bölgeler olarak bilinmektedir. Örnek vermek gerekirse az gelişmiş bölgeler gösterilebilir (Dinler, 2012: 116).

İktisadi gelişme açısından bölgeler dört başlıkta incelenecektir. Bu başlıklardan üç tanesi problemlili bölge türü olarak da bilinmektedir. Dinler'e (2012: 116) göre problemlili bölge türleri şu şekildedir:

- Az gelişmiş bölgeler,
- Duraklamış bölgeler,
- Aşırı kalabalık bölgeler.

Problemlili bölgelerin aksine arzulanan bölge türü, gelişmiş bölgelerdir. Bunlar yaşam standartları ve gelir düzeyleri ülke ortalamasının üzerinde olan bölgelerdir (Kanberoğlu, 2008: 11).

1.2.2.1. Gelişmiş Bölgeler

Gelişmiş bölgeler, sanayileşme ve şehirleşme oranları yüksek olan, verimli toprakları olan, fert başına gelir düzeyi ülke ortalamasının üstünde olan bölgelerdir (Yıldız, 2007: 10). Gelişmiş bölgeler yalnızca gelir düzeyi bakımından değil birçok ekonomik ve sosyal gösterge açısından da ülkenin geneline oranla gelişmiştir. Örneğin; eğitim, sağlık su, yol, elektrik, ulaşım, kültür seviyesi, haberleşme, hasta başına yatak ve doktor sayısı gibi birçok gösterge bakımından ülke ortalamasının üzerinde olanağa sahip bölgelerdir (Kanberoğlu, 2008: 12).

Gelişmiş bölgelerde kültürel göstergelerin de gelişmiş olduğu görülmektedir. Bu bağlamda sinema, tiyatro, park, otel, sportif alanlara uygun mekanlar ve daha birçok eğlence yerleri bölge ihtiyaçlarını karşılayacak düzeydedir (Görkemli, 2011: 4).

1.2.2.2. Az Gelişmiş Bölgeler

Az gelişmiş bölgeler, çoğu ülkede var olan diğer bölgelerle arasında büyük farklılıkların olduğu alanlardır. Bu bölgelerde gelir düzeyi ve gelir artış hızı gelişmiş bölgelerin oldukça gerisinde kalmaktadır (Kanberoğlu, 2008: 12). Az gelişmiş bölge, geleneksel tarıma dayanan bir ekonomiye sahiptir. Kişi başına düşen gelir düzeyi ve şehirleşme derecesi oldukça düşük bölgeler olarak nitelendirilmektedir (Küçük, 2013: 19).

Az gelişmiş bölgeleri, sosyo-ekonomik kriterler açısından ülke ortalamasının altında değerlendiren Dinler'e göre (2012:117) bu tip bölgelerin özellikleri şu şekildedir:

- Şehirleşme oranı düşüktür,
- Tarımsal nüfus yüksektir,

- Doğurganlık ve çocuk ölümleri ülke ortalamasının üzerindedir,
- Modern sektörler gelişmemiştir,
- İşsizlik yüksek düzeydedir,
- Kişi başına düşen gelir, ülke ortalamasının altındadır,
- Adil gelir dağılımı yoktur,
- Alt yapı tesisleri ve hizmetler kötü durumdadır.

Az gelişmiş bölgeler, geri kalmış bölgeler olarak da bilinmektedir. Bu bölgeler bir ülke sınırları içinde gelişmiş olan bölgelerin sahip olduğu avantajlara ve yüksek gelir düzeylerine ulaşamamış, yapısal değişimi gerçekleştiremeyen ve kalkınma sürecini başlatamayan bölgelerdir. Gelişme potansiyelleri yok olmuş veya gelişme avantajı olmayan az gelişmiş bölge, belirli bir süre içinde sosyo-ekonomik göstergeler bakımından diğer bölgelere göre ekonomik avantajları bulunmayan bölge türü şeklinde ifade edilmektedir (Çelikkaya, 2015: 17).

1.2.2.3. Duraklamış Bölgeler

Duraklamış bölgeler, daha çok gelişmiş ülkelere özgü bir problemli bölge türü olarak bilinmektedir. Sanayi devrimi sonrası yüksek gelişim göstererek kalabalıklaşan bir sanayileşmiş bölge, bir süre herhangi bir nedenle eski canlılığını yitirebilir. Bunun doğal sonucu bu bölgelerde, işsizlik oranı yükselir. Kişi başına düşen milli gelir azalmaya başlar. Duraklamış bölgelerdeki temel sorun, emek talebinin emek arzına nazaran düşük düzeyde olmasıdır. Bu bölgeler geçmişte gelişmiş olmalarına rağmen, gelişme hızları zamanla düştüğü için ve daha önceki gelişmede optimal noktaya ulaştıkları için kullanılan kaynaklar bakımından gelişme potansiyellerini kaybetmektedirler (Küçüköğlu, 2005: 24-25).

Potansiyelini kaybetmiş bölgelerin kişi başına düşen ortalama gelirleri ülke ortalamasının üstünde, gelişme hızları ülke ortalamasının altında kalmaktadır. Bu bölgeler gelişme potansiyellerini yitirdikleri için az gelişmiş bölge sınıfına girmektedir. Bu tanımlamalara ek olarak az gelişmiş bölgeler, girişimci niteliği olan aktif elemanlarını gelişmiş bölgelere kaptıran bölgeler olarak bilinmektedir (Özer, 2005: 7).

Belli bir bölgedeki gelişme, o bölgeyi diğer bölgelerin aksine ileri düzeylere taşıyabilmektedir. Bu husus iki sebep ile açıklanmaktadır: Birincisi, ölçek ekonomilerinden yüksek derecede faydalanmayı isteyen işletmelerin, üretim kapasitelerini en uygun düzeylere ulaştırmak amacıyla yeni yatırımlara yönelmeleridir.

Bu işletmeler elde ettikleri kazanımları arttırmak için çalışacak ve çalıştığı bölgedeki ekonomiyi de canlandıracaktır. İkinci neden ise, işletmelerin “dışsal ölçek ekonomiler” den faydalanabilmek için aynı bölgede toplanmaya yatkın olmalarıdır. Bazı bölgeler ekonomik faaliyetler bakımından bu şekilde avantajlı durumdayken gelişme potansiyelini kaybetmiş geri kalmış bölgeler bir duraklama girmektedir (Küçük, 2013: 25). Bölgelerin duraklaması, bölgedeki sanayilerin iktisadi gelişme ile birlikte gerileyen sanayiler şekline bürünmesi ve bölgenin gelişen ulaşım teknolojisine göre pazara olan yakınlık üstünlüğünü başka bölgelere kaptırmış olmasından kaynaklı olabilmektedir (Küçükoğlu, 2005: 24-25).

1.2.2.4. Kalabalık Bölgeler

İktisadi gelişmenin başladığı ve kalkınma kutbunun bulunduğu bölgeler, işletmelere sağlanan dışsal ekonomiler nedeniyle giderek kalabalıklaşırlar. Kalabalık bölgeler, diğer bölgelerden gelen göçler engellenemediği için belirli bir süre sonra önemli sorunların ortaya çıktığı bölgeler olmaktadır. Genellikle birkaç milyonu aşan nüfusa sahip kentlerde yaşayanlara hizmet götürmek güç duruma gelirken, artan çevre sorunları hayatı olumsuz yönde etkilemektedir (Küçükoğlu, 2005: 67). Aşırı kalabalık bölgelerin sorunlarının hafifletilmesi ve kalabalıklaşmanın önüne geçilmesi gibi sebeplerle bir veya birkaç ili kapsayacak şekilde plan bölgeler oluşturulabilir (Görkemli, 2011: 8).

Dinler (2012: 118), aşırı kalabalıklaşmış bölgeleri problemlili bölge türü olarak nitelendirmektedir. Kalabalıklaşan kentlerin daha da kalabalıklaşmasının önüne geçilmesi gerektiğini vurgulayan Dinler’e göre, olumsuz dışsal ekonomilerin başlıca örnekleri bu bölgelerde yaşayan insanların işe gidip geldiklerinde kaybettikleri vakit, katlanmak zorunda kalınan ulaşım giderleri, giderek artan çevre sorunları ve işletmelerin üretim maliyetlerini arttıran faktörlerdir.

1.3. İktisadi Kalkınma Kavramı

İktisadi kalkınma kavramı, tarihsel süreç içerisinde yapılan tanımlamalar incelendiğinde gerek dönemsel olarak gerekse de muhteviyat açısından farklılıklar içermektedir. Doğan, bu kavramın sadece ekonomik unsurları barındırmadığını aynı zamanda siyasi, sosyal ve kültürel unsurları da barındıran dinamik bir yapıya sahip olduğunu ileri sürmektedir. Bünyesinde hem objektif hem de sübjektif öğeleri bulundurması bu kavramın genel geçer ve değişmez ölçütlere tâbi olmasını

engellemektedir (Doğan, 2011: 45). Kalkınma; bir iyileşme halini, bir düzelmeyi, daha iyiye gitmeyi ifade eden bir kavramdır. Bu açıdan, bir ülkenin kalkınmış olması, ülkede yaşayan bireylerin sosyal ve ekonomik yönden refah düzeyini yansıtmaktadır (Bekar, 2021: 324). İktisadi kalkınma tanım olarak, bir ülkede yaşanan üretim ve gelir artışlarıyla beraber aynı zamanda ekonomik, sosyal, kültürel ve politik alanlarda yaşanan değişim süreci olarak ifade edilebilmektedir. Ek olarak maddi refah düzeyinin yüksek olması, yoksulluğun bitirilmesi, yaşam standartlarının korunması veya yükseltilebilmesi için yapılan faaliyetler bu kavramın içeriğini oluşturmaktadır (Noyan Yalman, 2010: 5).

Yavilioğlu (2002: 66), iktisadi kalkınmayı süreç olarak iki aşamalı olarak ifade etmektedir. İlk aşamada üretim faktörlerinin ortaya çıkarılması, ikincisi ise üretim faktörlerinin en uygun bileşimi aşamasıdır. Birinci aşamada üretim faktörlerinin oluşumu ekonomiyi de kapsayan yapısal bir değişimle mümkün olabilmektedir. Kalkınma süreci bir toplumu ekonomik olduğu kadar sosyolojik, psikolojik ve politik açıdan etkileyen karmaşık bir süreci ifade etmektedir. Keleş'e göre (2013: 41) kalkınma kavramı, kentleşme ile de ilişkilidir. Hızlı kalkınmak isteyen ülkeler için gereken yatırımlar kentlerde yapılmaktadır. Dolayısıyla tarım kesimindeki yoğun nüfusun köyler dışına aktarılmasıyla işgücünün verimliliği arttırılabilir. Sanayi ve hizmet kesimlerinin aradığı kalkınma ortamları kentlerde bulunduğu için işgücü verimliliğindeki artış, beraberinde hızlı kalkınmayı getirmektedir.

Kalkınmışlık düzeyi yüksek olan ülkelerdeki yaşam standartları diğer ülkelere göre kayda değer bir farklılık göstermektedir. Bu tip ülkelerde yaşayan en fakir insanların yaşadığı yetersiz beslenme, barınma, sağlık gibi sorunlar bile diğer ülke insanları için ortalama bir durumu ifade etmektedir. Makroekonomik bir bakış açısıyla bu durum, aşırı zengin ve kalkınmış ülkelerin tarihlerinin belirli bir noktasında hızlı bir ekonomik büyüme yaşamış olmalarıyla özetlenmektedir (Abel vd., 2017: 2). Az gelişmiş ülkeler için iktisadi kalkınma, kişi başı reel gelir düzeyinin arttırılmasıyla beraber iktisadi ve sosyo-kültürel yapının da değiştirilmesi demektir. Literatürde iktisadi gelişme şeklinde de ifade edilen bu kavram ekonomik büyüme sürecini tamamlamış ve yapısal değişime müsait ülkelerin durumunu ifade etmektedir (Erden Özsoy, 2017: 3).

1.3.1. Kalkınmanın Tarihsel Süreci

Ülkelerin az gelişmişlik sorununu bitirmeye çalışan ve bu hususta gerekli incelemeleri yapan geleneksel kalkınma iktisatçıları, 1950’li yıllar boyunca bu doğrultuda sanayileşme, emeğin hareketliliği, hızlı sermaye birikimi, aktif ve planlamacı devlet gibi stratejik konulara ağırlık vermişlerdir. Karaçay Çakmak (2003: 51-65), geleneksel kalkınma yaklaşımını meta-merkezci bir bakış açısı olarak nitelendirmektedir. Hatta Avrupa-merkezci bakış açısını barındırdığını da ileri sürmektedir. 1970’li yıllarda geleneksel kalkınma yaklaşımının başarısız olduğu ve yeni arayışların başladığı dönem olmuştur. Bu çerçevede temel materyal ihtiyaçlar, endojen kalkınma, sürdürülebilir kalkınma ve temel ihtiyaçlar etiği gibi yaklaşımların ortaya çıktığı görülmektedir.

Kalkınma kavramı, ekonomik verilerle ilişkili olduğu kadar sosyal, politik ve kültürel değişim-dönüşümleri de ifade etmektedir. Bu kavram geçmişte uzun bir süre doğa bilimlerinin konusu haline gelmiştir. 19. yüzyılda kimi iktisatçılar kalkınmayı tarihsel şartlardaki değişimler şeklinde açıklarken, kimileri apolitik ve ahistorik olarak tanımlamaktadır. 20. yüzyılda ise sanayinin gelişmesi ve ülke ekonomilerinin zenginleşmesiyle kavram birçok alana etki etmiş ve sonuçta üretime dayalı endüstriyel kalkınmaya ilgi artmıştır (Turhan, 2020: 151-152).

İkinci Dünya savaşı sonrasına kadar geçen süreçte dünya ekonomileri bunalımlar, savaşlar ve savaşların doğurduğu türlü sıkıntılarla mücadele etmişlerdir. Bu dönemde kalkınma kavramı, modernleşme olarak ele alınmış ve bu durum 1970’li yıllara kadar devam etmektedir. Bu süreçte daha çok ekonomik büyüme üzerinden tanımlanan kalkınma, 1970’lerde gözden düşmeye başlamıştır (Erbay ve Özden, 2013: 5).

Sanayinin ortaya çıkışı ve gelişimiyle beraber üretim ve nüfus oranındaki artış, toplumların yaşam şekillerinde değişiklikler doğurmuştur. Bu süreçte istihdam ve refah seviyesinde meydana gelen olumlu değişimler sayesinde işçiler daha yüksek yaşam standartlarına erişmek adına çeşitli fırsatlarla karşılaşmış bunları değerlendirmeye almışlardır. 1929 bunalımı olarak bilinen kriz döneminde kalkınma kavramı bir disiplin olarak ele alınmış ve 1945 yılına kadar süren bu çalkantı dönemi ülkelerin kalkınmayı bir iktisadi akım olarak görmelerini sağlamıştır (Özyücel, 2018: 8).

İkinci Dünya savaşı sonrası dönemde toparlanma süreciyle beraber teknolojiye gelişmeler hız kazanmış, ülkelerin gelir ve ekonomik yapıları arasında belirgin farklılıklar oluşmaya başlamıştır. Bunların doğurduğu ayrışmalar kalkınma sorununu ön plana çıkarmıştır. 1980’li yıllarda kalkınma kavramı yerine “istikrar” kavramı ön plana çıkmıştır. Ancak 1990’larda bilgi ve teknoloji çağının oluşumu kalkınmaya olan ilgiyi tekrar arttırmıştır (Karataş ve Çankaya, 2010: 31).

1.3.2. Kalkınma-Büyüme Ayrımı

İktisadi kalkınma kavramı daha önce söz edildiği gibi kısaca bir ülkenin ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yapısının değiştirilmesi ya da yenileştirilmesini ifade eden dinamik bir süreçtir. Ekonomik büyüme ise iktisadi kalkınma başlığı altında ele alınabilecek ve bir ülkenin üretim düzeyini ifade eden bir kavram olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda ekonomik büyüme “*bir ülkenin reel Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla (GSYH) düzeyinde görülen sürekli artış*” olarak tanımlanmaktadır (Erden Özsoy, 2017: 3).

Ünsal (2013: 14), büyümeyi bir ülkedeki mal ve hizmet üretim miktarının zamanla artması şeklinde ifade etmektedir. Büyüme, hayat standartlarının yükselişinin tek yolu olduğundan ülkelerin temel hedeflerinden birisi haline gelmiştir. İktisadi büyümeyi, reel GSYH’da uzun dönemde meydana gelen ortalama artışı ifade eden ortalama büyüme hızı ile ölçmek mümkün olmaktadır.

Kalkınma ve büyüme, birbirini tamamlayan ancak aralarında bazı farklılıkların bulunduğu kavramlardır. Büyüme, bir ekonomide daha çok ürünü ifade ederken, kalkınma daha fazla üretim ve dağıtım yollarıyla beraber ürün çeşitliliğini kapsamaktadır. Büyüme, bir ülkedeki toplam ve kişi başına gelir ile üretim hacmindeki artışlar iken iktisadi kalkınma, toplumda meydana gelen tüm yapısal değişimleri ifade etmektedir. Ek olarak büyüme, zengin ülkeler için kalkınma ise fakir ülkeler için kullanılan kavramlardır (Sarıhan, 2011: 8-9).

Yavilioğlu (2002: 65-67), büyümeyi açıklarken dört temel değişken üzerinde durmaktadır. Bunlar; işgücünün kalitesi ve miktarı, doğal kaynakların kalitesi ve miktarı, reel sermayenin kalitesi ve miktarı, toplumun teknoloji düzeyinde göstermiş olduğu başarıdır. Bu değişkenler, bir ülke ekonomisinin üretim potansiyelini vermektedir. Kalkınma için ise bir yapı değişikliğinin olması gerekmektedir. Yani, yatırım artışı, teknolojik ilerleme, verimliliğin artışı, reel gelir düzeyinin artması, eğitim

düzeyinin yükselmesi ve bunlara ilaveten düşünce, zihniyet ve sosyo-ekonomik yapının değişmesi gerekmektedir.

1.3.3. Kalkınma Modelleri

İktisadi kalkınma akımının doğmasıyla birlikte kalkınmanın nasıl gerçekleşeceğine ilişkin model arayışları başlamıştır. 1980'li yıllara kadar varlığını devam ettiren ve Keynesyen iktisada uyumlu dengeli ve dengesiz kalkınma modelleri ortaya çıkmıştır. Daha sonra kalkınmanın niteliksel değişimini ön plana çıkaran sürdürülebilir kalkınma modeli ortaya çıkarılmıştır. Bu kalkınma modeli günümüzde de kalkınma politikalarında varlığını sürdürmektedir (Yılmaz, 2011: 4).

Dengeli kalkınma kavramı ilk kez Friedrich List tarafından 19. yüzyılda ülke içi sanayinin dışarıya karşı korunması gerekliliği ön plana çıkarılarak ortaya atılmıştır. List'e göre sanayileşme ve kalkınma aynı anlamı ifade etmekte ve dolayısıyla Almanya sanayisinin İngiltere rekabetine karşı korunması Alman ekonomisinin kalkınmasını sağlayacaktır. Ayrıca dengeli kalkınmada dengenin gerçekleşmesi tasarlanan planlamaya bağlı olmaktadır. Planlama sayesinde piyasa aksaklıklarının yaratabileceği olumsuzluklar bertaraf edilmektedir (Küçük, 2013: 9-10). Dengeli kalkınmanın ortaya çıkış nedeni olarak az gelişmiş ülkelerdeki piyasa mekanizmasının etkin kaynak dağılımını sağlayamaması şeklinde nitelendirmek mümkündür. Piyasada özel ve sosyal fayda arasında ortaya çıkan farklılıkların giderilmesi piyasa mekanizmasını düzenleyici bir yatırım planlamasına bağlıdır. Dengeli kalkınma sayesinde bu yatırım planlaması yapılabilmektedir (Demir, 2016: 15). Dengeli kalkınma modelini savunan iktisatçılar piyasaya müdahale edilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Onlara göre az gelişmiş ülkelerdeki gelir düşüklüğü ve altyapı yetersizliğinden dolayı ortaya çıkan talep yetersizliği bireysel girişimlerin başarısız olma ihtimalini doğurmaktadır. Bu yüzden piyasanın tek önder olduğu düşüncesine karşı çıkmaktadırlar (Çelikkaya, 2015: 53).

Dengesiz kalkınma modeli, dengeli kalkınmanın almış olduğu eleştirilerden dolayı ortaya çıkmıştır. Bu modelde belirli bölge veya sektörlerle öncelik verilerek bunların öncü rol üstlenmeleri sağlanmaktadır. Bu öncelik, kalkınmanın itici gücünü oluşturmaktadır. Dengeli kalkınma modelinde ihtiyaç duyulan büyük miktardaki sermaye az gelişmiş ülkelerde bulunmadığından, bütün sektörlerle yapılacak büyük yatırımlar yerine belirli bir sektöre öncelik verilerek başlanması önerilmektedir. Bu modelden yola çıkılarak dengeli kalkınmaya ulaşmak hedeflenmektedir (Yılmaz, 2011:

16). Dengesiz kalkınma modelini savunanlar girişimciliğin olmamasının kalkınma sürecinde sorun teşkil ettiğini öne sürmektedirler. Onlara göre denge üzerinde yoğunlaşan ekonomiler darboğaza yol açar ve bu yüzden dengesizliğin ekonomiyi canlandıracağı görüşü hâkimdir. Paul Streeten, denge konusunda ısrarcı olmanın ekonomik durgunluk yaratacağını, piyasaların öncülüğünde belirlenen bölge ve sektörlerle yeni yatırımlara girmenin kalkınma sürecini doğuracağını öne sürmektedir (Görkemli, 2011: 12). Bu modeli savunanlar az gelişmiş ülkelerin temel sorunu olarak üretim faktörü arzını inelastik ve pazarları sınırlı olarak görmektedir. Bütün sektörlerle eşit şekilde yatırım yapmak bu sektörlerdeki firmaların optimum ölçeğin altında üretim yapmasına ve kaynak dağılımında etkinsizliğe yol açacaktır. Dengeli kalkınma, az gelişmiş ülkeler için gerçekçi olmayan temellere dayandırılmaktadır dolayısıyla dengesiz kalkınma modeli bu ülkeler için daha uygun görülmektedir (Küçükoğlu, 2005: 87).

Sürdürülebilir kalkınma modeli, ekolojik ve toplumsal sürdürülebilirliği kapsayacak şekilde Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından ele alınmıştır. Gelecekte toplumun ihtiyaçlarını giderebilmeleri tehlikeye atılmadan, bugünkü kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabileceği bir kalkınma modeli olarak tanımlanmaktadır. Çevresel sorunların küresel anlamda ortaya çıkması, ekonomik ve çevresel atmosferlerin etkileşim haline geçtiği bir ortamda sürdürülebilir kalkınma önem kazanmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma modeli açısından dört temel ilkedden bahsedilebilir (Küçük, 2013: 12-13):

- *Kirleten Öder İlkesi:* Çevreyi kirleten kimselerin verdiği zarar ölçüsünde gerekli olan maliyetlerin tümünü üstlenmelerini sağlamaktır. Maliyetlerin tamamının üretilen mal ve hizmet değerine yansıtılması amaçlanmaktadır.
- *Kullanan Öder İlkesi:* Bu ilke kaynak fiyatlaması olarak bilinir. Doğal kaynağın fiyatının, elde etmenin, dönüştürmenin, kullanmanın ve gelecekteki kullanımının ortadan kalkması gibi tüm maliyetleri yansıtmaktadır
- *İhtiyat İlkesi:* Bu ilkede çevre politikaları, çevre bozulmasının kaynak ve nedenlerinin öngörülebilmesi, engellenmesi ve yok edilmesi gerekliliği savunulmaktadır.

- *Yerellik İlkesi:* Bu ilkenin hedefi, çevre koruma ile ilgili kararların yerel düzeyde alınabilmesidir. Doğrudan çevre politikaları ile ilgili olmaktan ziyade genel anlamda politika üretilmesi esas alınmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma kavramı doğal kaynakların mantıklı yönetimini sağlamak ve gelecek kuşaklara doğal, fiziki ve sosyal bir çevre bırakma arzusuna dayanmaktadır. Birey sağlığının korunması ve doğal dengenin korunması ekonomik kalkınma sürecinde önem arz etmektedir. Bu modelde kalkınma sürecinde ekonomik ve sosyal politikalar birlikte ele alınmaktadır (Tıraş, 2012: 60). Bu modelin kapsadığı üç temel boyut vardır. Birincisi, süreklilik arz eden bir büyümenin zorluğudur. İkincisi, bütün bireylerin asgari düzeyde de olsa bir yaşam standardına erişebilmesi ve bunun için yoksulluğun asgari düzeye indirilip gerekli ihtiyaçların karşılanmasıdır. Son olarak gelecek kuşakların refah ve yaşam standartlarının garanti altına alınmasıdır (Demir, 2016: 18).

1.4. Bölgesel Kalkınma

Dünyadaki ülkelerin tümü kendine has ekonomik yapı ve düzen, gelişme düzeyleri ve sistematığı olan çeşitli bölgelerden meydana gelmektedir. Bu bölgeler arasında ekonomik, fiziki ve sosyal açılardan farklar bulunmaktadır. Bu farkların en düşük düzeye indirilmesi hatta ortadan kaldırılması, yani geri kalmış bölgelerin gelişmesi ülkelerin ekonomileri açısından önemlidir. Geçmişe bakıldığında özellikle 2. Dünya savaşıdan sonra hızlı gelişmelerin sağlandığı görülmektedir. Bazı ülkeler iktisadi kalkınma konusunda başarılı örnekler sergilemesine rağmen yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunların başında hem kalkınma sürecine girememiş ülkelerin hem de gelişmiş ülkelerde dahi ortaya çıkan geri kalmış bölgelerin varlığıdır (Emmioğlu, 2013: 7).

Bölgesel kalkınma, “ülkede mevcut bulunan bütün bölgelerin, yakın bölgeler ve dünya ile etkileşimi sonucu oluşan bölge vizyonunu dikkate alarak katılımcılık ve sürdürülebilirlik çerçevesinde insan kaynaklarının geliştirilmesi, ekonomik ve toplumsal potansiyellerin harekete geçirilmesiyle bölge refahının yükseltilmesini amaçlayan çalışmalar” şeklinde tanımlanmaktadır (Akpınar, 2010: 10). Bölgesel kalkınma bu bağlamda bölgeler arasındaki etkileşim sonucu sürdürülebilirlik ve birliktelik kriterlerini ön plana çıkararak refah düzeyinin artırılmasını amaçlamaktadır. Kısaca

bölgesel kalkınmanın temel hedefi refah düzeyinin yükseltilmesidir (Sevinç ve Eren, 2016: 8).

Ülkedeki geri kalmış bölgelerin kalkınmasını sağlamak için devlet otoriteleri aracılığıyla yürütülen politikalar bölgesel kalkınma politikaları olarak bilinmektedir. Zenginliğin coğrafyası ve bunun evrimini anlatan bölgesel kalkınma, ekonomik ve sosyal yapının değişim-dönüşümünü de içeren çok yönlü bir gelişimin bölgeler bazında sağlanmasını ön görmektedir. Bu bağlamda ülkenin ekonomik ve sosyal yapısına sağlayacağı yararlar şu şekilde sıralanabilir (Akkaya, 2018: 15-16):

- Ülkede atıl kalan kaynakların ekonomik yapı içerisinde değerlendirilerek kalkınma hızının artırılması,
- Ülkedeki büyümenin nüfus- kaynak açısından dengeli şekilde gerçekleşmesi,
- İkili ekonomik yapının bütünleşmesi,
- Ekonomik bölgelerin ve kentleşmenin elverişli şekilde yeniden düzenlenmesi,
- Bölgeler arasında dengesizliği ifade eden refah ve gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasıdır.

Bölgesel kalkınma kavramının tanımlaması yapılırken dikkat edilmesi gereken husus ülkedeki değişim-dönüşüm ve kalkınma planlarının bölgesel planlamada üst norm niteliği taşımasıdır. Bu kapsamda ülkenin iktisadi kalkınmasına katkı sağlayacak adımlar yer almalıdır. Bu yüzden bölgesel kalkınma ve bölgesel planlama kavramları bir arada kullanılabilmektedir. Planlar yapılırken diğer bölgelerin durumları da gözetilerek oluşturulmakta ve dengesizliklerin azaltılması amaçlanmaktadır. Diğer hedefler, bölgeler arası rekabet artışına katkı ve sürdürülebilir büyüme hızının artışı olarak söylenebilir. Bölgesel kalkınma planları yapılırken ana gösterge olarak ekonomik büyüme hızı ifade edilir ancak sağlık hizmetleri, eğitim kalitesi, altyapı hizmetleri gibi göstergeler de bu kavrama dâhil olmaktadır (Karaca, 2018: 42-43). Bölgesel planlama kavramı, dünya genelinde ve ülkelerde mekânda problem ve potansiyeli olan yerlerin ekonomik, toplumsal ve fiziksel bütünleşmesinde faydalanılan bir araç olarak ele alınmaktadır. Bu kavramda esas hedef bölgeler arasında çıkabilecek dengesizliklerin ortadan kaldırılmasıdır. Bölge planları, ülke politikaları çerçevesinde öncelikleri yerel ölçekte ihtiyaçlara cevap verecek şekilde somut hale getirmektedir. Bu durum “bölge planlaması” ve “kalkınma” kavramlarının birbirinden ayrılamayacağı görüşünü hâkim kılmaktadır (Yılmaz, 2011: 45).

1.4.1. Bölgesel Kalkınmanın Tarihsel Süreci

Bölgesel kalkınma kavramı, dünyada yaşanan 1929 büyük buhranından sonra kalkınma ekonomisinin ön plana çıkmasıyla beraber önem kazanmıştır. Bu süreçte bölgesel politikalar hız kazanmış ülke kalkınma stratejilerinde benimsenen denge kavramlarına bölgeler arası denge unsuru da eklenmiş ve iktisadi kalkınmanın ayrılmaz bir parçası olarak benimsenmiştir (Özelçi Ecarat, 2005: 91). Türkiye’de bölgesel politikalar planlı dönem öncesi ve sonrası olmak üzere iki evrede incelenmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarından 1950’li yıllara kadar Devletçilik olarak adlandırılan dönemde etkili bölgesel politikaların uygulanmadığı görülmektedir. Dolayısıyla ilgili dönemde bölgesel dengesizliklerin boyutları giderek artmıştır (Dökmen, 2009: 146).

1950-1960 yılları arası dönemde önceki döneme benzer şekilde, geri kalmış bölgelerin sorunlarına ve bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarına yönelik politikaların yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu dönem sanayileşmenin özel sektör aracılığıyla gerçekleştirilmeye çalışıldığı dönem olması nedeniyle, bölgesel dengesizliklerin boyutları giderek artış göstermiştir (Dökmen, 2009: 146). Sanayileşmiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelere benimsenen keynesyen refah devleti yaklaşımı doğrultusunda, öncelikli olarak ulus devletin iktisadi gelişmişliği hedef alınmış ve uygulamaya konulan bölgesel kalkınma politikalarıyla, ulus devletin genel iktisadi gelişmişliğinin dengeli şekilde sürdürülmesi amaçlanmıştır. Bu dönemde ana hedef ülke kalkınmasının dengeli bir biçimde sürdürülmesinin sağlanmasıdır. 1950-60’lı yıllarda uygulanan “korumacı-müdahaleci” politikalar eşliğinde, ülkenin iktisadi gelişmişliğinin sürdürülebilmesi için gerekli olan sermaye birikimini sağlamak, ülke kaynaklarını en uygun biçimde kullanabilmek, ulusal ve bölgesel ölçekte dengeli ve sürdürülebilir pozitif büyümeyi gerçekleştirmek gibi belli başlı amaçlarla ilgili bölgelere yönelik planlı bir müdahalenin gerekliliği vurgulanmıştır. (Yılmaz, 2011: 46-47).

1950 yılından 1970’li yıllara kadar geçen süre boyunca ülke ya da bölgenin gelişmişlik sürecinde bölgelerin iç dinamikleri, potansiyelleri, kapasiteleri, kendine özgü şartları, ekonomik, sosyal, mekânsal yapıları ihmal edilmekte ve bölgelerin tümü için standart ve doğrusal bir gelişme yolu izlenmektedir. Bu dönemde merkezden yönetilen planlama anlayışı kabul görmüştür. Bahsi geçen döneme damgasını vuran ulus-devlet paradigması altında bölgelerin özgün koşullarını ihmal eden bir planlama anlayışı, yöre halkının ve ilgili karar birimlerinin karar sürecine dâhil edildiği, katılımcı

ve daha demokratik bir yönetim yerine, merkezi hükümet yönetimindeki planlamanın gerçekçi olmasını sağlamıştır (Yılmaz, 2011: 47).

1970'lerde meydana gelen petrol krizleri ve ekonomik bozulmalarla birlikte bölgesel düzeydeki politikaların da önemi giderek azalmaya başlamıştır. Bu dönemdeki ekonomik düzen, verimlilikte azalış, ekonomik büyümede yavaşlama, işsizlik ve ülke bütçeleri üzerindeki baskı ile ifade edilebilir. 1970'lerin sonu itibarıyla özellikle gelişmiş ülkelerde aktif devlet müdahalelerine karşı bir hareket ortaya çıkmıştı. Ekonomik politikalar; özelleştirme, düzenlemelerin kaldırılması ve piyasaların serbestleştirilmesi konularına odaklanarak birçok ülke için bölgesel politikaların etkisi sorgulanır hale gelmiş ve yeniden değerlendirilmeye başlanmıştır. Bölgesel politikaların desteklenmesi ve farklılıkların azaltılmasına ilişkin hedefler geri plana itilmiş ve daha sınırlı hedeflerle seyrek nüfusa sahip bölgelerdeki yerleşim yapısının devamlılığı sağlanmaya çalışılmıştır. Ek olarak problemlili bölgelere yapılmış olan düşük miktardaki yatırımların çekiciliğini artırma ve yoğun işsizlikle mücadele eden bölgelerde iş kaybının sosyal sonuçlarını azaltmaya yönelik yaklaşımlar gündeme gelmiştir. Bölgesel politikalara düşük miktar bütçe ayrılmış ve problemlili bölgelerin kapsamı daraltılmıştır (Kara, 2012: 72).

1970'lerin sonu ve 1980'lerin başı itibarıyla gündeme gelen yeni bölgesel politikalar doğrultusunda, geleneksel bölgesel politikaların yetersiz olması ve büyük ekonomik bunalıma bağlı olarak değişen üretim sisteminin de etkili olabileceği düşünülmüştür. Krizle beraber bazı bölgelerde ekonomik çöküntü ortaya çıkmıştır. Bu çöküntü özellikle büyük sanayilerin yoğun olduğu yerlerde yaşanmıştır. Bu durum ölçek, ölçeğe göre getiri, pazar payının genişletilmesi gibi kavramlara dayanan ve seri üretim olarak bilinen Fordist sisteminin sorgulanmasını gündeme getirmiştir. Bu dönemde piyasalarda rekabetçi baskılar yoğunluğunu arttırırken aynı zamanda teknolojik değişim ve dönüşüm de hızlanmış ve yeni ürünlerin gelişimindeki yenilikler ekonomik faaliyetlerin tümünde zorunlu olmaya başlamıştır. Yeni yapılanma kapsamında küçük ve orta ölçekli firmaların rolü ön plana çıkmış ve bölgesel üretim sisteminin dönüşümünün önemli bir parçası olmaya başlamışlardır (Kara, 2012: 72). 1980'li yıllar daha çok arz yanlı yeni-liberal politikaların hayata geçirildiği yıllar olmuştur. Bu kapsamda kamu gücünün zayıflatılması, kamuya ait mal ve hizmet sunumunun piyasaya devri ve devletin sadece piyasayı düzenleme rolü üstlenmesi,

kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması, özelleştirme, ticarileştirme, emek piyasasının esnekleştirilmesi gibi politikalara rastlanılmaktadır (Yılmaz, 2011: 49).

Bölgesel kalkınma kavramı, 1990'lı yıllarda büyümeyle ilgili yaşanan gelişmelerle birlikte yeni yaklaşımlara yelken açmış ve bölgesel anlamda büyüme modelleri, kutuplaşmış kalkınma teorileri, yeni teoriler ve bölgesel kalkınmaya yönelik alternatif yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Günümüz koşullarında bölgeler arasında yaşanan dengesizlik boyutunun giderek artması, iktisatçıların bu duruma yol açan ekonomik nedenlerin tespit edilmesi çalışmalarına ağırlık vermesine vesile olmuştur. Bazı bölgelerin daha fazla gelişmiş olması ve faktör hareketliliğinin bu tip yerlerde toplanması, uluslararası iktisatçıların da bu kavrama önem vermesine sebep olmuştur. Bölgesel kalkınma politikalarının 1970'lerde önemini kaybettiği düşünülürken 1990'lardan itibaren hızla önem kazanan esnek üretim modelleri ve bölgelere verilen önemin artmasıyla tekrar çalışmaların ağırlık kazandığı görülmektedir. Bölgesel kalkınma günümüzde bölge kaynaklarının daha iyi yönetimi ile iktisadi faaliyetlerdeki rekabet gücünün artırılması noktasında önemli katkı sunabilmektedir. Rekabet gücü ise yaşam kalitesini arttırabilecek yatırımcıları, nitelikli emeği ve firmaları bölgeye çekebilecektir (Çelikkaya, 2015: 50-51).

1.4.2. Bölgesel Kalkınma Teorileri

Bölgesel kalkınma, kökleri itibariyle incelendiğinde Amerikalı iktisatçı Walter Isard ön plana çıkmaktadır. Isard 1950'li yıllarda bu kavramı ortaya attıktan sonra birçok iktisatçı bu kavrama yoğunlaşarak literatürün gelişmesine katkıda bulunmuştur. 1970'li yıllarda Esnek Üretim Sistemleri geliştirilmiş, ekonomi yerelleşmiş ve giderek ivmelenen Post-Fordizm tartışmaları; iktisatçıların bölgesel kalkınmayı yeniden yorumlama çabalarını ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda karşımıza çıkan ilk bölgesel kalkınma teorisi "Merkezi Yerler Teorisi"dir. Alman coğrafyacı Walter Christaller tarafından geliştirilen bu teoriye göre şehirler, çevresindeki diğer şehirlere mal ve hizmet sağlayan merkez görevini üstlenmektedir. Teori, geniş bir alanı ele alacak şekilde geliştirilmiş ve ekonomik faaliyetlerin bölgesel dağılımını açıklamaya çalışmaktadır. Teori, statik bir özelliğe sahip olmasından dolayı bölgesel kalkınmayı açıklamada yetersiz kalmaktadır (Vatansever Deviren ve Yıldız, 2014: 7).

İkinci tür olan İhracat Merkezleri Teorisi'ne göre bir bölgenin gelişimi, o bölgenin dışında kalan yerlerin bölge mal ve hizmetlerine olan talebine göre

ilerlemektedir. Oluşan talep, bölgenin sanayi, ticaret ve hizmet sektörlerini geliştirerek yatırım ve dış ticaret çarpanını harekete geçirip kalkınmayı sağlamaktadır. Bölgede meydana gelen ihracat artışı iki ayrı sanayi kolu geliştirmektedir. Birincisi, bölgenin ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve hizmetleri üreten yerel nitelikteki sanayi, ikincisi dış talebe dönük mal ve hizmet üreten sanayidir. Bölgesel kalkınma teorilerinin üçüncü türü Sektörler Teorisi'dir. Bu teori ülkenin ekonomik gelişiminin sektörlerle bağlı olduğunu ve bir sektörde istihdam edilen nüfus arttığında kişi başına düşen gelirin azalacağını, nüfus miktarı azaldığında ise gelirin artacağını vurgulamaktadır. Teori aynı zamanda sanayi sektöründeki ekonomik gelişmenin tarım sektörüne göre daha hızlı olacağını belirtmektedir. İhracat Merkezleri Teorisi daha çok dış dinamiklere bağlı iken Sektörler Teorisi'ne göre bir bölgenin gelişimi iç dinamiklere bağlı olmaktadır (Gündüz, 2006: 21-23).

Ülke ekonomileri genellikle Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelere (KOBİ) dayanan ve yeni gelişen merkezler “Yeni Sanayi Odakları” olarak bilinmektedir. Yeni Sanayi Odakları Teorisi, bölgesel kalkınmada önemli bir rol üstlenmektedir. Bu teori ilk olarak 1922 yılında İngiliz iktisatçı Alfred Marshall'ın “Ekonominin Temelleri” adlı eserinde ortaya çıkmıştır. Marshall eserinde, sanayilerin doğuşunu, özelliklerini ve gelişimini tartışmaktadır. Ekonomilerin temel birimlerinden ziyade endüstriyel bölge ve yerel üretim mekanizmaları gibi ara birimlerine ilgi duyulmasını sağlamıştır. Teori, bölgesel kalkınmanın yerel özgünlüklere bağlı olduğunu savunmaktadır (Kılınç Savrul, 2012: 28-29).

Merkez-Çevre Teorisi, Amerikalı iktisatçı Milton Friedman'ın geliştirdiği bir modeldir. Friedman, bir merkezin özelliklerini; teknolojik gelişme, kapital oluşum, nüfus artışı, gelir ve verimlilik seviyesinin yüksek olması şeklinde nitelendirmektedir. Modele göre belli bir merkezde sanayileşmenin oluşması üretim faktörleri ve hammaddelelerin çevreden merkeze doğru kaymasına yol açmaktadır. Merkezin gelişmesi aynı zamanda çevrenin de gelişmesini sağlamaktadır. Merkez-Çevre Teorisi'ne alternatif olarak Mekân Dengesi modeli geliştirilmiştir. Ekonomik gelişmenin belli bir bölgede başlaması diğer bölgelerin geri kalmasına neden olacaktır. Ekonomik kaynakların dengeli dağılması bölgeler arasında oluşabilecek farkları azaltacaktır. Faktör hareketliliğinin önündeki engeller kaldırıldığında mekânda bir denge kurulacak

ve bunun optimal olması sağlanacaktır. Bölgeler arasındaki dengesizliği gidermede sanayileşme, en etkili araç olarak kabul edilmektedir (Gündüz, 2006: 23-25).

1.4.3. Bölgesel Kalkınmayı Etkileyen Faktörler

Bölgelerin kalkınma, farklılıkların giderilmesi veya dengesizliklerin engellenmesi gibi hususlar dünyadaki tüm ülkeler için temel hedef olarak gösterilebilir. Bölgesel kalkınmanın daha önce yapılan tanımlarından yola çıkıldığında ekonomik ve sosyal yapının değişim ve dönüşümünü sağlayacak her faktörün bölgesel kalkınmayı etkilediği ifade edilebilir. Literatürde farklı yazarlarca bölgesel kalkınmayı etkileyen faktörler belirli gerekçelere dayandırılarak açıklanmıştır. Bu bağlamda Küçük (2013: 38-47) çalışmasında, bölgesel kalkınmayı etkileyen faktörleri bölge içi ve bölge dışı şeklinde ele almaktadır. Bölge içi faktörler kapsamında altyapı ve üstyapı faktörler etkili iken, bölge dışı faktörler faktörlerde ise politik koşullar, ekonomik faktörler ve teknolojik yenilikler etkili olmaktadır. Bir bölgenin kendine has yapısı ve sahip olduğu potansiyeller bölgenin kalkınmasını etkileyen bölge içi faktörlerdir. Yerel koşulların dışında kalan; dünya piyasalarının bölge mal ve hizmetlerine olan talebin azalması, ekonomik krizlerin ortaya çıkması, savaş ortamı vb. durumların bölgesel kalkınmayı etkilemesi bölge dışı faktörler olarak değerlendirilmektedir.

Bölgelerin sosyo-ekonomik gelişimlerini etkileyen önemli faktörlerden biri yeniliklerdir. Yenilik, farklı kurumların etkileşimleri sonucu ortaya çıkan bir olgudur. Yenilik sistemlerinde devlet önemli bir rol üstlenmektedir. Bir bölgenin yenilikçi aktörlerinin iş birliği içinde hareket etmesi bölgesel yenilik sistemine işlerlik kazandırırken, kurumlar arası bilgi paylaşımını azaltan ve sistemi baltalayan durumlar etkin çalışmayı engellemektedir. Bunun sonucunda kamu müdahalesi için bir gerekçe oluşmakta ve devletin düzenleyici rolü devreye girerek yenilik sistemine yön vermektedir (Dökmen, 2009: 69).

Görkemli (2011: 43-51), bölgesel kalkınmada etkili olan faktörlerden birinin teknopark olduğunu belirtmektedir. Teknopark kavramı çeşitli ülkelerde araştırma parkı, bilim parkı, teknoloji kenti gibi karşılıklara sahiptir. Teknolojinin yoğun olarak kullanıldığı sanayi bölgelerinde sanayinin desteklenmesi, yenilikçi faaliyetlerin gerçekleştirilmesi, verimlilik ve rekabet gücünün arttırılması gibi amaçlarla kurulmaktadır. Teknoparkların kurulduğu bölgelere olan faydaları; istihdam artışı, gelir

artışı, yeniden sanayileşme, eğitim seviyesi artışı ve bölgesel kalkınmanın sağlanması şeklinde sıralanabilir.

Gündüz (2006: 105-112) eserinde, bir bölgenin kalkınmasına ya da geri kalmasına sebep olabilecek faktörleri şu şekilde açıklamaktadır:

Nüfus Hareketleri: Nüfus yoğunluğunun belirli bölgelerde olması o bölgenin gelişmesini sağlarken, göç veren bölgenin gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir.

Tarımda Çalışan Nüfus: Dünyada tarımda istihdam edilen nüfus oranının düşük olduğu ülkelerin daha çok geliştiği görülmektedir. Az gelişmiş bölgelerde tarımsal nüfus oranı daha yüksektir.

Endüstrileşme: Gerek ülkeler arasında gerekse bir ülkenin bölgeleri arasında sanayileşme faaliyetleri gelişmişliğin önemli bir göstergesidir. Bir bölgedeki endüstriyel faaliyetler fazla ise o bölgenin geliştiği ve diğer bölgelerin geri kaldığı söylenebilir.

Milli Gelir: Bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının temel göstergelerinden biri kişilerin gelir düzeyleridir. Bu bağlamda kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) değeri bölgesel dengesizliği etkileyen bir faktördür.

Ulaşım İmkânları: Bölgelerin üretim ve tüketim merkezlerinin birbirine bağlanması ulaşım ile mümkündür. O halde ulaşım imkânlarının gelişmişliği bölgenin de gelişmesini sağlayacak bir faktördür.

Sağlık Hizmetleri: Bir ülkenin uyguladığı politikaların amaçlarından birisi şüphesiz sağlık hizmetlerinin ülkenin tüm bölgelerine dengeli dağılımıdır. Bu doğrultuda bölgeler arası dengesizliği gidermek için ülkenin her noktasına sağlık hizmetlerinin götürülmesi hedeflenmektedir.

Eğitim Hizmetleri: Eğitim düzeyinin düşük olduğu bölgelerde çeşitli dengesizliklerin olduğu söylenebilir. Bu durumda bölge kalkınmasının sağlanması iyi bir eğitim düzeyinden geçmektedir.

1.4.4. Bölgesel Kalkınma Politikası

Ülkelerin sahip olduğu kaynaklar ülke içinde ve ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Bu nedenle ülkelerin kalkınma faaliyetleri ulusal ve uluslararası alanda farklı olmaktadır. Dinamik bir yapıya sahip olan kalkınma sürecinde ülkenin farklı bölgelerinde farklı gelişmişlik düzeyleri oluşmaktadır. Bir süre sonra bir sorun haline gelen farklılıkların çözüme kavuşturulması amacıyla bölgesel kalkınma politikası oluşturulmaktadır. Politikaların oluşturulma sebepleri genel olarak; doğal ve coğrafi

sebepler, sosyal, siyasal ve ekonomik sebepler ile tarihsel sebepler olmak üzere üç sınıfta incelenmektedir. Bölgeler arasında oluşan farklılıkların doğurduğu gelir eşitsizlikleri, üretim, tüketim ve bölüşümdeki farklılıklar bölgesel dengesizliğe yol açmaktadır. Bu sorunun ortaya çıkmasını engellemek ve mücadele etmek amacıyla bölgesel kalkınma politikaları ortaya çıkmış ve günümüzde halen uygulanmaktadır (Karaca, 2018: 45-46).

Gelişmekte olan veya az gelişmiş ekonomiler gelişmiş ekonomilere kıyasla daha fazla bölgeler arası sosyal ve ekonomik farklılıklara sahiptir. Birinci Dünya Savaşı sırasında bu sorun fark edildiğinde, gelişmiş ülkeler bu sorunla mücadele adına kamu müdahalesinin gerekliliği üzerinde durmuşlardır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde bölgeler arası farklılıkların giderilmesi amacıyla ülke hükümetleri çeşitli müdahalelerde bulunmuş ve bunlar kalkınma programlarında yer almıştır. Bölgesel kalkınma politikasının önem kazandığı bu dönemde bölgesel kalkınma ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Uygulanacak politikalarla bölgesel eşitsizlikleri ortadan kaldırmak ve sanayileşmenin geri kalmış bölgelerde yaygınlığını arttırmak suretiyle adil bir refah dağılımının sağlanması amaçlanmıştır (Kanberoğlu, 2008: 51).

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem, yani 1950’li yıllar kalkınma ekonomisinin öneminin anlaşıldığı dönem olmuş ve o zamandan beri bu durum geçerliliğini korumaktadır. Ülkeler değişen ekonomik ve sosyal koşullara uyum sağlamak, çeşitli fırsatları değerlendirmek ve dengesizlikleri gidermek amacıyla kendi bölgesel politikalarını belirlemişlerdir. Bu bağlamda bölgesel kalkınma politikası, bir ülkenin kalkınmayla ilgili her türlü kaynağın, iktisadi faaliyetlerin ve nüfusun bölgeler arasında dengeli dağılımını sağlamak amacıyla yaptığı çalışmaları kapsamaktadır. Yapılan çalışmalar sayesinde geri kalmış bölgeler kalkınmakta, bölgeler arası farklılıklar azalmakta ve ülkenin ekonomik kalkınması sağlanmaktadır (Takım, 2010: 261).

Bölge kalkınması ile ülke kalkınması arasında sıkı bir ilişkinin olduğu bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda gerek dünyada gerekse Türkiye’de bölgeler arasındaki farklılıkları gidermek amacıyla birçok çalışma yapılmakta ve bölgesel kalkınma politikası uygulanmaktadır. Aşağıda bölgesel kalkınma politikasının önce amaçları sonra araçları üzerinde durulacaktır.

1.4.4.1. Bölgesel Kalkınma Politikasının Amaçları

Dünyada ülkeler arası ve ülkede bölgeler arası dengesizlikler geçmişte olduğu gibi günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Dengesizliklere sebep olan doğal kaynak yetersizliği, coğrafi ortamın güçlükleri, sosyal, siyasi ve ekonomik yönden çeşitli sebeplerle geri kalmış bölgelerden gelişmiş bölgelere yoğun bir göç durum ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlarla mücadele etmek için bölgesel kalkınma politikaları çeşitli amaçlarla uygulanmaktadır. Bölgesel politikaların başlıca amaçları; gelir grupları arasında uyumlu bir şekilde bireylerin refahını dengeli ve adaletli bir biçimde yükseltmek, kaynakların etkin ve verimli kullanılmasını sağlamak, tüm bölgelere istihdam ve kamu hizmetleri açısından eşit fırsatlar sunmak ve çevre korunmasını sağlamak şeklinde ifade edilebilir (Gündüz, 2006: 38).

Bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltıcı politikalar, geri kalmış bölgelerin hızla gelişmesini amaçlayıp bu doğrultuda sosyal karlılığı yüksek ve uzun dönemde ekonomik olabilecek yatırımların kamu tarafından yapılmasını öngörmektedir. Bunun için çeşitli bölge kuruluşları ve odalar vasıtasıyla bölgedeki insanların da kalkınmaya katılmasını sağlamak gibi tamamlayıcı ilkeler göz önünde bulundurulmaktadır (Yılmaz, 2011: 55). Bölgesel politikaların gelişmişlik farklarını azaltması dışındaki temel hedefleri çarpık kentleşmenin önlenmesi ve ülkede metropoliten alanların geliştirilmesi için çeşitli faaliyetleri sürdürmektir. Bu bağlamda uygulanacak politikaların sürdürülebilirlik, dengesizliğin giderilmesi, yaşam kalitesinde iyileşme, fırsat eşitliği, kültürel gelişme ve katılımcılık ilkelerini esas alması gerekmektedir. Bölgesel dengesizliğe yol açan en önemli göstergelerden birisi ülke nüfusunun belirli yerlerde yoğunlaşması nedeniyle diğer bölgelerin nüfus bakımından az kalabalık ve ekonomik bakımdan geride kalmış olmasıdır. Bu yüzden bölgesel kalkınma politikasının nüfusu, ülkede optimal dağılımı sağlayacak ve bölgeler arası ekonomik ve sosyal farkları giderecek şekilde uygulanması gerekmektedir (Küçüköğlu, 2005: 99-100).

Ülkelerin coğrafi koşulları, demografik yapısı, altyapının ve üretim faktörlerinin nitelikleri gibi faktörlere bağlı olarak ortaya çıkan bölgesel farklılıkların azaltılması adına amaca uygun politikalar uygulanmaktadır. Bu anlamda üç önemli amaç ön plana çıkmaktadır (Kılınç Savrul, 2012: 50-51):

Büyüme Amacı: Bölgesel politikalar genel olarak incelendiğinde; kalkınma, yenilenme, iş desteği, yatırım olanakları arttırılması, rekabet gücünün geliştirilmesi, istihdam

teşviki ve sürdürülebilir kalkınma gibi hedeflerle uygulanmaktadır. Ülkenin ekonomik olarak daha hızlı büyüebilmesi için bölgelerde buna uygun koşulların yaratılması, yatırımların artırılması ve üretim faktörlerinin dağılımının etkin olarak sağlanması gerekmektedir. Ülkede ve bölgede meydana gelecek olan büyüme sayesinde mal ve hizmetlerin lojistik maliyetleri azalacak, talep artışıyla büyük ölçekli üretim meydana gelecektir.

İstikrar Amacı: Uygulanacak politikanın istikrarı aynı zamanda bölgenin ekonomik yapısının kendi içinde dengeli olması anlamı taşımaktadır. İstihdam ve gelirin istikrarlı artışı, bölgedeki üretim yapısının ekonomideki dalgalanmalara karşı dirençli olmasından geçmektedir. Kaynak aktarımı sayesinde bölgeler gelişerek siyasi ve ekonomik istikrara da katkı vermektedir.

Dengeleme ve Eşitleme Amacı: Ekonomideki kaynakların bölgeler arasında etkin ve eşit dağılımı gelir ve refah eşitsizliğini azaltabilmektedir. Bir bölgedeki dengesizlik, ekonominin etkin çalışmadığının göstergesidir. Örneğin bölgedeki işsizlik sorunun çözümü, dengeli istihdamın oluşmasına yol açar. Bu sayede diğer bölgelerde üretilen mal ve hizmetlere olan talep artacak bütün bölgelerde işsizlik azalacak ve ülkenin gelir seviyesi artacaktır.

1.4.4.2. Bölgesel Kalkınma Politikasının Araçları

Bölgesel kalkınma politikasını çeşitli amaçları doğrultusunda uygulamaya çalışan ülkelerin belirli araçları devreye alması gerekmektedir. İlk önce politikanın uygulanacağı bölgenin diğer bölgelerle olan gelişmişlik farklarının tespit edilmesi ve buna uygun araçların kullanılması gerekmektedir. Ülkeler kullanılacak araçları tespit ettikten sonra plan ve program dâhilinde sistemli bir biçimde uygulamaları takip etmelidir. Geçmişten günümüze kullanılan araçlar, koşulların değişimine uygun belirli aşamalardan geçmiştir. 1960'lı yıllar bölgesel planlamanın önemsendiği, 1970'lerden 1980'lere kadar olan süreçte bölgesel planlamanın tek başına yeterli görülmediği düşünülmüştür. Bu yıllarda planlamanın yanı sıra özel sektörde nakit mali yatırım ve vergi özendirme uygulamaları önemli görülmüştür. 1990'lı yıllarda ise bölgesel politikaların yapısal değişim ve dönüşümlere uygun esnek bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. 2000'li yıllarda bölgesel kalkınma politikasının araçları gelişmiştir (Emmioğlu, 2013: 15). Dökmen (2009: 16), dönem bazlı bölgesel kalkınmada devlet tarafından kullanılan araçları 1950-1970 dönemi için üretici faaliyetlere doğrudan

yatırımlar, altyapının geliştirilmesi ve düzenleyici önlemler şeklinde; 1970-1990 dönemi için arz yönlü politikalar ve yerel kurumlara verilen önem şeklinde; 1990'dan günümüze ulus üstü ve yerel ağ oluşumu, yenilik sisteminin oluşumu ve kurumsal yeniliğin desteklenmesi şeklinde açıklamaktadır.

Bölgelerin gelişmişlik farklarını azaltmak için uygulanacak olan politikanın araçları gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde farklılık gösterebilmektedir. Gelişmiş ülkeler için aşırı kalabalık ve büyük kentlerin sorunları ile gelişmekte olan ülkelerde büyük kentlerin sorunları farklı olabileceği gibi geri kalmış bölgelerin sorunları her iki grup ülke için farklı olabilmektedir. Bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmaya yönelik araçlar şu şekilde sıralanabilir (Dinler, 2012: 278-279):

- İktisadi faaliyetlerin bazı teşviklerle belirli yörelere yönelimini sağlamak,
- Gerekli devlet yatırımlarının gerçekleştirilmesi,
- Yönetimsel örgütün bölgenin sorunlarına adapte edilmesi,
- Metropoliten bölgelerin gelişiminin sınırlandırılması.

Yukarıda sayılan araçlardan ilk üçü geri kalmış bölgelerin kalkınmasına yönelik iken dördüncü araç aşırı kalabalık bölgelerin gelişimlerinin sınırlandırılmasına yöneliktir.

Bölgesel kalkınma araçlarının neler olabileceği, gerekli analizler yapıldıktan sonra bölgedeki koşullar göz önünde bulundurularak seçilmelidir. Emmioğlu (2013: 16), bölgesel kalkınma politikasının araçları genel olarak şu şekilde açıklamaktadır:

- Planlama,
- Bölgenin kamu yatırımlarıyla desteklenmesi,
- Bölgenin kalkınma sorunlarına merkezi ve yeniden yönetim şeklinde adaptasyonun sağlanması,
- Vergisel ve mali teşvikler,
- Girişimciliğin teşvik edilmesi.

Yukarıda sayılan araçlara ek olarak bölge içinde oluşturulacak teknoparklar, serbest bölgeler, sanayi bölgeleri ve kalkınma ajansları sayılabilir.

1.4.5. Bölgesel Kalkınma Politikasına Yönelik Temel İlkeler

Bölgeler arasında oluşan dengesizlik veya gelişmişlik farklarını azaltmak için geri kalmış bölgeleri kalkındırmaya yönelik bir politika uygulanması önemlidir.

Uygulanacak politikanın birbirlerinin tamamlayıcısı olan üç ana ilkesinden söz edilebilir. Aşağıda sırasıyla bu ilkelere değinilecektir.

1.4.5.1. Sosyal Kârlılık

Bölgesel kalkınma politikası uygulayan ve etkin olmasını isteyen ülkelerin karşı karşıya olduğu ilk ilke, sosyal kârlılık ilkesidir. İlke, geri kalmış bölgelerde yatırım yapma konusunda isteksiz olan özel sektöre karşılık devletin gerekli yatırımları yapması ve bölgeye canlılık kazandıracak altyapı ve üretken yatırımları yapmasını ifade etmektedir. Bu tür bölgelerde yapılacak yatırımların ekonomik açıdan kârlılığı çok yüksek olmasa da sosyal yönden kârlılığı yüksek olmaktadır. Modern devlet anlayışı çerçevesinde toplumsal refahın yükseltilmesi, sosyal faydanın özel faydadan üstün tutulması gereklidir (Tutar, 1991: 4).

Ülke ekonomileri sahip oldukları kıt üretim faktörlerinin dağıtım kararını verirken özel fayda ile toplumsal fayda çoğu zaman uyuşmamaktadır. Özel sektör, kısa dönem için verimliliği ve kâr düzeyi yüksek faaliyetlere yönelmektedir. Liberal ekonomi politikasına göre yönetilen ülkelerde bu durumu normalleştirmek ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarını azaltmak için geri kalmış bölgelerde ekonomide canlılığı ortaya çıkaracak ve bunun yanı sıra uzun dönemde verimli olması muhtemel sosyal kârlılığı yüksek yatırımların devlet tarafından gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Küçüköğlu, 2005: 96). Özel fayda; üretim, tüketim ve dağıtım gibi kararlar sonucunda özel kişilerin elde etmiş olduğu çıkarlar olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal fayda ise devlet eliyle gerçekleştirilen faaliyetler sonucunda meydana gelen toplumsal iyileşmeler olarak tanımlanmaktadır. Özel fayda ile toplumsal fayda üretim faktörleri ve kaynakların kullanımında paralel hareket etmezler. Bu noktada özel firmalar elde edecekleri yüksek kâr düzeyi ile yatırım alanları veya bölgelere yönelmektedir. Bu durumun bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltması pek olası görülmediği için ve uygulanacak politikanın etkinliğinin sağlanması için ekonomik kârlılığı olan ve sosyal kârlılığı yüksek yatırımların devlet tarafından gerçekleştirilmesi gereklidir (Emmioğlu, 2013: 13).

Sosyal kârlılık ilkesi, kısa dönemde sosyal kârlılık düzeyi yüksek uzun dönemde ise ekonomik olabilecek yatırımların kamu kesimi tarafından yapılmasını ifade etmektedir. Geri kalmış bölgelere gerek altyapı gerekse bölgeye canlılık kazandıracak üretken yatırımların götürülmesi gerekmektedir. Ekonomik canlılığın başlatılabilmesi

için bölgelere yapılacak yatırımlarda girişimcilere bazı mali ve vergisel teşviklerin yanında bölgenin altyapı sorunlarını giderecek ve canlılık kazandıracak faaliyetlerin bizzat götürülmesi gerekmektedir (Küçükoğlu, 2005: 96). Devlet, geri kalmış bölgeler için yapacağı altyapı yatırımları ile bölgeye canlılık kazandıracak üretken yatırımları gerçekleştirmek zorundadır. Aksi durumda devletin, geri kalmış bölgelere, bu ilke çerçevesinde müdahalesi olmadan bölgesel kalkınma politikasını uygulaması pek mümkün görülmemektedir (Emmioğlu, 2013: 13).

1.4.5.2. Yapay Kalkınma Kutbu

Bölgesel kalkınma politikası çerçevesinde savunulan ikinci ilke, “Yapay Kalkınma Kutbu” ilkesidir. Bir bölgede meydana gelebilecek gelişme, sürükleyici bir olgunun varlığıyla ortaya çıkmaktadır. Sürükleyici olarak adlandırılan bu sanayi kolunun gelişme hızı, diğer sanayi kollarının ortalama hızından daha büyük gerçekleşmektedir. Sürükleyici sanayi kolu belirli bir yörede gelişerek diğer sektörleri etkiler ve kalkınma kutbunun yapay olarak yaratılmasını sağlar. Ekonomik gelişmeler kalkınma için en uygun koşullara sahip bölgelerde başlayıp yoğunlaşarak kalkınma kutbu yaratması ile çeşitli kanallar yoluyla ekonominin tümüne yayılmaktadır. Günümüzde sadece gelişmiş ülkelerde değil az gelişmiş ülkelerde bile geri kalmış bölgelerde kalkınma kutbunun yapay olarak yaratılması görüşü ön plana çıkmaktadır (Dinler, 2012: 272).

Kalkınma kutbu ilkesi, sosyal kârlılık ilkesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bir ülkenin geri kalmış bölgelerinde yapay olarak yaratılması arzulanan bir kalkınma kutbu çevresine sosyal, siyasal ve ekonomik anlamda bir dizi kutuplaşma etkisinde bulunmaktadır. Kalkınma kutbunun oluşturulması süreci esasen devlete bile çok ağır gelebilecek bir çaba olarak görülmektedir. Böyle bir çaba sonucunda zaten kıt olan kaynakların geri kalmış yörelere yönlendirilmesi, ekonomik gelişme hızından belli bir ölçüde özveride bulunulması sonucunu doğurduğu için eleştirilmektedir. Bu eleştiriye cevap, uzun dönemde sağlanması muhtemel olumlu katkıların bunu telafi edecek nitelikte olmasıdır. Geri kalmış bölgelerde yaratılacak yapay kalkınma kutbunun daha hızlı gelişmesi muhtemel öncü sayılabilecek bir sektöre yönlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu sayede öncü sektör diğer sektörlerin de gelişmesine olumlu katkılar sağlayacaktır (Tutar, 1991: 5).

1.4.5.3. Halkın Katılması

Bölgesel kalkınma politikasının savunulan üçüncü ilkesi, bölgesel kalkınma faaliyetlerine “Halkın Katılması” ilkesidir. Bu ilkeye göre bölgede yaşayan halkın veya bireylerin, kalkınma faaliyetlerine fiilen veya danışman olarak katılması gerekmektedir. Halkın katılmasında sivil toplum örgütleri önemli bir işleve sahiptir. Örgütler, halkın politikaya katılımını sağlamakla birlikte, bölgenin gelişimini sağlayacak araştırma projelerine her aşamada destek vermelidir (Emmioğlu, 2013: 14). Kalkınma kutbunun yaratılması sürecinde sosyal ve ekonomik ortamın birlikteliği gerekmektedir. Başarılı olması arzulanan bölgesel kalkınma politikasında insan faktörü önemli rol üstlenmelidir. Halkın katılımı, demokrasinin ekonomiye uyarlanması şeklinde gerçekleşebilir. Katılımın gerçekleşmesinden önce, halkın kalkınma planı konusunda bilgilendirilmesi, planın sağlayacağı yararların net bir şekilde ifade edilmesi, olumsuzluk yaratacak saptırıcı söylemlerin engellenmesi de büyük önem taşımaktadır (Tutar, 1991: 5-6).

Bölgesel kalkınma politikasının başarılı olabilmesi, bölge halkının politikada söz sahibi olması ile sağlanabilir. Gerçek bir bölgesel kalkınma politikasında halkın programlara katılmaması, programın halktan kopuk bir yönetimin eseri ve başarı ihtimalinin düşük olduğunun göstergesidir. Katılım, programlara canlılık katmakta ve faaliyetlerin bölge insanları tarafından denetlenmesinin aracı olmaktadır. Katılım, bölge halkına mensup bireylerin faaliyetlere, karar veya uygulama aşamasında, fiilen ya da danışman olarak katılmaları kastedilmektedir. Halkın katılması, yapılan planları daha insancıl kılmakta, gelişmelerin iyi tarafları üzerinde daha çok durulmakta ve yönetim mekanizması daha duyarlı bir hale gelebilmektedir. Bölge halkı bölgesel kalkınma politikasına; sanayi, ticaret ve ziraat odaları, belediye meclisi, bölgesel kalkınma komisyonu vb. geleneksel ya da farklı kurumlar vasıtasıyla doğrudan katılabileceği gibi dolaylı yoldan da katılabilir (Dinler, 2012: 273).

1.4.6. Bölgesel Dengesizlik Sorunu

Bir ülkede iktisadi kalkınma, ülkenin tüm bölgelerinde aynı anda başlamamaktadır. Bazı yörelerde meydana gelen gelişmelerin yanında diğer yörelerde kutuplaşma meydana gelmektedir. Bu durumun ortaya çıkardığı sonuç; bölgesel dengesizliklerdir. Ülkenin bölgeleri sahip oldukları özelliklerden dolayı aynı seviyede gelişmemektedir. Dolayısıyla bölgeler arasında gelişmişlik farkları ortaya çıkmaktadır.

Bölgesel dengesizlikle ifade edilen, bir ülkenin farklı bölgelerinde görülen tüm eşitsizliklerdir. Bu eşitsizlikler tarihi, fiziki ve yapısal özelliklerden dolayı ortaya çıkabilmektedir. Gelişmiş ülkelerde eşitsizlikler giderek azalırken, gelişmekte olan ülkelerde bu durumun tersi geçerlidir. Genel olarak bölgeler arası farklılıkların artış eğiliminde olduğu söylenebilir. Bölgesel dengesizliğe yol açan faktörler arasında; eğitim düzeyinin düşük olması, nüfus artışının yüksek olması, yoğun göç, sanayi yatırımlarının olmaması ve bunun sonucunda istihdam düzeyinin düşük kalması gösterilebilir (Yıldız, 2013: 17-18).

Bölgesel dengesizliği ifade eden birçok gösterge veya durum mevcuttur. Sosyal fırsat eşitsizliği yüzünden kültürel faaliyetler, nitelikli sağlık hizmetleri ve yüksek düzeyde eğitimden yoksun kalınmaktadır. Politik fırsat eşitsizliği yüzünden demokratik haklardan yoksun kalınmaktadır. Son olarak ekonomik fırsat eşitsizliği yüzünden uygun bir iş ve ücret konusunda elverişsiz bir ortam oluşmaktadır (Stilwell, 1972: 7). Ülkeler, uygulamış oldukları politikalar vasıtasıyla bölgesel dengesizlik sorunuyla mücadele etmeyi amaçlamaktadır. Bölgesel dengesizlik, sosyal ve ekonomik uzantılara sahip bir durum olarak görülmektedir. Sosyal anlamda uygulanan kamu destekli politikalar alt yapıya dayalı faaliyetler iken, ekonomik anlamda ise bölge kalkınmasının hızlandırılması amaçlanmaktadır (Yılmaz, 2011: 53).

Günümüzde artan bölgeler arası dengesizliklere sebep olan hususların araştırılmasına yönelik ilgi artmıştır. Bu kapsamda iktisatçılar ekonomik coğrafyayı yeniden keşfederek çeşitli çalışmalar yürütmektedir. Yakın geçmişte yaşanan birçok ekonomik olayın arka planında, dünyadaki kaynakların bölgelerdeki dağılımı ve faktör hareketliliği payının olduğu düşünülmektedir. Belirli özelliklere sahip bölgelerin daha fazla geliştiği ve bölgeler arasındaki dengesizliklerin arttığı bilinen bir durumdur (Arslan ve Ay, 2007: 416). Yıldız (2007: 16-17) çalışmasında, bölgesel dengesizlik sorununun geri kalmış ülkelerde daha çok görüldüğünü ancak bu sorunun sadece geri kalmış ülkelerin değil gelişmiş-gelişmemiş tüm ülkelerin bir sorunu olduğunu dile getirmektedir. Bölgesel dengesizliğe yol açabilecek sebepler; parasal, doğal, teknik, demografik, siyasal ve yapısal sebepler şeklinde sıralanmaktadır.

Sanayi devrimi öncesinde dünyada ülkeler arasında ekonomik açıdan kayda değer bir gelişmişlik farkı bulunmamaktadır. Mevcut farklılıklar tamamen askeri alanda ve organizasyon becerileri sonucu çıkmaktaydı. Sanayi devriminden sonra devrimi

yapan ülkeler ile diğer ülkeler arasında hızlı bir şekilde gelişmişlik farkları ortaya çıkmaya başladı. Devrimin beraberinde getirdiği yenilikler, hiçbir zaman bir ülkenin tüm bölgelerinde aynı anda başlamamış ve aynı etkileri gösterememiştir. Bunun sonucunda bölgeler arasında bölgesel dengesizlik sorunu ortaya çıkmıştır. Bölgesel dengesizlik; doğal ve coğrafi dengesizlik, ekonomik veya fonksiyonel dengesizlik, sosyal ve kültürel dengesizlik şeklinde ortaya çıkmaktadır (Türkoğlu, 2002: 17-18).

Bölgesel dengesizlik sorunu; dünyadaki hemen hemen tüm ülkelerde ekonomik gelişmişliğe bağlı olarak önemli toplumsal sorunları beraberinde getirmiştir. Bu sorun ulus devletlerin gelişmesinin önünde bir engel olarak nitelendirilmektedir. Gelişmiş bölgelerin etrafındaki diğer yerleşim birimlerinin gelişen bölgeye olan bağımlılığını arttırmaktadır. Bu durumun doğal sonucu olarak kaynaklar gelişmiş bölgelere doğru akmakta ve çevredeki bölgeler yoksullaşmaktadır. Bölgesel dengesizlikler; ülkeler arasında sosyo-ekonomik farklılıklar, istihdam, eğitim, sağlık, konut, su, enerji, altyapı vb. sorunların giderek artan boyutlarda yaşanmasına sebep olmaktadır (Tekkanat ve Mermer, 2018: 93).

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA'DA BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI VE UYGULAMALARI

Bölgesel kalkınma, bölgeler arası eşitsizliklerin ortaya çıktığı günden bugüne kadar üzerinde durulan bir husus olmuştur. Ülkelerin farklı bölgelerinde ortaya çıkan eşitsizlikleri gidermek amacıyla katılımcılık ve sürdürülebilirlik çerçevesinde kaynakların etkin ve verimli kullanılması yoluyla bölge refahını yükselten çalışmalar bütünü olan bölgesel kalkınma, dünyada olduğu gibi ülkemizde de üzerinde durulan bir kavramdır. Bu bağlamda özellikle Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA) başta olmak üzere çeşitli kalkınma araçları vasıtasıyla politikalar yürütülmektedir. Bu bölümde BKA'lar geniş biçimde ele alınarak dünyadaki BKA örnekleri, bölgesel kalkınma politikaları ve yenilik sistemleri açıklanacaktır.

2.1. Bölgesel Kalkınma Ajansları

Dünyada ülkelerin, ülkelerde bölgelerin arasında coğrafi, yapısal, tarihi, politik ve ekonomik gibi çeşitli sebeplerle gelişmişlik farkları ortaya çıkmaktadır. Farklılıkların en aza indirgenmesi veya yok edilmesi, uygulanacak politikalara ve yapılacak faaliyetlere bağlı olmaktadır. Bölgesel kalkınma politikaları çeşitli amaçlar için çeşitli araçlarla uygulanmaktadır. Kullanılan araçlar ülkeye özgü olabileceği gibi bütün ülkelerde de geçerli olabilmektedir. Bu başlık altında BKA'ların tanımı, idari yapıları, işlev ve stratejileri ele alınacaktır.

2.1.1. Tanım

Bölgelerin kalkınmasının sağlanması, diğer bölgeler ile oluşan eşitsizlikleri giderilmesi amacıyla BKA'lar kurulmaktadır. Literatürde birçok tanımlamaya sahip olan BKA; finansmanı kamu ve özel kesim tarafından sağlanan, yasal statüye dayanan, ülkenin belirli bir coğrafi alanı içerisinde bulunan, kamu, özel sektör ve yerel otoriteler ile sivil toplum kuruluşları (STK) arasında iş birliğini sağlayan kuruluşlardır. Bölgenin iktisadi kalkınmasını ana hedef olarak benimseyen BKA'lar bu doğrultuda hizmetlerini sürdürmektedir (Demir, 2016: 29-30).

Kara'nın (2012: 88) çalışmasında BKA; merkezi hükümetlerden bağımsız bir idari yapıya sahip, belirli bir bölgenin girişimcilik potansiyelini geliştiren ve canlandıran, bölgesel ekonomik kalkınmaya katkı sağlamak amacıyla kurulan, faaliyetleri kamu veya özel kesim tarafından finanse edilen kuruluşlar olarak tanımlanmaktadır.

Avrupa Kalkınma Ajansları Birliği (EURADA); Avrupa'daki BKA'ları temsil eden, ekonomik ve sosyal sorunların giderilmesi için uygulanan politikaları izleyen, en iyi uygulama ve politikaları teşvik etmek amacıyla kurulan bir ağdır. EURADA'ya göre BKA; bölgelerin ekonomik kalkınmaya erişmek için kamu, özel sektör ve STK'lar ile çeşitli yollarla iş birliğini sağlamak için ulusal ve yerel düzeyde kurulmuş tüzel kişiliklerdir. Avrupa'da farklı ülkelerde birçok BKA mevcuttur ve yürüttükleri faaliyetler geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. BKA'ların faaliyetleri arasında; ekonomik gelişmeyi hızlandırmak, rekabet gücünü arttırmak, şirketlerin uluslararası alanlara açılmasını teşvik etmek, istihdamı arttırmak ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak vardır (www.eurada.org 16.01.2022).

Küreselleşen dünya ekonomilerinin üretiminde etkin bir role sahip olan yerel sistemler, bu düzlemde oluşan dışsallıkların ortaya çıkardığı avantajları kullanarak veya dayanışma yoluna giderek küresel ilişkilere kolaylıkla uyum sağlamaktadır. BKA'ların çıkış noktasının tam da burada saklı olduğu düşünülmektedir. Yani BKA'lar yerelde meydana gelen potansiyeli kullanarak küresel ağa dâhil olabilmeyi amaçlayan kurumlardır (Akpınar, 2010: 10-11).

Meriç (2018: 56) çalışmasında BKA'ları; merkezi hükümet ve yerel yönetimin ana yapısı haricinde, genellikle yumuşak bölgesel kalkınma politika araçlarını bütünselik biçimde kullanarak yerel ekonomik kalkınmayı destekleyen, bölgesel düzeyde yerleşik, kamu kesimi tarafından finanse edilen kurumlar olarak tanımlamaktadır. Geleceği planlamak suretiyle ihtiyaç duyulan faaliyetlerin sistematik olarak belirlendiği, ortak karar mekanizması ve hareket etme mantığına dayalı stratejik planlama üzerine kurulu yeni bölgeselcilik yaklaşımına göre tüm bölgeler ayrı ayrı ele alınmaktadır. Dolayısıyla BKA'lar bölgesel kalkınma için ortaya çıkan yeni ekonomik yaklaşımın en önemli aktörleri olarak görülmektedir.

BKA'lar, bölgesel kalkınmanın sağlanması amacıyla merkezi yönetimden bağımsız olarak kurulmuş örgütler olarak bilinmektedir. İlk BKA 1933 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) kurulan "Tennessee Valley Authority (TVA)" dir. Avrupa'da ise 1950'lerden sonra kurulmaya başlamıştır Dünyada BKA'ların kuruluş dönemi, ülkeler itibariyle Tablo 2.1'de görülmektedir (Çelik, 2015: 32-33).

Tablo 2.1: BKA'ların Ülkelere Göre Kuruluş Yılları

Yıllar	Ülkeler
1933	Amerika Birleşik Devletleri
1950'ler	Brezilya, Avusturya, Belçika, Fransa, İrlanda, Japonya
1960-1970	Almanya, İtalya, İngiltere, Hollanda
1980-1990	İspanya, Yunanistan, Danimarka, Finlandiya
1990-2000	Bulgaristan, Polonya, Portekiz, İsveç, Ukrayna, Estonya, Macaristan
2000 Sonrası	Türkiye

Kaynak: Çelik, 2015: 33.

BKA'lar, dünyanın farklı ülkelerinde farklı dönemlerde kurulmuşlardır. İlk olarak ABD'de kurulan daha sonra diğer ülkelerde yaygınlaşan bu kuruluşların 2000'li yıllardan sonra Türkiye'de kurulduğu görülmektedir.

BKA'lar Avrupa bölgesinde ekonomik kalkınmayı teşvik etmede önemli bir role sahiptir. Yerel halkın sahip olduğu potansiyeli kullanmaları çerçevesinde teşvik edilmesi, proje hazırlama kapasitesini arttırması ve iş çözümlerini sunması BKA'ların işlevleri olarak gösterilebilir. Avrupa Birliği (AB) için kalkınma ajansları üç türe ayrılmaktadır. Bunlar; merkezi yönetim, yerel yönetim ve kamu-özel kesim ortaklığı sayesinde kurulanlardır. Birinci türde kaynaklar merkezi bütçeden karşılanmaktadır. İkinci tür, genellikle bölgesel yönetimi güçlü ve özerk olan ülkelerde kurulmaktadır. Son olarak üçüncü tür ise özel sektörün yoğunlaştığı bölgelerde kurulmaktadır (Savrul ve Saygın, 2019: 7).

2.1.2. İdari Yapı

Bölgesel kalkınma politikasının uygulanmasında önemli bir araç konumunda olan BKA'lar, içsel örgütlenme yapıları bakımından ikili bir yapıya sahiptir. Yasal yapı bakımından genel ve yönetim kurulu, denetleme komitesi, genel müdür gibi temel unsurlardan oluşmaktadır. Yapılarının diğer bir ayağı ise teknik konuları ve çalışma gruplarını inceleyen komitelerdir. Politikaların oluşturulması sürecinde ve uygulamasında yönetim kurulları, kanun ve mevzuatlar doğrultusunda serbest olup harcamalar açısından kamuya karşı sorumlu olmaktadır. BKA'lar genellikle kamu kurumu şeklinde organize edilmişlerdir. Ajansların bir kısmı kamu ile ilişkilerde kamu kurumu kimliğine bürünürken, üçüncü şahıslara karşı ticari ilişkilerde özel hukuk kurallarını benimsemektedir (Demir, 2016: 31).

BKA'lar sahip oldukları bürokratik yapı, özerklik, kuruluş amaçları ve eylemlerine göre türlere ayrılabilir. Avrupa özelinde BKA'ların çoğu bağımsız bir kuruluş şeklinde ve politik destekleyicilere belirli bir mesafeye sahip olarak çalışmaktadırlar. BKA'ların var olması ekonomik ve politik desteğe bağlıdır. Faaliyetlerde politik müdahaleler görülmektedir (Küçük, 2013: 76)

BKA, idari yapılanması merkezi yönetimden bağımsız olan ve belli bir bölgeye yönelik olarak kurulan bölgenin aktörlerinin işbirliğine dayanan bir kuruluştur. BKA'ların kurulması ile bölge üzerindeki merkezîyetçi yönetim anlayışı yerine yerinden yönetim anlayışı benimsenmiştir. Bu doğrultuda ajanslar; yerel yönetim, özel sektör kesimi, STK, ticaret ve sanayi odalarının karar alma sürecinde rol almasını sağlayan bir yönetim modeli olarak karşımıza çıkmaktadır. BKA'lar bu yapı bakımından bölgesel yenilik sistemleri için uygulanacak politikaların katılımcı bir süreçte alınmasına imkân sağlanmaktadır (Dökmen, 2009: 212).

Bölgesel kalkınmayı sağlamak amacıyla kurulan BKA, sağladığı hizmetler sayesinde bölgesel ekonomiyi canlandırmak, bölgenin girişimci potansiyelini artırmak, bölge halkının kalkınmaya katılımını ve kalkınma yararlarını sağlamak gibi çeşitli amaçlara sahiptir. Bu amaçlara ulaşma noktasında merkezi hükümetlerden bağımsız bir idari yapıya sahip olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Ek olarak dış yatırımcıların bölgeye gelmesine yönelik tanıtım ve teşvikler, temel amacın gerçekleşmesinde kullanılan yöntemlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Bu kurumlar genellikle ulusal ve bölgesel idare tarafından yönetilirken, kamu ile kuvvetli bağlantıları olan ve genellikle kamu yetkileri olan kuruluşlardır (Kara, 2012: 88).

Türkiye'de Anayasa Mahkemesi'nin 30.11.2007 tarih 2006/61 Esas ve 2007/91 Kararı ile BKA'lar, Resmî Gazete'de yayımlanan 5449 sayılı kanun ile düzenlenmiştir. Kanunun 7. maddesine göre BKA teşkilat yapısı; kalkınma kurulu, yönetim kurulu, genel sekreterlik ve yatırım destek ofislerinden oluşmaktadır. Madde 8 incelendiğinde bölgesel gelişme hedefine yönelik çalışmalar kapsamında; bölgede yer alan kamu kurum ve kuruluşları, özel sektör, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve yerel yönetimler arasında iş birliğini geliştirmek ve ajansı yönlendirmek adına kalkınma kurulu oluşturulur. Madde 10'a göre ajansın karar organı yönetim kuruludur. Bu kurul, tek ilden oluşan bölgelerde vali, büyükşehir belediye başkanı, il genel meclisi başkanı, sanayi odası başkanı, ticaret odası başkanı ile kalkınma kurulu tarafından özel kesim

ve/veya sivil toplum kuruluşlarından seçilecek üç temsilciden oluşur. Birden fazla ilden oluşan bölgelerde il valileri, büyükşehir belediye başkanları veya büyükşehir olmayan illerde il merkez belediye başkanları, il genel meclisi başkanları ve her ilden birer kişi olmak kaydıyla ticaret ve sanayi odası başkanlarından oluşur. Ancak, birden fazla ilden oluşan bölgelerdeki illerde; ticaret ve sanayi odalarının ayrı ayrı kurulmuş bulunması halinde, yönetim kurulunda yer alacak temsilci Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Anayasa Mahkemesi 30.11.2007 tarih 2006/61 Esas ve 2007/91 Karar Sayısı).

Dünya ve Avrupa’da BKA’ların kurul üyeleri eğitim kurumları, birlikler, politika yapıcılar, bankalar, firmalar ve sektör temsilcileri arasından seçilmektedir. Genel müdür seçimi, kurulun önemli görevlerinden biridir. Genel müdür, asıl sorumluluk olarak teknik ekibi oluşturup yetiştirmektedir (Demir, 2016: 31).

Ülkelerde genel olarak kâr amacı olmayan tüzel kişilikler şeklinde yapılanmış olan BKA’lar belediyeler arası ajans, kâr amacı olmayan birlik, sınırlı sorumlu şirket, kamu-özel hukuk kuruluşu, yarı kamu şirketi, vakıf, limited şirket, ortak hisseli şirket ve STK gibi farklı yapılara sahip olabilmektedir (Savrul ve Saygın, 2019: 7). Tablo 2.2’de bazı ülkelerde BKA’ların yasal statüleri verilmektedir.

Tablo 2.2: Seçili Ülkelerde BKA’ların Yasal Statüleri

Ülkeler	BKA’ların Yasal Statüleri
Almanya	Yarı özerk kamu şirketleri
İspanya	Özel hukuka tabi kamu kuruluşları
Fransa	Karma ekonomi şirketleri
Belçika	Belediyeler arası ajanslar
Romanya, Danimarka	Vakıflar
Çek Cumhuriyeti, Estonya, Slovakya, Polonya	Kamu-özel sektör şirketleri
İsveç	Limited şirket
Hollanda, İtalya, İrlanda, Portekiz	Kamu limited şirketleri
İngiltere	Bakanlık dışı kamu kurumu (quango)/ özerk örgüt
Litvanya	Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar
Yunanistan	Belediye girişimi

Kaynak: Özen, 2005: 5

Tabloda farklı ülkelerde farklı yapılanma anlayışlarının olduğu görülmektedir. Örneğin Almanya’da yarı özerk kamu şirketleri şeklinde kurulan BKA’lar, Fransa’da

karma ekonomi şirketleri, Yunanistan'da belediye girişimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.3. İşlev ve Stratejiler

Bölgeler arası gelişmişlik farklarını gidermek üzere kurulan BKA'lar, kuruldukları bölgenin nispeten üstün yönlerini ön plana çıkarma adına çeşitli faaliyetler göstermektedir. Küreselleşen ekonomilerin olduğu rekabet ortamında yer alınabilmesi için bölgenin görece üstün yönleri ortaya çıkarılarak post-fordist üretim yapısına uygun yerel uzmanlaşma sağlanmaktadır. Bunun sonucunda bölgeye yapılacak yatırımların artırılması temel hedef olarak görülmektedir. BKA'lar bu işlevlerini yerine getirme doğrultusunda beş temel stratejiyi benimsemektedir. Bunlar; ticari işletmelere finansal destek sağlanması, ticari işletmelere taşınmaz mülk sağlanması, KOBİ'lere yönelik teşvik ve teknik desteğin sağlanması, mevzubahis bölgenin gelişmesi için uzun soluklu projeler ortaya koyma ve bölgenin sosyal ve toplumsal gelişimini sağlamaya yönelik eylemler olarak sıralanabilmektedir (Yılmaz, 2011: 7).

BKA'lar; yabancı yatırımların geri kalmış bölgeye aktarılmasını temel işlev saymaktadır. Bu temel işlevin yanında ajanslar, kuruldukları bölge için mevcut potansiyeli ortaya çıkarma ve geliştirmeye yönelik çeşitli faaliyetleri yürütmektedir. Faaliyetler sonucunda bölge ekonomik ve sosyal açıdan kalkınmaktadır. Ajanslar geniş kapsamlı hedefler doğrultusunda bölgede bölgesel rekabet gücünü geliştirme, yerel KOBİ'ler için rekabet gücünü artırma, yabancı yatırımcıya uygun bir bölge yaratma gibi fonksiyonları içermelidir (Arslan, 2005: 286).

Bölgesel kalkınma sürecinde kilit bir görevi olan BKA'lar tek işlevli ve çok işlevli olmak üzere iki tür olarak incelenebilir. Tek işlevli olan tür, küçük veya zayıf ajans olarak bilinmektedir. Bu türde; yatırımcı bilgilendirilmesi, bölge tanıtımının yapılması, yatırım yapmaya hazır firmalara teşviklerin sağlanması, stratejik ortaklıkların bulunması şeklinde fonksiyonlar bulunmaktadır. İkinci tür BKA, kuvvetli veya büyük ajans olarak bilinmektedir. Bu tür BKA, geri kalan bölgelerde yapısal sorunları çözebilmek adına ve kurulduğu bölgenin ekonomik kalkınması için birçok fonksiyona sahip teşkilatlı ajanslar olarak bilinmektedir. Genel olarak BKA'lar; bölgesel kalkınma adına strateji oluşturma, farklılıkları gidermeye yönelik faaliyetleri gerçekleştirme, bölge ekonomisini canlandırma ve rekabet gücünü artırarak dengeli kalkınmayı sağlama gibi fonksiyonlara sahiptir (Karaca, 2018: 89-90). BKA'lar yapılan faaliyetler

çerçevesinde çeşitli fonksiyonlara ek olarak bölgenin altyapısının ve gayrimenkul yapısının geliştirilmesi, kentsel alanlara uygun arazilerin yeniden yapılandırılması, tarım tabanlı sanayinin geliştirilmesi yoluyla kırsal kesimin kalkınmasına zemin hazırlanması, belirli sektörler için KOBİ'lere teşvikler verilmesi gibi işlevlere sahiptir (Küçüköğlu, 2005: 165-166). Ayrıca ajanslar, bölge kalkınması adına ihracata teşvik ve destek sağlamaktadır. Bu işlevler ile bir bakıma bölgesel ihracatın geliştirilmesi adına etüt merkezi görevi üstlenmektedirler (Küçük, 2013: 76).

BKA'lar; merkezi, yerel ve bölge yönetimlerinden genellikle bağımsız olarak faaliyet gösterip kurulduğu bölgenin potansiyellerini keşfederek harekete geçirmektedir. Faaliyetler sonucunda ulaşılmak istenen; bölgeye özgü politikalar geliştirilerek bölgenin sosyal, ekonomik ve kültürel kalkınmasının sağlanmasıdır. Bölge potansiyelinin keşfi sürecinde kalkınma hedefleri belirlenirken stratejik planlama faaliyetlerden yararlanılmaktadır. Yatırımcıyı bölgeye çekme yoluyla bölgenin küreselleşme sürecine dâhil edilmesi, bölgeler arası rekabete söz sahibi olunması, bölgesel ve içsel büyümenin sağlanması benimsenen işlev ve stratejiler olarak ön plana çıkmaktadır. Benimsenen bu işlev ve stratejilerle BKA'lar, rekabete önem veren, bürokratik olmayan ve hızlı çalışan bir yapıya sahip olmalıdır. Elde edilecek başarı aynı zamanda ajansların yönetim kurullarının işlevsel olabilmesine de bağlı olmaktadır (Özer, 2009: 105-106).

2.2. Seçilmiş Ülkelerde Bölgesel Kalkınma Ajansları

Dünyada planlı dönemin başladığı 1960'lı yıllardan 2000'li yıllara kadar bölgesel düzeyde uygulanan politikaların özünü, geri kalmış bölgelerin hızlı kalkınması ve yatırımlar aracılığıyla bölgeler arasında dengeli kalkınmanın sağlanması oluşturmaktadır. 2000'li yıllardan itibaren ise tüm bölgelerin potansiyellerinden olabildiğince faydalanma ve kalkınmayı ülkenin tamamına yayma hedefi, bölgesel politikaların eğilimi olmuştur. Bu bağlamda BKA'lar sürecin en önemli aktörlerinden olmuştur (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018: 1). Dünyada BKA'lar, yasal statüleri açısından hemen hemen her ülkede farklı olmaktadır. Bazı ajanslar yasal düzenlemeler ve kanunlarla kurulurken, bazıları ise tamamen kamu eliyle kurulmaktadır. Bunun yanında ajansların yasal statüleri, özerk olabilmeleri adına daha otonom bir hale getirilmiş veya özelleştirilmiştir (Özen, 2005: 6).

Günümüz dünyasında bölgesel kalkınma yaklaşımının ön plana çıkmasıyla birlikte bölgesel birimler, rekabet açısından önemli ekonomik aktörler haline gelmiştir.

Bu doğrultuda kurulmaya başlanan BKA'lar, yeni bölgeselcilik anlayışı için stratejik bir araç olarak kabul edilmektedir. Bölgeler arasında oluşan veya oluşması muhtemel gelişmişlik farklarını gidermek ve bölgesel kalkınmayı hızlandırmak üzere kurulan BKA'lar, İkinci Dünya Savaşı öncesinde ortaya çıkmıştır. İlk örneği 1933 yılına dayanan BKA, 1980'lerde çeşitli sebeplerle özel sektörün ve yerel birimlerin bölgesel kalkınma sürecine aktif katılımını sağlama rolünü üstlenmişlerdir (Telli Üçler, 2014: 109-110).

Bölge kalkınması için kurulan ajanslar, Avrupa ülkelerinin genelinde 1950'li ve 1960'lı yıllardan itibaren bölgesel düzeyde ekonomik canlılık, örgütlenme ve gelişim gibi faaliyetleri gerçekleştirmek üzere kurulmuştur. Ajanslar, kamu desteğiyle sağlanan finansmanı kullanarak bölgelerin ekonomik gelişimini özendirmek üzere tasarlanmış, faaliyet alanı merkezi ve yerel hükümetlerin dışında olan kurumlardır (Yıldız, 2007: 71). Avrupa'da kuruluşları İkinci Dünya Savaşı sonrasına dayanan BKA'lar, savaşın doğurduğu yıkıcı etkilerin ortadan kaldırılması ve sanayideki gerilemenin önlenmesi amacıyla kısa vadede bir çözüm aracı olarak görülmüşlerdir. Sonraki süreçte yaşanan gelişmelerle birlikte AB ülkeleri, BKA'ların oluşması ve gelişmesi için önemli çalışmalar içerisine girmişlerdir (Telli Üçler, 2014: 110).

Savaş sonrası dönemde belirginleşen bölgeler arası farklar, gelişmiş ülkelerde ve birkaç gelişmekte olan ülkede, ulusal bir denge oluşturmak ve gelişmişlik farklarının giderilmesi amacıyla ajansların kurulmasında rol oynamıştır. Gelişmekte olan ülkelerde görülen sosyo-ekonomik farklılaşmadan BKA konusu sınırlı derecede gündeme gelmiştir. AB ülkeleri ve ABD başta olmak üzere çoğu gelişmiş ülkede BKA'lar, yerel ve bölgesel kalkınma adına önemli bir faktör olarak görülmektedir. Farklı statü, yapı ve işlevler için kurulan ajanslar, bölgesel kalkınma anlayışında yaşanan köklü değişimler dolayısıyla 1980 ve 1990'lı yıllardan sonra daha yaygın hale gelmiştir (Özer, 2009: 109-110). Bu başlıkta altında Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya ve Macaristan gibi ülkelerde BKA uygulamaları ele alınacaktır.

2.2.1. Almanya

Almanya, Avrupa'da yer alan, metropol bölgelerden, şehirlerden, orta büyüklükte ve küçük kasabalardan oluşan, merkezi olmayan yapıya sahip bir ülkedir. 16 federe bölgeden oluşan Almanya'da âdemi merkezi bir yapı bulunmaktadır. Kalkınma programlarında yer alan, bölgesel planların uygulanması ve izlenmesini denetlemek

amacıyla BKA'lar, 1960'lı yıllardan sonra ortaya çıkmıştır. Almanya'da BKA'lar, özerk yapılar şeklinde faaliyetlerini sürdürmektedir (Savrul, 2019: 36).

Almanya'nın ülke ekonomisi ihracat odaklı bir yapıya sahiptir. Ülkede uygulanan bölgesel kalkınma politikalarının üzerinde Doğu ve Batı Almanya birleşmesinin büyük etkileri bulunmaktadır. Kalkınma politikalarından merkezi düzeyde sorumlu kuruluş, Ekonomi ve Enerji Bakanlığı'dır. Almanya'nın bölgesel kalkınma alanında önemli aracı, "Bölgesel İktisadi Yapıların Geliştirilmesi İçin Merkezi Yönetim/Bölgeler Ortak Girişimi (Joint Federal Government/Länder Scheme For The Improvement Of Regional Economic Structures-GRW)" fonlarıdır. GRW fonları, 1969'dan bu yana Almanya'da dengeli bölgesel kalkınma adına katkıda bulunmaktadır. GRW fonları, yapısal sorunları olan az gelişmiş bölgelere tahsis edilmektedir. Fonlar, ticaret ve sanayi gibi alanlara yatırımlara yaparak altyapı yatırımlarının finansman gücü olmakta ve KOBİ'lerin rekabet gücünü arttırmaya yönelik projelere destek sağlamaktadır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018: 2).

Almanya'da BKA'lar incelendiğinde Kuzey Ren-Vestfalya İktisadi Kalkınma Ajansı ön plana çıkmaktadır. Ajansın kurulduğu bölgede yaklaşık 18 milyon kişi yaşamaktadır. Bölge; otomotiv, enerji, plastik, turizm, sağlık, çevre teknolojileri gibi sektörler açısından Almanya'nın en önemli yatırım merkezlerinden biri olarak görülmektedir. Ajans, bölgeye daha fazla yatırım çekmek amacıyla 1960 yılında Düsseldorf'ta kurulmuştur. Ajans, özel şirket statüsüne sahip olup teşkilatında genel müdür, denetim kurulu ve uzmanlar bulunmaktadır. Bölgeye yatırım yapmayı düşünen yatırımcılar ajansa başvurmaları halinde; yatırım analizi, uygun yatırım yeri, pazar analizi, teşvikler, istihdam ile izin ve ruhsat işleri hakkında detaylı bilgi ve destek edinebilmektedir (Savrul, 2019: 37).

Bölgesel kalkınma adına önemli ikinci kuruluş, Brandenburg İktisadi Kalkınma Şirketi (Brandenburg Economic Development Corporation)'dir. Şirket, Brandenburg Bölgesi'nde kurulu ve Berlin şehri ile beraber Almanya'nın başkent bölgesini oluşturmaktadır. Bölgede toplamda 6 milyon nüfus yaşamaktadır. Dolayısıyla ülkenin çok önemli yatırım bölgelerinden birisi olarak görülmektedir. Şirketin merkezi Potsdam şehrinde bulunmaktadır. Niteliği itibarıyla şirket olarak görülen ancak yürütmüş olduğu faaliyetler bakımından kalkınma ajanslarına benzer bir yapıya sahip olan şirket, Brandenburg İş Geliştirme Bankası ve bölgenin diğer kalkınma ajanslarıyla sıkı bir iş

birliği içerisinde faaliyet göstermektedir. Sunulan hizmetler arasında; yatırımcı için uygun yer seçimi, personel alımları ve eğitimi, uluslararası Pazar analizi, yenilikler, finansman olanakları ve enerji verimliliği konusunda danışmanlık desteği bulunmaktadır. Teşkilat yapısı, icra kurulu başkanı ve genel müdürden oluşmaktadır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018: 4). Brandenburg Bölgesi, sadece Almanya’da değil Avrupa genelinde de dinamik ekonomiye sahip bir bölge olarak görülmektedir. Şirket, yatırımcılara ve nitelikli çalışanlara ekonomik başarı adına ideal koşullar sunmaktadır. Şirket, bölgedeki doğrudan yabancı yatırım ve işgücü geliştirme hizmetleri için irtibat edilen ve çok yönlü hizmetler sunan bir kuruluş niteliği taşımaktadır (Economic Development Agency Brandenburg, www.wfbb.de 14.03.2022).

2.2.2. Fransa

Fransa Cumhuriyeti, yarı başkanlık sistemiyle yönetilen, yaklaşık 65 milyon nüfusa sahip gerek batı Avrupa’nın gerekse AB içerisindeki en büyük alana sahip ülkedir. Dünyanın en büyük ekonomileri arasında yer alan ülkede tarım ve hayvancılık, sanayi, turizm, enerji, bankacılık ve ulaştırma sektörleri ön plana çıkmaktadır (Keşan TSO, Fransa Ülke Raporu, 2019).

Fransa’da bölgeler arası gelişmişlik farkları, sanayi devrimi ile başlamış sonraki süreçte sosyal ve siyasal sorunları beraberinde getirmiştir. Uygulanan politikalarla Korsika, Provence, Aşağı Lanquedoc, Gaskonya gibi bölgelerde farklılıklar giderilmeye çalışılmıştır. Uzun vadeli hedefler gerek ulusal gerekse AB açısından değerlendirilip ortaya konulmuş ve buna uygun politikalar seçilmiştir (Demir, 2016: 45). Sanayi devriminden sonra bazı bölgeler büyüme kaydederken bazı bölgelerde büyüme sınırlı derecede gerçekleşmiştir. Bunun nedeni sanayilerin; kömür yatakları, maden ve enerji kaynaklarının yakınlarında kurulmasıdır. Bunun sonucunda Fransa’nın kuzey bölümü çok çabuk büyürken güney bölümü yavaş büyümüştür. Fransa’daki bölgesel farklılıkların giderilmesine yönelik 1950-1980 döneminde müdahale fonu ve kırsal kesim kalkınma fonu oluşturulmuştur. Bunun sonucunda yatırımlar hızlanmaya başlamıştır (Emmioğlu, 2013: 28).

Fransa’da faaliyet gösteren BKA’lara örnek olarak Franche-Comte Bölgesi Kalkınma Ajansı verilebilir. Ajansın kurulu olduğu bölge Fransa’nın doğusunda yer alan Franche Comte bölgesidir. Besançon’un en önemli şehir konumunda olduğu bölgede yaklaşık 1,2 milyon nüfus bulunmaktadır. Otomotiv ve kimya gibi sanayi

sektörleri bölgenin lokomotifi olarak görülmektedir. Ajans, 2005 yılında Besançon'da yerel kamu şirketi statüsünde kurulmuş, bütçesi yerel yönetimlerin katkılarından oluşmaktadır. Bölgedeki yatırımcıların rekabet gücünün geliştirilmesi, bölgenin gelişmesi ve bölge içinde iş birliğinin artırılması hedefleriyle ajans, çeşitli projeler uygulamaktadır. Ajans, idari yönden yönetim kurulu, genel kurul, teknik ve denetleme kurulundan oluşmaktadır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018: 23).

İkinci BKA örneği, Paris Val de Marne Kalkınma Ajansı'dır. Bu ajans Paris'e komşu Val de Marne bölgesinde kurulmuştur. Bölgede yaklaşık 1,3 milyon nüfus ikamet etmektedir. Öne çıkan sektörler arasında bilgi-iletişim teknolojileri, Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge) hizmetleri, lojistik, sağlık teknolojileri gibi daha çok teknoloji yoğun sektörler bulunmaktadır. Ajans, 2005'te Ivry-Sur-Seine şehrinde kurulmuş olup yerel yönetimler tarafından kâr amacı olmayan kuruluş statüsündedir. Hedefleri arasında; bölge ekonomisinin gelişimi, girişimci ve yenilikçi yatırımların desteklenmesi vardır. Yatırım yapanlar için tek durak ofis niteliği taşıyan ajans, uygun yatırım yeri, hukuk ve vergi düzenlemeleri, yenilikler, personel alımı, finansman olanakları ve halkla ilişkiler gibi konularda danışmanlık hizmetleri sunmaktadır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018: 23-24).

2.2.3. İngiltere

İngiltere, BKA konusunda en dikkat çekici uygulamalara sahip ülkelerin başında gelmektedir. Büyük Britanya bünyesinde ilk uygulama 1960'lı yıllarda İskoçya ve Adalar Kalkınma Kurulu ve Orta Galler Kalkınma Şirketi ile başlamaktadır. 1990'lı yıllara gelindiğinde kamu hizmetleri özelleştirilip ülke içi politikalarda bölgenin önemi daha net ortaya çıkmıştır. Bu dönemde İşçi Partisi hükümetinin öncülüğünde başlatılan programla İngiltere'nin 9 bölgesinde BKA'lar kurulmuştur (Blackman ve Ormston, 2005: 376).

Büyük Britanya'da 1970'lerde İskoç Kalkınma Ajansı, Galler Kalkınma Ajansı ve Kırsal Galler Kalkınma Kurulu oluşturulmuştur. Daha önce hükümetlerin uyguladığı programlar kapsamında projeler yürüten ve sınırlı derecede karar verme yetkisine sahip olan ülke, AB tarafından benimsenerek kurulan ajanslar ile beraber Bölgesel Kalkınma Ajansları Kanununu çıkarmıştır. İngiltere'deki Bölgesel Kalkınma Ajansları İdaresine göre BKA; daha ileri düzeyde ekonomik gelişme, iş etkinliğinin ve rekabetin geliştirilmesi, istihdam olanakları ve gelişmenin artırılması gibi hususlarda bölgesel

kalkınmaya katkıda bulunmaktadır. Ajanslar özerk statüye sahiptir ve finansmanı merkezi yönetim tarafından sağlanmaktadır. Ajanslar, siyasi bir sorumluluğu bulunmamasına rağmen önemli kararlar alabilecek bir yapıya sahiptir (Özer, 2009: 112-113).

İngiltere’de 1998 yılında “Bölgesel Kalkınma Ajansları Kanunu” çıkarılmıştır. Bu kapsamda 1999’da 8 ajans kurulmuş daha sonra 2000 yılında Londra Kalkınma Ajansı kurulmuştur. Toplamda 9 adet BKA kurulumu tamamlanmıştır. Londra Kalkınma Ajansı dışında diğer ajanslar yarı kamu kurumu statüsüne sahiptir. Ajansların asli görevi bölge kalkınmasının sağlanmasına yön vermektir. Bu bağlamda AB Yapısal Fonları yönetimi ajanslara verilmiştir. 1999-2002 döneminde ajansların bütçeleri genellikle sponsor kuruluşlar aracılığıyla sağlanmıştır. Bakanlıklar, ilgili oldukları faaliyet alanındaki ajans çalışmalarına doğrudan kaynak aktarımı gerçekleştirmiştir. Ajanslar 2002 yılında, bakanlık bütçelerinin tek bir yerde toplanabildiği ve tek program uygulayabilme esnekliğinin olduğu bir yapıya evrilmiştir. Yeni sistemde kaynaklar hizmete özgü verilememekte, ajanslara genel amaçlı bütçe temin edilmektedir. Ayrıca ajanslara yeni yetkiler, işlevler ve bütçe tahsis edilmiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018: 32-33).

Dünyada 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz İngiltere’yi önemli ölçüde etkilemiştir. Hükümet tarafından 2010’da hazırlanan bütçe programında tasarruf, yatırım ve girişime dayalı yeni bir ekonomik büyüme modelinin benimsenmesi gerekliliği savunulmuştur. Bunun gerçekleşmesi adına özel sektör öncülüğünde bölgeler ve sektörler arasında dengeli ve sürdürülebilir büyümenin sağlanmasının önemi vurgulanmıştır. Yarı kamu kuruluşu niteliğine sahip ve kamu tarafından finanse edilen kalkınma ajanslarının, bütçe harcamalarını arttırdıkları düşünülmüş ve bunların yerine özel sektör güdümünde yerel girişim ortaklıklarının kurulmasına karar verilmiştir. Yerel girişim ortaklıkları, yerel yönetimler ve işletmeler arasındaki ortaklığı ifade etmekte ve Londra’nın tamamını kapsayan bir yerel girişim ortaklığı dâhil toplam 39 adet kurulmuştur. Bu ortaklıklar BKA’ların sorumluluklarının çoğunu üstlenerek faaliyetlerini sürdürmektedir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018: 33-34).

2.2.4. İtalya

İtalya konum olarak Avrupa’nın güney bölümünde yer alan, Adriyatik Denizi ve Alp Dağları ile çevrelenen bir Akdeniz ülkesidir. Geçmişte ülkenin kuzey ve güneyini

oluşturan iller arasında önemli gelişmişlik farkları bulunmaktaydı. Bu farklar zaman içerisinde giderek artmış ve İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde çok yüksek boyutlara ulaşmıştır. 1950 yılında ülkenin kuzeyi ile güneyi arasındaki eşitsizliklerin ortadan kaldırılması adına “Cassaper il Mezzogiorno” kuruluşuna karar verilmiştir. Bu kuruluş sayesinde altyapı yatırımları yapılmış ve tarım sektörünün gelişimine ağırlık verilmiştir. 1970’li yıllardan itibaren çıkarılan bir yasa ile bölgelere, belirli durumlar için kalkınma ve teşvik kurulları olarak tasarlanan finansal ajans kurma yetkisi tanınmıştır. Özel statüsü olan bölgelerde dış rekabetten korunan sektörlerde devlet politikalarına destek ve finansal destek görevleriyle ajanslar faaliyet göstermişlerdir (Bıdırdı ve Ultan, 2019: 113-115).

İtalya, çok eklemlili bir idari yapıya sahip ve çok düzeyli bir teritoryal yönetimi barındıran bir ülkedir. Yapılanma şeklinin, bölgelerin bir araya gelmesi sonucu ortaya çıktığı düşünülmektedir. Anayasanın 5. başlığında idari yapı; cumhuriyetin belediyeler, iller, bölgeler ve devletten oluştuğu şeklinde tanımlanmaktadır. Anayasadaki ilkelere göre bu yapılar kendi statü, yetki ve ayırt edilebilir işlevleri bakımından özerk bir yapıdadır. İtalya’nın bölgesel kalkınma sürecindeki politikaları; uyumu, sosyal ve ekonomik dengeyi ve belirli alanların rekabet gücünün arttırılmasını amaçlayan politikalar şeklinde ifade etmek mümkündür. İtalya’da bölgesel eşitsizlikler kuzey bölge ile güney bölge arasında belirgin bir şekilde bulunmaktadır. Güney bölgesi, geri kalmış bir bölgedir ve bunun sebepleri olarak kültür, tarih ve doğa gibi faktörler etkili olmuştur. Bu yüzden güney bölgesinin durumu 1950’lerin sonundan beri İtalyan politikasının merkezinde yer almaktadır (Tabossi, 2007: 1-2).

İtalya’da BKA’lar farklı modeller şeklinde oluşturulmuştur. 1970 yılında çıkarılan yasa ile ortakları bölgesel yönetim, belediyeler, sanayi ve ticaret odaları ve üniversitelerden oluşan BKA kurulmasına olanak sağlanmıştır. Bu bağlamda ön plana çıkan ilk BKA örneği; Sviluppo Italia Ulusal Kalkınma Ajansı’dır. Bu ajans yatırımların ülkeye çekilmesi ve girişimcilere destek sağlanması amacıyla kurulmuştur. Ajans, Hazine’ye ait sermayeyle kurulan ve Başbakan’a karşı sorumlu olan bir devlet şirkettir. Ajans, özellikle güney bölgelerinin rekabet gücünü arttırmak, girişimcilik kültürünü yaygınlaştırmak ve bölge potansiyelini ortaya çıkarmak için ihtiyaç duyulan fiziki, ekonomik ve idari altyapıyı oluşturmak ve proje üretme becerisini geliştirmek üzere kurulmuştur. Sviluppo Italia, kamu eliyle ulusal bir ajans olarak kurulup daha

sonra İtalya'nın 16 bölgesinde çeşitli işlevleri olan şubeler açan bir ajanstır. Ajans, hem çeşitli bölgelerde bulunan şirketlerin sermaye ortağı, hem de kamu yararına çalışan ve kâr amacı olmayan kendi şirket gruplarının koordinatördür (Özen, 2005: 14).

İkinci BKA örneği, Emilia Romagna Bölgesel Kalkınma Ajansı (Emilia-Romagna Valorizzazione Economica Territorio-ERVET)'dir. ERVET, 1974 yılında bölgesel kalkınmaya katkıda bulunmak için kurulmuş bir BKA'dır. Ajans, kurulduktan sonra kümelenme, yenilik ve ağ faaliyetlerini yürüterek geri kalmış bölgelerin sanayileşmesini amaçlamıştır. ERVET, zanaat üretim süreçlerine ağırlık vermiş bir ajanstır. Bu politika daha sonra bölgenin eşitsiz sanayileşme dağılımını gidermek adına değiştirilmiştir. Ajans, KOBİ'lerin kümelenmesi için 1970-1990 döneminde Reel Hizmet Merkezleri (RSC) ve 1990'lı yıllarda KOBİ'lerden oluşan bir ağ sistemi kurmuştur. ERVET, bölgedeki yönetim, bankalar ve ticaret odalarının ortak olduğu bir holdingdir. Mali açıdan kaynaklar, yerel birimlerin katkılarından oluşmaktadır. Bütçedeki paylar %58 bölge yönetimi, %23 odalar ve %19 AB fonları tarafından karşılanmaktadır (Çelik, 2019: 9).

2.2.5. Macaristan

Macaristan, İkinci Dünya Savaşı'ndan 1990'lı yıllara kadar yerel örgütlenmesi tümüyle merkezi yönetimin hiyerarşik yönetimine ve denetimine bağlı olarak işleyen bir ülkedir. 1989'dan sonra rejim değişikliği olmuş ve bununla birlikte yerel yönetimlere ciddi anlamda geniş yetkiler verilmiş ve özerklik tanınmıştır. Ülkede ortaya çıkan en temel bölgesel sorunlar doğu ile batı arasındaki dengesizlikler ve Budapeşte'nin yarattığı merkez-çevre eşitsizliğidir. 1996'da Bölgesel Kalkınma ve Planlama Kanunu kabul edilmiş ve bölgesel kalkınma araçları belirlenerek bölgesel politikaların somutlaştırılması sağlanmıştır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018: 49).

Macaristan'da Bölgesel Kalkınma Kanunu yürürlüğe girdikten sonra il kalkınma meclisleri kurulmuştur. Sonraki süreçte Bölgesel Kalkınma Konseyleri oluşmuş, konseyler bölgesel ve yerel düzeyde gönüllülük esasına dayanmaktadır. Konseyler; belediyeler, odalar, sendikalar ve merkezi yönetim temsilcilerinden oluşmaktadır. Zaman içinde bu konseyler il düzeyinde kurulus il meclislerinden daha güçlü bir hâl almıştır. Macaristan, AB'ye katıldıktan sonra merkezi yönetim, yapısal fonların yürütülmesindeki yetkiyi kendinde toplamak istemiştir. Bunun sonucunda konseylerin

bölgesel politikalar konusunda etkisi azalmış ve BKA'lar konseyler altında konseylerin yürütücüsü olarak örgütlenmiştir (Özer, 2009: 126).

Macaristan'da faaliyet gösteren BKA örneği, Güney Trans-Tuna Bölge Kalkınma Ajansı'dır. Bu ajans Baranya, Somogy ve Tolna illerini kapsayan Güney Trans-Tuna bölgesinde 1998 yılında kurulmuştur. Ajans, ülkenin bölgesel kalkınma yolundaki adımlarının ve AB fon yönetimi tecrübesi kazanılmasının bir hazırlığı olarak görülmektedir. Ajans, faaliyet süresi boyunca çeşitli hibe programları kapsamında birçok projenin yönetimini üstlenmiştir. Yenilikçiliğin daha çok ön plana çıkmasıyla 2008'de Güney Trans-Tuna Bölge İnovasyon Ajansı kurulmuştur. Bu ajans, üniversiteler, yerel yönetimler ve sivil kuruluşların ortaklığı temelinde ortak projeler kapsamında, bölgesel KOBİ'lerin gelişimine aktif olarak katkıda bulunmak için kurulmuştur. Güney Trans-Tuna Bölge Kalkınma Ajansı'nın, 2016 yılı itibariyle organizasyonel görevlerini yerine getirmediği düşünülerek proje işleri için Ekonomi Bakanlığı Bölgesel Kalkınma Programlarından Sorumlu Bakan Yardımcılığı'na başvuruların yapılması gerektiği duyurulmuştur. Ajansın faaliyetlerine 2017'de son verilmiş ve halef kuruluşlar olarak başka kurumlar yetkilendirilmiştir (Şahin, 2019: 218-220).

2.3. Avrupa Birliği'nde Bölgesel Kalkınma Politikaları

İkinci Dünya Savaşı'nın sonra ermesinden sonra Avrupa'daki topluluklardan oluşan AB üyelerinin tümünde bölgeler arası gelişmişlik farkları bulunmaktadır. Birliğin genişleme sürecinde birliğe katılan yeni üye ülkelerdeki bölgesel dengesizlikler daha fazla olduğu için bölgesel gelişme farklarının iyice belirginleştiği görülmektedir. AB bölgesel kalkınma politikalarının gelişimi 1980 öncesinde büyük ölçekli imalat sanayi üretimi şeklinde olmuştur. 1980 sonrası dönemde içsel büyüme yaklaşımına doğru bir evrilme olmuştur. Günümüz bilgi ekonomisi döneminde ise rekabet gücünün artırılması, sosyal ve ekonomik uyumun elde edilmesi ve iş birliğinin geliştirilmesi yönünde politikaların izlendiği görülmektedir (Kanberoğlu, 2008: 73).

Avrupa'da Yeni Bölgeselcilik yaklaşımıyla beraber bölge, ekonomik kalkınma politikalarının uygulanabileceği en uygun alan şeklinde yeniden tanımlanmıştır. Bölgesel politikalar Avrupa'daki bölge kavramını hem ekonomik hem de politik açıdan etkilemiştir. AB'de bölgesel kalkınma politikası, AB içinde ekonomik ve sosyal alanda uyumlu bir biçimde gelişme ve bütünleşmenin sağlanması, bölgeler arası gelir

dağılımından kaynaklanan istihdam ve gelişme sorunlarıyla mücadele edilmesi amacıyla oluşturulmuştur. Birlik, dünyanın en zengin bölgelerinin başında gelmesine rağmen Birliği oluşturan bölgeler arasında az gelişmişliğe neden olacak gelir ve potansiyel farklılıkları gözlenmektedir. Bölgesel politika hem bir dayanışma aracı hem de ekonomik bütünleşmeyi teşvik eden önemli bir faktördür. Birliğe üye olan ülkeler arasında sosyal ve ekonomik farklılıkları gidermek amacıyla Avrupa Birliği Bölgesel Politikası oluşturulmuştur (Yıldız, 2007: 74-75).

AB, niteliği itibariyle Avrupa ülkeleri için bir “ortak pazar” olarak kurulmuştur. Bu düşünce, Avrupa ülkeleri arasında gelişen uzlaşma, birlik ve beraberlik düşüncesinin sonucu olarak oluşmuştur. Birlik içinde üretim faktörlerinin serbest dolaşımı, ortak gümrük tarifesi ve ticaret politikası; tarım, ulaşım, sağlık, güvenlik ve bölgesel kalkınma alanlarında ortak uygulanmaktadır. Birliğin ana hedeflerinin başında tüm üye ülkelerin refah düzeyini yükseltmektir. Bu bağlamda çeşitli politikalar oluşturulmuştur. Ortak tarım politikası, sosyal politika, rekabet politikası vb. gibi uygulanan tüm politikaların hedefinde üye ülkelerin vatandaşlarının refah düzeyini eşitlemek ve yükseltmektir. Bu hedef doğrultusunda uygulanan diğer bir politika da bölgesel kalkınma politikasıdır. Bu politikanın amacı, bölgelerarası farkların giderek azaltılmasını sağlamaktır (Küçüköğlu, 2005: 126-127).

Avrupa’da 1957-2000 yılları arasında, AB’nin bölgesel politikasının temelleri atılmıştır. Bu dönemde bölgesel politikaların temelinde Avrupa Topluluğu’nu kuran antlaşmalar bulunmaktadır. Roma Antlaşması başta olmak üzere Avrupa Topluluğu’nun sözleşmelerinde bölgesel politikayla ilgili herhangi bir madde yok iken, Tek Avrupa Senedi ile getirilen değişikliklerle 1987’de Roma Antlaşması’na bölgesel politika ile ilgili maddeler ilave edilmiştir (Kılınç Savrul, 2012: 70). Kökleri itibariyle İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki sürece dayanan AB, Avrupa Demir ve Çelik Topluluğu olarak oluşturulduktan sonra, zaman içerisinde dönüşüm yaşamıştır. Bu dönüşümün ilki 1957 yılında Roma antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)’nin kurulmasıdır. 1993 Maastricht antlaşmasından sonra mevcut AB doğmuştur (Kara, 2012: 99). Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg tarafından 1957’de imzalanan Roma Antlaşması ile ekonomik birliğin güçlendirilmesi ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını kapatacak uyumlu bir kalkınmanın gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Bölgesel düzeyde oluşan farklılıkları kapatmaya yönelik politikaların

geliştirilmesi sorumluluğu henüz ulusal düzeyde ele alınmıştır. 1958’de ise Roma Antlaşması kapsamında AB üye ülkelerinin sosyal ve ekonomik entegrasyonunu ve dengeli büyümelerini sağlamak amacıyla az gelişmiş bölgelerin kalkınmasına yönelik projelerin desteklenmesi için, Avrupa Yatırım Bankası (AYB) kurulmuştur (Kılınç Savrul, 2012: 70-71).

1960 yılında ortak pazar kapsamında işgücünün istihdam olanaklarının iyileştirilmesi ve hayat standartlarının yükseltilmesi adına Avrupa Sosyal Fonu (ASF) ve 1962’de fiyatların kontrol edilmesi, çeşitli ürünlerin üretilmesi ve pazarlanması için ihtiyaç duyulan desteğin sağlanması ve tarımsal altyapının geliştirilmesi için Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (ATYGF) kurulmuştur. ASF, üye ülkelerde geri kalmış bölgelerde, işgücünü ve firmaları küresel koşullara hazırlayabilmek için destek sağlamaktadır. 1970’lere kadar topluluğun bölgesel politikayla ilgili olarak fazla girişimi bulunmamaktadır (Kılınç Savrul, 2012: 71). İlk zamanlarda topluluk tarafından pek önemsenmeyen bölgesel kalkınma konusu, 1970’li yıllarda ortaya çıkan petrol krizlerinin de etkisiyle başta işsizlik olmak üzere yoğunlaşan yapısal sorunlar ve bölgesel dengesizliklerin yarattığı sorunlardan dolayı Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ABKF) 1975’te kurulmuştur. Sonraki süreçte sorunun hafifletilmesine yönelik çeşitli fonlar ve AYB aracılığıyla kaynak tahsisine gidilmiştir. Topluluk giderek bu konuya ağırlık vermiş ve somut politikalar geliştirmeye yönelmiştir (Küçüköğlu, 2005: 127).

1980’lerin başında AB ülkeleri tarafından bölgesel politikalarda birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler, bölgesel teşvikler ve diğer kamu yardımlarından daha seçici ve sağduyulu yaklaşımlar olmakla birlikte, politikada kullanılan araçların etkisi ve etkinliğine yöneliktir (Kara, 2012: 100). 1986 yılında Tek Avrupa Senedi aracılığıyla üye ülkeler arasında kapsamlı bir kaynaşma politikası için temeller atılmıştır. Bu politika ile amaçlanan; ekonomik ve sosyal bütünleşmenin yanı sıra ortak pazar içerisinde güney ülkelerinin ve az gelişmiş bölgelerin yükünün dengelenmesidir. Ayrıca Roma Antlaşması’na “Ekonomik ve Toplumsal Kaynaşma” şeklinde yeni bir başlık konularak AB’deki farklı bölgelerde dengesizlikleri azaltma arzusu temel hedef haline gelmiştir. 1992 tarihli Maastricht Antlaşması da Tek Avrupa Senedi’ne benzer şekilde ekonomik ve sosyal bütünleşmeyi, AB bütünleşmesinin temellerinden biri olarak ele almış, çeşitli bölgelerdeki kalkınma düzeyleri arasındaki eşitsizliklerin giderilmesini hedeflemiştir. Bu hedefe ulaşmada kullanılacak araçlar

Yapısal Fonlar ve AYB olarak belirlenmiştir (Küçüköğlu, 2005: 127-128). 1988 yılında yapılan bir reform ile bölgesel politikaların reel ekonomik etkilerinin, tüm tarafların eylemleri arasındaki iş birliği yardımıyla arttırılması hedeflenmektedir. Bu reform ile AB bölgesel politikalarının temel araçlarından olan Yapısal Fonlar; 1958’de kurulan ASF, ATYGF ve 1975’te kurulan ABKF’nin tek çatı altında toplanmasıyla oluşturulmuştur (Kara, 2012: 100).

1990’lı yıllarda sosyal ve ekonomik anlamda bölgeler arası uçurumlar ve bunların giderilmesinde 1980’li yıllarda izlenen serbest piyasa odaklı bölgesel kalkınma modellerinin yetersiz olduğu görülmüştür. Bu durum daha sistematik politikaların gerekliliğini gündeme getirmiştir. Maastricht Antlaşması’nda bölgeselleşmeyi güçlendirmek için ulus altı birimlerin temsilcisi niteliğindeki bir danışma organı olarak “Bölgeler Komitesi”nin kurulması sayesinde bölgesel politikalar daha ayrıntılı şekilde ele alınmıştır (Bozdoğan, 2006: 78). Avrupa Konseyi, 1999’da Berlin’de toplanarak 2000-2006 dönemini kapsayan “Ajanda 2000” adlı bir reform programı uygulayarak bölgesel politikalarda önemli değişiklikler gerçekleştirmiştir. Bu reform ile dezavantajlı bölgelere daha fazla yoğunlaşma, program ve prosedürlerin basitleştirilmesi, sorumlulukların belirginleştirilmesi ve iş birliğinin arttırılması gibi ilkeler benimsenmiştir. 2000 yılında Lizbon stratejisi ile AB’nin hedefi; dünyanın en rekabetçi ve bilgi ekonomisine sahip, sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanarak daha fazla iş olanaklarının yaratılarak sosyal uyumun gerçekleştirilmesi olmuştur. Bu kapsamda 2010 yılı için istihdam hedefi %70, 20 milyon ek iş ve yıllık büyüme oranı hedefi % 3 olarak belirlenmiştir. Ayrıca daha iyi bir yönetim stratejisi üzerinde durularak konuyla ilgili olarak Beyaz Kitap hazırlanmıştır. Beyaz Kitap ile bölgesel ve yerel otoritelerin karar verme süreçlerine katılımlarının arttırılması hedeflenmiş ve iş birliğinin önemi vurgulanmaktadır (Kara, 2012: 100-101).

Avrupa’da bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerde istatistiki ve ekonomik analizlerin yapılması, uygulanacak politikaların çerçevesinin belirlenmesi gibi çeşitli amaçlarla bir sistem geliştirilmiştir. Bu sistem “İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS)” ya da “Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS)” olarak bilinmektedir. Bu sistem Avrupa Toplulukları İstatistik Ofisi (European Statistics-EUROSTAT) tarafından ulusal istatistik enstitüleriyle iş birliği kapsamında kurulmuştur. NUTS sistemi 1970’lerde EUROSTAT tarafından herhangi

bir hukuki düzenlemeye tabi olmadan EUROSTAT ile üye ülkeler arasındaki resmi olmayan bir mutabakat çerçevesinde oluşturulmuştur. 2003'te hukuki bir nitelik kazanan sistemde bölgeler NUTS 1, NUTS 2 ve NUTS 3 olarak adlandırılmaktadır (İncekara ve Kılınç Savrul, 2011: 93-94). NUTS düzeylerinde sınıflandırılan bölgelerde en düşük ve en yüksek nüfus düzeyleri aşağıdaki gibidir (Tablo 2.3).

Tablo 2.3: Nüfus Aralıklarıyla NUTS Düzeyleri

Düzy	Minimum Nüfus	Maksimum Nüfus
NUTS 1	3.000.000	7.000.000
NUTS 2	800.000	3.000.000
NUTS 3	150.000	800.000

Kaynak: EUROSTAT, Principles and Characteristics. <https://ec.europa.eu/> (25.03.2022)

NUTS sistemi, 1970'li yıllardan itibaren özel istatistikleri toplamak için oluşturulan diğer tüm sistemlerin yerini almaya başlamıştır. Böylece veriler toplanırken bölgeler arasında bir uyum sağlanmaktadır. NUTS 2'nin, üye ülkelerin bölgesel politikalarını uyguladığı seviye olması nedeniyle, bölgesel ve ulusal problemlerin analiz edilmesi için en elverişli düzey olarak görülmektedir. NUTS 1 düzeyi, Topluluk problemlerinin takip edilmesi için ve NUTS 3 düzeyi bölgesel tedbirlerin nerede uygulanması gerektiğini tam olarak değerlendirmek için uygun düzey olarak görülmüştür. Yapısal Fonlar çerçevesinde destek verilecek hedef bölgelerin tespit edilmesinde de NUTS 2 düzeyi esas alınmaktadır (İncekara ve Kılınç Savrul: 94-95).

2.4. Avrupa Birliği'nde Bölgesel Yenilik Sistemi

Yenilik kavramı literatürde farklı tanımlamalara sahiptir ancak en basit anlatımla yeni faaliyetlerin yapılması veya mevcut olanların geliştirilmesini ifade etmektedir. AB ve Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü (OECD) tanımına göre yenilik; süreç olarak bir fikri pazarlanabilir bir ürün veya hizmete, yeni veya geliştirilmiş bir imalat veya dağıtım yöntemine, ya da yeni bir toplumsal hizmet yöntemine dönüştürme faaliyetleridir. Yenilikten ilk olarak bahseden iktisatçılar Adam Smith ve Karl Marx'tır (Çelik, 2015: 6). Yenilik kavramını sistem olarak ele alan yaklaşım ilk olarak Christofer Freeman tarafından ortaya atılmıştır. Bu yaklaşıma göre teknolojik değişme ve gelişmeler ile yenilikler evrimsel bir süreci ifade etmektedir (Oğuztürk, 2003: 32).

Yenilik, yeni bir proje geliştirmek, yeni bir sistemin uygulanması ve uzaktan öğrenme gibi şekillerde olabilir. Yenilikler, girişimcilik ruhuyla bir firma özelinde hayat

bulabileceği gibi, firmalar arasında da gerçekleşebilir. Üretim sektöründen hizmet sektörüne kadar geniş bir yelpazeyi kapsayabilen yenilik, aynı zamanda yerel, bölgesel ya da ulusal düzeyde kalkınmayı tetikleyici bir rol oynamaktadır. Çeşitli düzeylerdeki yenilikçi oluşumlar, bölgede canlılık yaratarak kalkınmada önemli bir unsur oluşturmaktadır (Görkemli, 2011: 27).

Yenilik sistemlerinde odaklanılan faaliyet türü “öğrenme”dir. Öğrenme, insanlar arasındaki etkileşimi barındıran sosyal bir aktivite olarak görülmektedir. Bu kavram aynı zamanda dinamik bir yapıya sahip olup olumlu geri bildirimleri barındırmaktadır. Yenilik sistemlerinin unsurları genellikle öğrenme ve yenilik süreçlerini teşvik etmektedir. Bireyler bu sistemler kapsamında yeni bilgilere erişmektedir (Lundvall, 2016: 86).

Modern yaklaşımda yenilik kavramı, firma ve içinde bulunulan ortamın karşılıklı etkileşimini gerektiren bir süreçtir. Bu etkileşim dâhilinde firmalar arası etkileşim ve firmanın içerisinde bulunduğu kültür, altyapı, kurum ve kuruluşlarla olan etkileşimi gibi boyutları bulunmaktadır. Sistem yaklaşımlarından “ulusal yenilik sistemi (UYS)”;

birbirlerine karşılıklı bağlı firmalar, yükseköğretim kurumları, kamu kuruluşları ve sivil örgütlerin oluşturduğu bir bütündür. UYS, bir ülkenin bilgi üretimini ve kalkınmışlık düzeyini görmek, değerlendirmek ve ihtiyaç duyulan politika araçlarını harekete geçirmek üzere kullanılmaktadır. UYS yaklaşımından sonra zamanla bölgesel ve sektörel yenilik sistemleri ortaya çıkmıştır. Bölgesel yenilik sistemi, bir bölgenin yenilikçi kapasitesi ile ilgilenirken sektörel sistem ise yalnızca belirli bir sektörde bulunan firmaların ve firmalar arası ilişkilerin ele alınmasını ifade etmektedir (Oğuztürk, 2003: 33-34).

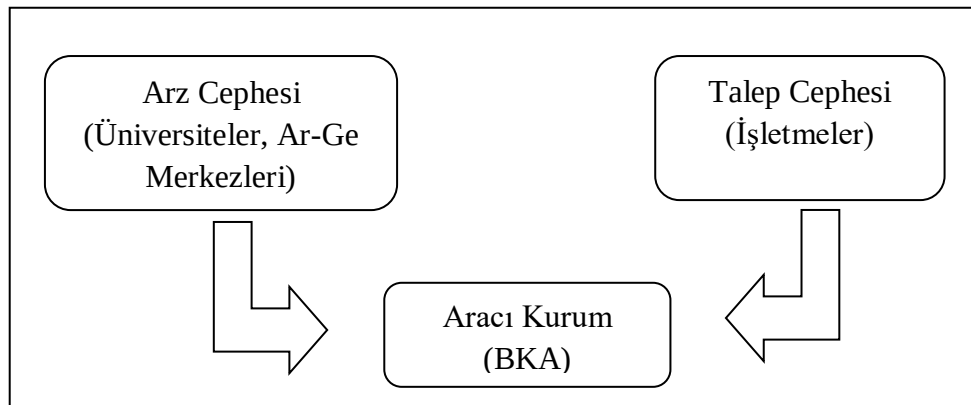
AB, yenilik sürecini bölgeler bazında teşvik ederek bölgeler arasındaki farklılıkları gidermeyi ve Birliğin rekabet gücünü arttırmayı hedeflemektedir. 1990’ların ortalarından itibaren bölgesel yenilik stratejileri uygulanmaya başlamıştır. Bu stratejiler AB’nin bölgesel düzeydeki yenilik politikalarının temelini oluşturmaktadır. Beyaz Kitap’ta AB için yenilikler ve arz ettiği önem açıkça vurgulanmış ve bu süreçteki temel problemlere yönelik durum analizi yapılmıştır. Beyaz Kitap’ta AB için yenilik sürecinin temel problemleri; bilimsel ve teknolojik bilgi birikiminin ticari başarıya dönüştürülememesi, Ar-Ge yatırımlarının düşük seviyesi ve farklı kurumların Ar-Ge yatırımları arasındaki koordinasyon sorunları şeklinde ifade edilmiştir. Kitapta ayrıca,

AB'deki büyüme potansiyelinin yeniliğe bağlı olduğu belirtilmiş ve doğrusal yenilik modelinden etkileşimli yenilik modeli öne çıkarılmıştır (Dökmen, 2009: 107-108).

AB yenilik politikası kapsamında üç temel özellik ön plana çıkmaktadır. Bunlar (Dökmen, 2009: 109):

- Bölgesel yenilik politikası, bölgesel ve yenilik politikasını kapsayan ve hem bölgeler arası mekânsal uyumun sağlanmasını hem de yenilikçi faaliyetlerin teşvik edilmesi yoluyla AB'nin uluslararası rekabet gücünün artırılmasını amaçlamaktadır. Bölgesel Politikalar Genel Direktörlüğü ile Girişim ve Sanayi Genel Direktörlüğü, bölgesel yenilik politikasının bu temel hedefinin gerçekleştirilmesinden sorumlu mercii görevini üstlenmektedir.
- Bölgesel yenilik politikası, bölgesel deneysellik modeline dayanmaktadır. Bu model, bölgeler arası kurumsal öğrenmeye vurgu yapmaktadır. Bölgelere yönelik uygulanan politika tasarımı, çeşitli bölgelerin tecrübelerinin sistematik bir biçimde kıyaslanmasını temel almaktadır.
- AB bölgesel yenilik politikası, deneyselci yönetim kavramıyla çok iyi örtüşmektedir. Deneyselci yönetim, AB'deki politik karar alma sürecinin temelini oluşturan yönetim düzenlemeleri tasvir etmektedir.

AB, yenilik sürecinde arz ve talep tarafının etkileşimini sağlamaktadır. Bazı aktörlere de bu konuda aracı rolünü vermiştir. Bilgi üreticileri ve kullanıcıları ile araçlar, bölgede yenilikleri geliştirmek için stratejiler geliştirmektedir. Buna göre bölgesel yenilik sisteminde başlıca üç aktör olduğu söylenebilir (Çelik, 2019: 4-5).



Kaynak: Çelik, 2019: 5

Şekil 2.1: Bölgesel Yenilik Sistemi'nin Tarafları

Arz tarafında, bilgi üreten üniversiteler ve Ar-Ge merkezleri; talep tarafında, bilgiyi kullanan işletmeler; aracı tarafında ise, bunları bir araya getiren kurumlar yer

almaktadır. BKA, arz ve talep cephesini bir araya getiren aracı taraf rolünü üstlenmektedir; bu da iki tarafın yeniliklere yönelik iş birliği yapmasını sağlamaktadır (Şekil 2.1).

AB’de Bölgesel Yenilik Stratejileri 1994 ve 1996 yıllarında pilot projelerle başlatılmıştır. Bu projeler ile hedeflenen durumlar şu şekildedir (Ankara Kalkınma Ajansı, 2020: 31):

- Yenilik politikalarının ve araçlarının yeniden tanımlanması,
- İşletmelerin ihtiyaçlarına odaklanma,
- Kamu-özel sektör ortaklığına dayalı olma ve kilit bölgesel oyuncularını dâhil etme,
- Politika eylemlerinin test edilebilir olması,
- Bölgeler arası iş birliği ağlarından faydalanılması,
- Yeniliğin bölgesel büyüme ve rekabet edebilirlik için kilit olduğu konusunda uzlaşma sağlanması için bölgesel aktörler arasında bir öğrenme sürecinin başlatılması hedeflenmiştir.

2.4.1. Finlandiya

Finlandiya, sahip olduğu ulusal yenilik performansı ve bölgesel yenilik performansları açısından ön plana çıkan bir ülkedir. Finlandiya’da gerçekleştirilen yenilik faaliyetleri yoğunlukla Helsinki şehrinin de yer aldığı Güney Bölge’de bulunmaktadır. Bölgesel yeniliklere yönelik sistemler, üst düzey bilimsel ve teknolojik bilgi birikimi başta olmak üzere yüksek eğitim sistemi ile desteklenen yenilikçi çevre ile politeknikler, yerel sanayi ve yerel yönetimler arasındaki iş birliğine bağlı olarak tasvir edilmektedir (Dökmen, 2009: 119). Finlandiya, sahip olduğu tecrübeler kapsamında bölgesel kalkınma konusunda kümelere odaklı yenilik sistemlerinin önem arz ettiği bir ülkedir. Ülkede bulunan yükseköğretim kurumları, teknoloji merkezleri ve diğer operasyonel aktörler yenilik sistemini teşvik etmektedir (Roos, Fernström ve Gupta, 2005: 26).

Finlandiya’da değişim; ekonomik yatırımlar, eğitim, yenilikçilik ve bilgi teknolojilerine yapılan yatırımlar aracılığıyla ortaya çıkmıştır. Telekomünikasyon piyasasındaki serbestleşme ve rekabetçi ortam, sanayide Ar-Ge desteği ve kamu yönetiminin üstlendiği roller de değişime katkı sağlamıştır. Ülkenin yenilikçilik sistemi, kamu-özel kesim ortaklığı ve iyi kamu yönetimine dayanan, “gelecek için buluşları”

içeren, özel kesim-üniversite ve araştırma kurumları arasında uyum ve yoğun iletişime dayanmaktadır (Öktem, 2009: 135).

Finlandiya’da ön plana çıkan bölgesel yenilik sistemlerinden birincisi Helsinki Metropolitan Alanı, ikincisi Oulu Bölgesi’dir. Helsinki Metropolitan alanı; Helsinki, Espoo, Vantaa ve Kauniainen şehirlerini kapsayan ülkenin en büyük kentsel alanı olarak görülmektedir. Bölgede, yenilik sisteminin etkin işleyişi adına gerekli olan yenilikçi ortam ve bunu destekleyen üniversite, politeknik, kamu ve özel araştırma kurumu, bilim parkı ve ihtisas merkezi gibi aktörler bulunmaktadır. Bu aktörlerin bölgede yoğunlaşmış olması, girişimcilik potansiyelinin yüksek olması ve yeni teknolojilere uygun zemini hazırlayan bilimsel ve teknolojik bilgi birikimleri bölgesel yenilik sisteminin güçlü yönleri olarak görülmektedir. İkinci yenilik sistemi olan Oulu Bölgesi, yaklaşık 9.000 firmanın faaliyette bulunduğu, birçok kamu ve özel araştırma kuruluşu ve ülkedeki en büyük ikinci üniversitenin bulunduğu bölgedir. Bölgedeki yenilikçi aktörler, birbiriyle etkileşimli bir biçimde bölge ekonomisinin ihtiyaçlarına uygun bir şekilde faaliyet göstermektedir (Dökmen, 2009: 120-121).

Avrupa’daki küreselleşme, rekabetçiliğin arttırılması, yaşlı nüfus, iklim değişiklikleri ve güvenlik gibi problemler, geniş kapsamlı bir yenilikçi kamu politikasının geliştirilmesiyle karşılanmaya çalışılmaktadır. Piyasaların da bu yönde geliştirilip desteklenmesi ve yeni talep yaratılması, kamu-özel kurum ve kuruluşların bütün olarak yakın bir iş birliğini gerektirmektedir. Finlandiya’daki sistemli araştırma anlayışı, hükümete ve çeşitli bakanlıklara yardımcı olan Bilim ve Teknoloji Politikası Kurulu’nca belirlenen ilkeler sayesinde gelişmektedir. Başbakan’ın başkanlık yaptığı bu Kurul, bilim, teknoloji ve yenilikçilik politikasına ilişkin önemli konuları ele almaktadır. Nitelikli eğitim ve araştırmaya yapılan yatırımlar, önceliklerin belirlenmesi, ulusal ve uluslararası profilin oluşturulması, seçici ve ileriye dönük karar alınması amaçlanmaktadır (Öktem, 2009: 137-138).

2.4.2. İsveç

İsveç, Küresel Yenilik Göstergesi araştırması sonuçlarına göre yenilikçilik performansı bakımından dünyada en yenilikçi ikinci ülke konumundadır. Ülke ulusal ve bölgesel yenilik performansları açısından dikkat çekmektedir. Bölgesel yenilikler ağırlıklı olarak yenilikçi kümelere dayanmaktadır. Otomotiv, çelik, yeni materyaller, enformasyon, telekomünikasyon ve biyobilim gibi alanlarda dünya çapında yenilikçi

kümeler mevcuttur. Bölgesel yeniliklerde Ar-Ge harcamaları, yaşam boyu öğrenme, yoğun sayıda KOBİ ve risk sermayesi şirketlerinin bulunduğu bir yapı söz konusudur. İsveç'te, merkezi ve yerel yönetimler, üniversiteler ve sanayi kesimi birbirleri ile iş birliği içinde yenilik sürecinde bir bütün olarak hareket etmektedir (Dökmen, 2009: 125-126).

İsveç'in sahip olduğu Ulusal Yenilik Sistemi; uluslararası araştırma, kaynakları bol sanayi sektörlerine yönelim, hızlı öğrenilen yeni teknikler, yüksek eğitim harcamaları ve maliyetli bir finansal sistem tarafından oluşmaktadır. Yerel yetkililerin daha çok söz sahibi olduğu sistem, merkezi yönetim tarafından desteklenmektedir. Görevli yetkililer devlet politikalarını uygulayan bağımsız birimler olarak faaliyetleri sürdürmektedir. İsveç, Ar-Ge'ye diğer ülkelere nazaran daha fazla yatırım yapan bir ülkedir. Ülke, nüfus başına düşen bilimsel çıktı konusunda dünyada lider konumdadır. Patent alınması konusunda da önemli bir yere sahiptir. Bütün bunlara rağmen İsveç'te uzun vadeli ekonomik büyüme oranları düşük kalmaktadır (Roos, Fernström ve Gupta, 2005: 12).

İsveç'te bölgesel yenilik sistemleri Stockholm-Mälar ve Öresund bölgelerinde etkin bir şekilde işlemektedir. Stockholm-Mälar, dinamik bir yapıya sahip olup İsveç'in toplam nüfusunun üçte birine sahiptir. Bölge, ülkenin toplam GSMH'nın yaklaşık %40'ına tekabül etmektedir. Bölgede bulunan kümeler güçlü bir yapıya sahip olup uluslararası alanda rekabet edebilmektedir. Bu kümeler Stockholm-Mälar yenilik sistemine dinamizm kazandırmaktadır. Bölgede yaşam bilimleri, ulaştırma ve haberleşme teknolojileri, medya, turizm, finansal hizmetler ve lojistik şeklinde 7 küme bulunmaktadır. Bölgede ek olarak ülke çapında da etkin olan ve bölgedeki sanayi ile iş birliği halinde olan 10 üniversite bulunmaktadır. Yenilikçilik konusunda İkinci başarılı örnek Öresund yenilik sistemidir. Öresund, ülkenin ekonomik gelişme potansiyeli en yüksek bölgeleri arasında yer almaktadır. Bölgenin yenilik sisteminde; üst düzey eğitim sistemi, bilimsel ve teknolojik bilgi birikimi yoğunluğu, kümeleşme eğilimi, nitelikli işgücü varlığı ve bölgeye yönelik doğrudan yabancı yatırımlar güçlü yönler olarak dikkat çekmektedir. Bunun yanında geleneksel sektörlerin ağırlıklı yapısı ve geleceğe yönelik strateji eksikliği, bölgesel yenilik sistemlerinin etkinliğini azaltabilecek unsurlar olarak ön plana çıkmaktadır (Dökmen, 2009: 126-127).

2.4.3. Polonya

Polonya ekonomisi, 1998’de yaşanan köklü değişim ve AB’ye yaklaşma çabaları sonunda bölgesel anlamda yeni bir örgütlenme yolu izlemiştir. 1975’ten beri uygulamada olan 49 voyvodalık (bölge) birleştirilerek bölgesel düzeyde 16 yeni voyvodalık oluşturuldu. Sonraki süreçte Polonya 16 voyvodalık, 380 poviat (il) ve 2489 gminas (belediye) şeklinde bölünmüştür. AB standartlarında etki veri toplanması ve bölgesel politikaların geliştirilebilmesi için 2000 yılında NUTS kabul edilmiştir. Bunun sonucunda Polonya 5 NUTS birimine bölündü. Ayrıca bölgesel kalkınmayı destekleyecek kanun hükmü 2000 yılında kabul edilen diğer önemli bir kanundur. Bu kanunla bölgesel kalkınma programlarının yürütülmesine ilişkin görev ve sorumluluklar ile beraber merkezi hükümet ve bölgesel hükümet arasında ilişkiler düzenlenmiştir (Demir, 2016: 52-53).

Polonya, yapılan kamu Ar-Ge yatırımlarının düşüklüğüne paralel olarak ulusal yenilik performansı açısından gelişmemiş bir ülkedir. Bu durum bölgesel yeniliklere de yansyarak bölgelerin düşük Ar-Ge ve yenilik performanslarına sahip olmasına neden olmuştur. Doğal olarak bölgesel yenilik sistemleri etkin olmayan bir yapıdadır. Yenilik sistemleri, bilimsel ve teknolojik altyapının yetersiz, yeniliğe destek verecek kurumsal yapının etkinsiz ve aktörler arası iş birliğinin zayıf olduğu bir yapıya sahiptir. Ayrıca, teknoloji transferi konusunda iş birliği yapacak kurumların sayıları da oldukça düşük kalmaktadır (Dökmen, 2009: 139).

AB’de yenilikçilik konusunda lider durumdaki ülkelerden biri olan Finlandiya ile yenilikçilik konusunda geride kalan ülkelerden biri olan Polonya arasında birçok farklılık bulunmaktadır. Finlandiya, Ar-Ge harcamasını Polonya’nın planladığından çok daha yavaş bir hızda arttırmıştır. Finlandiya yeni, yüksek teknolojili endüstrilere doğru yaptığı atılımlar sırasında, Ar-Ge harcamasını her 15 yılda bir ikiye katlamıştır. Yenilikçiliğin, uzun vadeli ve risk taşıyan bir girişim olduğu gerçeğine karşılık Finlandiya’nın kuruluşları kamu desteğindeki her türlü büyük ölçekli aksamaya karşı duyarlı olmuştur. Finlandiya’daki kurumlar ülkenin yenilikçilik sistemlerinde merkezi bir rol oynamış, meydana gelebilecek her türlü aksiyon durumunda bile teknolojik Ar-Ge çalışmalarına öncelik vermeye devam etmiştir. Polonya’da ise zayıf koordineli mekanizmalar ile yenilikçilik politikası, ağırlıklı bir biçimde AB fonları tarafından desteklenmekte ve her türlü değişimden etkilenmektedir. Yenilikçiliğin gelişmesinde

özel sektör ve kamu sektörünün iş birliği içerisinde olması önem arz etmektedir. Bunun sonucunda yenilikçilik sisteminin farklı yönlerini koordine etme hususunda başarı sağlanabilir ve bu da yenilikçiliğe olumlu bir katkı yaratabilmektedir (Akyıl ve Budak, 2020: 16).

Polonya her ne kadar yenilikçilik konusunda geride kalmış olsa da Wielkopolska bölgesi, ön plana çıkan bölgesel yenilik sistemidir ve ülkenin bilimsel ve ekonomik araştırmalar merkezi konumundadır. Bölgesel yenilik sistemi, güçlü bir kamu araştırma altyapısına sahip olup bölgede, 86 adet bilimsel araştırma kurumu faaliyetlerini sürdürmektedir. BKA ile Poznan Bilim ve Teknoloji Parkı, bölgesel yenilik sisteminin temel aktörleri olarak faaliyet göstermektedir. Ancak bölgedeki yenilik sistemi, henüz tüm fonksiyonları ve bileşenleri ile tam olarak etkin olamamaktadır. Bölgedeki Ar-Ge kurumları ile bölge ekonomisi arasındaki ilişkiler henüz gelişmemiştir. Bu yüzden aktörler arasındaki iş birliğinin ve yeniliği destekleyecek kurumsal yapının güçlendirilmesi gerekli görülmektedir. Wielkopolska bölgesi, yenilik sistemine etkinlik kazandırmak amacıyla 2002 yılında, bölgesel yenilik stratejisini hazırlamıştır. Bu strateji, bölgedeki işletmelerin rekabet güçlerinin arttırılmasını, yenilikçi aktörler arasındaki iş birliğinin geliştirilmesini, bölgede yeniliğe yönelik bilincin arttırılmasını ve bölgenin güçlü olduğu alanların desteklenerek bölgesel yenilik sisteminin etkinliğini artırılmasını hedeflemektedir (Dökmen, 2009: 140-141).

Polonya'daki finansal kurumlar yenilikçiliğe güçlü destek vermek için henüz istenilen seviyeye ulaşamamış, eğitim kurumları topluma yenilikçi fikirler kazandırma konusunda yetersiz etki yaratmış ve sanayi sektörü Ar-Ge harcamalarına düşük yatırım gerçekleştirmiştir. Ülkede ulusal ve bölgesel yenilikçilik politikaları arasında daha fazla uyum olması adına gerekli çalışmaların yapılması gerekmektedir. Bölgelerde yenilikçilik sistemini oluşturmak amacıyla harcanan bölgesel ve ulusal fonların belirlenmesi önemlidir. Ulusal ve bölgesel yetkililer tarafından yenilikçiliği teşvik etmek amacıyla politika araçlarının şeffaf bir şekilde belirtilmesi gerekmektedir (Akyıl ve Budak, 2020: 24).

2.5. Seçilmiş Ülkelerde Bölgesel Kalkınma Politikası

Ülkeler için bölgesel kalkınmanın temel hedefi, ülkenin bölgeleri arasında meydana gelen dengesiz büyüme ve kalkınmanın etkilerini ortadan kaldırmak ve bölgenin muhtemel ekonomik potansiyelini ortaya çıkarmaktır. Bölgesel dengesizlik,

bazı bölgelerin diğer bölgelerden farklı düzeyde başlangıç avantajına sahip olmasını ifade etmektedir. Ekonomik gelişme dengesiz dağıldığında ekonomik, finansal ve sosyal eşitsizlik ortaya çıkmaktadır. Başlangıç avantajının dengesiz dağılmasında rol oynayan faktörler; bölgenin iklim koşulları, topografik yapısı gibi yerleşme düzenini kapsayan coğrafi koşullar, ekonomik faaliyetlerin yapısı ve ekonomik dağılım üzerinde tarihsel ve kültürel birikimdir. Bu yüzden bölgesel kalkınma politikasının uygulanmasında ekonomik, sosyo-ekonomik ve politik nedenler ön plana çıkmaktadır (Emmioğlu, 2013: 11-12).

Bölgesel kalkınma politikası; sosyal kârlılık, yapay kalkınma kutbu ve halkın katılması gibi ilkeleri içeren ve çeşitli araçların kullanılması suretiyle çeşitli amaçlara erişmek için yapılan tüm faaliyetleri kapsamaktadır. Dünyada birçok ülkenin temel hedeflerinden bir tanesi bünyelerindeki bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi veya bölgesel kalkınmanın sağlanmasıdır. Bu hedef doğrultusunda bölgesel planlama, yenilikler, yatırımlar vb. araçlarla bölgesel kalkınma politikası hayata geçirilmektedir. Bu başlık altında seçilmiş bazı ülkelerin bölgesel kalkınma politikalarına ilişkin bilgiler verilecektir.

2.5.1. Amerika Birleşik Devletleri

ABD’de 1929 büyük buhranı izleyen yıllarda Tenesse Vadisi’nde, Tenesse Irmağı’nın düzensiz yağış rejimi dolayısıyla sel baskınlarına ve erozyona neden olup tarımsal üretimi olumsuz yönde etkilemesi ve bölgenin yarısından fazlasının çiftçilerden oluşmasından dolayı bölge, diğer bölgelere göre geride kalmıştır. Bu yüzden büyük ölçülere varan yatırımlarla bir ırmak vadisinin geliştirilmesi adına çalışmalar yapılmıştır. 1933 yılında bölgenin kalkınmasını sağlamak üzere kurulan TVA adlı teşkilat, elektrik üretiminin artırılması, sellerin kontrol altına alınması, bataklıkların kurutulması, ormanlık alanların genişletilmesiyle toprak erozyonun önlenmesi için faaliyetler yapmıştır. Ayrıca, bölgedeki halkının ekonomik ve sosyal refahının yükseltilmesi için doğal kaynakların geliştirilmesi, nehirden taşımacılığı, sulama, hidroelektrik, balıkçılık ve turizm gibi alanlarda en yüksek faydayı sağlamaya yönelik çalışmalar yapılmıştır. Ek olarak kalkınmanın sağlanması için devlet önemli projelerin finansmanını da üstlenmiştir. ABD, bölgesel kalkınma politikalarını daha çok sorunlu kentsel alanlara uygulamıştır. 1980’li yıllardan günümüze kadar ABD ekonomisindeki

hızlı büyüme bölgeler arasında farklılık arz etmektedir (Türkoğlu, 2002: 58; Kanberoğlu, 2008: 68).

ABD'nin geri kalmış Tennessee Vadisi'ni kalkındırmak üzere uyguladığı politika “büyük birlik” politikası olarak bilinmektedir. Senato onayı ile başkan tarafından seçilmiş üç direktör, 9 yıl süreyle TVA'ya yönetici olarak atanmış, bu üç direktör üçer yıl ara TVA'ya başkanlık görevini yürütürken diğer ikisi de direktör olarak görev üstlenmişlerdir. Elektrik üretim ve dağıtım konusunda yetkili kılınan TVA'ya bu doğrultuda devlet tarafından birtakım kolaylıklar sağlanmıştır. TVA, gelişen sanayinin ihtiyaç duyduğu teknik personel ve nitelikli işgücünün vadiye gelmesi ve bunların eğitimi için önemli yardımlarda bulunmuş ve özel sektör ile üniversitelerin iş birliğini de sağlamıştır. Gübre araştırma ve geliştirme alanında dünyada önemli bir konumda olan “Milli Gübre Gelişme Merkezi” ile birlikte kurulan gübre tesisleri gerek bu bölgeye gerekse de diğer bölgelere önemli katkılarda bulunmaktadır. Teknolojik gelişmeler dikkatle izlenerek çiftçiler için eğitim programları organize edilmekte ve diğer bölgelere de ucuz gübre dağıtımı yapılmaktadır. Tennessee nehri ve kollarında yapılan ıslah ile su yolu taşımacılığı geliştirilmiş ve taşımacılık ucuz hale getirilmiştir. Üretim faaliyetlerinde önemli bir maliyete sahip olan taşımacılık, enerji ve gübrenin ucuz bir şekilde elde edilmesi ve arz edilmesi, tarım ve sanayide yatırım yapacakları bu bölgeye çekmektedir. (Küçükoğlu, 2005: 114-115).

Tennessee Vadisi'nde bulunan Tennessee Irmağı üzerinde TVA tarafından birçok barajın kurulması tüm güney eyaletlerinin gelişimini sağlayacak güçte elektrik üretiminin gerçekleştirilmesine vesile olmuştur. Özel sektörü teşvik edecek tedbirler ile bölgede elektrokimya, elektrometalurji, kâğıt ve gübre gibi sanayiler başta olmak üzere hızlı bir gelişim sağlanmıştır. Vadi'de 50'nin üzerinde baraj ve çok sayıda baraj gölü bulunmaktadır. 1930'lu yıllardan itibaren başlatılan ağaçlandırma faaliyetleriyle bölge, zengin orman alanlarına kavuşmuş, su rejimi düzelmiştir. 8 ilin yer aldığı yoksul tarım bölgesi, TVA sayesinde yüksek verimli bir tarım bölgesi durumuna erişmiş ve az maliyetli elektriğe dayalı birçok sanayi kolu faaliyete geçmiştir (Türkoğlu, 2002: 58-59).

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte dünyada tarım sektöründe yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkan durum iç açıcı olmamıştır. Ülkeler, tarım ürünlerinin tüketimden ziyade ihracata yönelik olmasını arzu etmekteydi. Bu durum

dünyadaki gıda ürünlerinde türlü sıkıntılar çıkmasına neden olmuştur. 1940-1960 döneminde bazı gelişmekte olan ülkelerde var olan teknolojik yeniliğin tarım sektörüne entegre edilmesiyle ortaya çıkan “Yeşil Devrim” uygulaması üretim artışını sağlamıştır. Üretim artışının keskin bir biçimde ortaya çıkmış olmasından dolayı bu uygulama devrim niteliğindedir. Bu kavram, ilk olarak 1968 yılında ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı Başkanı tarafından bilim ve teknolojinin tarıma entegre edilmesiyle özellikle pirinç ve buğday tohumlarında elde edilen verimlilik nedeniyle devrim niteliğinde kabul edilmiştir. Yeşil Devrim buğday, pirinç ve mısır ürünleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu ürünlerin yapısı gereği diğer ürünlere göre daha fazla alınmasından dolayı bu ürünler üzerinde yoğunlaşıldığı görülmektedir (Özyücel, 2018: 36).

ABD’de özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, geri kalan bölgelerin sorunlarına yönelik bölgesel politikalar uygulanmıştır. 1960 yılında çıkarılan yasa ile Alan Geliştirme Yönetimi (Area Development Administration-ARA) kurulmuştur. ARA, işletmeler için teknik yardım, işsizlerin eğitimi ve kamusal yatırımlar için hibe ve krediler veren bir kurum niteliği taşımaktadır. 1970 yılından sonra plân ve programlar hazırlanmıştır. Daha az gelişen bölgelerde bu plân ve programlar yürütülmüştür. 1980’li yıllardan günümüze kadar Amerika’da, hızlı büyümeden kaynaklı bölgeler arası farklılıklar gösteren bir ekonomi modeli uygulanmıştır (Emmioğlu, 2013: 30)

2.5.2. Bulgaristan

Bulgaristan, 2007’de AB üyesi olmuş ve 7,1 milyon nüfusa sahip bir Balkan ülkesidir. Kişi Başı Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (KBGSYH) açısından AB üyeleri arasında son sırada yer almaktadır. NUTS sınıflandırmasına göre 6 adet düzey 2 ve 28 adet düzey 3 bölgesi bulunmaktadır. Ülkenin kuzey ve güney bölgeleri arasında gözle görülür ekonomik farklar bulunmaktadır. Ülkede bölgesel kalkınma konusundaki çalışmaların şekillenmesinde AB bölgesel politikası önemli rol oynamıştır. Uygulanan bölgesel kalkınma politikalarının temel amacı, ülke içinde bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmak ve Bulgaristan’ın diğer üye ülkelere yakınsamasını sağlamaktır. Politikaların oluşturulmasında AB, merkezi yönetim ve yerelde faaliyet gösteren BKA’ların etkili olduğu söylenebilir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018: 12).

Bulgaristan’da 1989’dan sonra serbest liberal ekonomiye geçiş süreci yaşandı. Bu geçişle birlikte bölgesel ve ekonomi politikasında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. 1999’a kadar 9 bölgeye bölünmüş olan Bulgaristan’daki bu bölünmüşlük

“oblesti” olarak bilinmektedir. Bu 9 bölgede yapılan araştırmalar ve incelemeler sonucunda bölgesel farklılıklar ortaya çıkarılmış, işsizlik durumları belirlenmiştir. Ortaya çıkarılan bölgesel farklılıkları gidermek üzere özel sektörün güçlendirilmesi sağlandı. 1997’nin sonunda bölgelerde özel sektör şirketleri yoğunlaştı ve yabancı yatırımlar ekonomik olarak ülke dinamiğine güç kazandırmıştır. Bulgaristan’da az gelişmiş bölgelere yönelik, 1997 yılından sonra izlenen politikalar kapsamında hareketsiz, durgun ekonomi hızla değişmeye ve gelişmeye başladı. Özellikle başkent Sofya, Burgaz ve Varna’da yüksek derecede ekonomik atılımlar gerçekleştirildi. Bulgaristan’da 1991’den 1998’e kadar ulaşım, köy yolları, bölgesel finansal planlar, projeler, çevre koruma, işsizlik, tarım, ekolojik dengeyi sağlama amacı ile yapılan yatırımlar şeklinde az gelişmiş bölgelere yönelik ekonomik gelişme programları uygulanmıştır. (Gündüz, 2006: 61-62).

2.5.3. Çin

Çin, ülke genelinde Doğu-Batı ayrımının en belirgin olduğu ülkelerden biri olarak görülmektedir. Çin’in kuruluşundan itibaren batı kesimi, doğal kaynakların çıkartıldığı ve insanların ülke ortalamasından çok daha düşük standartlara sahip olduğu bölge iken, doğu kesimi üretimin ve yabancı sermayenin odaklandığı bölge olmuştur. 1980’li yıllardan sonra iki bölge arasındaki gelişmişlik farkları iyice belirginleşmiş ve batının doğuya yakınsaması için çeşitli politikalar geliştirilmiştir. Bunun sonucunda Batı Çin gelişmeye başlamış ve bölgedeki insanların yaşam standartları yükselmiştir (Bilgiç Alpaslan, 2013: 1). Çin, köklü bir kültürel geçmişe sahip ve milattan sonra 1200’lü yıllara kadar Batı Avrupa ekonomilerinden daha gelişmiş bir ülke olarak bilinmekteydi. Ülke 1200-1500 yılları arasında duraklama sürecine girdiğinde Batı Avrupa hızlı bir ekonomik kalkınma süreci yaşamıştır. 19. Yüzyıl (yy) boyunca Batı Avrupa çok yüksek büyüme oranlarına ulaşırken Çin ekonomisi düşüş yaşamış ve dünyaya kapılarını kapatmıştır. 1912 yılında Hanedanlığın sona ermesiyle Çin Cumhuriyeti kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ülke Japon işgalinden kurtulmuş ve ardından 1949’da sosyalistler idareyi ele alıp Mao Zedong liderliğinde Çin Halk Cumhuriyeti kurulmuştur (Dibo ve Aytaç, 2017: 166).

Çin hükümeti, 2000 yılından itibaren batı bölgelerin kalkınmasını sağlamak amacıyla doğal yaşam, eğitim, yabancı yatırımların teşviki ve altyapı gibi alanlarda bütünüyle bir çalışma başlatmıştır. 2000 yılında “Tarım Alanlarını Ormana Çevirme”

projesi, 2002’de su kirliliğini engellemeye yönelik olarak başlatılan projeler, 2003’te kırsal kesime temiz içme suyu götürmek ve enerji akışı sağlamak için başlatılan projeler çevreyle ilgili önemli projelerden bazılarını oluşturmaktadır. Eğitim konusunda Çin hükümeti 2002’de başlattığı yeni bir program ile üniversite mezunlarının belirli bir süre ile Batı Çin’de geri kalmış bölgelere giderek eğitim ve sağlık gibi alanlarda gönüllü hizmet vermelerini sağladı. 2003 ve 2010 yılları arasında bu program sayesinde 90 bin gönüllü bölgede çalıştı. Sponsorlar bu gençlerin batıda istihdam edilmeleri için fon kaynakları ayırdılar. Bir taraftan bölgedeki araştırma kapasitesinin geliştirilmesi, diğer taraftan da doğal yaşamın ve çevrenin korunması için batı Çin’de sekiz önemli araştırma projesi yürütülmüştür. Yabancı firmaların Batı Çin’e yatırım yapmaları hususunda çeşitli teşvik paketleri uygulanmaya başladı. Örnek olarak; bölgedeki firmaların kurumlar vergisi oranlarında indirim, firmaların damga ve katma değer vergisi gibi farklı vergi türlerini ödememeleri veya indirimli ödemeleri için de gerekli düzenlemeler yapıldı (Bilgiç Alpaslan, 2013: 5).

1970’lerin sonundan itibaren reform dönemine giren Çin’de, belirli yıllarda iki haneli rakamlara ulaşan ekonomik büyüme oranları meydana gelmiştir. Ülkede dış ticaret hacmi ve doğrudan yabancı yatırımlar hızla artmaya başladı. Çin ekonomisi, 1997’de meydana gelen Asya Krizi’ni ve 2008 küresel ekonomik krizini en rahat atlatan ülkelerden biri olmuştur. Çin, son 40 yılda elde etmiş olduğu ekonomik başarı sayesinde dünyada bölgesel ve küresel bir güç haline gelmiştir. Bu başarıda ülkenin, piyasa mekanizmalarının etkin kılınması ve ekonominin dışa açılması anlamı taşıyan “açık kapı” politikası üzerine kurulan ve reform öncesi dönem ile karşılaştırıldığında radikal bir şekilde değişmiş olan bir ekonomik stratejinin payının yüksek olduğu bilinmektedir (Ataçay, 2020: 447).

Çin’de uygulanan reformlar kapsamında yeni bir fiyat sistemine geçiş yaşanmıştır. 1979’a kadar fiyatlar genellikle devlet tarafından belirlenen ve öncelikle kırsal alanda uygulanan iki parçalı fiyatlama modeli benimsenerek nispeten serbest bir fiyatlama sistemine geçiş için adımlar atılmıştır. Sistem kapsamında çiftçiler ürünlerinin kota miktarı kadarını devlet tarafından belirlenen sabit fiyatlardan devlete satmıştır. Kota üzerindeki miktar ise anlaşılan fiyatlardan ya piyasaya ya da devlete satılmaktadır. 1988 yılında perakende satışların yarısından fazlası serbest piyasa fiyatları üzerinden gerçekleştirilmiştir. 1992’de ise sanayi girdi fiyatlarının tamamı serbest piyasa

koşullarınca belirlenmiştir. Fiyat sisteminde yaşanan reform sürecinden sonra bankacılık sisteminde dönüşüm ve değişim yaşanmıştır. Bu kapsamda bankacılık fonksiyonlarının belirlenmesi ve ekonomi üzerinde daha iyi bir kontrol sağlayacak yeni bir politika aracının yaratılması amacıyla bankacılık sisteminde reformlar gerçekleştirilmiştir. 1984 yılında kendi para politikası araçlarıyla kurulan Çin Halk Bankası, ekonomideki toplam kredi düzeyini kontrol eden ve önemli makroekonomik karar süreçlerinde Merkezi Hükümetle beraber çalışmaktadır. Bankacılık sisteminde yer alan ticari boyut Çin Sanayi ve Ticaret Bankası tarafından kontrol edilmektedir. Bu banka özel bankalarla ve il düzeyinde kurulan diğer bankalar ile rekabet içinde olmasına rağmen hükümetin kredi planı, para politikası kararlarını etkilemektedir (Dibo ve Aytaç, 2017: 167).

İkinci Dünya Savaşı sonrası komünist rejimle birlikte dışarıya kapılarını kapatmış olan Çin Halk Cumhuriyeti'nde, 1970'lerin sonunda yeni yönetimle birlikte piyasa ekonomisine yönelik düzenlemeler yapılmıştır. 1990'lı yıllardan itibaren kamu iktisadi teşebbüsleri büyük ölçüde özelleştirilmeye başlanmış ve 1995-2005 yılları arasında önemli ölçüde özelleştirme faaliyeti gerçekleştirilmiştir. Çin hükümeti, dünya ticaretinin 1980'lerde hız kazanmasıyla birlikte, 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) için üyelik müzakerelerini tamamlamış, daha sonra yüksek ticaret hacimleri ve elde etmiş olduğu dikkat çekici büyüme oranları sayesinde dünya ekonomisinde ağırlığını hissettirmiştir. Ticaretle elde edilen gelirlerin yanı sıra hane halkı ve firmaların tasarruf oranlarının yüksek olması ve milli gelirin yarısının tasarruf edilmesi, büyüme ve kalkınma için gerekli olan finansman kaynağını sağlamıştır (Dibo ve Aytaç, 2017: 180-181).

2.5.4. Güney Kore

Güney Kore, Japonya ve Tayvan'dan bir süre sonra kalkınma sürecine dâhil olmuştur. 1960'lı yıllar Güney Kore ve Türkiye'nin aynı ekseninde olduğu dönem olmasına rağmen sonraki yıllarda yaşanan gelişmeler ve atılımlar sonucunda ülke çok büyük ivme kazanmıştır. Ülke elde ettiği bu ivmeyi dünya teknolojisine erişerek ve bu teknolojiyi daha üst noktalara taşıyarak başarmıştır. Yenilikçilik olarak bilinen bu sistemde yeni ürünler üretilmiş, yeni üretim yöntemler keşfedilmiş ve ülke sürekli kendisini yenilemeye çalışmıştır. Bunların gerçekleşmesi adına Güney Kore 1960'larda

dışa açılarak sanayileşmeyi hızlandırmıştır. 1970'lerde sanayi iyice geliştirilince, özelleştirme ve liberalleşme politikaları uygulanmıştır (Oğuztürk, 2003: 116).

Güney Kore'de 1961'de yaşanan askeri darbeden sonra, 1963 yılında ulusal fiziki kalkınma plânlaması kanunu çıkarılmıştır. Daha sonra ihracat endüstrileri kalkındırma kanunu 1964'te çıkarılarak bölgelerde ihracata yönelik firmaların kurulması desteklenmiştir. Verilen bu destekler sayesinde Güney Kore'nin tüm bölgelerinde ulusal endüstriyel alanları oluşturulmuş ve bazı bölgelerin küreselleşen ekonomide üstünlükleri kaybolmaya başlamıştır. Güney Kore bölgesel büyümesi, 1990'larda itibaren gerileme yaşamıştır. Buna sebep olarak; Güney Kore'de ulusal ve endüstriyel alanların oluşturulmasında ihracata yönelik büyük firmaların teşvik edilmesi ve yerel hükümetin ar-ge harcamalarının son derece düşük olması gösterilebilir. Bunların haricinde endüstriyel parklar için artan kira ücretleri ve yükselen işgücü maliyetleri, yabancı sermaye yatırımlarını olumsuz yönde etkilemiştir. 2000'li yıllarda ülkede, büyüme kutupları politikasından içsel kalkınma politikasına doğru değişim yaşanmıştır (Emmioğlu, 2013: 30-31).

Güney Kore, gelecekte stratejik hedef olarak görülen sanayilerin temellerini atmak üzere jenerik teknolojiler, mühendislik bilimleri, uzay ve havacılık, okyanus, nükleer enerji ve disiplinler arası teknolojilere öncelik vererek faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu süreçte başarı elde eden ve gelecekte daha üst düzey teknoloji üretmeyi hedef haline getiren Güney Kore'nin yenilik sistemine güç katan çeşitli bileşenler bulunmaktadır. Ülke bu kapsamda; bilim ve teknoloji politikası, Ar-Ge faaliyetleri, araştırma enstitüleri, üniversiteler ve endüstri konularına ağırlık vermektedir (Oğuztürk, 2003: 117).

2.5.5. Norveç

Norveç, İskandinav Yarımadası'nın kuzeyini ve batısını oluşturan, Batı Avrupa'da en kuzey bölgede yer alan bir bağımsız krallıktır. Yüzölçümü 323.878 km²'dir. Norveç, geçmişte Avrupa'nın en yoksul ülkelerinden biriyken, etrafını çevreleyen sulardan elde ettiği petrol ve doğal gaz sayesinde, dünyanın en zengin ülkelerinden biri haline gelmiştir (Küçüköğlu ve Ercan, 2019: 2285). Ülke topraklarının büyük çoğunluğu dağlık, buzul ve ıssız olan Norveç'te ormanların kapladığı alan %25, ekilebilir alan ise %3 seviyesindedir. Yerleşim yerleri ve ekili alanlar, ülkenin güneydoğusunda, kıyı şeridinde ve geniş vadilerde bulunmaktadır. Kuzey Norveç;

coğrafi durum, düşük nüfus ve iletişim zorlukları sebebiyle ülkenin büyük sorunları olan bölgesidir (Gündüz, 2006: 56).

Norveç yüzölçümü olarak büyük, nüfus açısından küçük bir ülkedir. Ülkede kamu idaresi; merkezi yönetim, il yönetimi ve belediyeler şeklinde üç bölümden oluşmaktadır. Yerel yönetimler 18 il yönetimini ve 428 belediyeyi kapsamaktadır. Yerel idarelerin gelirleri vergiler ve merkezi idarenin aktarmış olduğu yardımlardan oluşmaktadır. Diğer benzerleri gibi Norveç'te de refah hizmetlerinin önemli bir kısmı yerel idarelerin desteğiyle sağlanmaktadır. Norveç, son yıllarda hızlı bir değişim süreci yaşamaktadır ve nüfus yapısı, yaşam koşulları ve yerleşim düzeni gibi konularda dönüşüm gerçekleşmiştir. 1970 sonrası petrol ve doğal gaz rezervlerinin bulunması ve balıkçılık sektörünün yarattığı katma değerle birleşince ekonomisi hızlı bir gelişme göstermiştir. Ülkenin hayat standartları açısından diğer AB ülkelerinden yüksek olması nedeniyle Norveç, AB'ye üye olarak katılmaya ihtiyaç duymamıştır. Ülkede serbest piyasa ekonomisi ve devlet müdahalesine dayanan karma bir ekonomi bulunmaktadır (Küçükoğlu ve Ercan, 2019: 2286).

Ülkede uygulanan bölgesel kalkınma politikalarının temel hedefi, bölgeler arasında dengesizliklerin giderilmesi ve bölge içinde daha dengeli bir kalkınmanın sağlanmasıdır. Ülkede yaşayan insanlara iş, gelir, sosyal ve kültürel alanlarda fırsat eşitliğinin verilmesi amaçlanmaktadır. Bölgesel kalkınmanın sağlanması konusunda gerek genel karakterli tedbirler gerekse daha özel tedbirlerin alınması öngörülmüştür. Kuzey Norveç bölgesi için kalkınma politikası 1952 itibarıyla uygulanmaya başlanmıştır. Bu kapsamda altyapı yatırımları, özel kalkınma fonu ve ergi teşvikleri gibi uygulamalar hayata geçirilmiştir. Devlet eliyle yapılan doğrudan kamu yatırımları sayesinde demir-çelik, alüminyum sanayileri kurulmuş, kömür madenciliği işletilmiştir. Sonraki süreçte "Bölgesel Kalkınma Fonu" kurularak az gelişmiş bölgelerde istihdam olanakları yaratılmaya çalışılmıştır. Norveç'te fiziksel ve ekonomik planlamanın gerçekleştirilip etkin hale getirilmesi belli sektörler arasındaki yatay iş birliği ve belediyeler ile devlet yetkilileri arasındaki dikey iş birliğine dayanmaktadır. Kaynak kullanım, çevresel problemler ve bölgesel politikalar hususunda koordinasyonun sağlanması için bakanlıklar arasında bir komite kurulmuştur. Uygulanan bu politikalar başarıya ulaşmış ve bugün Norveç'te önemli ölçüde kişi başına düşen gelir düzeyi sağlanmıştır (Gündüz, 2006: 56-57).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE GENEL VE BÖLGESEL DÜZEYDE UYGULANAN KALKINMA POLİTİKALARI

3.1. Planlı Dönem Öncesi Bölgesel Kalkınma Politikaları

Türkiye, 29 Ekim 1923’te cumhuriyetin ilan edildiği ve ağır savaşlar sonucu yıkılan Osmanlı İmparatorluğu yerine kurulan bir devlettir (Meriç, 2018: 45). Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda kaynakları kıt, sanayisi olmayan ve yoksulluk içinde bulunan bir görünüme sahiptir. Bu yüzden ulusal niteliğe sahip bir girişimci sınıfı yaratma çabaları ön plana çıkmıştır (Özkul, 2013: 64). Türkiye’de bölgeler arasındaki eşitsizliklerin kökenlerinin Osmanlı dönemine dayandığı bilinmektedir. Ülkede ticari faaliyetlerin genellikle batı ve güney kentlerinde yoğunlaşmış olması doğu-batı eşitsizliğine neden olmuş ve bu durum cumhuriyet döneminde de artarak devam etmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak eşitsizlikleri azaltmaya yönelik bazı bölgesel politikalar geliştirilmiştir (Çelik, 2015: 86).

Türkiye’de bölgesel politikalar, planlı dönem öncesi ve planlı dönem şeklinde incelenmektedir. Planlı dönem öncesini yansıtan, 1923-1950 dönemi devletçi, 1950-1960 dönemini liberal politikaların uygulandığı dönem olarak nitelendirmek mümkündür (Dökmen, 2009: 146). Devletçi politikaların ağırlıkta olduğu dönemde bölgesel planlama konusuna gereken önem verilmemiş, sanayi ve hizmet sektörlerinin faaliyetleri ülke batısında yoğunlaşmıştır. Liberal dönemde bölgesel farklılıklar dikkate alınmamıştır. Bölgesel politikalar ile ilgili ilk uygulamalar 1960 sonrası dönemde kalkınma planları ile hayata geçmiştir. Planlar sayesinde, bölgesel planlama önem kazanarak entegre planların uygulanmasına vesile olmuştur (Çelik, 2015: 86).

Türkiye’de bölgesel kalkınmaya yönelik ilk yasa 1913’te “Geçici Sanayi Teşvik Kanunu” adı altında çıkarılmıştır. Ek özendirici önlemler olarak sanayi tesislerinin kurulması, bedava arazi temini, gümrük muafiyeti ve vergi indirimleri planlanmaktaydı. Birinci Dünya Savaşı çıkınca bu yasa uygulamaya alınamamıştır (Küçüköğlu, 2005: 144). 1923 yılından itibaren Türkiye için öncelikli hedef, yeni kurulmuş cumhuriyetin devamlılığını sağlamak, bağımsızlığı geliştirmek ve ülkenin varlığını koruyup güçlendirmek olmuştur (Demir, 2016: 61). Cumhuriyet ilan edildikten sonra kalkınma konusunda önemli rol oynayan sektör kamu kesimi olmuştur. Bu dönemde sanayide kalkınma ağırlık kazanmıştır. Bunun sebebi, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin

henüz bölge ayırımı yaparak bölgesel kalkınma politikaları uygulayacak durumda olmamasıdır. İlerleyen dönemde gerek nüfusun gerekse de yatırımların ülke geneline yayılması ve belirli merkezlerde toplanmasına ilişkin politikalar hayata geçirilmiştir (Kılınç Savrul, 2012: 155). Bu bağlamda yatırımlar ve nüfusun ülkeye yayılması adına Anadolu’da sanayi tesisleri kurulmuş ve Ankara başkent olarak belirlenmiştir. Bununla beraber İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır (Demir, 2016: 62). Ülke ekonomisinin geliştirilmesine yönelik atılan ilk adım olarak 1923 yılının 17 Şubat-4 Mart tarihleri arasında farklı sektörleri temsilen 1135 temsilcinin katıldığı kongrenin amacı, ulusal ekonomide özel girişimlerin geliştirilmesine yönelik prensipler saptamak olmuştur (Küçüköğlu, 2005: 145). Kongrede ayrıca Türkiye’nin mevcut durumu değerlendirilerek birtakım tedbirlerin alınması kararlaştırılmıştır. “Sanayi Grubunun İktisat Esasları” kapsamında gümrük muafiyetleri, yerli malı giyimi zorunluluğu, fuarların açılması, ulaşımda ucuz tarife, sanayi kesimine uygun kredi gibi çeşitli kararlar hayata geçirilmiştir (Oğuztürk, 2003: 93-94). Bu dönemde bölgesel farklılıklar konusu arka planda kalmış ve genel bir kalkınma stratejisi benimsenmiştir. Ankara’nın başkent olması, bölgesel farklılıkların azaltılması hususunda atılan ilk ciddi adım olarak değerlendirilmektedir. Bu adımla beraber İstanbul’un aşırı büyümesinin önüne geçilmesi amaçlanmış ve Anadolu’nun ortasında modern bir şehir kurulmuştur (Demir, 2016: 62).

Cumhuriyet’in kurulduğu ilk yıllarda batı ve doğu bölgeleri arasında belirgin farklılıklar oluşmaya başladı. 28 Mart 1927’de “Teşvik-i Sanayi Kanunu” çıkarılarak özel sektörün gelişmesine uygun bir ortam hazırlanması amaçlanmıştır. Bu kanunda yatırımların bölgeler arasında dengeli dağılımına yönelik herhangi bir madde yer almamıştır (Küçüköğlu, 2005: 145). Bu kanun 1927-1942 yılları arasında yürürlükte kalmış ve kanun kapsamında; bedelsiz arsa tahsis, vergi muafiyeti, girdiler için fiyat indirimi ve tercihli alım gibi teşvik önlemlerinden yararlanılması amaçlanmıştır (Bozdoğan, 2006: 127). Cumhuriyetin ilk yıllarında yeni kurulan işletmeler sayıca az ve başta İstanbul olmak üzere gelişmiş Ege ve Marmara bölgesi tercih edilmekteydi. Bu dönemde henüz yolları bile olmayan ve pazarı bulunmayan doğuda kurulması düşünülen işletmelerin ayakta durma şansı görülmemekteydi. 1920-1933 yılları arasındaki hükümet programları incelendiğinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin sorunlarına pek yer verilmediği görülmektedir. Sadece demiryollarının

doğudaki kentlere kadar yayılması gerektiği üzerinde durulmaktadır (Küçüköğlu, 2005: 145).

1929 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan ekonomik kriz sonrasında “Devletçilik” ilkesi benimsenerek batı bölgelerinde işletmeler kurulmuştur. Bununla beraber beş yıllık iki sanayi planı hazırlanmıştır. İlk plan 1934-1938 döneminde uygulanmış, ikinci plan ise İkinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki gelişmelerden dolayı uygulanamamıştır. Devletçilik ilkesinin benimsendiği dönemde “yayılma politikası” bağlamında belirli alanlarda işletmeler kurulmuştur. Ancak batı gelişmeye devam ederken doğu geride kalarak bölgesel eşitsizliklerin artmasına yol açmıştır (Çelik, 2015: 87). 1923’ten itibaren ülkenin temel ekonomik hedefleri, savaşlar sonucu ortaya çıkan yaraları sarmak ve ülkeyi tümüyle kalkındırmak olmuştur. Bu dönemde ülkenin doğusu ve batısı arasındaki kalkınma düzeylerinde belirgin farklılıklar olduğundan, bölgesel politika şeklinde bazı gelişmeler meydana gelmiştir. Örnek olarak 1932’deki Birinci Sanayi Planı kapsamında gözetilen bölgesel unsurlar ve 1934-1935 yıllarında hazırlanmış bölgesel rapor gösterilebilir. 1950’lere kadar geçen süreçte somut bir adıma dönüşmemiş olsa da bölgesel nitelikli girişimlerin politikacılar tarafından gündeme alındığı görülmektedir (Meriç, 2018: 45).

Dünyada tüm ülkelerde iklim, yer altı ve yerüstü zenginlikler, ulaştırma, haberleşme gibi göstergeler kalkınma için önem arz etmektedir. Türkiye’de bölgelerin az gelişmesinin nedeni olarak yukarıda sayılan unsurlar gösterilebilir. Dolayısıyla az gelişmişliğin temelinde coğrafi koşullar etkili olmaktadır. Osmanlı’nın son dönemlerinden günümüze kadar belirli dönemlerde bölgesel kalkınma politikaları uygulanmaya çalışılmıştır. Ancak 1960’lara kadar geçen süreçte uygulanmaya çalışılan politikaların başarılı olmadığı hatta bölgesel eşitsizliklerin daha da arttığı görülmektedir (Kanberoğlu, 2008: 76). 1950-1960 dönemi, önceki dönem uygulanan ekonomi politikalarındaki eksiklikleri gidermek için yeni bir politikanın uygulanmaya başladığı dönem olmuştur. Bu dönemdeki yeni politika “Liberal Ekonomi” adıyla bilinmektedir. Liberal politikalar sonucunda dış ödemeler dengesi ve kamu harcamalarında birtakım açıklar oluşmuş ve bu açıkları kapatmak için yıllık bütçeler orta ve uzun dönemli politikalara entegre edilmiştir. Bu doğrultuda 1958’de bir istikrar programı uygulanmıştır (Demir, 2016: 64). Liberal politikaların ağırlıkta olduğu 1950’lerde tarım sektörü önem kazanmış ve altyapı yatırımları artmıştır (Özkul, 2013: 65). Bu dönemde

İstanbul ve çevresi gibi ülkenin gelişmiş bölgelerinde sanayileşme yoğunlaştırılmıştır. Buna bağlı olarak dengesizlikler artmaya devam etmiş ve siyasi otoritenin geri kalan bölgelere yönelik etkin bir politikası olmamıştır (Bozdoğan, 2006: 127).

Sanayileşme sürecinin başlamasıyla birlikte Türkiye’de bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının arttığı bilinmektedir. Bu durum devletin ekonomiye müdahil olmasını gerektirmiştir. Türkiye’de özellikle son yıllarda bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesine yönelik politikaların uygulandığı görülmektedir. Planlı dönemden sonra uygulanan politikaların son yıllarda ve günümüzde tekrar gözden geçirilmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu zorunluluğa sebep olarak AB’ye katılım sürecinin bölgesel politikalara entegre edilmesi gösterilmektedir. Bu süreçle beraber Türkiye, uygulamadaki bölgesel gelişme, model, politika ve araçlarını bir tarafa bırakıp yeni bir yapılanma sürecine girmişti (Küçük, 2013: 56-57).

Kısaca Türkiye Cumhuriyeti, planlı dönem öncesinde (1923-1960) uygulanan politikaların farklılık göstermesinden dolayı 1923-1950 ve 1950-1960 şeklinde iki alt döneme ayrılmaktadır. 1923-1950 döneminde ülkenin genelinde geri kalmışlık hâkim olduğundan dolayı yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin ülke genelinde bölge ayırımına gitmesi ve buna uygun bölgesel kalkınma politikası uygulaması mümkün görünmemektedir. 1950-1960 döneminde ise liberal politikalar ağırlık kazanmıştır. Bölgesel anlamda öne çıkan gelişmeler, altyapı yatırımları ve kırsal kesime yönelik hizmetler olmuştur (Türkoğlu, 2002: 62-63).

3.2. Planlı Dönemde Bölgesel Kalkınma Politikaları

Türkiye’de 1950’li yıllarda kırsaldan kente göç, tarımda makineleşme ve sanayisi gelişmiş kentlerin giderek daha da büyümesi ile bölgeler arası farklılıklar artmıştır. Kalkınma ekonomisinin yükselişe geçtiği bu dönemde planlama kavramının önemi giderek artmıştır. Eşitsizlikleri ortadan kaldıracak ve kalkınmayı hızlandıracak bir yöntem olarak “bölgesel planlama” önem kazanmıştır (Demiroğlu ve Topal Demiroğlu, 2014: 180). Bölgesel kalkınmayı sağlamak adına planlamaya dayalı olarak ele alınan ve uygulanan bölgesel politikalar, 1960 yılından günümüze kadar uzanmaktadır. Planlı dönemde temel amaç; gelir artışı ile gelirin dengeli bir şekilde dağılması ve bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi olmuştur. Bu bağlamda devlet öncülüğünde planlar uygulanmıştır (Dökmen, 2009: 147). Türkiye’de, cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ekonominin farklı kesimlerinde planlı geliştirme faaliyetlerine dair

teşebbüsler görülmektedir. Bu konuda erken hamle yapan Sovyet Rusya'dan sonra planlı kalkınma faaliyetlerine yönelen ilk ülkenin Türkiye olduğu söylenebilir (Yıldız, 2007: 83).

1960'tan günümüze kadar geçen dönemde hükümet yetkilileri ekonomik kalkınmaya Beş Yıllık Kalkınma Planları (BYKP) ile yön vermeyi arzulamışlardır. Bunun için 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuş ve 1963'ten itibaren BYKP uygulanmaya başlanmıştır (Küçüköğlu, 2005: 147). 1960 yılından önceki dönemde bölgesel politikaların yaşanan politik ve ekonomik sıkıntılardan dolayı etkili olmadığı görülmektedir. 1960'tan itibaren ise bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi Türkiye'nin önemli politikalarından biri haline gelmiştir. Bu kapsamda 30 Eylül 1960 tarihinde kurulan DPT ile bölgesel politikalar ivme kazanarak yeni bir dönemin başlamasına vesile olmuştur (Çelikkaya vd. 2018: 24). DPT kurulmadan önce bölgesel planların hazırlanması görevi 1958 yılında kurulan İmar ve İskân Bakanlığı'na verilmişti. Bakanlığın esas amacı nüfusun bölgeler arasında dengeli dağılımını sağlamaktı. Daha sonra bu bakanlık DPT ile beraber faaliyet göstererek bölgesel kalkınma planları sürecine dâhil olmuştur. Planlı dönemden önce Türkiye'de bölge planlaması bir kalkınma planlaması aracı olmaktan ziyade bir imaj aracı olarak ele alınmıştır. Ancak 1960'tan sonra planlama anlayışı, imaj planlamasının dar kapsamından çıkarılarak değişmiştir. Dolayısıyla bütüncül bir planlama yaklaşımı benimsenerek fiziki, sosyal ve ekonomik boyutlar bir bütün halinde değerlendirilmiştir (Küçüköğlu, 2005: 148).

Planlı dönem süreci ile beraber Türkiye'de bölgesel kalkınma ile bölgesel planlama kavramları birlikte ele alınmaya başlanmıştır. Ülkede 1958'de İmar ve İskân Bakanlığı bünyesinde kurulan bir müdürlüğün, 1960 yılında Bölge Planlama Dairesi Başkanlığı şeklinde örgütlenmesiyle bölge planlaması başlatılmıştır. Bu örgütlenme sayesinde Antalya, Marmara, Zonguldak, Çukurova bölge planlama projeleri tamamlanmıştır. Bunların dışında başka projeler ele alınmış ancak tamamlanamamıştır. 1985 yılında çıkarılan imar kanunu ile beraber bölge planlama yetkisi DPT'ye verilmiştir (Arslan, 2005: 290).

Planlı dönemde ilk BYKP 1963'ye yayınlanmıştır. Hazırlanan politikalardaki ortak hedef, bölgesel arasındaki farklılıkların azaltılması ve dengeli bir kalkınmanın sağlanması olmuştur. Bu doğrultuda kullanılan araçlar; kalkınma planları, entegre

bölgesel kalkınma planları, kırsal kalkınma projeleri, yatırım teşvikleri, kalkınmada öncelikli yöreler, organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi siteleri şeklinde sıralanmaktadır (Çelikkaya vd. 2018: 24). Planlı ekonomiye geçişten sonra ülkenin bölgeleri arasında dengeli bir kalkınma, ülke için hedef olarak belirlenen yüksek kalkınma hızı kadar önem arz etmiş ve hazırlanan kalkınma planlarında buna yer verilmiştir. Dengeli kalkınmayı sağlama hususunda uygulanacak politikalar, kamu yatırımlarının bölüşümünde ekonomik coğrafya, bölgesel gelişim ve sosyal faydanın dikkate alınmasını içermektedir (Kara, 2012: 125).

1960'lı yıllarda uygulanan bölgesel kalkınma politikalarına bakıldığında geleneksel bölgesel politika anlayışı çerçevesinde devlet güdümlü politikalara rastlanmaktadır. Bu dönemde bölgesel politikaların araçları arasında finansal teşvikler, altyapı yatırımları, devlet öncülüğünde sanayi tesisleri ve imalat sanayinin kontrolü bulunmaktadır (Özyücel, 2018: 40).

Türkiye'de 1980'lerden sonra uygulanan politikalar, 1960 ve 1970'li yıllarda uygulanan politikalarla göre farklılık içermektedir. 1980'lerde ihracata dayalı sanayileşme stratejisi ve serbest piyasa ekonomisi benimsenmiştir. Bu bağlamda devletin ekonomideki rolü azaltılmıştır. Önceki yıllarda ise devletin aktif rolünün olduğu ve ithal ikameci sanayileşme stratejisinin benimsendiği görülmektedir (Kara, 2012: 131). Planlı dönemde, gelir artışının sağlanmasıyla beraber gelirin dengeli dağılımı amaçlanmıştır. Bu süreçte, bölgeler arası farklılıkların azaltılması adına yapılan planlar devlet eliyle uygulanmaya başlanmıştır. 1963'ten itibaren planlama anlayışı içinde sosyal ve ekonomik sorunlara çözümler aranmıştır. Bu kapsamda ekonomik gelişime katkı sağlamak üzere daha iyi istihdam, gelir dağılımı, dengeli yerleşme, eğitim, yaşam standartları ve iskan gibi hedefler belirlenmiştir (Öztürk, 2001: 163).

1960 yılından 1980 yılına kadar sanayi politikaları için esas alınan strateji "ithal ikamecilik" olmuştur. Bu dönemde politikalar "planlama" anlayışı çerçevesinde geliştirilmiştir. 1970'li yıllarda yaşanan ideolojik çatışmalar, petrol şokları, ekonomik darboğazlar ve çeşitli istikrarsızlıklardan dolayı iş dünyasının performansının düştüğü görülmektedir. Bu süreçte devletin ve özel sektörün ekonomideki koordinatlarıyla ilgili belirsizlikler ve bilgi akışının verimsizliği, girişimciliğin kalitesinde ciddi düşüşler meydana getirmiştir (Özkul, 2013: 66). 1963'ten beridir hazırlanan BYKP ile bölgesel sorunlara çözüm, bölgesel kalkınmanın sağlanması ve dengesizliklerin ortadan

kaldırılması için gerekli politikalar belirlenerek planlar belirlenmiştir. Bu anlamda her bir BYKP'nin ayrı ayrı irdelenmesi önem arz etmektedir (Dökmen, 2009: 147).

3.2.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

Türkiye'de planlı dönemin 1960 yılı sonrası başladığı varsayılmaktadır. Bu bağlamda ilk BYKP, 1963-1967 arası dönemde uygulanmıştır. Bu planda ülkenin kalkınma meselesinin dünyadaki iktisadi gelişmeler ve batı dünyasının dışında yalnız başına ele alınmaması gerektiği vurgulanmaktadır (DPT, 1963: 28). Türkiye'nin kalkınması için yapılacak plan çalışmalar, çeşitli kesim ve faaliyet kollarına bağlı tutulmaktadır. Bu plan dâhilinde kalkınmanın bölgeler arası farklılıkları engellemesi, aşırı şehirleşme ve nüfus sorunlarının çözüme kavuşturulması, bölgelerin potansiyel kaynakları esas alınarak düzenli bir gelişim sağlaması amaçlanmaktadır. Birinci BYKP'de yer alan bölge politikasının hedefleri arasında; nüfusun kaynak ve ekonomik faaliyetlerle orantılı olarak dağıtılması yoluyla dengeli bir gelir dağılışı, verimliliğin artırılması için ekonomik ve sosyal üretkenliğin sağlanacağı büyüme noktalarına kaynakların ayrılması, bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi ve geri kalan bölgelerin hızla kalkınmasının sağlanması bulunmaktadır (DPT, 1963: 471).

Potansiyel gelişme bölgeleri olarak görülen yerlerde ayrıntılı envanter çalışmalarının yapılması planlanmaktadır. Bu çalışmalar sonucunda belirli kıyaslamalardan sonra üstünlük sağlayan bölgelerin tespiti yapıp bölge kalkınmasının hareket merkezi olarak ele alınması düşünülmektedir. Ek olarak bölgelerin sosyal meseleleri ile idari ve başka tedbirlerin incelenmesi amaçlanmaktadır. Geri kalmış bölgeler, belirli ilkeler göz önünde bulundurularak incelenmektedir. Kamu hizmetlerinin dağıtımında bu bölgeler öncelik sahibi olarak görülmektedir. Bölge politikasının başka bir yönü, nüfusun ve iktisadi çalışmaların aşırı derecede toplandığı ve birçok sosyal, iktisadi ve fizikî meseleleri olan büyük şehir bölgeleri (metropoliten) ile ilgili çalışmalardır. Bu bölgeler ve çevrelerinin sanayi yaratması, nüfusun ve iktisadi faaliyetlerin dengeli bir dağılımını sağlayabilir. Bunun için gerekli çalışmaların yapılması gerekmektedir (DPT, 1963: 473-474).

Bölgeler için yapılan çalışmalarda geri kalmış bölgeler olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu ele alınmıştır. Bu bölgelerin gelişmesiyle ilgili olarak birtakım tedbirler üzerinde durulmuş, programların takibi ve iş birliği adına bakanlıklar arası bir kurul teşkil edilmesi planlanmıştır. Geri kalan bölgelerde kamu hizmetlerinin

verimliliğini sağlamak için bölgelere yeterli sayıda ve nitelikte kamu personeli gönderilmesi düşünülmüştür. Ayrıca buralardaki memurlara özel imkânlar tanıyan bir personel politikası uygulanması öngörülmektedir. Bölgenin sahip olduğu madenlerin değerlendirilmesi açısından önem arz eden Keban Barajı Projesi'nin süratle gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. Çünkü bu projenin Doğu ve Güneydoğu'nun kalkınmasında önemli rolü olduğu düşünülmektedir. Birinci BYKP kapsamında Antalya Bölgesi potansiyel bir gelişme bölgesi olarak görülmektedir. Bölgede yapılan çalışmalarla envanter aşaması bitirilmiş ve gelişme imkanları tespit edilmiştir. Doğu Marmara Bölgesi için yapılan çalışmalarda daha çok İstanbul üzerinde durulmuştur. İstanbul'un iktisadi ve sosyal sorunlarının çözülmesi, yeni gelişme merkezlerinin tespit edilerek kentin aşırı şehirleşme ve merkezîleşme yükünün hafifletilmesi amaçlanmıştır. Zonguldak Ereğli'de kurulması düşünülen ikinci demir ve çelik sanayiinin ortaya çıkaracağı sonuçlar bölge açısından incelenmektedir (DPT, 1963: 475-476).

3.2.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

İkinci BYKP 1968-1972 dönemi için hazırlanıp uygulanmıştır. Bu kalkınma planı, ülkede kişi başına düşen gelir düzeyini arttırmak, çeşitli gelir grupları ve bölgeler arasında dengeli kalkınmayı sağlamak, bireylere istihdam olanakları yaratmak, sosyal adalet ilkesi ve fırsat eşitliği göz önünde bulundurularak iktisadi ve sosyal düzende olumlu gelişmeler elde etmek maksadıyla hazırlanmıştır (DPT, 1967: 3).

Bölgeler arasında dengeli bir kalkınmayı sağlamak için hizmet yatırımlarının, bu yatırımlardan yeterli düzeyde faydalanamayan kitlelere yönlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bunun sonucunda yatırımların bölgeler arasında dengeli dağılımı sağlanacaktır. Geri kalan bölgelere yapılacak yatırımlar, büyüme potansiyeli yüksek şehirlerde yoğunlaştırılarak kendi kendine kalkınma gücü elde eden ve çevresini de itici güç olarak etkileyen gelişme noktaları elde edilmesini sağlayacaktır. İktisadi yatırımları ve faaliyetleri geri kalmış bölgelere yönlendirmek için kamu yatırımlarında birden fazla kuruluş yeri üzerinde durularak kaynakların ve özel sektör yatırımlarının bu bölgelere yönelmesi adına politikalar izlenmektedir. Ekonomide itici bir güç ve gelişme aracı olarak kullanılmak üzere şehirleşme olgusu desteklenmektedir. Sanayileşme, tarımda modernleşme ve şehirleşme gibi kavramlar birbirinden ayrılmaz olarak görülmektedir. Dolayısıyla bunların politikalar kapsamında birlikte ele alınması amaçlanmaktadır. Farklı sebeplerden dolayı göç eden kimselerin genel yerleşme politikası ve şehirleşme

ilkelerine uygun şekilde iskân edilmesi planlanmaktadır. Bu plan döneminde alınacak iktisadi ve sosyal kararların, dengeli gelişmeyi ve şehirleşmeyi sağlayacak yönde alınması arzulanmaktadır (DPT, 1967: 263-264).

İkinci kalkınma planında bölge planlamasının etkili bir araç olarak kullanılması hedeflenmektedir. Bu kapsamda çeşitli politikaların uygulanması hedeflenmektedir. Bölge planlaması konusunda yürütülen çalışmaların milli plan çalışmalarını tamamlaması ve yardımcı olması, milli plan ilke ve politikalarına uyumlu çalışmalar olması beklenmektedir. Bölgesel düzeyde yapılacak çalışmalar, milli planın uygulama sisteminden ayrı olarak ele alınmamaktadır. Hatta milli düzeyde yapılan plan ve projelerde araç olarak kullanılması öngörülmektedir. Yapılacak çalışmalarda ele alınması düşünülen bölgenin kaynaklarının durum tespitinin kamu ve özel kuruluşların iş birliği ile yapılması planlanmaktadır. Çalışmalar sonucunda kaynakların gelişme yolları ortaya konarak çeşitli faaliyetler ve projeler arasındaki ilişkiler tespit edilecektir. Bölge kalkınmasında ağırlığı olduğu görülen ve liderlik etmesi planlanan büyüme noktaları tespit edilerek, iktisadi ve sosyal çalışmalara uygun bir yerleşme düzeni göstermesi beklenmektedir. Bölge planlama faaliyetleri çok yönlü grup çalışmaları niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla bu çalışmalar çeşitli kamu kuruluşları ve bölgedeki özel kesim arasında sıkı bir iş birliğini gerektirmektedir. Bu iş birliğini sağlamak üzere DPT, merkezde ve bölgedeki faaliyetleri yönlendiren ve birleştiren bir rol üstlenmektedir. Çalışmaların yapılacağı bölgelerin seçimi yıllık programlarda belirlenmektedir. Bölge planlamasında yer alacak kuruluşların yapacağı çalışmalar için gerekli olan tahsisat yıllık bütçeler içinde yer almaktadır (DPT, 1967: 271-272).

3.2.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı

Üçüncü BYKP, Yeni Strateji ve Kalkınma Planı şeklinde 1973-1977 döneminde uygulanmıştır. Bu plan döneminde uygulanan politikalar önceki planlardan farklılık göstermektedir. Bu planda bölgesel politikalara pek değinilmemiş, bölgeler arası eşitsizliklerin kısa dönemde ortadan kaldırılmasının kaynak dağılımındaki etkinliği azaltacağı, sermaye birikimi ve iktisadi kalkınmayı yavaşlatabileceği belirtilmiştir. Planda, az gelişmiş yörelere doğrudan kamu yatırımları yapmak yerine özel kesime yönelik vergisel teşvikler ön planda tutulmuştur. Bölgesel gelişmişlik farklarının uzun dönemde giderilmesi, dengeli ve fonksiyonel bir yerleşme ve şehirleşme yapısının gelişimi uzun dönemli amaçlardan biri olarak görülmüştür. Bunun yanında pazar

bütünlüğünü sağlamak ve bölgeleri ekonomik sisteme dâhil etmek kalkınma açısından önemli görülmektedir (DPT, 1972: 122).

3.2.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı

Dördüncü BYKP 1979-1983 döneminde uygulanmıştır. Bölgesel dengesizliklere ilişkin politikalar bu plan döneminde yeniden ele alınarak önem kazanmıştır. Bu plan döneminde, içinde bulundukları gelişme aşamalarına göre bölgelerin sorunları ve gelişme önceliklerinin farklılıklar gösterdiği vurgulanmıştır. Gelişmiş veya hızla gelişmekte olan bölgelerde, gelişmelerin ulusal plan düzeyinde hedef ve amaçlar doğrultusunda sürekliliğinin sağlanması, düzensiz kentleşme ve arazi kullanımının denetim altına alınması önem arz etmektedir. Az gelişmiş bölgelerde ise amaçlanan şey, gelişme sürecini başlatmak ve bunu devamlı kılmaktır (DPT, 1979: 72).

Ekonomik düzenin bütünleşmesi; sektörler ve bölgeler arasındaki bağın güçlenmesine, mal, hizmet ve insan akımlarının artmasına bağlı tutulmaktadır. Dolayısıyla birbirlerine bağlı ve aralarında birtakım toplumsal ve iktisadi iş bölümü barındıran yerleşme merkezleriyle, pazarlama sisteminin gerçekleşmesini içeren bir mekân örgütlenmesi amaçlanmıştır. Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik şartlar göz önünde tutulup, bazı bölgelerin görece geri kalmasına neden olan sorunların ortadan kaldırılması için bütün imkânların kullanılması ve planlama kararlarının mekânla birleştirilmesi kararlaştırılmıştır. DPT'nin; hizmet, altyapı ve sanayinin dağılımının saptanması, yer seçimi kararlarının alınması, mahalli yatırımların yönlendirilmesi ve özendirilmesini mekân bazında değerlendirmesine karar verilmiştir. Bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesi için sanayinin özendirme önlemleri kapsamında kullanılması gerektiği vurgulanmıştır. Özendirme politikasının mal ve mekân kapsamında kademelendirilmesi ve alınan önlemlerin bölgeler bazında farklılaştırılması planlanmıştır. Bunların dışında bölgesel kalkınma faaliyetlerinin tüm aşamalarında çeşitli kamu kuruluşları ile özel sektör arasında iş birliği sağlanması ve DPT'nin bu bölgelerde yönlendiren ve birleştiren bir görev üstlenmesi kararlaştırılmıştır. Geri kalan bölgeler için yerel sermayenin bölge kaynakları ve yatırım imkânlarını değerlendirmesi, bölge kalkınmasında aktif rol oynaması için gerekli önlemlerin alınması gerektiği savunulmuştur (DPT, 1979: 290-291).

3.2.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

Beşinci BYKP 1985-1989 döneminde uygulanmıştır. Planda bölgesel kalkınmaya geniş bir yer verilmiştir. Bu plan döneminde, gelişmekte olan bölgeler ve seçili sektörler bakımından potansiyeli olan bölgelerde gelişmenin hızlanması ve kaynak kullanım etkinliğinin sağlanması amacıyla bölge planlamasının yapılması kararlaştırılmıştır. Yapılması düşünülen planlar ile söz konusu bölgelerin gelişimi için gerekli tedbir ve araçların ortaya çıkacağı belirtilmiştir. Büyük projelerin bölgede bırakacağı etkilerin irdelenmesinin ve potansiyel faaliyet kolları için ihtiyaç duyulan hizmet ve altyapının önceden ele alınmasının yapılacak planlama çalışmalarıyla gerçekleştirilebileceği düşünülmüştür. Potansiyel kaynaklar ve sorunların belirlenmesi için envanter çalışmalarına ağırlık verilmesi planlanarak çalışmalar sonucunda sektörler açısından uygun gelişme alanlarının belirtilmesi öngörülmüştür. Fonksiyonel görülen yerlerdeki kaynakların ve gelişmelerin nasıl bir uyum ve denge içinde sağlanabileceği, uygun gelişme alanları, hedeflenen üretim hacimlerinin bölgenin şehir düzenini ne şekilde etkileyeceği gibi hususlarda alternatif çözümleri ortaya çıkarmak için “bölge gelişme şemaları”nın hazırlanması gerektiği vurgulanmıştır. Bölgelerin kendi aralarındaki nüfus hareketlerinin önlenmesi adına fazla göç veren bölgelerde istihdam imkânlarının sağlanması, bölge içindeki göç hareketlerinin ise bölge gelişme şemalarında belirtilen yerleşme düzenine uygun bir biçimde yönlendirilmesi amacıyla uyumlu bir yatırım politikasının izlenmesi amaçlanmıştır (DPT, 1984: 161-162).

Beşinci BYKP kapsamında ülkenin yerleşme düzeninin bölgelerin potansiyeli göz önüne alınacak şekilde değerlendirilmesi ve bölgesel yerleşme kademelenmesinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla geri kalan bölgelerdeki bölge merkezlerinin belirli hizmet ve verimli faaliyetlerle desteklenmesi, ikinci derece merkezlerin hizmet ve donatım tesislerindeki eksiklerin giderilmesi planlanmıştır. Gelişmiş bölgelerde ise metropoliten yerlerdeki fazla yığılmanın engellenmesi, uygulanan politikalara uyumlu hizmet ve donatım fonksiyonlarının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Son olarak İstanbul ve İzmir’in merkez olarak belirlenmesi, doğal kaynak ve hizmet fonksiyonlarına dayalı olarak alt bölgelerin belirlenmesi amaçlanmıştır (DPT, 1984: 162).

Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) kapsamında başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere geri kalan bölgelerin kalkındırılması ve diğer bölgelerle olan gelişmişlik farkının azaltılarak yok edilmesi temel hedef olmuştur. Bu tip

bölgelerde yapılacak olan sanayilerin mevcut kaynakları harekete geçirmesi ve bölgelerin kalkınmasında itici güç niteliğindeki sektörlerde gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Bölgelerdeki potansiyelin değerlendirilmesinde büyük ölçekli yatırımların yanında nispeten küçük ölçekli ve emek yoğun sanayilerin teşviki amaçlanmıştır. KÖY kapsamında Ortadoğu pazarına yönelik taşıma maliyetlerine duyarlı mal ve hizmet üreten firmaların Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde kurulmaları için gerekli adımların atılması planlanmıştır. Kamu yatırımlarında görev alacak personellere yönelik lojman, ücret vb. cazip imkânların sağlanması yoluyla nitelikli eleman darboğazının aşılması amaçlanmıştır. Bölgelerdeki teşvik tedbirlerinden istenilen sonuçların alınması adına her türlü desteğin devlet eliyle verilmesi kararlaştırılmıştır (DPT, 1984: 163-164).

3.2.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı

Altıncı BYKP 1990-1994 dönemi için uygulanmıştır. Bu planda kalkınmanın bölgeler arasında dengeli dağılımının sağlanması, kalkınma faaliyetlerinin refah artırıcı ve yaygınlaştırıcı olarak ele alınması temel ilke olarak benimsenmiştir. Bu dönemde gerçekleştirilmesi planlanan çalışmaların ve kararların hayata geçirilebilmesi için gerekli bürokrasinin mekanizmalar ile ilişkili biçimde belirlenmesi amaçlanmıştır. Teşvik sisteminin geliştirilmesi ve bu doğrultuda temel teşkil eden bilgilerin uluslararası standartlara uygun şekilde toplanması kararlaştırılmıştır. Metropol şehirlere yönelik artan nüfus hareketlerini ve sanayi yoğunluğunu azaltmak, nüfus hareketlerini kontrol altına almak üzere; metropol altı şehirler, orta ölçekteki merkezler, geri kalmış bölgelerin merkezi şehirleri ve kırsal yerleşme birimleri ayrımının yapılarak bu yerlerin gelişmelerinin desteklenmesi amaçlanmıştır. Metropolitan alan planlamasını sağlamak adına bu alanlara yönelik idarelerin oluşturulması, sosyal ve teknik altyapı eksikliklerinin giderilmesi için çalışmalar başlatılmıştır. Planda öne çıkan başka bir gelişme organize sanayi bölgeleri olmuştur. Sanayinin dengeli bir şekilde dağılması ve gelişmenin teşviki amacıyla organize sanayi bölgeleri yapımına devam edilmesi ve yer seçimi konusunda bölge gelişme şemalarının esas alınmasına karar verilmiştir (DPT, 1989: 318).

KÖY kapsamında geri kalan bölgelerin ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan geliştirilmesi ve diğer bölgeler ile aralarındaki eşitsizliklerin azaltılması temel hedef olarak benimsenmiştir. Bu kapsamda bölgelerdeki gelişme ve bütünleşmeyi sağlamak

adına gerekli politika ve araçların uygulamaya alınmasının sağlanması planlanmıştır. Kamu kaynakları aktarımında KÖY lehine uygulamaların yapılması kararlaştırılmıştır. İmalat ve madencilik öncülüğünde ve bunlara dayalı sektörlerde sanayilerin kurulması için devletin öncü olması, birtakım eksiklerin giderilmesinde kamu yatırımlarını sürdürmesi ve bu yörelerde özel kesim yatırımlarının arttırılmasını sağlamak üzere özel bir fon oluşturması kararı alınmıştır. KÖY adına detaylı çalışmalar yapmak için bölge ve alt bölge bazında planların yapılması öngörülmüştür. Dolayısıyla kamu kaynaklarının tahsisinde yerleşme merkezlerinin kademeli yapısının dikkate alınması, bu bölgelerin ekonomik ve sosyal yatırımlarla desteklenmesi ve cazibe merkezi haline getirilmesi, hizmet ve donatım tesislerindeki eksiklerin giderilmesi sağlanabilecektir. Sonuçta, yerleşme merkezlerindeki düzen kalkınmaya bir engel değil kalkınmanın bir aracı olarak değerlendirilebilecektir. Altıncı BYKP’de ön plana çıkan diğer bir husus gümrük kapılarındaki sınır ticaretinin geliştirilmesine verilen önem olmuştur. Bölgelere götürülmesi düşünülen yatırımlar ve destekleyici altyapı yatırımlarının birlikte ele alınması, yıllar itibarıyla bütçeler için ayrılan ödeneğin yanında bütçe dışı kaynaklarla desteklenmesi amaçlanmıştır (DPT, 1989: 318-319).

3.2.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

Yedinci BYKP 1996-2000 döneminde uygulanmıştır. Bu planda kalkınmanın ulusal niteliği güçlendirecek bir boyutta olması benimsenmiştir. Kalkınmanın ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal yönlerinin bir bütün halinde ele alınması ve kişilerin sosyo-ekonomik çıkarlarının ulusal bütünlük içerisinde azami düzeye çıkarılması gerektiği fikrine varılmıştır. İktisadi faaliyetlerde kullanılacak kaynakların en yüksek faydayı sağlayacak biçimde geliştirilmesi ve bölgeler arasındaki eşitsizliklerin en aza indirgenerek yok edilmesi düşüncesi de bu plan döneminde ağırlık kazanmıştır. Az gelişmiş bölgelerde ikamet eden bireylerin gelir düzeylerinin yükseltilmesi yoluyla refah seviyesinin ülke ortalamasına yaklaştırılması temel hedeflerin başında olmuştur. Görece geri kalmış Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri başta olmak üzere kaynak ve potansiyeller göz önünde bulundurularak bölgesel gelişme projelerinin hazırlanması planlanmıştır. Bu bağlamda adı geçen bölgeler için onarım projesinin hazırlanması, konut ve hayvancılık sektörleri ile alakalı hızla gerçekleştirilmesi mümkün projelerin hazırlanarak hayata geçmesi için çalışmalara başlanmıştır (DPT, 1995: 174).

KÖY kapsamına giren bölgelerdeki hızlı demografik gelişmeler ve işsizlik sorunlarına çözüm sunmak üzere emek yoğun projelerin hayata geçmesine ilişkin çalışmalara zemin hazırlanmıştır. Bu bölgeler için girişimcilik ruhunun gelişimi ve kooperatifçiliğin yaygın hale gelmesi adına rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin sağlanmasına karar verilmiştir. Kamu hizmetlerinin dengeli dağılımıyla beraber herkesin bu hizmetlerden yararlanmasına uygun ortamın sağlanması için çalışmalar başlatılmıştır. Farklı gelişme politikalarının ve tedbirlerin uygulanması için bölge ve illerin sorunları dikkate alınmıştır. Bölgelerin endüstriyel faaliyetlere uygunluğu belirlendikten sonra her bölgenin kendine has özellikleri göz önünde tutularak hayvancılık, tarım, el sanatları vb. faaliyetlerin desteklenmesi amaçlanmıştır. Çağdaş bir yaşam düzeyine erişim için ulaştırma ve haberleşme başta olmak üzere kentsel altyapı ve çevrenin dünya standartlarına ulaşabilmesi hedeflenerek gerekli çalışmalar başlatılmıştır. Nüfus artış hızının görece yüksek olduğu yerlerde aile planlaması önem kazanmıştır (DPT, 1995: 175).

Bölgesel gelişmenin hızlanmasını sağlamak adına bölge içindeki yarı mamul ürünlerin bölgede işlenerek dışarıya gönderilmesi ve katma değer yaratması beklenen tesislerin kurulmasına önem verilmiştir. Ülkenin en önemli projelerinden biri olarak görülen Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) çalışmalarına hızla devam edilmesi amaçlanarak bu kapsamda çevresel etki değerlendirme çalışmalarının uygulamaya alınması, sulama faaliyetlerinin hız kazanması, kentsel altyapı sorunlarının çözüme kavuşturulması, organize sanayi bölgelerinin ve küçük sanayi sitelerinin tamamlanması gibi faaliyetler hız kazanmıştır. Bu plan döneminde gerekli altyapı yatırımlarını ortaya koyacak, sektörel ve mekânsal gelişmeleri sağlayacak ve yeni istihdam alanları yaratması beklenen Zonguldak-Bartın Gelişme Projesi çalışmalarının hızla tamamlanıp uygulamaya geçilmesine karar verilmiştir. Doğal afet zararlarını en aza indirmek amacıyla yeni tedbirlerin ortaya konulması, ülke genelinde arazi kullanım ve deprem haritalarının çıkarılması için kadastro çalışmalarının hız kazanmasına önem verilmiştir. Dolayısıyla toprak ve su kaynakları korunarak her kent için yapılacak çalışmalar sayesinde bölgesel gelişme projeleri düzenlenebilecektir (DPT, 1995: 176).

Yedinci BYKP, özel sektörün KÖY kapsamına giren bölgelerde yatırım yapmasını özendirmeyi ve kurulacak tesislerin verimli işletilmesini sağlamayı amaç edinmiştir. Bunun için hem düzenli kentsel gelişme hem de endüstriyel faaliyetler için

dışsal ekonomileri sağlayabilen organize sanayi bölgelerinden yararlanma fikri benimsenmiştir. Ayrıca geri kalmış bölgelerin diğer bölge pazarlarıyla bütünleşmesini sağlamak için ulaştırma faaliyetleri hız kazanmıştır. Bu dönemde organize sanayi bölgeleri kurma çalışmalarının yanı sıra en yeni teknolojileri kullanma adına Ar-Ge faaliyetleri ve üniversite-sanayi iş birliğinin geliştirilmesi, Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı'nın (KOSGEB) KÖY bölgelerinde girişimciliği destekleme adına projeler yapması kararlaştırılmıştır. KÖY bölgelerinin dış pazarlara yönelik ihracat imkânlarının geliştirilmesi ve bu hususta komşu pazarlara öncelik verilmesi, sınır ticareti ve serbest bölgelerin geliştirilmesine dayalı çalışmalar önem kazanmıştır. Aile işletmeciliğini özendiren politikalar kapsamında az gelişmiş bölgelerde hayvancılığın gelir ve istihdam bakımından göz önüne alınması ve buna uygun politikaların yapılması planlanmıştır. Merkez konumundaki kentler başta olmak üzere yeşil alanların korunması ve yeni yeşil alan önerileri geliştirilerek bu alanların ağaçlandırılması amaçlanmıştır (DPT, 1995: 177-178).

3.2.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

Sekizinci BYKP, uzun vadeli strateji parolasıyla 2001-2005 dönemi için uygulanmıştır. Plan metninde Türkiye'de bölgesel gelişme konusunda önemli yol alınmasına rağmen bölgeler arası dengesizliklerin giderilemediği belirtilmektedir. 1996 yılında yapılan bölgesel gelişme endeksi araştırmasına göre Karadeniz, Güneydoğu ve Doğu Bölgelerinin Türkiye ortalamasının altında kaldığı görülmektedir (DPT, 2000a: 60). Bu yüzden sekizinci plan döneminde ulusal kaynakların en yüksek sosyal ve ekonomik faydayı sağlayacak şekilde geliştirilmesi ve dengesizliklerin giderilmesi hedeflenmektedir. Uygulanacak bölgesel politikalarda esas alınması gereken ilkeler; sürdürülebilirlik, bütünleşme, sosyo-ekonomik denge, yaşam standartlarının yükseltilmesi, fırsat eşitliği, kültürel gelişme ve katılımcılık olarak belirlenmiştir. Türkiye'de bölgesel politikaların AB politikalarına uyumu için gerekli çalışmaların hız kazanması ve iş birliğine dayalı çalışmaların yoğunlaştırılması temel hedeflerden olmuştur. Bölge planlamaları için uygulamaların daha basit hale getirilmesi ve iktisadi kararların tutarlılığı için yerleşme merkezlerinin kademelendirmesi güncellenerek plan bölgelerinin oluşturulmasına karar verilmiştir. Ulusal tercihlerin ön planda tutulması koşuluyla mevcut ve potansiyel sektörlerde uzmanlaşmaya önem verilmiş, devlet

yardımlarının belirlenmesinde bölgelerin sosyo-ekonomik yapıları ve potansiyelleri dikkate alınmıştır (DPT, 2000a: 63).

Sekizinci BYKP kapsamında bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi, az gelişmiş bölgelerde yaşayan nüfus için yüksek refah düzeyinin sağlanması ve metropol şehirlere yük olan göç eğilimlerinin istikrara kavuşturulması en önemli hedefler olmuştur. Bu doğrultuda bölgelerin kendilerine has özellikleri, farklılıkları, gelişmişlik düzeyleri ve temel sorunları dikkate alınarak potansiyellerin ortaya çıkarılması için bölgesel planlama çalışmalarına devam edilmesi planlanmıştır. Hazırlık aşamasındaki projelerin yanı sıra İç Anadolu, Akdeniz ve Ege Bölgelerine yönelik plan çalışmalarının yapılması öngörülmüştür. Bu plan döneminde il gelişme planları şeklinde yapılacak çalışmalar önemli hale gelmiştir. Planlar çerçevesinde gelir dağılımı adaletsizliğinin ortadan kaldırılması, bölgesel kalkınmanın hızlanması ve kaynak dağılımının etkin olması amaçlanmıştır. Bu bağlamda il planlama ve koordinasyon birimlerinin güçlendirilmesi, planların hazırlanması ve uygulamasında ilgili tüm paydaşların katılımının sağlanmasına karar verilmiştir (DPT, 2000a: 63).

Yeni sanayi odaklarının oluşumu sürecinde sektörel uzmanlaşma, eğitim ve danışmanlık hizmetleri, Ar-Ge ve teknoloji desteği, iş birliği ve ortaklıklar, girişimcilik faaliyetleri gibi hususlarda sınai destek verilmesi planlanmıştır. Bu süreçte önemli işleve sahip organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi sitelerine ek olarak orta boy işletmelerin yaygınlığını arttıracak örnek sanayi siteleri uygulamasının başlatılması planlanmıştır. Sağlıksız koşullarda ve sağlıksız yapılarda yaşam mücadelesi veren ve kırsal kesimden gelen işsiz kimselerin kent ile uyumunu sağlamak üzere meslek edindirme çalışmalarının hızlandırılması, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) tarafından konut finansman ihtiyaçlarının karşılanmasında öncelik verilmesi kararlaştırılmıştır. Yerel radyo ve televizyonlar aracılığıyla halk eğitimine yönelik program üretimi ve yayınlanmasının özendirilmesi, az gelişmiş bölgelerde yaşayan kadın nüfusuna yönelik bilgi ve beceri arttırmaya yönelik kursların düzenlenmesi planlanmıştır. Çağdaş ve etkili yönetim şeklinin benimsenmesi, İstanbul'un çeşitli alanlarda uluslararası bir metropol haline getirilmesi çalışmaları sekizinci plan döneminin ön plana çıkan gelişmeleri olmuştur (DPT, 2000a: 64).

3.2.9. Dokuzuncu Kalkınma Planı

Dokuzuncu kalkınma planı, 2007-2013 dönemi için uygulanmıştır. Planda küreselleşme sürecinin yerel dinamikleri etkilediği ve bu yüzden bölgesel gelişme açısından yeni fırsatların doğduğundan bahsedilmektedir. Rekabet birimine evrilen bölgelerin dinamikleri ve potansiyelleri çerçevesinde kendilerine uygun strateji ve yönetim modelleriyle daha hızlı bir gelişme eğilimi yakaladıkları belirtilmektedir. Türkiye'nin AB üyelik sürecinde bölgesel kalkınma hususunda köklü bir değişim yapabilme imkânı elde ettiği ve bu kapsamda aktif, katılımcı, gerekli finansman ve kurumsal yapıyla desteklenen bölgesel kalkınma politikası ortamına eriştiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde Türkiye'de bölgeler arası eşitsizliklerin önemli ölçüde devam etmesi, bölgelerin mevcut durumuna göre farklılaştırılmış tedbirleri içeren daha bütüncül bir bölgesel kalkınma politikasını gerektirmektedir. Bu bağlamda AB bölgesel istatistik sistemine uyumlu ve kıyaslanabilir veri tabanı oluşturulmasını sağlayan istatistiki bölge birimleri sınıflandırması 2002 yılında üç düzey olarak yapılmıştır. Ek olarak yatırım ve istihdam artışının sağlanması ve bölgelerde özel sektör yatırımlarını arttırmak adına yeni teşvik kararları alınarak uygulamaya konulmuştur. Bu plan döneminde geçmişte hazırlanan GAP, Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi (ZBK), Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP) ve Doğu Anadolu Projesi Ana Planının (DAP) uygulamaları ile Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi (YHGP) çalışmaları sürdürülmüştür (DPT, 2006: 46-47).

Dokuzuncu kalkınma planı kapsamında bölgesel kalkınma politikalarının, bölgelerin verimliliğini arttırarak ulusal kalkınmaya, rekabetçiliğe ve istihdam düzeyine katkı vermesi amaçlanmıştır. Aynı zamanda bölgeler ve kırsal-kent arası dengesizliklerinin ortadan kaldırılmasına hizmet etmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda ağırlık verilen konular; merkezi politikaların uyumlu ve etkin hale getirilmesi, yerel dinamiklerin ve içsel potansiyellerin göz önüne alınarak gelişme ortamının sağlanması, yerelde kurumsal kapasitenin arttırılması ve bölgesel kalkınmanın hızlandırılması olmuştur. Planlama ile ilgili olarak bütüncül bir sistemin yönetim ve denetimi sağlaması arzulanmıştır. Sonuçta bölgesel ve yerel planlama araç ve standartlarının belirlenerek planların birbiriyle uyumu sağlanmış olacaktır. Yerel ve merkezi kuruluşlar arasında bölgesel kalkınma ile ilgili görev, yetki ve sorumlulukların tanımlanarak etkin bir eşgüdüm ve denetim mekanizmasının oluşturulması da bu dönemdeki hedefler

arasındadır. Bölgesel kalkınma planları hazırlanırken, yerel dinamikleri ve içsel potansiyelleri uyaracak strateji ve öncelikleri belirleyen esneklik, dinamiklik, katılımcılık ve uygulanabilirlik nitelikleri ön planda tutulmuştur. Kalkınmayı sağlayacak gelişme stratejileri ve planlarının yeterli finansmanla desteklenerek kalkınma ajanslarıyla işbirliği içinde yapılması kararlaştırılmıştır. Az gelişmiş bölgelerde öncelikli olmak üzere, büyüme ve çevrelerini etkileme potansiyeli yüksek cazibe merkezlerinin belirlenmesi ve bu merkezlerin ulaşılabilirlik, fiziki ve sosyal altyapısının güçlendirilmesi planlanmıştır. Ülkedeki metropoller küresel rekabet ortamında öne çıkaracak iş ve yaşam ortamının sağlanmasına uygun bütüncül bir gelişme stratejisi benimsenmiştir. Dokuzuncu dönem kalkınma planı kapsamında bölgelerde yenilikçi, rekabetçi, dinamik ve yüksek katma değer çıkarabilen öncü sektörlerin desteklenmesi de temel hedefler arasında sayılmaktadır (DPT, 2006: 91-92).

3.2.10. Onuncu Kalkınma Planı

Türkiye’de kalkınma hedeflerine ulaşılması noktasında yeni bölgesel politika anlayışı çerçevesinde bölgesel gelişme; kalkınma politikalarının hem bölge hem de şehir özelinde yapı taşı niteliğinde olan; kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplumun karar alma süreçlerine dahil olmasını ve kaynaklarını kalkınmaya dönük harekete geçirmesini sağlayan; bölgelerde rekabet gücünün artırılması ve bölgeler arasındaki dengesizlikleri azaltmayı sağlayacak politikalar arasında dengeyi inceleyen bir husus olarak ele alınmaktadır. Türkiye’nin temel değerlerini ve beklentilerini esas alarak planlanan yapısal dönüşüm ve değişimler, ülkenin uluslararası arenada konumunu yükselterek toplumun refah düzeyini arttırabilecektir. Bunun için uzun vadeli kalkınma amacını esas alan, kalkınmayı iktisadi, sosyal ve mekânsal boyutlarıyla bir bütün halinde ele alan onuncu kalkınma planı hazırlanmıştır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014: 1).

Onuncu kalkınma planı, 2014-2018 dönemi için uygulanmıştır. Bu planda Türkiye’de bölgesel gelişmenin 2000’li yıllardan itibaren eşitsizliklerin azaltılması amacıyla birlikte rekabetçiliğin artırılması, sosyo-ekonomik bütünleşmenin güçlendirilmesi hedeflerini de içerecek şekilde dönüştüğünden bahsedilmektedir. Önceki plan döneminde, bir yandan merkezi politikaların etkinleştirilmeye çalışıldığı bir yandan da bölgelerin potansiyellerinin değerlendirilmesine ilişkin uygulamaların olduğu vurgulanmaktadır. Aynı zamanda yerelde kurumsal kapasitenin geliştirilmeye

çalışıldığı ve kırsal kalkınmanın hızlandırılmasına öncelik verildiği anlatılmaktadır. Bölgesel kalkınma adına politika ve uygulamaları geliştirmek, mali ve kurumsal yönü geliştirmek için önemli düzenlemelerin gerçekleştirildiği ve bu amaçla Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu (BGYK) ve Bölgesel Gelişme Komitesi'nin (BGK) kurulduğu belirtilmiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013a: 119).

Türkiye'de üretimin nüfus yoğun ve metropol şehirlerde yoğunlaştığı görülmektedir. Bölgelerdeki üretim, sanayi ve hizmet sektörlerine yoğunlaşarak imalat sanayinin İstanbul başta olmak üzere Marmara ve Ege Bölgelerinde yer aldığı belirtilmiştir. Bu anlamda iktisadi faaliyetlerin mekânda daha dengeli ve etkin dağılması için politika ve uygulamaların bölge ve yerleşme şartlarına daha duyarlı şekilde geliştirilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla, metropol şehirlerin küresel boyutta nitelikli ürün ve hizmet üretmeleri sağlanırken, Anadolu'da imalat ve ihracat odaklarının rekabetçiliğinin arttırılması, orta ve düşük gelir düzeyine sahip bölgelerin de ulusal piyasaya güçlü bir şekilde entegre edilmesi, iktisadi yapılarının güçlendirilmesi ve çeşitlendirilmesi gerekmektedir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013a: 121-122).

Onuncu plan döneminde bölgesel gelişme politikaları, bölgeler arası eşitsizliklerin azaltılmasını, refahın ülkenin geneline dengeli yayılmasını, bölgelerin potansiyellerinin değerlendirilmesiyle rekabet güçlerinin arttırılmasını ve kalkınmaya azami düzeyde katkı verilmesini amaçlamıştır. Bölgesel politikalar, kalkınma ve rekabet edilebilirlik açısından öncelik ve hedefleri belirlemek, mekânsal gelişme ve sosyo-ekonomik kalkınma politikaları arasında uyumu arttırmak, alt ölçekte plan ve stratejiler için çerçeve ortaya çıkarmak için oluşturulmuştur. Bu doğrultuda Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi'nin (BGUS) yürürlüğe girmesi planlanmıştır. Gelir düzeyi düşük olan bölgelerde iktisadi aktivitelerin çeşitlendirilmesi, KOBİ'lerin geliştirilmesi, tarımda verimliliğin arttırılması, hayat kalitesinin yükseltilmesi, beşerî ve sosyal sermayenin güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Aynı zamanda bu bölgelerin ulusal ve diğer bölge pazarlarıyla bütünleşmesi adına eğitim, sağlık, iletişim ve yerel yönetim hizmetlerinin kalitesinin arttırılması planlanmıştır. Orta gelir düzeyine sahip bölgeler için üretim yapısının dönüşümü, sektörel çeşitlilik, girişimcilik ruhu ve yeni istihdam olanaklarının sağlanması amaçlanmıştır. Bu bölgelerde alt ve üst yapının iyileştirilmesiyle yaşam ve yatırım açısından cazibenin artacağı öngörülmüştür. Sınırdaki yer alan bölgeler için ise sınır ötesi iktisadi ve sosyal ilişkilerin geliştirilmesi, sınır kapılarına kadar ulaştırma

altyapılarının iyileştirilmesi, hizmet standartları ve kapasitelerinin artırılması amaçlanmıştır. Endüstriyel merkezlerin rekabet üstünlüğü elde ettiği alanlarda uzmanlaşması için Ar-Ge ve yenilik altyapısının güçlendirilmesi, katma değeri yüksek mal ve hizmet üretiminin teşviki ve küresel üretim mekanizmalarıyla bütünleşmelerinin sağlanması planlanmıştır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013a: 123-124).

Onuncu kalkınma planı kapsamında bölgelerin rekabetçiliğinin artırılması ile iş ve yatırım ortamının karşılaştırmalı olarak analiz edilebilmesine yönelik beşerî ve kurumsal altyapıların geliştirilmesi planlanmıştır. Üretim ve ihracat kapasitesinin yükseltilmesine yönelik olarak üretimin mekânsal organizasyonunun etkinleştirilmesine karar verilmiştir. Tamamlayıcılık ve koordinasyonun sağlanması, kalkınma ajansları arasındaki bağların geliştirilmesi, kalkınma ajanslarının başta AB fonları olmak üzere kaynak yönetimindeki etkin rolünün artırılması belirlenen hedefler arasında gösterilmektedir. STK'ların karar süreçlerine katılımlarının artırılmasıyla yerel ve bölgesel gelişmelere katkı sağlamaları, mali yönetim ve teknik kapasitelerinin artırılması, proje ve uygulama becerilerinin iyileştirilmesi ve kamu kuruluşlarının STK'lar ile iş birliği içinde çalışmalarını için uygun ortamın oluşturulması planlanmıştır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013a: 125).

3.2.11. On Birinci Kalkınma Planı

On birinci kalkınma planı 2019-2023 dönemi için uygulanmaktadır. Halen yürürlükte olan bu plan kapsamında bölgelerin yeniliğe ve iş birliğine dayalı bir şekilde geliştirilip ülkenin dengeli kalkınmasına en yüksek katkıyı vermesi ve hem bölge içi hem de bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesi temel amaç olmuştur. Bölgesel kalkınmayı sağlamak adına kurumsal yapının ve yönetim modelinin merkezi ve bölgesel düzeyde etkinleştirilmesine karar verilmiştir. Bunların dışında bölgelerdeki kalkınma idareleri ve ajanslarının yapı, görev ve yetkilerinin tekrar gözden geçirilmesiyle daha etkin çalışmalarını için gerekli düzenlemelerin yapılması kararlaştırılmıştır (SBB, 2019: 157).

KOSGEB ve benzeri kurumlar aracılığıyla bölgesel kalkınma adına verilen desteklerin koordinasyonunun sağlanması ve mükerrerliğin önüne geçilmesi için çalışmalar yapılacağı belirtilmiştir. Resmi istatistik altyapılarının geliştirilerek üretim, gelir ve istihdam verilerinin bölgeler arası farkları ölçebilecek niteliğe getirilmesi amaçlanmıştır. Nispeten geri kalmış bölgeler için kentsel ve sanayi altyapılarının

iyileştirilmesi, gelişme potansiyelli sektörlerde istihdam düzeyinin artırılması ve yaşam standartlarının yükseltilmesi adına yapılacak faaliyetlerin destekleneceği belirtilmektedir. Bu bölgelerde, çevresine verdiği hizmetler dolayısıyla merkez özelliği taşıyan illerde cazibe merkezlerini destekleme programı uygulamasının sürdürüleceği belirtilmiştir. Kalkınma ajanslarının sonuca dayalı program ve yenilikçi destek mekanizmalarıyla daha etkili destekler vermesi hedeflenmektedir. Sosyal destek programlarının güncellenerek uygulamasının yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır. Bu programlar ile az gelişmiş bölgelerdeki nüfusun iktisadi ve sosyal yaşama daha aktif katılımını sağlamak, niteliklerini arttırarak istihdam edilebilirliklerini yükseltmek amaçlanmıştır. Programların güncellenmesiyle sosyal girişimcilik ve sosyal sorumluluk faaliyetlerinin teşvik edilmesi sağlanacaktır. Uluslararası kaynak kullanımı açısından kalkınma ajanslarının yetkileri arttırılmış, bölgelerin ihtiyaçları doğrultusunda ekonomik ve sosyal uyuma yönelik fonların etkin şekilde kullanılabilmesi için ajansların eğitim, danışmanlık ve tanıtma faaliyetleri yapmasına karar verilmiştir (SBB, 2019:158).

3.3. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS)

İBBS ya da NUTS olarak bilinen sınıflandırma yöntemi, AB’de bölgesel istatistiklerin belirli bir sınıflandırma doğrultusunda temin edilmesini sağlamak amacıyla EUROSTAT aracılığıyla 1970’li yıllardan itibaren geliştirilmiş ve 1988’den beridir kullanılmaktadır (www.ka.gov.tr 18.09.2022). AB sistemine uyumlu karşılaştırılabilir istatistiki verileri elde etmek maksadıyla İBBS, 28.08.2002 tarihli ve 2002/4720 sayılı kararname ile hayata geçirilmiştir. 2002/4720 karar sayısında şu şekilde belirtilmektedir:

Bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi ve Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemine uygun karşılaştırılabilir istatistiki veri tabanı oluşturulması amacıyla ülke çapında İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasının tanımlanmasına ilişkin ekli Kararın yürürlüğe konulması; Devlet Bakanlığı’nın 12/8/2002 tarihli ve 1400 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulu’nca 28/8/2002 tarihinde kararlaştırılmıştır (T.C. Resmi Gazete, 29.09.2002).

Türkiye, AB aday statüsünde yer alan ülkelerden biridir. NUTS bölge sistematığı AB'ye üye olan ülkelerde kullanılmaktadır. Ancak aday ülkelerde, ülkeye has geliştirilen sınıflama ismi kullanılmaktadır. 1999 yılında Türkiye'nin AB adaylık sürecinin başlamasıyla birlikte uyum yasaları kapsamında yapılan birçok düzenleme mevcuttur. Bunlardan bir tanesi de her türlü istatistiki verilerin kayıt altında tutulmasıyla NUTS standartlarını esas alan çalışmalardır. Bu çalışmalar 2001 yılında başlamış olup AB müktesebatına uyum sürecinin önemli aşamalarından biri olan İBBS, 2002 yılında hayata geçirilmiştir (Sertkaya Doğan ve Gökburun, 2019: 51). Kayalak ve Kiper (2006: 45), Türkiye'de İBBS'nin bölgeler arası gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılması ve bölgesel politika faaliyetlerinde hedef bölgelerin belirlenmesinde politikalara yön verici olarak kullanılacağını belirtmişlerdir. AB'de bölgesel istatistiklerin tek bir mekânsal sınıflandırma yöntemi ile elde edilebilmesi adına sınır ve nüfus yoğunlukları göz önüne alınarak üç farklı bölge tanımlaması yapılmıştır. Bu bağlamda düzey 1, düzey 2 ve düzey 3 şeklinde bölgeler belirlenmiştir. Türkiye'de AB adaylık süreci kapsamında 2003'ten itibaren İBBS kullanılmaya başlanmıştır. Sınıflandırmanın öncelikli amacı bölgesel istatistiklerin toplanması ve uyumlaştırılması yoluyla sosyo-ekonomik analizlere zemin hazırlamaktır. Düzey 1 bölgeleri AB politikalarının analizi için kullanılırken düzey 2 bölgeleri daha çok bölgesel politikaların temelini belirlenmesinde kullanılmaktadır. 81 ili temsilen düzey 3 ise bölgesel politika tedbirlerinde kullanılmaktadır (Çelikel Yiğiter, 2019: 3). Tablo 3.1'de İBBS bölgeleri düzeylerine göre ve kodlarıyla görülmektedir.

Tablo 3.1: Türkiye'de Düzeylerine Göre İBBS Bölgeleri

Düzey 1		Düzey 2		Düzey 3
Kod	Bölge Adı	Kod	Bölge Adı	81 İl
TR1	İstanbul	TR10	İstanbul Alt	İstanbul
TR2	Batı Marmara	TR21	Tekirdağ Alt	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli
		TR22	Balıkesir Alt	Balıkesir, Çanakkale
		TR31	İzmir Alt	İzmir
TR3	Ege	TR32	Aydın Alt	Aydın, Denizli, Muğla
		TR33	Manisa Alt	Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak
TR4	Doğu Marmara	TR41	Bursa Alt	Bursa, Eskişehir, Bilecik
		TR42	Kocaeli Alt	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova

TR5	Batı Anadolu	TR51	Ankara Alt	Ankara
		TR52	Konya Alt	Konya, Karaman
TR6	Akdeniz	TR61	Antalya Alt	Antalya, Isparta, Burdur
		TR62	Adana Alt	Adana, Mersin
		TR63	Hatay Alt	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
TR7	Orta Anadolu	TR71	Kırıkkale Alt	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir
		TR72	Kayseri Alt	Kayseri, Sivas, Yozgat
TR8	Batı Karadeniz	TR81	Zonguldak Alt	Zonguldak, Karabük, Bartın
		TR82	Kastamonu Alt	Kastamonu, Çankırı, Sinop
		TR83	Samsun Alt	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
TR9	Doğu Karadeniz	TR90	Trabzon Alt	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	TRA1	Erzurum Alt	Erzurum, Erzincan, Bayburt
		TRA2	Ağrı Alt	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
TRB	Ortadoğu Anadolu	TRB1	Malatya Alt	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli
		TRB2	Van Alt	Van, Muş, Bitlis, Hakkâri
TRC	Güneydoğu Anadolu	TRC1	Gaziantep Alt	Gaziantep, Adıyaman, Kilis
		TRC2	Şanlıurfa Alt	Şanlıurfa, Diyarbakır
		TRC3	Mardin Alt	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt

Kaynak: Kalkınma Ajansları, <https://ka.gov.tr> (18.09.2022).

28.08.2002 tarihli ve 2002/4720 sayılı kararnamede belirtildiği üzere düzey 3, 81 adet olup il düzeyindedir. Düzey 2; düzey 3 kapsamındaki komşu illerin gruplandırılması sonucu oluşmuş ve 26 adettir. Düzey 1 ise düzey 2 bölgelerinin gruplandırılmasıyla tanımlanmış ve 12 adetten oluşmaktadır. Tabloda yer alan kod ve karşılıklarının bilinmesi, verilerin yorumlanması açısından önem arz etmektedir. Kodlarda bulunan ilk iki basamak Türkiye’yi simgeleyen ‘TR’ harflerinden oluşmaktadır. Düzey 1 (12 bölge) için kullanılan üç karakterli örneğin, TR1 şeklindeki kodlar 1’den 9’a kadar sıralı şekilde devam etmektedir. Kalan üç bölge için A, B ve C harfleri kullanılmaktadır. Düzey 2 için dört karakterli kodlar kullanılmakta ve 26 bölge biriminin simgeleri dördüncü basamağı oluşturmaktadır. Düzey 1’deki her bölge birimi değiştiğinde 0 veya 1’den başlayarak artan rakamlar; TR10, TR21, TR22 vb. olacak şekilde simgelenmektedir (Sertkaya Doğan ve Gökburun, 2019: 53).

3.4. Türkiye’de Bölgesel Farklılıklar

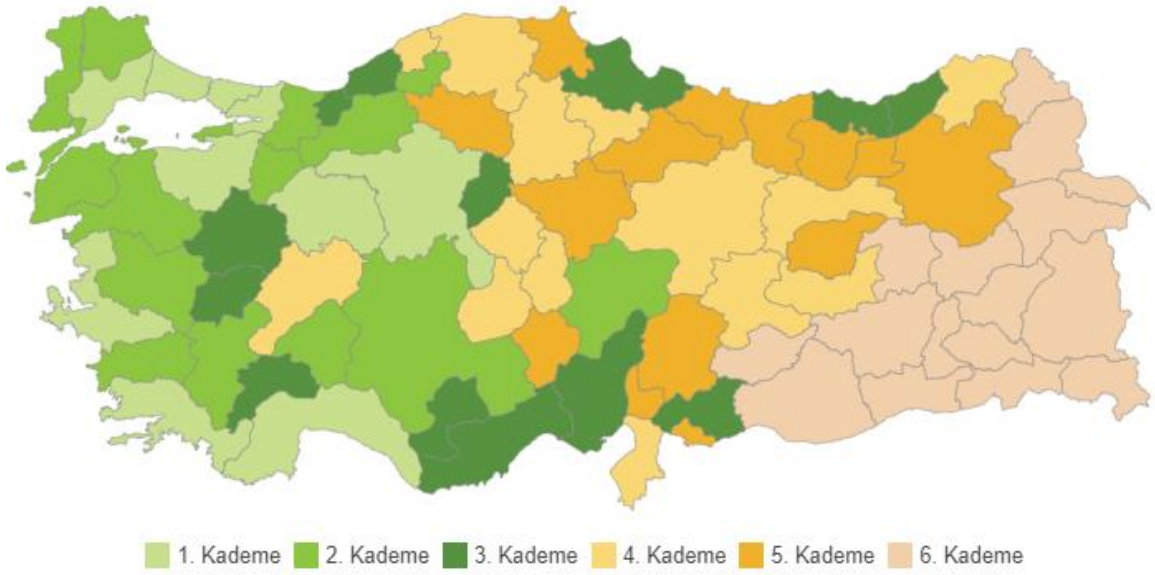
İktisadi hayatta olumsuz bir durum olarak görülen bölgesel farklılıkların ne zamandan beri incelenmeye başladığı konusunda genel bir görüş birliğinin olduğu söylenebilir. Dünya ekonomilerini sarsan 1929 Büyük Buhran sonrası dikkat çeken bölgesel eşitsizlikler ile ilgili politikaların başta Batı Avrupa ülkeleri olmak üzere pek çok ülkede hayata geçirilmeye başlandığı görülmektedir (Meriç, 2018: 38). Bölgesel farklılıkların ortaya çıkmasında etkili olabilecek faktörler; yetersiz kaynak dağılımı, etkin kullanım sorunu, topografik yapı, iklimsel koşullar, ulaşım, dengesiz yerleşim ve yetersiz yatırımlar şeklinde ifade edilebilir (Kayalak ve Kiper, 2006: 52). Türkiye’de bulunan bölgeler arasında önemli ölçüde gelişmişlik farkları olduğundan, yapılacak bölgesel politikalarda bu konu üzerinde durulması gerekmektedir. Dolayısıyla bölgesel farklılıkların azaltılması ve dengeli büyümenin sağlanması adına uygun politikalara başvurulmalıdır (Walburn, 2006: 57).

Türkiye’nin sanayileşme sürecine dâhil olması, bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarını da beraberinde getirmiştir. Bu durum devletin ekonomiye müdahale rolünü güçlendirirken, yaklaşık son 70 yıldır bölgesel gelişmelerle ilgili politikaların uygulanmaya çalışıldığı görülmektedir. Ülkenin doğu ve batı bölgeleri arasında net bir şekilde görülen eşitsizlikler dolayısıyla ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan ortaya çıkan farklılıkların giderilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bölgesel kalkınma kavramının daha çok planlı dönemden sonra önem kazandığı ve uygulanan BYKP’ler ile politikaların yapıldığı söylenebilir (Küçük, 2013: 56-57). Türkiye’de bölgeler arası farklılıklar konusunda gerek ithal ikameci politikalar döneminde gerekse dışa açık büyüme politikalarının uygulandığı dönemde ilerleme kaydedilmiş ancak 2000’li yıllarda da önemli bir sorun olarak varlığı sürmektedir. Uzun dönemde kaydedilen ekonomik büyüme performansının beklenen etkiyi gösteremediği anlaşılmaktadır. Bu süreç boyunca uygulanan birtakım bölgesel politikalar, yatırım programları ve teşvik uygulamalarının bölgeler arası eşitsizlikleri giderme hususunda pek etkili olmadığı görülmektedir (Özaslan, 2006: 183).

Bir ülkede bölgelerde bulunan istihdam olanakları ve yüksek işsizlik oranları, başka bölgelere göçün önemli nedenleri arasında görülmektedir. Yani bölgeler arasındaki işsizlik oranları farklılıkları nüfus hareketliliğini teşvik etmektedir. Dolayısıyla bireyler yüksek işsizlik oranlarının olduğu bölgede yaşıyorsa bulunmuş

olduğu bölgeden göç etme olasılığı yüksektir. Türkiye açısından bakıldığında bölgesel farklardan dolayı ortaya çıkan ve aynı zamanda bölgesel eşitsizliklerin oluşmasına da vesile olan göç olgusu ciddi boyutlarda yaşanmaktadır (Kulaksız, 2008: 81). Altun (2009: 124)'a göre, Türkiye'de bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarını arttıran unsurlardan biri gelişimin mekân üzerindeki farklı yoğunluklardaki dağılımıdır. Gelişimin mekânsal farklılaşması birçok faktöre bağlı olsa da bu sorun coğrafi farklılıklarla başlamaktadır. Devamında nitelikli işgücünün, girişimci nüfusun ve sermayenin bölgelere adil dağılmaması, nüfus hareketleri, kamu yatırım ve hizmetlerinin eşit dağıtılamaması, ulusal ve yerel düzeydeki planlar arasında yatay ve dikey ilişki kurulamamasından dolayı uygulanan başarısız bölgesel politikalardan dolayı artmaktadır.

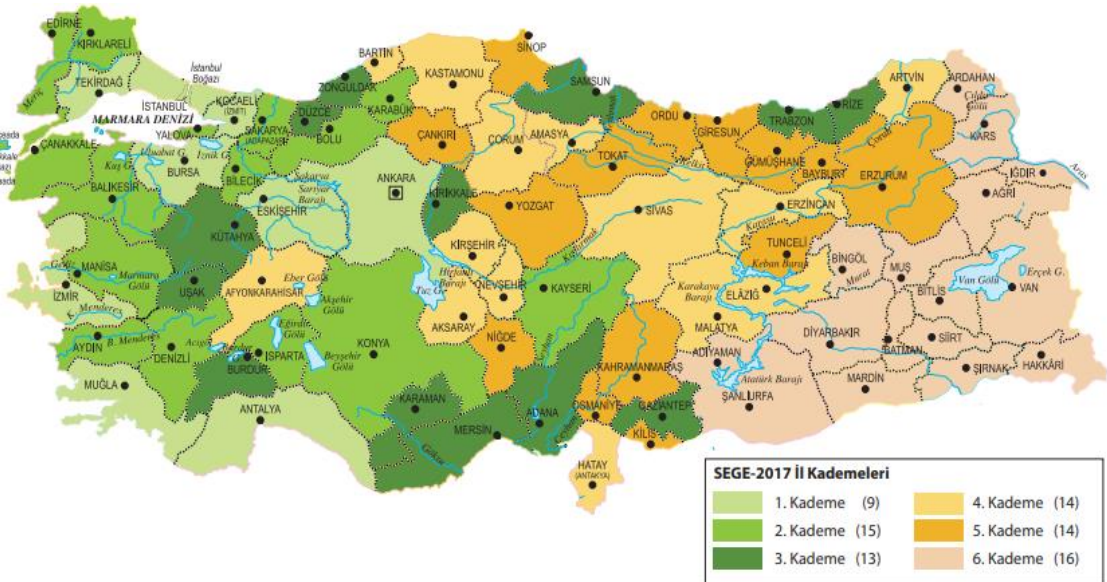
Kayalak ve Kiper (2006: 53) yaptıkları çalışmada; Türkiye'de bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını görmek amacıyla 8 göstereyi kullanarak ülke genelinde sosyal hayatta, sanayileşmede ve yaşam standartlarında önemli farklılıklar olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Türkiye'de Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü bünyesinde bölgeler, iller ve ilçeler arası gelişmişlik farklarını ortaya koymaya çalışan Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırmaları (SEGE), belirli yıllarda araştırma raporları yayınlamaktadır. SEGE raporları; Türkiye'de düzey-2 bölgelerinin, illerin ve ilçelerin sosyo-ekonomik gelişmişliklerini nesnel olarak ölçüp ve karşılaştıran analiz çalışmalarını kapsamaktadır. Çalışmalarda, sosyo-ekonomik gelişmişliği ölçen değişkenler kullanılarak gelişmişlik düzeyleri istatistiksel tekniklerle analiz edilmekte ve söz konusu birimlerin gelişmişlik sıralaması ortaya konmaktadır. Son olarak 2017 yılında yayımlanan rapor doğrultusunda 6 kademeli bölgesel gelişmişlik haritası şekil 3.1'de verilmiştir (www.sanayi.gov.tr 10.09.2022).



Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, <https://www.sanayi.gov.tr/merkez-birimi/b94224510b7b/sege> (10.09.2022).

Şekil 3.1: Türkiye’de Kademelere Göre Gelişmişlik Haritası

Türkiye’de SEGE tarafından belirli yıllarda yapılan araştırmalar sonucunda sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasının belirlendiği ve 2017 yılı için yapılan çalışma sonucunda elde edilen bulgular şekil 3.1’de gösterilmektedir. 6 kademe şeklinde yapılan derecelendirmeden anlaşılacağı üzere ülkenin doğu ve batı bölgeleri arasında gelişmişlik farklarının olduğu net bir şekilde görülmektedir.



Kaynak: Acar vd., 2019: 37

Şekil 3.2: İllerin Gelişmişlik Kademeleri Haritası

dışında, dünya ülkelerine sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması, liderlik edinimi, iş birliği yeteneklerini geliştirme ve kurumsal kapasite oluşturma konularında yardımcı olmayı hedeflemektedir (Dışişleri Bakanlığı, www.mfa.gov.tr 08.09.2022).

UNDP Türkiye Mukim Temsilciliği, faaliyet alanları doğrultusunda Türkiye’de yaklaşık yarım asırlık bir süre zarfında hükümet, sivil toplum ve özel sektör gibi paydaşlarıyla iş birliği yapmaktadır. Bu iş birliği kapsamında yoksullukla mücadele, eşitsizliklerin giderilmesi, iyi bir yönetim için etkin işleyişin sağlanması ve cinsiyet eşitliğini temin etme konularında birçok projeyi hayata geçirmiştir (Dışişleri Bakanlığı, www.mfa.gov.tr 08.09.2022).

UNDP tarafından sürdürülebilir kalkınma adına belirlenen küresel amaçlar şu şekildedir (www.undp.org.tr 12.09.2022; www.kureselamaclar.org 12.09.2022):

Yoksulluğa Son: Günlük 1,25 dolardan az ücretle geçinenlerin tespit edilmesi ve bu şekilde tanımlanan yoksulluğun 2030 yılına kadar ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Ayrıca sosyal koruma sistemleri ve önlemlerinin hayata geçirilerek 2030’a kadar yoksul ve kırılgan durumdaki kişiler için korunma sağlanması planlanmıştır. Başta yoksul ve kırılgan insanlar olmak üzere ekonomik kaynaklara ulaşım, temel hizmetlere erişim, miras, doğal kaynaklar ve yeni teknolojileri de kapsayan finansal hizmetler gibi konularda eşit hakların sağlanması ve bunların güvence altına alınması kararlaştırılmıştır. Ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde yoksulların lehine olacak duyarlı kalkınma stratejilerine uygun politika için zemin oluşturulması amaçlanmaktadır.

Açlığa Son: 2030 yılına kadar açlığın ortadan kaldırılması, güvenli ve yeterli miktarda besine erişimin sağlanması, yetersiz beslenmenin bitirilmesi, dayanıklı tarım uygulamalarının başlatılması, sürdürülebilir gıda üretim sistemlerinin güvence altına alınması hedeflenmektedir. Gıda üretiminde kullanılan hammadde piyasalarının etkin işlemlerini sağlamak adına önlem alınması ve gıda fiyatlarında aşırı değişkenliği kısıtlamaya yardımcı olacak şekilde piyasa bilgilerine zamanında erişimin kolaylaştırılması amaçlanmıştır.

Sağlıklı ve Kaliteli Yaşam: 2030 yılına kadar anne ölüm oranının her 100.000 doğumda 70’in altına indirilmesi, yenidoğan bebek ölümleri ve 5 yaş altı çocuk ölümlerinin sona erdirilmesi, türlü hastalıklarda salgınların sona erdirilmesi ve bulaşıcı hastalıklarda mücadele edilmesi hedeflenmiştir. Bağımlılık yaratan uyuşturucu madde

ve alkol kullanımının önlenmesi ve tedavilerin güçlendirilmesi, trafik kazalarından kaynaklanan ölüm ve yaralanmaların en az yarıya indirilmesi diğer hedefler arasındadır. 2030'a kadar kimyasal, hava, su ve toprak kirliliğinden kaynaklanan hastalık ve ölümlerin azaltılması, kaliteli sağlık hizmetlerine erişimin kolaylaştırılması için evrensel bir sağlık güvencesi sisteminin oluşturulması planlanmıştır.

Nitelikli Eğitim: Bu amaç kapsamında 2030 yılına kadar bütün çocukların nitelikli ve ücretsiz bir ilköğretim ve ortaöğretim sürecini tamamlaması, okul öncesi öğretime erişimin güvence altına alınması, herkes için erişilebilir ve kaliteli teknik eğitimin sağlanması, yükseköğretime adil biçimde erişimin sağlanması, teknik ve mesleki becerilere sahip birey sayısının artırılması planlanmıştır. Eğitim alanındaki cinsiyet eşitsizliklerin kaldırılması yoluyla herkes için her düzeyde eğitim ve mesleki eğitime adil şekilde erişimin sağlanması önemli hedefler arasındadır. Sürdürülebilir kalkınma ve yaşam tarzı açısından önem arz eden eğitim, cinsiyet eşitliği, barış ve insan hakları gibi konularda bilinçli bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmaktadır. Bütün bunları doğru ve etkili bir biçimde gerçekleştirebilmek için öğretmen tedarikinin önemli ölçüde artırılması hedeflenmektedir.

Toplumsal ve Cinsiyet Eşitliği: Kadın ve kız çocuklarına yönelik ayrımcılığın ve her türlü istismarı kapsayan şiddetin ortadan kaldırılması, erken yaşta evliliği önleyici tedbirlerin alınması, kadınların siyasi, ekonomik ve sosyal hayata etkin bir biçimde katılımlarının güvence altına alınması amaçlanmaktadır. Kadınların türlü konularda erkeklerle eşit haklara sahip olmaları için gerekli düzenlemelerin reformlarla yapılması planlanmaktadır.

Temiz Su ve Sanitasyon: 2030 yılına kadar güvenilir ve erişilebilir içme suyuna adil erişimin sağlanması, yeterli temizlik ve hijyen koşullarına eşit biçimde erişilmesi, kirliliğin azaltılması ve zararlı maddelerin salınımının en aza indirgenmesiyle su kalitesinin yükseltilmesi ve su kıtlığının azaltılması hedeflenmektedir.

Erişilebilir ve Temiz Enerji: 2030 yılına kadar ucuz ve güvenilir enerjiye küresel düzeyde erişimin sağlanması, yenilenebilir enerji kapasitesinin artırılması, enerji verimliliğinin yükseltilmesi, daha temiz enerji araştırmaları ve teknolojilerine erişimin kolaylaştırılması amaçlanmaktadır. Bütün bunları sağlamak adına uluslararası iş birliğinin geliştirilmesi ve temiz enerji alanlarına yatırımların teşvik edilmesi planlanmaktadır.

İnsana YakıŖır İŖ ve Ekonomik Büyüme: KiŖi baŖına d Ŗen gelir artıŖının sürdürülmesi ve GSYH'nin yılda en az yüzde 7 oranında büyümesi, ekonomide verimliliğin üst seviyelere çıkarılması öncelikli hedeflerdendir. Kalkınma odaklı politikalar kapsamında insana yakıŖır istihdam, üretim ve giriŖimciliğin desteklenmesine önem verilmektedir. 2030'a kadar küresel kaynak verimliliğinin arttırılması, bütün bireylerin istihdama ve insana yakıŖır iŖlere eriŖimlerinin sağlanması, insan ticaretinin sona erdirilerek  ocuk iŖ iliğinin önüne geçilmesi, güvenli  alıŖma koŖullarının sağlanması ve istihdam yaratıcı sürdürülebilir turizmin desteklenmesi amaçlanmaktadır.

Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı: Herkes için uygun fiyatlarla eriŖimin sağlanması, ekonomik kalkınmayı destekleyecek bölgesel ve sınırlar arası altyapı kalitesinin arttırılması, sanayinin istihdam ve GSYH içindeki payının arttırılması, iŖletmelerin uygun koŖullu kredi ve finansal hizmetlere eriŖiminin sağlanması, bilgi ve iletiŖim teknolojilerine eriŖimin sağlanması, yurtiçi teknoloji geliŖiminin ve araŖtırmaların desteklenmesi hedeflenmektedir. 2030'a kadar kaynakların daha verimli kullanımının arttırılması, temiz ve  evre açısından daha sağlam teknoloji ve sanayi süreçlerinin benimsenmesi, yenilikçi politikaların teŖvik edilmesi ve Ar-Ge için  alıŖanların sayısının arttırılması ama lanmıŖtır.

EŖitsizliklerin Azaltılması: 2030 yılına kadar nüfusun tabanda bulunan kesimin gelirinin ulusal ortalamadan daha yüksek bir oranda arttırılması, herhangi bir kısıtlama olmaksızın bireylerin her alanda güçlendirilmesi, ayrımcılık içeren yasa ve politikaların ortadan kaldırılması yoluyla eŖitsizliklerin azaltılması, mali ve sosyal politikaların benimsenmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca kalkınmanın sağlanması adına ihtiya ı en fazla olan ülkelere doğrudan yatırımları kapsayan nakit akıŖlarının sağlanması hedeflenmiŖtir. Planlı ve iyi yönetilen g   politikaları sayesinde nüfus hareketlerinin kolaylaŖtırılması planlanmaktadır.

Sürdürülebilir Ŗehirler ve Topluluklar: 2030 yılına kadar herkesin güvenli ve uygun konutlara eriŖiminin sağlanması, toplu taŖıma sistemlerinin geliŖtirilerek herkesin sürdürülebilir ulaŖım sistemlerine eriŖebilmesi, kültürel ve doğal sayılan mirasların korunması, doğal afetlerden etkilenen kırılgan durumdaki insanların kayıplarının önemli ölçüde azaltılması amaçlanmaktadır. Ulusal ve bölgesel kalkınmayı güçlendirmek için kentsel ve kırsal alanlar arasındaki olumlu ekonomik, sosyal ve çevresel bağlantıların desteklenmesine önem verilmektedir.

Sorumlu Üretim ve Tüketim: Bu amaç kapsamında tüm ülkelerin harekete geçmesiyle sürdürülebilir tüketim ve üretim için 10 yıllık çerçeve programının uygulanmasına karar verilmiştir. 2030 yılına kadar doğal kaynakların etkin kullanılması, üretim ve tedarik zincirinde olası kayıpların azaltılması, katı atık üretiminin azaltılması, sürdürülebilir kalkınmayla ilgili bilgi ve farkındalık ediniminin sağlanması ve doğayla uyum içinde bir yaşamın sağlanması hedeflenmektedir.

İklim Eylemi: İklim kaynaklı tehlike ve doğal afetlere karşı dayanıklılığın güçlendirilmesi, iklim değişikliği ile ilgili politikaların hayata geçirilerek muhtemel etkilerin önemli ölçüde azaltılması, iklim değişiklikleriyle ilgili olarak etkili planlama ve yönetim kapasitesinin artırılması ve bilinçlendirmenin sağlanması amaçlanmaktadır.

Sudaki Yaşam: 2025 yılına kadar türlü nedenlerden kaynaklanan su ve deniz kirliliğinin tüm biçimlerinin önlenmesi büyük önem arz etmektedir. Deniz ve kıyı ekosistemlerinin sürdürülebilir biçimde yönetilmesi ve korunması adına okyanusların eski haline döndürülmesi için faaliyetler yapılmaktadır. Aşırı, yasa dışı, düzensiz ve doğaya zararlı her türlü balıkçılık faaliyetlerinin sona erdirilmesi kararlaştırılmıştır. 2030'a kadar balıkçılık, su ürünleri yetiştiriciliği ve turizmin sürdürülebilir yönetilmesi yoluyla deniz kaynaklarının etkin kullanılması amaçlanmaktadır.

Karasal Yaşam: 2030 yılına kadar çölleşmeyle mücadele ve tahrip edilen toprakların eski haline getirilmesi, ağaçlandırma faaliyetlerinin hızlandırılması, dağ ekosistemleri ve biyoçeşitliliğin korunması amaçlanmaktadır. Doğal alanların bozulmasını azaltmak için acil bir şekilde harekete geçilmesine karar verilmiştir. Ayrıca sürdürülebilir orman yönetimini her anlamda finanse etmek için eldeki kaynakların seferber edilmesiyle koruma ve yeniden ormanlaştırma için tüm ülkelere teşvikler sunulması planlanmaktadır.

Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar: Şiddetin ve şiddet doğurucu unsurların ortadan kaldırılması, çocuk istismarı ve her türlü şiddetin sona erdirilmesi, herkesin adalete eşit biçimde erişiminin güvence altına alınması, yolsuzluk ve rüşvetin tüm biçimlerinin ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır. 2030'a kadar yasa dışı para ve silah akışının büyük oranda azaltılması, organize suçların her türlüşüyle mücadele edilmesi ve herkese yasal kimlik kazandırılması planlanmaktadır. Ayrıca sürdürülebilir kalkınma adına ayrımcılığın olmadığı yasa ve politikaların uygulanması kararlaştırılmıştır.

Amaçlar İçin Ortaklıklar: Bu amaç kapsamında finans, teknoloji, kapasite geliştirme, ticaret ve sistemik konular ele alınmıştır. Finans konusunda; vergi ve diğer gelirler için yurtiçi kapasiteyi arttırmak adına gelişmekte olan ülkelere destek sağlanması, gelişmekte olan ülkeler için finansal kaynakların seferber edilmesi ve en az gelişmiş ülkeler için yatırım teşviklerinin uygulanması kararlaştırılmıştır. Teknoloji konusunda; bilim ve yenilikçilik alanlarında iş birliği ve bilgi paylaşımının çoğaltılması, çevresel açıdan sağlam teknolojilerin gelişiminin, transferinin ve yayılımının desteklenmesi kararlaştırılmıştır. Kapasite geliştirme konusunda sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılabilmesi için etkili ve hedeflenen kapasite geliştirme uygulamaları için destek sağlanması kararlaştırılmıştır. Ticaret konusunda; DTÖ bünyesinde evrensel, kurallı ve eşitlikçi çok taraflı bir ticaret sisteminin oluşturulması, gelişmekte olan ülkelerin ihracatlarının arttırılması, en az gelişmiş ülkelerin ticaretin bazı kısıtlamalarından muaf tutulması kararlaştırılmıştır. Sistemik konular kapsamında; politika ve kurumsal tutarlılık, çok taraflı ortaklıklar, veri, denetim ve hesap verebilirlik konuları ele alınmıştır.

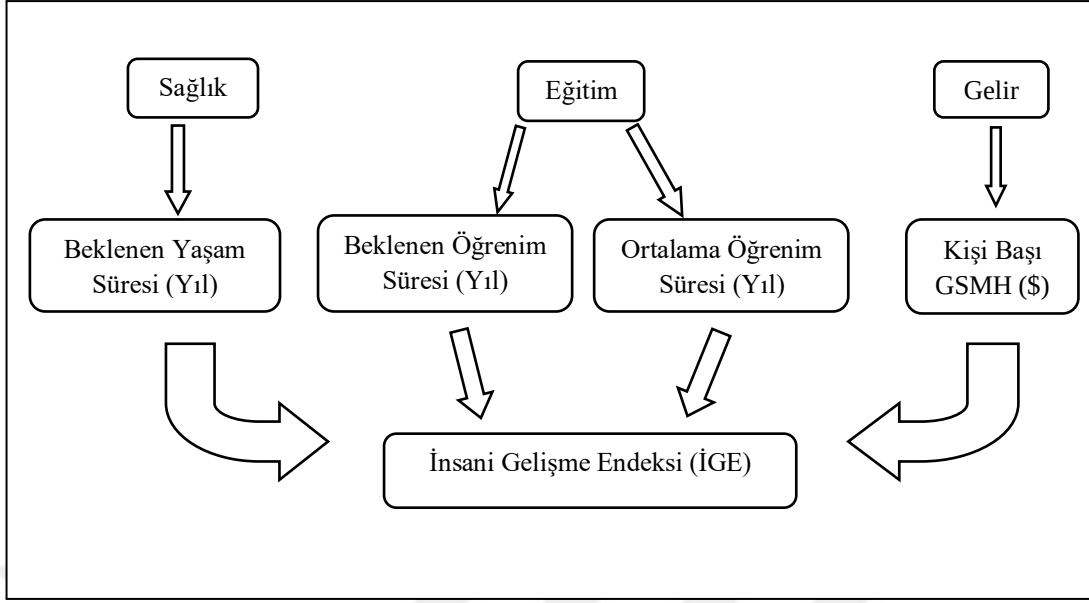
UNDP, yukarıda açıklanan amaçlar doğrultusunda faaliyetlerini sürdürmektedir. Türkiye özelinde birçok projeyi hayata geçirerek kapsayıcı ve sürdürülebilir büyümeyi esas alan UNDP, bu kapsamda rekabet edebilirlik ve ekonomik büyüme, yerel ekonomik kalkınma, kamu politikaları ve eşitsizlikler gibi konular üzerine yoğunlaşmaktadır.

3.5.1. İnsani Gelişme Endeksi (İGE)

İnsani gelişme kavramı, yaratılan ekonomik büyümenin yanı sıra bireylerin fırsat ve özgürlüklerini arttırmaya çalıştığı bir süreç olarak bilinmektedir. Kavram, bireylerin kendilerine en yüksek doyumu sağlayacak yaşamı biçimlendirecek yetenek ve yetkinlikleri kazanmasıyla ilgilidir. Bu kazanımların nasıl sağlanacağı sorusu insani gelişme kavramının temel ilgi alanı olarak bilinmektedir (İNGEV, www.ingev.org 18.09.2022). Bir ülkenin dayanıklı olabilmesini mümkün kılan en önemli şeylerden biri ülkenin insani gelişme düzeyi olarak görülmektedir. Bu bağlamda bir ülkedeki insanların ekonomik faaliyetlere adil biçimde katılımı, yaşamlarını biçimlendirecek kararlarda söz sahibi olmaları, temel kaynaklara ve hizmetlere erişebilmeleri ülkenin dayanıklılığını göstermektedir (Zor, 2020: 41).

Uzun bir dönem boyunca kalkınma kavramı ekonomik gelişme ile ilişkilendirilmiştir. GSYH, kişi başına düşen ulusal gelir ve diğer göstergeler kalkınmayı en iyi gösteren veriler olarak kabul edilmekteydi. Kalkınmayı büyüme ile özdeşleştiren yaklaşımlara yönelik birtakım eleştiriler, büyümenin yoksulluğu azaltmadığı konusuna yoğunlaşmaktaydı (Gürses, 2009: 340-341). 1980'li yıllardan sonra bazı iktisatçılar, kalkınmanın ölçütü olarak kabul edilen GSYH'nin özünde bir eksiklik olduğu kanısına varmışlardır. GSYH'nin; faydanın dağılımı, yoksulluk, yetersiz beslenme, eğitim düzeyi, refah düzeyi ve güvenlik gibi konular bakımından yetersiz olduğu ileri sürülmüştür. Bu yüzden günümüzde kalkınma kavramı, insanların iyi bir yaşam sürebilmeleri üzerine kuruludur (Tüylüoğlu ve Karalı, 2006: 55-56). Eleştirilerin iyice yoğunlaştığı bir dönemde UNDP, İnsani Gelişme Raporunu (İGR) yayımladı. İlk kez 1990 yılında yayımlanan İGR, gelir ve gelir dışı göstergelerin de esas alındığı birtakım endeksler yayımlamaya başlamıştır. Bu endeksler; eğitim, istihdam, sosyal güvenlik hizmetlerine ve temiz suya erişim, toplumsal faaliyetlere katılım ve karar alma mekanizmalarında yer alma şeklindedir (Demir Şeker, 2011: 3).

İGE'nin hesaplaması üç alt endeks kullanılarak yapılmaktadır. Bunlar gelir, eğitim ve sağlık şeklindedir. Gelir; daha iyi bir hayat standardı için ihtiyaç duyulan mal ve hizmetleri kapsamaktadır. Eğitim; beklenen okullaşma yılı doğrultusunda çocuklar için beklenen eğitimin alındığı toplam süre şeklinde ifade edilirken, ortalama okullaşma yılı ile yetişkin nüfusun ortalama öğrenim süresi anlaşılmaktadır. Sağlık endeksi ile uzun ve sağlıklı bir yaşamın olduğu doğumda beklenen yaşam süresi ifade edilmektedir. Bu bağlamda sağlıklı olan bir toplumun yaşam kalitesi ve sağlık hizmetleri açısından gelişmiş olduğu varsayılmaktadır (Tıraş, 2019: 18). Hesaplamada kullanılan bileşenler ve alt boyutlar yardımıyla İGE'ye ulaşılmaktadır (Şekil 3.4).



Kaynak: Baykal vd., 2021: 73

Şekil 3.4: İGE Bileşenleri

İGE hesaplanmasında sağlık, eğitim ve gelir boyutlarına ait göstergeler için belirlenen minimum ve maksimum değerler Tablo 3.2'de gösterilmiştir.

Tablo 3.2: İGE Hesaplanmasında Kullanılan Minimum ve Maksimum Değerler

Boyut	Gösterge	Minimum Değer	Maksimum Değer
Sağlık	Beklenen Yaşam Süresi	20	85
Eğitim	Beklenen Öğrenim Süresi (Yıl)	0	18
	Ortalama Öğrenim Süresi (Yıl)	0	15
Gelir	Kişi Başı GSMH (\$)	100	75.000

Kaynak: Tıraş, 2019: 19

Tablo 3.2’de verilen minimum ve maksimum değerler ile her bir boyutun değeri boyut endeksi formülüyle hesaplanmaktadır (Çağlar ve Keten, 2018: 566).

$$\text{Boyut Endeksi} = \frac{\text{Gerçek Değer} - \text{Minimum Değer}}{\text{Maksimum Değer} - \text{Minimum Değer}} \quad (1)$$

Boyut endeksi formülüyle elde edilen değerlerin geometrik ortalaması alınarak İGE hesaplanmaktadır (Çağlar ve Keten, 2018: 567).

$$\text{İGE} = \sqrt[3]{\text{Sağlık Endeksi} \cdot \text{Gelir Endeksi} \cdot \text{Eğitim Endeksi}} \quad (2)$$

UNDP tarafından geliştirilmiş olan İnsani Gelişme Endeksi (İGE), gelişmeyi nicel olarak ifade etmektedir. İGE hesaplanırken; yaşam beklentisi, eğitim ve gelir boyutlarını kullanmaktadır. Zamanla İGE için alternatif türler geliştirilmeye çalışılsa da gelişmişlik endeksi üzerinden ülkeleri kıyaslama konusunda en yaygın ölçüt İGE

olmuştur (Tunç ve Ertuna, 2015: 134). İGE hesaplaması yapıldıktan sonra elde edilen değerlere göre dört kategori oluşmaktadır. Tablo 3.3'te İGE değerlerinin aralıkları verilmiştir.

Tablo 3.3: İGE Değer Aralıkları

0,800-1	Çok yüksek insani gelişim
0,700-0,799	Yüksek insani gelişim
0,550-0,699	Orta insani gelişim
0-0,549	Düşük insani gelişim

Kaynak: Tıraş, 2019: 20.

İGE, 0 ile 1 arasında değerler almaktadır. Değerlerin 0'a yakın olması ülkenin insani açıdan daha düşük gelişmişlik seviyesine sahip olduğunu gösterirken, değer 1'e yakın olması insani gelişmişlik seviyesinin daha yüksek olduğunu ifade etmektedir (Demir, 2006: 5). Tablo 3.4'te Türkiye'nin 2017-2021 döneminde oluşan İGE değerleri verilmiştir.

Tablo 3.4: 2017-2021 Dönemi Türkiye İGE Değerleri

Yıllar	İGE Değeri
2017	0,814
2018	0,817
2019	0,820
2020	0,833
2021	0,838

Kaynak: UNDP, www.undp.org (21.09.2022)

Türkiye'de 2017'den 2021'e kadar İGE değeri sürekli artmıştır. Dolayısıyla ülke çok yüksek insani gelişim (0,800-1) kategorisinde yer almıştır.

3.6. Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikası ve Türkiye

Avrupa'da hem AB üye ülkeleri arasında hem de ülkelerin kendi içinde eşitsizlikleri önlemeye yönelik uygulanan bölgesel kalkınma politikaları, çeşitli nedenlerden dolayı zamanla bir değişim ve dönüşüme uğramıştır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018: 65). Bölgeselleşme mantığının farklı kalıplarda ele alındığı Avrupa'da örneğin, özerkliğin gelişmiş olduğu tarihsel bölgelerde idari veya yapay olarak belirlenen sınırlar sayesinde istatistiksel oluşumların varlığı belirlenmektedir. Bazı ülkelerde ise tarihsel ve yönetsel bölümlenmeler belirlenmiştir. Doğu Avrupa'da belirlenen durum, yerleşme mantığına dayanmaktadır ve bu durum küçük ve bölünmüş bölgelerin birleştirilmesiyle daha büyük yönetim birimlerinin oluşturulması

sayesinde meydana getirilmiştir (Reeves, 2006: 39). AB'nin bölgesel kalkınma hususunda almış olduğu önemli kararlardan bir tanesi dengeli ve sürdürülebilir bölgesel kalkınmanın sağlanmasıdır. Bu doğrultuda Avrupa Mekânsal Gelişme Perspektifi açısından AB sınırları içinde dengeli ve sürdürülebilir kalkınmaya ulaşmak temel hedeflerin başında gelmektedir (Yenigül, 2006: 76).

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde başta geri kalmış bölgeler olmak üzere ortaya çıkan birtakım yapısal sorunlar, merkezi hükümetlerin araçları ve kaynaklarıyla çözülmeye çalışılmıştır. 1950-1970 döneminde bu tip bölgelere sağlanan kaynaklar ve yatırım projeleri aracılığıyla altyapı, ekonomik canlılık ve yüksek istihdam düzeyi hedeflenmiştir. Ayrıca bu bölgelerde özel sektörün gelişimine ve yatırımların yapılmasına yönelik teşvikler sunulmuştur (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018: 65). Avrupa'nın batısındaki ülkelerde bölgesel politikalar, 1960'lı ve 1970'li yıllar boyunca merkezi hükümetin koruması altında olmuştur. Bu politikalar için temel hedef, mali teşvikler ve yeniden dağıtım mekanizmalarının kullanılması aracılığıyla az gelişmiş bölgelerin kalkındırılması olmuştur (Halkier, 2000: 4).

1980'li yıllarda AB'nin yeni bir yapılanma sürecine girdiği görülmektedir. Gelişme düzeyleri AB ülkelerinin altında olan yeni ülkelerin birliğe katılımıyla beraber bölgeler arası eşitsizlikler artış göstermiştir. AB için hukuksal çerçeve niteliği taşıyan Roma Antlaşması'nda; ekonomik bütünleşmede başarının sağlanması için eşitsizliklerin giderilmesi öngörülmüştür. Bu bağlamda bölgesel kalkınma politikalarının önemi giderek artmıştır (Yenigül, 2006: 74). 1980'li yıllarda AB bünyesinde yerel ve bölgesel yönetimler ön plandadır. Hedeflenen bölgesel politikaların gerçekleştirilmesi amacıyla birtakım düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. Bunun sonucunda bölgeselleştirme, bölgecilik ve bölge düzeyinde bir kavram karışıklığının ortaya çıktığı görülmektedir. Karışıklığın sonucu olarak 'Bölgeler Avrupası' veya 'Kentler Avrupası' gibi ifadelerle çözüm arayışları başlamıştır (Sertkaya Doğan ve Gökburun, 2019: 50). 1980'lerde çeşitli bölgesel politikalar aracılığıyla aşağıdan yukarıya anlayışı benimsenmiş, yerli firmaların rekabet gücünü arttırmaya yönelik girişimler ağırlık kazanmıştır. 1990'lara gelindiğinde bu durumun kalkınmanın aktörleri ve stratejileri açısından daha farklı ele alındığı görülmektedir (Halkier, 2000: 4). AB için bölgeselleşme anlayışı, hizmetlerin bölgesel düzeye indirilmesiyle merkezi yönetimden uzaklaşmayı ifade etmektedir. Yerel ve bölgesel birimlerde oluşturulacak idari düzenlemelerle birlikte birimlere verilecek

yetkiler yardımıyla halkın yönetime katılımı sağlanacaktır. Bu durum sivil toplum, kamu ve özel kesimin beraber karar alacağı çok aktörlü bir platforma dönüşerek bölgesel kalkınmanın gerçekleşmesini sağlayacaktır. Bu süreçte önemli rol oynaması beklenen idari aracın adı BKA olarak görülmektedir (Atmaca ve Sağır, 2017: 75).

AB'nin kurulmasından itibaren birliğe üye ülkelerden biri olmak, Türkiye için temel hedef olmuştur. 1999 yılı itibarıyla aday ülke statüsünde yer alan Türkiye, bu tarihten itibaren uyum çalışmalarını hızlandırmıştır. Bu kapsamda bölgesel politikalar alanında çeşitli araç ve düzenlemeler hayata geçirilmiştir. AB içerisinde bölgesel eşitsizlikleri giderecek ve eşitsiz büyümeyi azaltacak olan bölgesel politikalar önemli görülmektedir (Kayasü ve Yaşar, 2006: 199). Türkiye'nin, AB ekonomik ve sosyal uyumuna yönelik çalışmaları, mevcut Avrupa stratejisi kapsamında reformların hızlandırılması ve katılım öncesi stratejiden yararlanılmasını öngören kararlar ile ivme kazanmıştır. Kararla birlikte AB konseyi 2001 yılında Katılım Ortaklığı Belgesini onaylamış ve Türkiye, AB müktesebatının üstlenilmesine ilişkin Ulusal Programı kabul etmiştir (Akkahve, 2006: 162). Türkiye'nin 2001'de hazırlamış olduğu Ulusal Programda, Türk mevzuatının AB müktesebatına uyumu adına yapılacak değişiklik ve yenilikler arasında "Bölgesel Politikalar" başlığı yer almaktadır. Bu başlık, müzakereler açısından aday ülkelerin birlik fonları için idari ve programlama kapasitelerini ve uygunluk kriterlerine uyumlarını içermekle birlikte müktesebat, yapısal ve uyum fonlarının nasıl yönetileceğine ilişkin özel çerçeve tanımlanmamıştır. İdari yapılanma gerekliliği, ilgili ülkenin bölgeselleşme boyutuna ve derecesine göre değişebilmektedir. Aday ülkelerin fonlardan yararlanmak için katılımı birlikte gerekli idari yapılanmayı oluşturmaları gerekmektedir. Bölgesel politika altında, ulusal hukuka aktarılması gerekmeyen, uygulamaya yönelik çeşitli tüzük ve kararlar bulunmaktadır. Ancak yeni üye ülkelerin katılımı birlikte müzakere sürecinde belirlenen yükümlülöklere uymaları elzem görölmektedir (Akşahin, 2008: 104). Türkiye'de bölgesel politikalar adına itici güç olarak AB ile uyumlulaşma süreci önemli rol oynamaktadır. Bu anlamda önemli adımlar atılmış ve bu itici güç sayesinde 2002 yılında istatistiksel amaçlar için NUTS sınıflandırması benimsenmiştir. Daha sonraki süreçte DPT öncülüğünde AB fonlarının nasıl dağıtılacağını gösteren ve öncelikli bölgeleri hedef alan Ulusal Kalkınma Planı hazırlanmıştır. Bu ilk adımlardan sonra kalkınma ajanslarının kurulmasının önü açılmıştır (Reeves, 2006: 45). Özetle, Türkiye'nin bölgesel kalkınma adına benimsemiş

olduğu politika ve düzenlemeler daha çok AB müktesebatına uyum sürecinde oluşturulmuştur. Bu süreçteki politika ve düzenlemelerin Türkiye'nin bölgesel politikası ve yönetim yapısına önemli etkileri olduğu düşünülmektedir. Kalkınma Ajanslarının varlığı da bu süreçte önemli rol oynamaktadır (Atmaca ve Sağır, 2017: 77).

3.7. Bölgesel Kalkınma Faaliyetleri

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze kadar bölgesel dengesizlik sorunuyla mücadele ettiği söylenebilir. Hâlihazırda bir bölgesel dengesizlik probleminin varlığı söz konusudur. Geçmişten günümüze ortaya çıkan ekonomik krizler ve savaşların doğurduğu tahribatların da etkisiyle giderek artan dengesizlikler yüzünden ülke bir değişim sürecinde girmek durumunda kalmıştır. Bu bağlamda bölgesel kalkınmayı sağlamak, gelişmiş ülkelerin deneyimlerini takip edebilmek ve değişim sürecinin yönetilebilmesi amacıyla 1960 yılında DPT kurulmuştur (Atmaca ve Sağır, 2017: 77).

Günümüzde Cumhurbaşkanlığı'na bağlı Strateji ve Bütçe Başkanlığı adı altında Cumhurbaşkanı tarafından belirlenen hedef, ilke ve amaçlar doğrultusunda kalkınma faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Bunun dışında Cumhurbaşkanlığı programı, orta vadeli program, orta vadeli mali plan, Cumhurbaşkanlığı yıllık programı ile sektörel plan ve programlar, Hazine ve Maliye Bakanlığı ile olan işbirliğiyle hazırlanmakta ve makroekonomik dengeler oluşturulmaya çalışılmaktadır (Resmi Gazete, 24.07.2018).

3.7.1. Kamu Yatırımları

Bölgesel eşitsizliklerin yüksek boyutlara ulaştığı ülkelerde, eşitsizlikleri giderebilecek en önemli araçlardan biri şüphesiz kamu yatırımları olarak görülmektedir. Bu yatırımların yapıldığı az gelişmiş bölgelerde ekonomik canlılık ve özel kesim yatırımları için uygun ortam yaratılabilmektedir (Kulaksız, 2008: 76). Bölgesel kalkınma hususunda doğrudan müdahale niteliği taşıdığı bilinen kamu yatırımlarının sahip olduğu önemli fonksiyonlar vardır. Bunlar; gelişmiş bölgeler ile az gelişmiş bölgeler arasındaki eşitsizliklerin azaltılması, üretim kapasitesinin geliştirilmesi, geri kalan bölgelerde özel sektör yatırımları için uygun koşulların sağlanması, yaşam standartlarının yükseltilmesi ve insan kaynaklarının geliştirilmesi şeklindedir (Bozdoğan, 2006: 60). Kamu yatırımları, ülke ekonomilerinde bir politika olarak gelir ve istihdam artışı hedefiyle uygulanmaktadır. Türkiye'de geçmişte daha etkin kullanılan günümüzde ise nispeten daha az başvurulmuş bir yöntemdir. Dolayısıyla kamu sınai

yatırımlarının bölgesel kalkınmadaki kullanımı azalmış ve sanayileşmede özel yatırımlar öncü duruma geçmiştir (Kılınç Savrul, 2012: 169).

Kamu yatırımları politikası kapsamında devlet, az gelişmiş bölgelerden elde ettiği kamu gelirinden daha fazlasını o bölge için kamu harcaması yaparak ilave bir satın alma gücü oluşturabilir. Artan satın alma gücü sayesinde bölgede ekonomik canlanmanın başlaması, bölgenin üretim kapasitesinin artması, altyapının iyileştirilmesi gibi olumlu gelişmeler ortaya çıkabilir. Sonuçta, işletmeler açısından daha cazip bir yatırım ortamı oluşacaktır (Küçüköğlu, 2005: 104-105). Dengeli gelişmeyi sağlamak üzere uygulamaya alınan politikaların tutarlı olması ve kamu yatırımları dağılımının ekonomik coğrafya, bölgesel kalkınma ve sosyal fayda benzeri hususlar dikkate alınarak yapılması önem arz etmektedir (Kılınç Savrul, 2012: 169). Kamu yatırımlarının uygulanması, bölge ile çevre arasında çift yönlü olarak ürün ve gelir akışını sağlar. Bu durum gelir düzeyi, satın alma gücü ve talep düzeyini değiştirerek mekânsal eşitsizliğin giderilmesi konusunda pozitif etki yaratmaktadır. Kamu yatırımları, bölgenin iktisadi gelişmişliğinden etkilendiği gibi aynı zamanda iktisadi gelişme düzeyini etkileyen bir unsur olarak ifade edilmektedir. Bütün bunlar kamu yatırımlarının yapısı bakımından bölge kalkınmasında önemli unsur olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır (Bozdoğan, 2006: 60). Kamu yatırımlarının az gelişmiş bölgelere kaydırılması demek ekonominin verimliliğinden belirli ölçüde feragat etmek demektir. Bu da yatırımların sosyal yönünü ifade etmektedir. Sosyal yönden yatırımlar ekonomiye büyük yük getirebileceğinden, verimlilikten aşırı ölçüde feragat edilmeden mümkün olduğu kadar kamunun üretken yatırımlarının az gelişmiş bölgelere kaydırılması gerekmektedir (Küçüköğlu, 2005: 105).

Bölgesel kalkınma adına devletin bazı alanlarda bizzat devreye girerek üretici rolünü üstlenmesi ve atıl üretim potansiyelini belirleyip harekete geçirmesi gerekmektedir. Yani yapılacak kamu yatırımlarının üretken olması, toplumsal refahın arttırabilmesi ve kalkınma politikaları ile öncelik, zaman ve yer tercihleriyle tutarlı olmalıdır. Devletin en eski görevlerinden birisi de altyapı yatırımlarıdır. Eğer bölgede altyapı gelişimi sağlanırsa üretken yatırımlara uygun koşullar hazırlanmış olacaktır (Kılınç Savrul, 2012: 57). Pirili (2011: 321) çalışmasında; kamu yatırımlarının bölge gelirleri üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu ve bölgesel kalkınma politikaları için kamu yatırımlarının önemli bir politika aracı olabileceğini belirtmektedir.

Türkiye’de kamu yatırım programları 1963’ten günümüze kadar yıllar itibarıyla uygulanmaktadır. 2003-2019 yılları arasında yaklaşık olarak 80 Milyar Türk Lirası (TL) ile en fazla yatırım yapılan il konumunda İstanbul bulunmaktadır. Söz konusu dönemde İstanbul’u Ankara ve İzmir izlemektedir. Diyarbakır, Mardin, Antalya ve Konya illeri de yatırım konusunda ön plana çıkmaktadır (SBB, www.sbb.gov.tr 27.09.2022). Son yıllarda en çok yatırım yapılan illerde başlangıç ödenekleri Tablo 3.5’te verilmiştir.

Tablo 3.5: Türkiye’de Son Yıllarda En Çok Yatırım Yapılan İller (Bin TL)

İller	Yıllar					
	2004	2007	2010	2013	2016	2019
İstanbul	936.599	2.862.647	4.079.774	2.246.210	8.220.294	10.674.047
Ankara	574.065	1.002.094	1.352.762	3.664.716	4.534.169	7.112.543
İzmir	426.459	428.953	457.054	1.209.754	1.762.975	2.277.758
Diyarbakır	98.064	111.607	469.201	914.826	1.369.143	787.751
Mardin	18.713	244.110	330.623	1.458.881	1.120.459	931.884
Antalya	187.479	323.842	416.980	615.317	923.840	1.481.366
Konya	113.351	240.895	343.518	623.754	1.225.040	539.161
Artvin	283.500	491.155	590.516	433.038	464.031	642.265
Bursa	358.743	337.784	375.961	415.292	768.695	443.062
Şanlıurfa	260.734	142.208	590.243	789.586	655.129	311.726
Toplam	3.257.707	6.185.295	9.006.632	12.371.374	21.043.775	25.201.563

Kaynak: SBB, www.sbb.gov.tr (27.09.2022)

Tabloda görüldüğü üzere Türkiye’de 2004-2019 yılları arasında en fazla yatırım yapılan 10 il gösterilmektedir. 2004’ten 2019’a kadar geçen sürede yatırım miktarı Mardin’de yaklaşık 50 kat artmıştır. Ankara ise yaklaşık 12 kat artış ile Mardin’i izlemektedir. 10 il için yapılan yatırım tutarının toplamı incelendiğinde 2004 yılından 2019’a kadar yapılan yatırımın büyüklüğü yaklaşık 8 kat artış göstermiştir.

Türkiye’de 2023 yılı için yatırım programı, 15 Ocak 2023 Tarihli ve 32074 Sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 6703 Sayılı kararla uygulamaya girmiştir. Program, On Birinci Kalkınma Planında, 2023-2025 Orta Vadeli Programında ve 2023 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında öngörülen hedefler doğrultusunda hazırlanmıştır (T.C. Resmî Gazete, 15.01.2023).

Genel Bütçe Kapsamındaki Kamu İdareleri, Özel Bütçe Kapsamındaki Kamu İdareleri, Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar, kamu payı yüzde 50’nin üzerindeki İktisadi Devlet Teşekkülleri ve Kamu İktisadi Kuruluşları ile bunların bağlı ortaklıkları,

Özelleştirme Kapsamına Alınan Kuruluşlar, Sosyal Güvenlik Kurumları, Döner Sermayeli Kuruluşlar, İller Bankası, dış proje kredisi kullanan Büyükşehir Belediyeleri ile diğer belediyeler tarafından gerçekleştirilecek yatırım projeleri sektörel bazda düzenlenmiştir. Yatırım projeleri; "etüd proje işleri", "devam eden projeler" ve "yeni projeler" olarak tasnif edilmiştir. Her proje için; proje numarası, adı, yeri, karakteristiği, başlama ve bitiş yılı, proje tutarı, 2022 sonuna kadar tahmini harcama tutarı ve 2023 yılı ödeneği ayrı ayrı gösterilmiştir (SBB, 2023: 1).

Tablo 3.6: 2023 Yılı Kamu Yatırım Programı Genel Büyüklükleri (TL)

Proje Sayısı	Toplam Proje Maliyeti	Yaklaşık Kümülatif Harcama	Toplam Yatırım Ödeneği
3.546	4.103.096.302.483	1.302.812.912.741	454.162.242.000

Kaynak: SBB, www.sbb.gov.tr (28.01.2023)

2023 yılı kamu yatırım programı kapsamında belirlenen büyüklükler Tablo 3.6’da verilmiştir. Program kapsamında 3546 adet proje bulunmaktadır. Toplam yatırım ödeneği yaklaşık 454 Milyar TL olarak belirlenmiştir.

3.7.2. Yatırım ve İstihdam Teşviki

Bölgesel kalkınma açısından geri kalmış bölgeler için gelişmişlik farklarının azaltılması, yeni teknolojilerin uygulanması, belirli sektörlerin gelişiminin desteklenmesi ve bazı işletme türlerinin yaygınlaştırılması adına yatırım teşvik tedbirleri uygulanmaktadır (Dinler, 2012: 430). Yatırım teşvik sistemi, dinamik bir yapıya sahip olup yatırımcılara yol gösterici niteliktedir. Dinamik yapının doğal sonucu yatırım teşviklerinde zaman zaman değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır. Ancak Türkiye’nin geçmişine bakıldığında değişimler, normalin üzerinde ve yapıya zarar verici ölçüde gerçekleşmiştir. Nitekim yatırım teşvik kararlarının sık sık revize edildiği görülmektedir. Bu durum yatırımcıların önünü görememesi ve teşvik sistemine olan güvenin azalması sonucunu doğurmuştur (Eser, 2011: 100). Devletin bölgesel politikalarına ilişkin, bölgesel kalkınmayı sağlamaya yönelik teşvikler incelendiğinde; hibe, yardımlar ve nakit desteği, vergisel teşvikler, diğer teşvik ve düzenlemeler ve yerel yönetimler tarafından sunulan destekler olduğu görülmektedir (Yıldız, 2007: 69).

Türkiye özelinde teşvik uygulamaları genellikle az gelişmiş bölgelere yönelik uygulanmaktadır. Yatırım teşvik politikalarının tarihine bakıldığında 1913 tarihli “Teşvik-i Sanayi Kanunu” önemli bir yer tutmaktadır. Ancak kalkınma aracı olarak kullanılan yatırım teşvik politikaları gerçek anlamda ilk kez planlı dönemde uygulanmaya başlamıştır (Yılmaz, 2011: 113). Kalkınma programlarını tamamlayıcı

veya destekleyici bir yapıya sahip olan teşvikler; yatırımların arttırılması, yeni iş alanlarıyla istihdam oranının arttırılması ve bölgeler arası eşitsizlikleri gidermek amacıyla geçmişten beri uygulanmaktadır. Ek olarak iç pazarda üretim kalitesinin arttırılması, katma değeri yüksek üretim, dış piyasalarda rekabetin sürekliliği ve yabancı yatırımların ülkeye girişinin teşvik edilmesine ilişkin politikalar benimsenmiştir (Akdeve ve Karagöl, 2013: 336). Türkiye’de yatırım teşvikleri 1963’ten itibaren uygulanmaya başlamış ve 1967 yılında 933 sayılı kanun ile genişletilmiştir. Kanunla beraber, yatırım indirim oranı bölgesel ve sektörel bazda arttırılarak, gümrük vergi muafiyeti, ihracata vergi iadesi ile sanayi bölgesi kurulumu için arazi istimlakı gibi çeşitli uygulamalar getirilmiştir (Dinler, 2012: 430). Türkiye’de 1963’ten itibaren teşvik sistemi içinde yer alan en temel ve yaygın araçlardan biri yatırım indirimidir. Bu araç kalkınma planları ve yıllık programlarda yer alan yatırımlara ilişkin bazı harcama kalemlerinin belirli oranda vergiye tabi matrahından indirim yapılmasını ifade etmektedir. Yatırım indirimi, kalkınmanın sağlanması ve bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesi hususunda bir vergi teşvik önlemi olarak açıklanmaktadır. İşletmeler için maliyet unsuru olarak görülen vergilerin etkisinin azaltılması, bir cazibe ortamı oluşturmaktadır (Küçüköğlu, 2005: 351).

Yatırım ve istihdamın teşviki konusunda yapılan en kapsamlı yasal düzenleme 06.02.2004 tarihinde 5084 sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki Hakkında Kanun ile yapılmıştır. Söz konusu kanunun amacı; bazı illerde vergi ve sigorta primi teşviklerinin uygulanması, enerji desteği sağlanması ve yatırımlara bedelsiz arsa ve arazi temin etmek suretiyle yatırımlar ve istihdam imkânlarının arttırılmasıdır. Bu kanun; vergi ve sigorta primi teşvikleri ile enerji desteği açısından Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığınca 2001 yılı için belirlenen kişi başına GSYH tutarı 1500 ABD Doları veya daha az olan illeri kapsamaktadır. Bu iller dışında kalan ve DPT Müsteşarlığı’nca 2003 yılı için belirlenen sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında endeks değeri eksi olan iller de dâhil edilmiştir (Resmi Gazete, 06.02.2004). İstihdam politikası doğrultusunda istihdam düzeyinin yükseltilmesi için uygulanan istisna, indirim ve muafiyetler, istihdama yönelik vergi özendirme önlemlerini ifade etmektedir. Bu önlemler, nüfus artış hızından dolayı gerek ulusal gerekse bölgesel düzeyde işsizliğin önemli boyutlara ulaştığı durumlarda uygulanmaktadır. Bunların dışında az

gelişmiş bölgelerde çeşitli indirim tutarlarında farklılaştırmalar da bu uygulamanın kapsamında değerlendirilmektedir (Bozdoğan, 2006: 50).

Türkiye’de istihdam hizmetlerine yönelik ilk yasal düzenleme 1936 yılında oluşturulmuş 3008 sayılı İş Kanunu’dur. Bu çerçevede 21 Ocak 1946’da 4837 sayılı Kanun ile kamu istihdam hizmetlerini vermek üzere İş ve İşçi Bulma Kurumu (İİBK) kurulmuştur. 1980’li yıllara gelindiğinde dünyadaki küreselleşme, teknolojik gelişmeler ve bilgi toplumu gibi nedenlerden dolayı kamu istihdam kurumlarının önemi artmış ve fonksiyonları genişlemiştir. Bu gelişmelerde birlikte İİBK’ya, gerek dünyada gerekse Türkiye’de çeşitli alanlarda meydana gelen gelişmeleri izleyebilecek ve aktif işgücü programlarını uygulayabilecek bir yapı kazandırılması amaçlanmıştır. 4 Ekim 2000 tarih ve 617 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile İİBK kapatılarak yerine Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) kurulmuştur. Bu doğrultuda görev alanının genişletilmesi, aktif ve pasif işgücü politikalarının uygulanabilmesi için yeni bir yapı meydana getirilmiştir (www.iskur.gov.tr 29.09.2022). 2000’li yıllar itibarıyla yatırımların artırılması ve istikrarlı ekonomik büyümenin sağlanmasıyla istihdam yaratılması ve işsizliğin azaltılması Türkiye’nin istihdam stratejisini oluşturmaktadır. Bu amaçla KOBİ’lerin sahip olduğu istihdam yaratma potansiyellerinden azami ölçüde yararlanılmıştır. 2008 yılında tüm dünyayı etkileyen küresel krizle başlayan durgunluk karşısında Türkiye’de, vergi indirimleri, yatırım ve sigorta prim destekleri şeklindeki kamu harcamalarıyla mali canlandırma politikası uygulanmıştır. Ek olarak kadın ve genç istihdamın arttırılmasına yönelik sigorta prim teşvikleri, mesleki eğitim ve girişimcilik programları gibi politikalar ağırlık kazanmıştır (Koç ve Şahin, 2020: 1304).

Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization-ILO), istihdamın teşviki konusunda, bireylerin verimli işleri özgürce seçip istihdam edilmelerini temel görev sayıp faaliyetlerini sürdürmektedir. ILO’ya göre, insana yakışır yaşam koşullarının sağlanması, verimli bir istihdam yapısından geçmektedir. ILO için istihdam alanındaki temel görevler şu şekilde sıralanmaktadır (www.ilo.org 30.09.2022):

- Sosyal alanlarda gerekli donanımın sağlanması koşuluyla ekonomi ve işgücü piyasasındaki sorunların çözülmesi, küresel ve yerel düzeyde etkili istihdam politikalarının uygulanması,
- İstihdama katkıda verilmesi için küçük işletmeciliğin özendirilmesi,

- Kadınlar için geniş ve daha iyi iş imkânlarının sağlanması,
- Kayıt dışı istihdamın önlenmesi ve bu tür sektörlerde politika ve programların uygulanması,
- Piyasa ekonomisine geçiş sürecinde istihdam, işgücü piyasası ve insan kaynakları alanında danışmanlık hizmetlerinin verilmesi,
- Dezavantajlı durumdaki bireylerin insana yakışır iş bulmalarının sağlanması,
- KOBİ'lere önem verilmesi ve yeniden yapılandırma sürecinde destek verilmesi.

Yukarıda sayılan görevlerin ILO tarafından yerine getirilmesi insana yakışır iş kapsamında üretkenlik, adil ücret, kişisel gelişim ve toplumla bütünleşme, ifade özgürlüğü, kadın ve erkekler için eşit fırsat hususlarına katkıda bulunmaktadır.

3.7.3. Organize Sanayi Bölgeleri

Organize Sanayi Bölgeleri (OSB), “sanayinin uygun görülen alanlarda yapılanmasını sağlamak, kentleşmeyi yönlendirmek, çevre sorunlarını önlemek, bilgi ve bilişim teknolojilerinden yararlanmak, imalat sanayi türlerinin belirli bir plan dahilinde yerleştirilmeleri ve geliştirilmeleri amacıyla, sınırları tasdikli arazi parçalarının gerekli alt yapı hizmetleriyle ve ihtiyaca göre tayin edilecek sosyal tesisler ve teknoparklar ile donatılıp planlı bir şekilde ve belirli sistemler dahilinde sanayi için tahsis edilmesiyle oluşturulan ve 4562 sayılı Kanun hükümlerine göre işletilen mal ve hizmet üretim bölgeleri” olarak tanımlanmaktadır (T.C. Resmi Gazete, 01.04.2002).

OSB'lerin ilk örneğine İngiltere'de rastlanılmaktadır ve daha sonra diğer gelişmiş ülkelerde kurulduğu görülmektedir. Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanından sonra sanayileşme çabaları yoğunluk kazanmış ve 1931'de uygulamaya konulan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BBYSP) kapsamında sanayi alt yapısının oluşturulması için faaliyetlere başlanmıştır. Planlı dönemde sanayinin lokomotif sektör olduğu söyleminden hareketle, ekonomik dengenin sağlanması, kalkınmanın topyekûn gerçekleştirilmesi, belli bir hızda büyümeye ulaşılması ve sanayileşmeye önem verilmesi şeklinde birtakım hedefler belirlenmiştir. Bu hedefler doğrultusunda OSB uygulamalarına, ilk olarak 1962 yılında Bursa'da bir OSB kurulmasıyla başlanmıştır. OSB'lerin amaç ve hedefleri şu şekilde sıralanabilir (www.sanayi.gov.tr 03.10.2022):

- Sanayide disiplinin sağlanması,
- Kentlerin planlı gelişimine katkı sağlanması,

- Benzer mal ve hizmet üreten, birbirini tamamlayıcı sanayicilerin bir arada üretim yapmalarının sağlanması,
- Üretimde verimliliğin ve kar artışının sağlanması,
- Geri kalan bölgelerde sanayinin yaygınlaştırılması,
- Tarım alanlarının sanayide kullanımının disipline edilmesi,
- Sağlıklı, az maliyetli, güvenilir bir altyapı ve ortak sosyal tesislerin kurulması,
- Çevre kirliliğinin önlenmesi,
- Devlet gözetiminde bölgelerin kendi organları tarafından yönetiminin sağlanması.

Yukarıda sayılan amaç ve hedefler çerçevesinde OSB'ler faaliyetlerini sürdürmektedir. Ayrıca çeşitli talep ve sorunların çözümünün sağlanması, mevcut yönetmelikte tespit edilen eksikliklerin giderilmesi ve yeni ihtiyaçların karşılanması adına OSB Uygulama Yönetmeliği revize edilerek 02.02.2019 tarihli ve 3067 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (www.sanayi.gov.tr 03.10.2022).

Türkiye'de sanayi kuruluşları için alt yapı geliştirmenin önemli yollarından biri OSB'lerdir. Planlı dönemden günümüze kadar uygulanan OSB politikası, yerel sermaye birikiminin il dışına çıkmasını engellemekte ve yerel sanayiye aktarımında önemli bir kalkınma aracı olarak işlev görmektedir (Küçük, 2013: 64). OSB'lerin oluşturulmasıyla çeşitli avantajlar elde edilebilir. Örneğin OSB'ler, neyin üretileceği ve nerede üretileceği konusunda karar verme durumunda olan girişimcileri hem bilgilendirmekte hem de cesaretlendirmektedir. Ayrıca yeni girişimcilerin ortaya çıkmasında önemli rol oynamaktadır. OSB'ler kontrolsüz kentleşmeyi önleyici, ekonomik gelişmenin yurt geneline dengeli dağılımında anahtar görevi görmektedir (Dinler, 2012: 60). OSB'ler şehirlere belirli uzaklıkta ve şehir dışında kuruldukları için yığılmadan dolayı ortaya çıkabilecek negatif dışsallıkları engelleyerek, sağlıklı bir kentleşmenin oluşmasını ve sanayideki işletmelerin daha verimli çalışabilmesini sağlamaktadır (Bozdoğan, 2006: 64).

OSB'ler, kentlerin sağlıklı ve planlı gelişimine katkı sağlamaktadır. Eğer sanayi firmaları bir kentte düzensiz ve dağınık olarak yerleşmişse bu durum başta çevre sorunları olmak üzere birçok sorunu beraberinde getirir. Ayrıca hava kirliliği, su kaynaklarının tahribatı, verimli toprak ve orman alanlarının kaybı gibi olumsuz sonuçlar da ortaya çıkabilmektedir (Cansız, 2010: 30). Dolayısıyla OSB'ler, sanayi kesimi için sadece arazi ağlamaktan ibaret değildir. Bu bölgeler, elektrik, yol, telefon, su,

kanalizasyon, gibi alt yapı kuruluşlarının yanı sıra bankalar, ambarlar, soğuk hava ve merkezi buhar santralleri, eğitim merkezleri, ortak tamir atölyeleri, araştırma laboratuvarları gibi birçok işletmenin ihtiyaç duyduğu faaliyetleri de kapsamaktadır (Dinler, 2012: 61). Türkiye’deki OSB sayıları illere göre Tablo 3.7’de verilmiştir.

Tablo 3.7: 2022 Yılı İtibarıyla Türkiye’de İllere Göre OSB Sayısı

İller	Toplam OSB Sayısı	Faaliyetteki OSB Sayısı
Adana	6	3
Adıyaman	5	4
Afyonkarahisar	9	7
Ağrı	2	1
Amasya	5	4
Ankara	13	10
Antalya	3	1
Artvin	1	0
Aydın	8	7
Balıkesir	8	4
Bilecik	7	6
Bingöl	1	1
Bitlis	1	1
Bolu	4	3
Burdur	3	3
Bursa	17	16
Çanakkale	3	2
Çankırı	6	4
Çorum	3	3
Denizli	5	4
Diyarbakır	4	3
Edirne	3	1
Elazığ	4	2
Erzincan	2	1
Erzurum	3	2
Eskişehir	3	2
Gaziantep	7	5
Giresun	3	2
Gümüşhane	2	1
Hakkâri	1	0
Hatay	9	5
Isparta	3	2
Mersin	6	2
İstanbul	8	8
İzmir	17	13
Kars	2	1
Kastamonu	5	4
Kayseri	3	3
Kırklareli	4	3

Kırşehir	3	2
Kocaeli	14	13
Konya	11	8
Kütahya	7	5
Malatya	5	3
Manisa	8	6
Kahramanmaraş	9	6
Mardin	3	1
Muğla	2	0
Muş	1	1
Nevşehir	3	2
Niğde	4	2
Ordu	4	3
Rize	2	1
Sakarya	8	6
Samsun	8	5
Siirt	1	1
Sinop	2	2
Sivas	5	4
Tekirdağ	15	13
Tokat	5	5
Trabzon	4	3
Tunceli	1	1
Şanlıurfa	6	4
Uşak	4	3
Van	3	1
Yozgat	4	2
Zonguldak	4	3
Aksaray	4	1
Bayburt	1	1
Karaman	2	1
Kırıkkale	3	3
Batman	1	1
Şırnak	2	2
Bartın	1	1
Ardahan	1	0
Iğdır	1	1
Yalova	5	2
Karabük	2	1
Kilis	2	1
Osmaniye	3	2
Düzce	5	3
Toplam	378	270

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, www.sanayi.gov.tr (05.10.2022); Anadolu Ajansı, www.aa.com.tr (05.10.2022).

Türkiye’de 2022 yılı itibarıyla kuruluş onayı verilen 378 adet OSB’nin 270’i faaliyette bulunmaktadır (Tablo 3.7). Tablo incelendiğinde Bursa, İzmir, Kocaeli, Tekirdağ ve Ankara illeri ön plana çıkmaktadır. Artvin, Hakkâri, Muğla ve Ardahan gibi illerde ise faaliyette olan OSB bulunmamaktadır. Türkiye’deki 81 ilin 77’sindeki OSB’lerde üretim faaliyetleri gerçekleştirilmektedir.

3.7.4. Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) Uygulaması

Türkiye’de planlı döneme geçilmesiyle beraber bölgesel politikaların oluşturulması bazı illere öncelik verilmesi esasına dayanmaktadır. Bölgeler için yapılacak planlama görevinin DPT’ye verilmesi kalkınma planlarında yer bulmuştur (İncekara ve Kılınç Savrul, 2011: 95). Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar geçen sürede farklı boyutlarda ortaya çıkan bölgesel eşitsizlikler planlı dönemde kadar ulusal önceliklerden dolayı dikkate alınmamıştır. Sonraki süreçte ise KÖY ile beraber bazı teşvikler uygulandığı görülmektedir (Arslan ve Ay, 2007: 412).

KÖY uygulamasına ilk olarak üçüncü beş yıllık kalkınma planında yer verilmiş olup daha sonraki planlarda da üzerinde durulmuştur (Çelikkaya, 2015: 122). Üçüncü planda, bölge kavramı yerine KÖY ön plana çıkarılmıştır. Planda KÖY kapsamındaki illerin gelişme potansiyelleri kendi özellerinde değerlendirilip doğal ve beşerî kaynakların belirlenmesi ve bu illerin programlar dâhilinde kalkındırılması hedeflenmiştir (Çelikkaya vd. 2018: 25). Üçüncü beş yıllık kalkınma planında, ülkedeki bazı bölgelerin ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan geri kalmış olduğu belirtilmektedir. Plan kapsamında KÖY hakkındaki diğer bilgiler şu şekildedir (DPT, 1972: 947-949):

- Ülkenin bazı bölgeleri çeşitli yönlerden geri kalmış olduğundan bu bölgelerin milli planlama açısından ele alınması gerekmektedir. Dolayısıyla yatırımlarla ilgili önerilerde bulunmak, gerekli araştırmaları yapmak, plan ve programlarla ilişkisini kurmak, uygulamayı izlemek ve değerlendirmek amacıyla DPT bünyesinde örgütlenmeye gidilmiştir.
- KÖY kapsamındaki bölgelerde gelişme potansiyeli olan doğal ve beşerî kaynakların saptanarak gelişmişlik seviyelerini yansıtan sosyo-ekonomik göstergelerin sonuçlarına göre bölgelerin gelişmişlik sıralamasının yapılması amaçlanmıştır.
- KÖY kapsamına alınacak yerlerin tespit edilerek kalkınma sürecinde belirlenen ilke çerçevesinde sanayinin bu bölgelere götürülmesine önem verilmiştir.

- Yapılacak faaliyetlerde DPT'nin il planlama tekniklerini kullanarak ilgililerle gerekli iş birliğini sağlaması amaçlanmıştır.

Bölgesel kalkınmanın sağlanması ve bölgeler arası farkların azaltılması, planlı döneme geçildikten sonraki dönemde kalkınma politikaları içinde önemli yer tutmuştur. İlgili dönemde politikalar, özellikle az gelişmiş bölgelerin kalkınmasına yönelik olarak yaygın hale getirilmeye çalışılmıştır. KÖY ile ilgili politikalar kapsamında nispeten az gelişmiş bölgeler için daha avantajlı yatırım teşvikleri, çalışanların ücretlerini iyileştirici uygulamalar, mesleki ve tarımsal kredi destekleri gibi uygulamalar hayata geçirilmiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2016: 12). Bölgesel gelişimde DPT tarafından finanse edilen KÖY, mahalli idari ödenekleri ile desteklenmektedir. Ayrıca çeşitli alanlarda yapılacak yatırımlara da önemli ölçüde katkılar sağlanmaktadır. Ancak desteklenecek sektör ve kuruluşlardaki yapısal sorunlar çözülemediği için yapılacak desteklerin etkinliği azalmaktadır. Birçok ilin KÖY kapsamına alınması dolayısıyla programdan beklenen verim alınamamaktadır (Takım, 2010: 269).

Türkiye'de bölgesel gelişmişlik farklarının ortaya çıkmasıyla beraber, bu farkların giderilmesi için bölgelerin ihtiyaçları, hükümetlerin gündemine girmiştir. Başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki iller olmak üzere, ülkenin bazı bölgeleri, Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) olarak adlandırılmıştır. KÖY, Türkiye'de nispeten daha az gelişmiş bölgelerden oluşmakta ve Bakanlar Kurulu'nca il düzeyinde tespit edilerek Resmi Gazete'de ilan edilmiştir. 1968 yılındaki Program Kararnamesi'nde KÖY kapsamındaki iller belirlenmiştir. Sonraki süreçte bu sayı ve dâhil olan iller sürekli yenilenerek değişmiştir (DPT, 2000b: 50).

Tablo 3.8: 1968 Yılı KÖY Kapsamındaki İller

İller	
Adıyaman	Hakkâri
Ağrı	Kars
Artvin	Malatya
Bingöl	Kahramanmaraş
Bitlis	Mardin
Diyarbakır	Muş
Elazığ	Siirt
Erzincan	Sivas
Erzurum	Tunceli
Gaziantep	Şanlıurfa
Gümüşhane	Van
Toplam	22

Kaynak: DPT, 2000b: 50.

1968 yılı itibariyle KÖY kapsamında 22 adet il bulunmaktadır (Tablo 3.8). Planlı dönemle birlikte KÖY, özel bir öneme sahip olmuştur. KÖY ilk olarak, 28 Şubat 1963 tarih ve 202 sayılı Kanun gereğince, 1968’de genel olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerini kapsamaktadır (DPT, 2000b: 50).

1981 yılına kadar geçen sürede KÖY kapsamındaki iller bir bütün olarak ele alınmıştır. Ancak bu illerin aynı gelişmişlik seviyesi göstermediği bilindiğinden, 1981’den itibaren KÖY içinde nispeten az gelişmiş illere teşvik tedbirleri açısından daha fazla önem verilmesi Bakanlar Kurulu’nca uygun görülmüştür. Bu nedenle KÖY, birinci derecede ve ikinci derecede öncelikli iller olmak üzere iki grupta değerlendirilmiştir (DPT, 2000b: 52).

Tablo 3.9: 03.07.1981 Tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile KÖY Kapsamındaki İller

1. Derecede Öncelikli İller				2.Derecede Öncelikli İller
Adıyaman	Elazığ	Kars	Siirt	Çankırı
Ağrı	Erzincan	Kahramanmaraş	Sivas	Çorum
Bingöl	Erzurum	Malatya	Tunceli	Kastamonu
Bitlis	Gümüşhane	Mardin	Şanlıurfa	Sinop
Diyarbakır	Hakkâri	Muş	Van	Yozgat
Toplam		20		5

Kaynak: DPT, 2000b: 52.

3 Temmuz 1981 tarih ve 8/3338 sayılı ve 27 Kasım 1981 tarih ve 8/3892 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnameleri (DPT, 200b: 52) ile KÖY, birinci derecede öncelikli iller (20 il) ve ikinci derecede öncelikli iller (5 il) olmak üzere iki grupta ele alınmıştır (Tablo 3.9).

Tablo 3.10: 12.12.1984 Tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile KÖY Kapsamındaki İller

1. Derecede Öncelikli İller			2.Derecede Öncelikli İller		
Adıyaman	Gümüşhane	Siirt	Amasya	Erzincan	Sinop
Ağrı	Hakkâri	Tunceli	Artvin	Erzurum	Sivas
Bingöl	Kars	Van	Çankırı	Kastamonu	Tokat
Bitlis	Mardin		Çorum	Malatya	Şanlıurfa
Diyarbakır	Muş		Elazığ	Kahramanmaraş	Yozgat
Toplam		13		15	

Kaynak: DPT, 2000b: 53.

12 Aralık 1984 tarih ve 18603 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (DPT, 2000b: 53) ile KÖY kapsamındaki iller, birinci derecede öncelikli 13 il ve ikinci derecede öncelikli 15 il olmak üzere toplam 28 il olarak belirlenmiştir (Tablo 3.10).

Tablo 3.11: 08.11.1990 Tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile KÖY Kapsamındaki İller

1. Derecede Öncelikli İller			2.Derecede Öncelikli İller		
Adıyaman	Diyarbakır	Siirt	Amasya	Erzurum	Tokat
Ağrı	Gümüşhane	Şırnak	Artvin	Kahramanmaraş	Şanlıurfa
Batman	Hakkâri	Tunceli	Çankırı	Kastamonu	Yozgat
Bayburt	Kars	Van	Çorum	Malatya	Zonguldak
Bingöl	Mardin		Elazığ	Sinop	
Bitlis	Muş		Erzincan	Sivas	
Toplam	16			16	

Kaynak: DPT, 2000b: 53.

8 Kasım 1990 tarihli Teşvik Kararnamesi (DPT, 2000b: 53) ile birinci derecede öncelikli 16 il ve ikinci derecede öncelikli 16 il belirlenmiştir. Zonguldak ilinde merkez ilçe ve Çaycuma ilçeleri KÖY kapsamına dâhil edilmiştir. Zonguldak da dâhil olmak üzere toplamda 32 il bulunmaktadır (Tablo 3.11).

Tablo 3.12:14.10.1996 Tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile KÖY Kapsamındaki İller

İller			
Adıyaman	Çanakkale	Kahramanmaraş	Sivas
Ağrı	Çankırı	Karabük	Şanlıurfa
Amasya	Çorum	Kars	Şırnak
Ardahan	Diyarbakır	Kastamonu	Tokat
Artvin	Elazığ	Kilis	Tunceli
Bartın	Erzincan	Malatya	Van
Batman	Erzurum	Mardin	Yozgat
Bayburt	Gümüşhane	Muş	Zonguldak
Bingöl	Hakkâri	Siirt	
Bitlis	Iğdır	Sinop	
Toplam	38		

Kaynak: DPT, 2000b: 55.

18 Ekim 1996 tarihli ve 22791 mükerrer sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 14 Ekim 1996 tarih ve 8629 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (DPT, 2000b: 55) ile KÖY kapsamındaki iller tek bir çatı altında toplanarak düzenlenmiştir. Ayrıca Çanakkale ilinde Bozcaada ve Gökçeada ilçeleri KÖY kapsamına dâhil edilmiştir. Bu doğrultuda KÖY kapsamındaki iller toplamda 38 adet olmuştur (Tablo 3.12).

Tablo 3.13: 13.10.1998 Tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile KÖY Kapsamındaki İller

İller				
Adıyaman	Bitlis	Hakkâri	Malatya	Sinop
Ağrı	Çanakkale	Iğdır	Mardin	Sivas
Aksaray	Çankırı	Kahramanmaraş	Muş	Şanlıurfa
Amasya	Çorum	Karabük	Nevşehir	Şırnak
Ardahan	Diyarbakır	Karaman	Niğde	Tokat
Artvin	Elazığ	Kars	Ordu	Trabzon
Bartın	Erzincan	Kastamonu	Osmaniye	Tunceli
Batman	Erzurum	Kırıkkale	Rize	Van
Bayburt	Giresun	Kırşehir	Samsun	Yozgat
Bingöl	Gümüşhane	Kilis	Siirt	Zonguldak
Toplam	50			

Kaynak: DPT, 2000b: 56.

17 Ekim 1998 tarihli ve 23496 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 13 Ekim 1998 tarih ve 11844 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (DPT, 2000b: 55) ile KÖY kapsamındaki il sayısı 50 adet olmuştur (Tablo 3.13). Çanakkale ilinde Bozcaada ve Gökçeada ilçeleri KÖY kapsamına dâhil edilmiştir.

3.7.5. Teknoparklar

Teknopark kavramı; üniversiteler, araştırma kurumları ve sanayi işletmelerinin ortak zeminde Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerini sürdürdükleri, dolayısıyla aralarında bilgi ve teknoloji transferi gerçekleştirebildikleri akademik, ekonomik ve sosyal yapının bütünleştiği araştırma ve iş geliştirme ekosistemleri olarak tanımlanmaktadır (www.tgbd.org.tr 10.10.2022). Teknoparklar, yenilik sistemlerinin bir bileşeni olarak kabul edilebilir. Bir ülkenin farklı bölgelerinde ortaya çıkarılabilecek yenilik sistemleri; yeniliği destekleyen, coğrafi olarak farklı ancak birbirine bağlı olan organizasyonlar ve firmalar tarafından oluşturulmaktadır (Cooke vd. 1996: 13). Teknoparklar, ilk olarak 1950’li yıllarda ABD’de ortaya çıkmış daha sonra başta Avrupa ülkeleri olmak üzere dünyanın geri kalanında da ilgi görmeye başlamıştır. Bu ilginin doğal sonucu sayıları gittikçe artmış ve halen artmaya devam etmektedir. İngiltere’de Bilim Parkı, ABD’de Araştırma Parkı, Almanya’da Kurucu Merkez, Fransa ve Japonya’da Teknoloji Kenti olarak bilinmektedir (Keleş ve Tunca, 2010: 3).

Teknopark kavramı ilk kez UNDP ve UNIDO (United Nations Industrial Development Organization-Birleşmiş Milletler Endüstriyel Kalkınma Organizasyonu) tarafından desteklenen ve DPT aracılığıyla yürütülen üniversite-sanayi ilişkilerini

geliştirme projesi raporunda yer bulmuştur (Görkemli, 2011: 61). Türkiye’de teknoloji geliştirme bölgesi kurma çalışmaları 1980’lerde gündeme gelmiş ve başlamıştır. Bu çerçevede 1990’lı yıllarda KOSGEB ve üniversite iş birliği doğrultusunda ilk adım olarak teknoloji merkezleri kurulmaya başlanmıştır. İlk yasal çerçeve ise, 2001’de kabul edilen 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu’dur (www.tgbd.org.tr 10.10.2022). 06.07.2001 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren kanun; üniversiteler, araştırma kurum ve kuruluşları ile üretim sektörlerinin iş birliği sağlanarak, ülke sanayisinin uluslararası arenada rekabet edebilmesi ve ihracata yönelik bir yapıya kavuşturulabilmesi amacıyla:

- Teknolojiye dayalı bilgi üretmek,
- Ürün ve ürünün üretim yöntemleri için yenilik sağlamak,
- Mal ve hizmet kalitesini veya standardını yükseltmek,
- Verimliliği arttırabilmek,
- Üretim sürecinde maliyetleri düşürmek,
- Teknolojik bilgiyi ticari hale getirmek,
- Teknolojiye dayalı üretim ve girişimciliği desteklemek,
- Küçük ve orta ölçekli işletmeler için yeni ve ileri teknoloji uyumunu sağlamak,
- Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulunun kararları da dikkate alınarak teknoloji yoğun alanlarda yatırım olanakları yaratmak,
- Araştırmacı ve nitelikli bireylere iş olanakları yaratmak,
- Teknoloji transferine yardımcı olmak ve yüksek/ileri teknoloji sağlayacak yabancı sermayenin ülkeye girişini hızlandıracak teknolojik alt yapıyı sağlamak için oluşturulmuştur (T.C. Resmî Gazete, 06.07.2001).

KOBİ’ler, sahip oldukları esnek üretim sistemiyle büyük bir avantaj elde etmektedirler. Ancak kendi olanaklarıyla Ar-Ge faaliyetleri yapmaları neredeyse olanaksızdır. KOBİ’lerin gelişen teknolojilere ayak uydurabilmesi için desteklenmeleri gerekmektedir. Bu desteğin verilebilmesinin en iyi yolu teknoloji geliştirme merkezleri ve teknoparklardır (Dinler, 2012: 433). Teknoparkların amaçları ve işlevleri şu şekilde sıralanabilir (Türkoğlu, 2002: 116-117):

- Ar-ge çalışmalarının yoğunlukta olduğu bölgesel ekonomilerin yeniden yapılanmasının sağlamak,

- Sanayinin gerilemiş olduğu bölgelerde ürün ve yeniliklerin oluşmasına ortam hazırlayarak sanayinin canlanmasını ve modern hale gelmesini teşvik etmek,
- Gelişmiş teknoloji ve yenilikler için gerekli altyapının oluşmasını sağlamak,
- İleri teknolojiye sahip firmaların oluşmasını ve gelişmesini desteklemek,
- Üniversite buluşlarının ve bilimsel bilginin ticarileşmesinde rol almak,
- Teknoloji transferini teşvik etmek,
- Akademik camiaya iş ve danışmanlık hizmetlerini sağlamak,
- Yeni istihdam alanları yaratmak,
- Ekonomide verimliliği arttırmak,
- Eğitim imkânlarının artırılmasını ve kullanılmasını sağlamak,
- Bölgelerin ekonomik faaliyetlerini çeşitlendirmek.

Teknoparklar, kuruldukları bölgeye ve dolayısıyla ülkeye birçok katkı sağlamaktadır. Bu katkılar şu şekilde sıralanabilir (Gümüş vd. 2013: 26):

- Bilgiye dayalı ve ileri teknolojiyle üretim yapan işletmelerin oluşumu,
- Kuruldukları bölgenin ve ülkenin teknolojik düzeyini yükseltmesi,
- Katma değeri yüksek üretim sayesinde ithalatın azaltılması,
- Kuruldukları bölgenin ve ülkenin rekabet gücünü arttırması,
- Gelişmekte olan ülkelerde beyin göçünü önlemesi,
- Bulundukları yerlerde bölgenin ve ülkenin refah düzeyini yükseltmesi.

Türkiye’de teknopark oluşturma faaliyetlerini yönlendirme yetkisi 1980’li yıllarda DPT’ye verilmişti. 1991 yılında KOSGEB, Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) ve İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) ile ortaklaşa teknoloji geliştirme merkezi oluşturmuştur (Dinler, 2012: 433). Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanununun kabul edildiği 2001’den günümüze kadar oluşturulan teknoloji geliştirme bölgeleri/teknoparklar Tablo 3.14’te verilmiştir.

Tablo 3.14: Türkiye’de Faaliyette Olan Teknoloji Geliştirme Bölgeleri

Sıra	Bölge Adı	Üniversite	İl	Yıl
1	ODTÜ Teknokent Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Ortadoğu Teknik Üniversitesi	Ankara	2001
2	TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi Teknoparkı	TÜBİTAK-TTGV	Kocaeli	2001
3	Ankara Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Bilkent Üniversitesi	Ankara	2002
4	İzmir Teknoloji Geliştirme Bölgesi	İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü	İzmir	2002
5	GOSB Teknopark Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Sabancı Üniversitesi	Kocaeli	2002
6	Hacettepe Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Hacettepe Üniversitesi	Ankara	2003
7	İTÜ Arı Teknokent Teknoloji Geliştirme Bölgesi	İstanbul Teknik Üniversitesi	İstanbul	2003
8	Eskişehir Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Anadolu Üniversitesi	Eskişehir	2003

9	Selçuk Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Selçuk Üniversitesi	Konya	2003
10	Kocaeli Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Kocaeli Üniversitesi	Kocaeli	2003
11	Yıldız Teknik Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Yıldız Teknik Üniversitesi	İstanbul	2003
12	İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Teknoloji Geliştirme Bölgesi	İstanbul Üniversitesi - İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa	İstanbul	2003
13	Batı Akdeniz Teknokenti Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Akdeniz Üniversitesi	Antalya	2004
14	Erciyes Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Erciyes Üniversitesi	Kayseri	2004
15	Trabzon Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Karadeniz Teknik Üniversitesi	Trabzon	2004
16	Çukurova Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Çukurova Üniversitesi	Adana	2004
17	Mersin Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Mersin Üniversitesi	Mersin	2005
18	Göller Bölgesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Süleyman Demirel Üniversitesi	Isparta	2005
19	Ulutek Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Uludağ Üniversitesi	Bursa	2005
20	Erzurum Ata Teknokent Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Atatürk Üniversitesi	Erzurum	2005
21	Gaziantep Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Gaziantep Üniversitesi	Gaziantep	2006
22	Ankara Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Ankara Üniversitesi	Ankara	2006
23	Gazi Teknopark Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Gazi Üniversitesi	Ankara	2007
24	Fırat Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Fırat Üniversitesi	Elazığ	2007
25	Pamukkale Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Pamukkale Üniversitesi	Denizli	2007
26	Cumhuriyet Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Cumhuriyet Üniversitesi	Sivas	2007
27	Dicle Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Dicle Üniversitesi	Diyarbakır	2007
28	Trakya Üniversitesi Edirne Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Trakya Üniversitesi	Edirne	2007
29	Sakarya Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Sakarya Üniversitesi	Sakarya	2008
30	Tokat Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Gaziosmanpaşa Üniversitesi	Tokat	2008
31	Boğaziçi Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Boğaziçi Üniversitesi	İstanbul	2009
32	Bolu Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Abant İzzet Baysal Üniversitesi	Bolu	2009
33	Malatya Teknoloji Geliştirme Bölgesi	İnönü Üniversitesi	Malatya	2009
34	Kütahya Dumlupınar Tasarım Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Dumlupınar Üniversitesi	Kütahya	2009
35	İstanbul Teknoloji Geliştirme Bölgesi	İstanbul Ticaret Üniversitesi	İstanbul	2009
36	Samsun Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	Samsun	2009
37	Düzce Teknopark Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Düzce Üniversitesi	Düzce	2010
38	Harran Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Harran Üniversitesi	Şanlıurfa	2010
39	Kahramanmaraş Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Sütçü İmam Üniversitesi	Kahramanmaraş	2011
40	Namık Kemal Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Namık Kemal Üniversitesi	Tekirdağ	2011
41	Çanakkale Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Onsekiz Mart Üniversitesi	Çanakkale	2011
42	İzmir Bilim ve Teknoloji Parkı Teknoloji Geliştirme Bölgesi	İzmir Ekonomi Üniversitesi	İzmir	2012
43	Yüzüncü Yıl Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Yüzüncü Yıl Üniversitesi	Van	2012
44	Çorum Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Hitit Üniversitesi	Çorum	2012
45	Dokuz Eylül Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Dokuz Eylül Üniversitesi	İzmir	2013

46	Bozok Teknoloji Geliştirme Bölgesi Bozok Üniversitesi	Bozok Üniversitesi	Yozgat	2013
47	Kırıkkale Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Kırıkkale Üniversitesi	Kırıkkale	2013
48	Marmara Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Marmara Üniversitesi	İstanbul	2014
49	Ege Teknopark Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Ege Üniversitesi	İzmir	2014
50	Konya Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Selçuk- Necmettin Erbakan- Aksaray-Karamanoğlu Mehmet Bey -KTO Karatay Üniversiteleri	Konya	2015
51	Afyon-Uşak Zafer Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Afyon Kocatepe-Uşak Üniversiteleri	Afyonkarahisar-Uşak	2015
52	Niğde Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Niğde Üniversitesi	Niğde	2013
53	Celal Bayar Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Celal Bayar Üniversitesi	Manisa	2012
54	Ankara Teknopark Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	Ankara	2014
55	Bilişim Vadisi Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Gebze Teknik Üniversitesi	Kocaeli	2011
56	Adnan Menderes Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Adnan Menderes Üniversitesi	Aydın	2016
57	Kapadokya Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	Nevşehir	2018
58	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi MAKÜ-BAKA Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	Burdur	2013
59	Zonguldak Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Bülent Ecevit Üniversitesi	Zonguldak	2017
60	OSTİM Ekopark Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Ankara-Hacettepe - Atılım - Çankaya - Başkent - TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversiteleri	Ankara	2014
61	Gaziantep OSB Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Hasan Kalyoncu Üniversitesi	Gaziantep	2017
62	Hatay Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Mustafa Kemal Üniversitesi	Hatay	2014
63	Gebze Teknik Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Gebze Teknik Üniversitesi	Kocaeli	2018
64	Sağlık Bilimleri Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi Sağlık Teknokenti	Sağlık Bilimleri Üniversitesi	İstanbul	2018
65	Dudullu OSB Boğaziçi Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Boğaziçi Üniversitesi	İstanbul	2018
66	Balıkesir Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Balıkesir Üniversitesi	Balıkesir	2014
67	ASO Teknopark Teknoloji Geliştirme Bölgesi	TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi	Ankara	2008
68	Karaman Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi	Karaman	2015
69	Muğla Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Sıtkı Koçman Üniversitesi	Muğla	2015
70	Kastamonu Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Kastamonu Üniversitesi	Kastamonu	2018
71	Karabük Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Karabük Üniversitesi	Karabük	2017
72	İstanbul Medeniyet Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Medeniyet Üniversitesi	İstanbul	2018
73	Recep Tayyip ERDOĞAN Üniversitesi ve Türk-Alman Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Recep Tayyip ERDOĞAN Üniversitesi-Türk-Alman Üniversitesi	Rize-İstanbul	2019

74	Osmaniye Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi - Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi	Osmaniye	2017
75	İskenderun Teknik Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi	İskenderun Teknik Üniversitesi	Hatay	2019
76	İstanbul Sabahattin Zaim İZÜ Teknoloji Geliştirme Bölgesi	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi	İstanbul	2018
77	Mersin Tarım Gıda İhtisas Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Mersin Üniversitesi	Mersin	2018
78	Batman Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Batman Üniversitesi	Batman	2017
79	Teknohab Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Gazi Üniversitesi	Ankara	2018
80	Bursa Teknik Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Bursa Teknik Üniversitesi	Bursa	2020
81	Biruni Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Biruni Üniversitesi	İstanbul	2021
82	Antalya OSB Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Akdeniz Üniversitesi-Antalya Bilim Üniversitesi	Antalya	2018

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ar-Ge Teşvikleri Genel Müdürlüğü, Teknoloji Geliştirme Bölgeleri İstatistikleri, www.sanayi.gov.tr/istatistikler/istatistiki-bilgiler/mi0203011501 (10.04.2023).

Sanayicilerin araştırmacı ve üniversiteler ile buluşturulmasıyla teknolojik üretim tekniklerine dayalı yeni ürünler ortaya çıkarılmasını sağlayacak Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu, 2001 yılından itibaren uygulamaya konulmuştur. Kanun kapsamında 2023 yılı itibariyle toplam 98 adet Teknoloji Geliştirme Bölgesi kurulmuştur (www.sanayi.gov.tr 10.04.2023). Bunların 82'si faaliyetlerini sürdürürken, diğer 16'sı henüz faaliyete geçmemişlerdir (Tablo 3.14).



Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ar-Ge Teşvikleri Genel Müdürlüğü,

Teknoloji Geliştirme Bölgeleri İstatistikleri, www.sanayi.gov.tr/istatistikler/istatistiki-bilgiler/mi0203011501 (10.04.2023).

Şekil 3.5: Türkiye’de İllere Göre Teknoloji Geliştirme Bölgeleri

Gerek ülke gerekse de bölge kalkınmasına önemli katkıları olan teknoparkların Türkiye’de hangi şehirlerde kurulduğu Şekil 3.5’te gösterilmiştir. Türkiye’de Teknoloji Geliştirme Bölgeleri 82 adet olup 51 ilde faaliyet göstermektedir. Yapılan faaliyetler doğrultusunda özel sektöre sağlanan teşvikler arasında; kurumlar ve gelir vergisi muafiyeti, Katma Değer Vergisi (KDV) muafiyeti, sigorta prim desteği, Ar-Ge personeli avantajı, destek personeli avantajı, bölge dışında geçen sürenin oransal desteklenmesi Ar-Ge yatırım desteği ve yatırım istisnası desteği bulunmaktadır (Yalçıntaş Gülbaş, 2011: 142).

3.7.6. Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı (CMDP)

Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı (CMDP), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’nın programladığı ve uyguladığı bir bölgesel kalkınma programıdır. Programın amacı; ülke genelinde daha dengeli bir yerleşme düzenini sağlamak ve göçün kademeli olarak yönlendirilebilmesidir. Bunun için geri kalmış ve göç veren bölgelerde bölge çekim merkezi konumundaki illerde, katma değeri yüksek üretim, ihracat, istihdam, verimlilik, teknoloji ve inovasyon kapasitelerini arttırmak amaçlanmaktadır. CMDP, 2010 yılından beridir her yıl düzenli olarak uygulanmaktadır. CMDP, ilk defa Dokuzuncu Kalkınma Planı’nda yer bulmuş ve On Birinci Kalkınma Planı’nda; “görece geri kalmış bölgelerde çevresine hizmet verme bakımından merkez olma işlevi taşıyan illerde Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı uygulanmasına devam edilecektir” şeklinde yer almaktadır (www.sanayi.gov.tr 08.10.2022).

3.7.7. Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı (SOGEP)

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bünyesine 2019 yılında alınan Sosyal Destek Programı, yeniden tasarlanarak Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı (SOGEP) adını almıştır. Bu kapsamda istihdam edilebilirliğin artırılması, sosyal girişimciliğin desteklenmesi, sosyal içerme ve kurumsal sosyal sorumluluğu geliştirme öncelikleriyle ve dengeli kalkınma doğrultusuyla 81 il programa dâhil edilmiştir. On Birinci Kalkınma Planında belirlenen hedefler ve Bakanlığa verilen yetkiler çerçevesinde SOGEP’in içerdiği unsurlar şu şekildedir:

- Dezavantajlı bölgelerin üretken potansiyellerinin geliştirilerek ekonomik ve sosyal yaşama uyum seviyesinin artırılması,
- Bölgedeki dengesizliklerin azaltılması ve tüm şehirlerde dezavantajlı/kırılgan kesimlerin bulunması sebebiyle uygulama alanı olarak tüm illerin seçilmesi,
- Kalkınma Ajansları Proje ve Faaliyet Destekleme Yönetmeliği 28. Maddede tanımlanan güdümlü proje yönteminin uygulanması,
- Öncelikli alanlar için istihdam edilebilirlik, sosyal içerme, sosyal girişimcilik ve yenilikçiliğin desteklenmesiyle özel kesimin sosyal sorumluluk uygulamalarının teşvik edilmesi.

SOGEP, Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu doğrultusunda belirlenen Usul ve Esaslar çerçevesinde bölgesel düzeyde kalkınma ajansları ile iş birliği içinde uygulanmaktadır (www.sanayi.gov.tr 10.10.2022).

3.8. Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajansları

BAK’lar, bölgesel aktörlerin katılımıyla yarı-özerk biçimde ve belirli bir bölgeyi kapsayacak şekilde oluşturulan yapılar olarak bilinmektedir (Hughes, 1998: 620). BAK, bölgesel kalkınmayı sağlama görevinin dışında, faaliyet gösterdiği bölgeyi esas alarak bölgesel aktörler tarafından finanse edilen yapılardır (Halkier ve Danson, 1997: 241). Bu yapılar, dünyada 1930’lu yıllardan itibaren kurulmuş ve sınırları belli olan bir bölgenin sosyal ve ekonomik imkânlarını arttırmayı amaç edinmiştir (Avaner, 2005: 243). BAK’lar, merkezi hükümetlerin öncülüğünde kalkınma programlarına bilgi aktarmak, planların uygulanması ve izlenmesini denetlemek üzere ilk olarak 1950 ve 1960’lı yıllarda kurulmuşlardır. 1980’li yıllarda artan rekabetle beraber özel kesimin ve yerel aktörlerin bölgesel kalkınma sürecine aktif katılımını sağlamakla görevlendirilmişlerdir. 1950’lerde Avusturya, Belçika, İrlanda ve Fransa; 1960’larda Almanya, Hollanda, İngiltere ve İtalya; 1980’lerde Yunanistan, İspanya, Finlandiya ve Danimarka BAK ile tanışmıştır (Özen, 2005: 4).

Hızlı sanayileşme çabaları ve beraberinde ortaya çıkan kentleşme, Türkiye’de bölgesel politikaları gündeme getirmiştir. Nüfus artışı ve sanayinin ülkede dengesiz dağılımı, bölgeler arası ekonomik farklılıkların oluşmasına yol açmıştır. Bu farklılıkların giderilmesi ve dengeli kalkınmanın sağlanması gerekliliği, bölgesel planlamayı zorunlu kılmıştır (Şahin ve Altın, 2018: 546-547). Türkiye, geçmişten günümüze uzun yıllar boyunca bölgesel kalkınmayı sağlamak adına çeşitli politikalar

uygulamış ve halen uygulamaya devam etmektedir. Bu kapsamda kamu hizmetleri ve sanayi yatırımlarının yeniden dağıtılması ilkesi benimsenmiş, birçok yerde sanayi tesisleri kurulmuştur. Köyden kente göç, tarımda makineleşme ve sanayi kentlerinin diğer kentler aleyhine büyümesi gibi hususlar bölgeler arası farklılıkları arttırmıştır. Kalkınma ekonomisinin yükselişe geçtiği dönemde “planlama” kavramı da önem kazanmıştır. Planlı döneme geçişle birlikte bölgesel planların hazırlanması ve uygulanması görevi DPT’ye verilerek yeni bir dönem başlamıştır (Demiroğlu ve Topal Demiroğlu, 2014: 179-180). Türkiye, planlı döneme geçtikten sonra uygulamaya başladığı bölgesel kalkınma politikaları hususunda yeni çalışmalar yapmaktadır. AB üyeliği konusunda birliğin bölgesel kazanımlarına Türkiye’nin de uyum sağlaması gerekmektedir. Bu nedenle Türkiye’de bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesi amacıyla hazırlanan bölgesel kalkınma politikalarının uygulanması için BKA’lar kurulmuştur (Telli Üçler, 2014: 111).

BA, yeni yatırımların bölgelere götürülmesine öncülük ederken aynı zamanda bölgede bulunan üniversiteler ve diğer kurumlar ile yakın iş birliği içinde ortak projeler yürütmektedir. Bölgelerin sahip olduğu potansiyeller ve sorunlar göz önünde bulundurularak politikalar geliştirilmekte ve bölge ekonomisinin canlandırılması sağlanmaya çalışılmaktadır (Cankorkmaz, 2011: 119). BA, birçok paydaşın gönüllük esasına dayalı katıldığı, yerel stratejik işletme ve planlama sürecini oluşturmayı hedef edinmektedir. Bu strateji, değişken koşullara uyumu artırıcı, dinamik ve aktif katılımı oluşturmaktadır. Stratejinin başarısı, BA gibi yerel kurumsallaşmalar sayesinde gerçekleştirilebilir (Arslan, 2005: 288).

Türkiye’de 5449 sayılı Kalkınma Ajansları’nın Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun vasıtasıyla 2006 yılında Kalkınma Ajansları kurulmuştur. Kalkınma Ajansları; kamu kesimi, özel kesim ve STK arasındaki iş birliğini arttırmak, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak, yerel potansiyelleri harekete geçirerek ulusal plana uyumlu şekilde bölgesel gelişmeyi hızlandırmak ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak gibi sorumlulukları üstlenmiştir. Kurulması planlanan BA’lar arasındaki eşgüdümün sağlanmasından DPT sorumlu tutulmuştur (Keleş, 2013: 325). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş ile beraber 1 ve 4 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri çerçevesinde bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması ve BA’ların ulusal koordinasyonunun sağlanması görevi Sanayi ve

Teknoloji Bakanlığı'na verilmiştir (www.ka.gov.tr 17.10.2022). Türkiye'de BKA, ilk olarak İzmir ve Çukurova'da kurulmuştur. Daha sonra 2008'de İstanbul, Konya, Samsun, Erzurum, Van, Gaziantep, Diyarbakır ve Mardin'de kurulmuştur. 2009'daki Bakanlar Kurulu Raporu ile Nevşehir, Ankara, Isparta, Zonguldak, Bursa, Hatay, Trabzon, Kocaeli, Malatya, Denizli, Balıkesir, Kastamonu, Kütahya, Kayseri, Kars ve Tekirdağ olacak şekilde 16 bölgede BKA kurulmuştur. Günümüzde 26 adet Düzey 2 bölgesinde etkin olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler (Atmaca ve Sağır, 2017: 84).

3.8.1. Bölgelere Göre Bölgesel Kalkınma Ajansları

BKA'lar, Türkiye'nin Düzey 2 (26 adet) bölgelerinde, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı koordinasyonunda, yerelde kalkınma adına çalışan kamu tüzel kişiliğinde sahip kuruluşlardır. Bu kuruluşlar, yerel kalkınma dinamiklerini harekete geçirerek, bölgenin sahip olduğu kaynak ve potansiyellerini en iyi şekilde kullanmasına, kalkınmanın dengeli ve tüm ülkeyi kapsamasına ve halkın fırsatlara eşit düzeyde erişimini sağlamak için faaliyetlerini sürdürmektedir (www.ka.gov.tr 19.10.2022).

Tablo 3.15: Türkiye'de Bölgelere Göre BKA'lar

Düzey 1	Düzey 2	BKA
TR1	TR10	İstanbul Kalkınma Ajansı (İSTKA)
TR2	TR21	Trakya Kalkınma Ajansı (TRAKYAKA)
	TR22	Güney Marmara Kalkınma Ajansı (GMKA)
	TR31	İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA)
TR3	TR32	Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA)
	TR33	Zafer Kalkınma Ajansı (ZAFER)
TR4	TR41	Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı (BEBKA)
	TR42	Doğu Marmara Kalkınma Ajansı (MARKA)
TR5	TR51	Ankara Kalkınma Ajansı (ANKARAKA)
	TR52	Mevlâna Kalkınma Ajansı (MEVKA)
	TR61	Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (BAKA)
TR6	TR62	Çukurova Kalkınma Ajansı (CKA)
	TR63	Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı (DOGAKA)
TR7	TR71	Ahiler Kalkınma Ajansı (AHİKA)
	TR72	Orta Anadolu Kalkınma Ajansı (ORAN)
	TR81	Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı (BAKKA)
TR8	TR82	Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı (KUZKA)
	TR83	Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA)
TR9	TR90	Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı (DOKA)
TRA	TRA1	Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı (KUDAKA)
	TRA2	Serhat Kalkınma Ajansı (SERKA)
TRB	TRB1	Fırat Kalkınma Ajansı (FKA)
	TRB2	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (DAKA)
TRC	TRC1	İpekyolu Kalkınma Ajansı (İKA)

TRC2
TRC3

Karacadağ Kalkınma Ajansı (KARACADAG)
Dicle Kalkınma Ajansı (DİKA)

Kaynak: Kalkınma Ajansları, <https://ka.gov.tr/kalkinma-ajanslari> (20.10.2022).

Tablo 3.15'te Türkiye'de Düzey 2 Bölgelerinde yer alan 26 adet BKA isimleriyle verilmiştir.



Kaynak: Kalkınma Ajansları, <https://ka.gov.tr/kalkinma-ajanslari> (20.10.2022)

Şekil 3.6: Türkiye'de BKA Haritası

Türkiye'nin BKA haritası incelendiğinde, İBBS düzey 2 bölgelerinde faaliyet gösteren 26 adet BKA bulunduğu görülmektedir (Şekil 3.6). Türkiye'nin nüfus bakımından en büyük üç ili (İstanbul, Ankara ve İzmir) bir BKA tarafından temsil edilmektedir. En fazla ili temsil eden BKA ise DOKA'dır (6 il).

3.8.1.1. TR1 Bölgesi

TR1 bölgesinin tek bir alt bölgesi mevcut olduğu için İBBS Düzey 2'de faaliyet gösteren bir adet BKA bulunmaktadır.



Kaynak: Kalkınma Ajansları, <https://ka.gov.tr/kalkinma-ajanslari> (20.10.2022).

Şekil 3.7: İSTKA Haritası

İSTKA, çeşitli faaliyetlerle bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla 5449 sayılı Kanuna dayanarak Bakanlar Kurulu'nun 10.11.2008 tarih ve 2008/14306 sayılı kararı ile kurulmuştur. 2009 yılı Ağustos ayında Genel Sekreteri atanan İSTKA, aynı yılın aralık ayında uzman ve destek personeli istihdamı ile birlikte aktif faaliyetlerine başlamıştır (www.istka.org.tr 22.10.2022).

3.8.1.2. TR2 Bölgesi

TR2 bölgesinde iki alt bölge (TR21 ve TR22) olduğu için faaliyette olan iki adet BKA bulunmaktadır.



Kaynak: Kalkınma Ajansları, <https://ka.gov.tr/kalkinma-ajanslari> (20.10.2022).

Şekil 3.8: TRAKYAKA Haritası

TRAKYAKA; kamu, özel kesim ve STK arasında iş birliğine destek olmak, kaynakların etkin kullanımını sağlamak ve bölge potansiyellerini harekete geçirerek bölgenin sosyo-ekonomik kalkınmasını hızlandırmak amacıyla Tekirdağ merkez olmak üzere Edirne ve Kırklareli illerinde 14.07.2009 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla kurulmuştur. 2009 yılı Aralık ayında yapılan Genel Sekreter atamasından sonra 2010 yılı Mayıs ayında aktif faaliyetlerine başlamıştır. Bölgede planlama, programlama ve koordinasyon faaliyetlerinin yanı sıra sonuç odaklı projeler yürütülmektedir (www.trakyaka.org.tr 23.10.2022).



Kaynak: Kalkınma Ajansları, <https://ka.gov.tr/kalkinma-ajanslari> (20.10.2022).

Şekil 3.9: GMKA Haritası

GMKA, 25.07.2009 tarihli 2009/15236 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Balıkesir ve Çanakkale’de faaliyet göstermek üzere kurulmuştur. Kamu tüzel kişiliğe haiz bir kuruluştur (www.gmka.gov.tr 23.10.2022).

3.8.1.3. TR3 Bölgesi

TR3 bölgesinde TR31, TR32 ve TR33 şeklinde üç alt bölge olduğu için üç adet BKA faaliyet göstermektedir.



Kaynak: Kalkınma Ajansları, <https://ka.gov.tr/kalkinma-ajanslari> (20.10.2022).

Şekil 3.10: İZKA Haritası

İZKA, 2006 yılı Bakanlar Kurulu kararı ile kurulan ve Türkiye’deki ilk iki pilot ajanstan biri olarak, İzmir’in sürdürülebilir kalkınması için faaliyetler yürütmektedir. İZKA, katılımıcılığı esas alarak ulusal kalkınma hedefleri kapsamında İzmir odaklı bölge planları hazırlamaktadır. Planlar çerçevesinde belirlenen temel hedef ve önceliklere yönelik geliştirilen projelere mali ve teknik destek vermektedir. İZKA,

uyguladığı politikalarla yerli ve yabancı yatırımcılara liman kenti İzmir'in sahip olduğu yatırım ortamı ve iş fırsatlarını tanıtarak kenti bir çekim merkezi haline getirmeyi hedeflemektedir (www.izka.org.tr 24.10.2022).



Kaynak: Kalkınma Ajansları, <https://ka.gov.tr/kalkinma-ajanslari> (20.10.2022).

Şekil 3.11: GEKA Haritası

GEKA, 2009 yılında kurulmuş olup Aydın, Denizli ve Muğla illerinin oluşturduğu Güney Ege Bölgesi'nde faaliyet göstermektedir. Ajans, bölgenin sahip olduğu potansiyeli harekete geçirmek misyonuyla şeffaflık, yenilikçilik, eşitlik ve verimlilik bilinci doğrultusunda bölge kalkınmasına katkı sunacak faaliyetler sürdürmektedir. GEKA, yaşam kalitesi yüksek, yeniliğe dayalı üreten, doğasını koruyan ve küresel turizm odağı Güney Ege vizyonunu benimsemektedir. Bu yüzden turizmin dört mevsime yayılımı, sürdürülebilir çevre, sosyal kalkınma, yüksek katma değerli üretim ve yenilik odaklı dönüşüm GEKA için öncelikli gelişme alanları olarak belirlenmiştir (www.geka.gov.tr 24.10.2022).



Kaynak: Kalkınma Ajansları, <https://ka.gov.tr/kalkinma-ajanslari> (20.10.2022).

Şekil 3.12: ZAFER Haritası

ZAFER, TR33 olarak sınıflandırılan ve Afyonkarahisar, Kütahya, Manisa ve Uşak illerini kapsayan bölgede hizmet vermek amacıyla 14.07.2009 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile kurulmuştur. Ajansın Genel Sekreterliği Kütahya ilinde olup diğer illerde Genel Sekreterliğe bağlı Yatırım Destek Ofisleri hizmet vermektedir. Ajans, mali destekler kapsamında doğrudan finansman desteği, faiz desteği ve faizsiz kredi destekleri sunmaktadır. Ayrıca eğitim, proje hazırlama, danışmanlık, uzman personel desteği, lobi ve uluslararası ilişkiler konularında diğer kuruluşlara teknik destek sağlamaktadır (www.zafer.gov.tr 25.10.2022).

3.8.1.4. TR4 Bölgesi

TR4 bölgesinde iki alt bölge bulunmaktadır. Dolayısıyla iki adet BKA faaliyet göstermektedir.



Kaynak: Kalkınma Ajansları, <https://ka.gov.tr/kalkinma-ajanslari> (20.10.2022).

Şekil 3.13: BEBKA Haritası

BEBKA, 08.02.2006 tarihli ve 26074 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 5449 sayılı Kanunun 3.Maddesine dayanılarak 14.07.2009 tarihli ve 2009/15236 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kurulmuştur. Ajans, Bursa, Eskişehir ve Bilecik illerinde çeşitli kuruluşlar arasında koordinasyon ve iş birliği geliştirerek kalkınmaya yön veren, yerel sorunlara yerel odaklı çözümler üreten, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlayarak kalkınmaya hizmet eden bir kurumdur (www.bebka.org.tr 26.10.2022).



Kaynak: Kalkınma Ajansları, <https://ka.gov.tr/kalkinma-ajanslari> (20.10.2022).

Şekil 3.14: MARKA Haritası

MARKA; Kocaeli, Sakarya, Bolu, Düzce ve Yalova illerinden sorumlu bir ajans olup bu illerdeki kamu kesimi, özel kesim ve STK arasında iş birliği ve eşgüdüm sağlamaktadır. Bunun sonucunda bölgesel kalkınma adına stratejileri hazırlayan, bölge potansiyellerini harekete geçirerek yerinde ve etkin kullanımına aracı olan ve küresel rekabette avantaj elde edilebilmesi amacıyla çalışmalar yürüten tüzel kişilik sahibi bir kamu kurumudur (www.marka.org.tr 26.10.2022).

3.8.1.5. TR5 Bölgesi

TR5 bölgesinde TR51 ve TR52 şeklinde iki alt bölge olduğu için iki adet BKA faaliyet göstermektedir.



Kaynak: Kalkınma Ajansları, <https://ka.gov.tr/kalkinma-ajanslari> (20.10.2022).

Şekil 3.15: ANKARAKA Haritası

ANKARAKA, sürdürülebilir bir kalkınma için bütüncül bir yaklaşımı benimseyerek Ankara'nın potansiyellerini harekete geçirecek katılımcı araçlar geliştiren ve uygulayan bir ajanstır. 2009 yılı Bakanlar Kurulu kararı ile Türkiye'nin en genç BKA'sı olarak kurulan ajans, öncü faaliyetler yürütmektedir. Ajans, ulusal kalkınma hedefleri kapsamında Ankara odaklı bölge planları hazırlayıp bu planlarda belirlenen

temel hedef ve önceliklere göre geliştirilen projelere mali ve teknik destek sağlamaktadır. Yerli ve yabancı yatırımcılara başkentin yatırım ortamı ve iş olanakları tanıtılarak kentin bir çekim merkezi haline getirilmesi amaçlanmaktadır. ANKARAKA, sosyal, ekonomik ve kültürel kalkınmayı esas alan faaliyetler ile kaynaklarından en etkin şekilde faydalanan dinamik bir Ankara için çalışmaktadır (www.ankaraka.org.tr 26.10.2022).



Kaynak: Kalkınma Ajansları, <https://ka.gov.tr/kalkinma-ajanslari> (20.10.2022).

Şekil 3.16: MEVKA Haritası

MEVKA, Türkiye’de kalkınma ajanslarının kuruluş amaçları doğrultusunda 22.10.2008 tarihli ve 27062 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 2008/14306 sayılı Bakalar Kurulu kararı ile kurulmuştur. Ajans, Konya ve Karaman illerinde faaliyet göstermektedir. Ajansa 2009 yılı Mayıs ayında Genel Sekreter atanmış ve destek personeli istihdam edilmiştir (www.mevka.org.tr 27.10.2022).

3.8.1.6. TR6 Bölgesi

TR6 bölgesinde TR61, TR62 ve TR63 olmak üzere üç alt bölge bulunmaktadır. Dolayısıyla üç adet BKA faaliyet göstermektedir.



Kaynak: Kalkınma Ajansları, <https://ka.gov.tr/kalkinma-ajanslari> (20.10.2022).

Şekil 3.17: BAKA Haritası

BAKA; Antalya, Burdur ve Isparta illerini kapsayan, kalkınma ajanslarının kuruluş amacına uygun, Cumhurbaşkanınca belirlenen politikalarla uyumlu bir şekilde bölgesel kalkınmayı sağlamak, sürdürülebilirliği sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak için faaliyetlerini sürdürmektedir. Ajans, uygulanan projelerin denetimi, izlenmesi ve değerlendirilmesi ile ilgili çalışmaları kendi personeli vasıtasıyla yapmaktadır (www.baka.ka.gov.tr 27.10.2022).



Kaynak: Kalkınma Ajansları, <https://ka.gov.tr/kalkinma-ajanslari> (20.10.2022).

Şekil 3.18: CKA Haritası

CKA, çeşitli amaçlar doğrultusunda 5449 sayılı Kanuna dayandırılarak 06.07.2006 tarihli ve 26220 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 2006/10550 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kurulmuştur. Türkiye’de kurulan ilk iki pilot ajanstan biri olarak kurulan CKA, Adana ve Mersin illerini kapsamaktadır. Ajansın amacı, bölgenin sosyal ve ekonomik potansiyelini ortaya çıkararak üretim, istihdam ve ihracatın

arttırılmasına yönelik çalışmalar yürütmektedir. CKA, ulusal kalkınma stratejileri kapsamında bölge planları hazırlamakta ve hedeflere yönelik sonuç odaklı programlarda yer alan destek programları ile hazırlanan projelere mali ve teknik destek vermektedir. Ajans, mevcut potansiyelini en verimli ve sürdürülebilir şekilde kullanan, rekabetçi Çukurova bölgesi için faaliyetlerini sürdürmektedir (www.cka.org.tr 27.10.2022).



Kaynak: Kalkınma Ajansları, <https://ka.gov.tr/kalkinma-ajanslari> (20.10.2022).

Şekil 3.19: DOGAKA Haritası

DOGAKA; Hatay, Kahramanmaraş ve Osmaniye illerini kapsayan, merkezi Hatay'da bulunan, sosyal ve ekonomik gelişmeyi katılımcı bir yaklaşımla planlamak ve uygulamak üzere kurulmuş bir ajanstır. 5449 Sayılı Kanun'un 3.maddesine dayanılarak 14.07.2009 tarihli ve 2009/15236 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kurulmuştur. Paydaşların katılımıyla belirlenen; bölgenin sosyal ve ekonomik kazanımlarını geliştirerek, doğal ve çevreyi koruyarak, özellikle tarım, teknoloji, ticaret, taşımacılık ve turizm sektörlerinde Türkiye'nin ve Ortadoğu'nun lider bölgesi olma vizyonu ile faaliyetler sürdürülmektedir (www.dogaka.gov.tr 28.10.2022).

3.8.1.7. TR7 Bölgesi

TR7 bölgesinde iki alt bölge (TR71 ve TR72) bulunduğu için iki adet BKA faaliyet göstermektedir.



Kaynak: Kalkınma Ajansları, <https://ka.gov.tr/kalkinma-ajanslari> (20.10.2022).

Şekil 3.20: AHİKA Haritası

AHİKA, 25.01.2006 tarih ve 5449 sayılı Kanun çerçevesinde 25.07.2009 tarihli Resmî Gazetede yayımlanan 2009/15236 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kurulmuştur. Ajans; Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir ve Niğde illerini kapsamakta olup merkezi Nevşehir ilindedir. Ajansın kapsadığı tüm illerde Yatırım Destek Ofisleri bulunmaktadır. Ajansın temel görevleri arasında; bölgesel gelişmenin hızlandırılması, sürdürülebilir bir kalkınmanın benimsenmesi, bölgeler arası ve bölge içi farklarının azaltılmasına yönelik bölge planlarının hazırlanması, projelerin desteklenmesi, kapasitenin artırılması ve bölgesel kalkınmaya dayanak sağlayacak motivasyonun sağlanması vardır (www.ahika.gov.tr 28.10.2022).



Kaynak: Kalkınma Ajansları, <https://ka.gov.tr/kalkinma-ajanslari> (20.10.2022).

Şekil 3.21: ORAN Haritası

ORAN; Kayseri, Sivas ve Yozgat illerini kapsayan, 25.01.2006 tarih ve 5449 sayılı Kanuna dayanılarak 25.07.2009 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 2009/15236 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kurulmuştur. ORAN, coğrafi olarak en büyük yüzölçümüne sahip ajanstır. Ajans, sahip olduğu tüm teknik ve mali kaynakları ile yerli ve yabancı yatırımcılara bölge illerinde doğru yatırımı yapma konusunda destek vermektedir. Bu kapsamda çeşitli konularda fizibilite raporları hazırlanmış ve yatırımcıların hizmetine sunulmuştur. Ajans ayrıca bölge kalkınmasına katkı verecek projeleri desteklemektedir (www.oran.org.tr 28.10.2022).

3.8.1.8. TR8 Bölgesi

TR8 bölgesinde TR81, TR82 ve TR83 şeklinde üç alt bölge vardır. Bu yüzden üç adet BKA faaliyet göstermektedir.



Kaynak: Kalkınma Ajansları, <https://ka.gov.tr/kalkinma-ajanslari> (20.10.2022).

Şekil 3.22: BAKKA Haritası

BAKKA, Türkiye’de kalkınma ajanslarının kuruluş amacı doğrultusunda 25.07.2009 tarihli ve 27299 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 2009/15236 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kurulmuştur. Ajans, 01.03.2010 tarihinden itibaren Bartın, Karabük ve Zonguldak illerini kapsayan bölgede faaliyetlerine başlamıştır. BAKKA, belirlenen görev ve yetkiler çerçevesinde faaliyetlerini yürütmekte olup toplam 40 çalışanı ile bölgenin sosyal ve ekonomik kalkınması için paydaşlar arasında iş birliğini geliştirerek kaynakların etkin kullanımını sağlama misyonuyla hareket etmektedir (www.bakka.gov.tr 29.10.2022).



Kaynak: Kalkınma Ajansları, <https://ka.gov.tr/kalkinma-ajanslari> (20.10.2022).

Şekil 3.23: KUZKA Haritası

KUZKA, 25.07.2009 tarihli ve 15236 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kurulan, Çankırı, Kastamonu ve Sinop illerini kapsayan bölgede faaliyet gösteren bir ajanstır. KUZKA, bilgiyi referans alan, farklı uzmanlık alanlara sahip, motivasyonu yüksek ve üretken bir ekiple çalışmalarını yürütmektedir. Ajans, bölgenin her noktasını kendine has nitelikleriyle yaşanabilir kılmak amacıyla bölgesel ve ulusal kalkınmaya hizmet etmektedir. Bu kapsamda çeşitli hibe programları uygulanmaktadır (www.kuzka.gov.tr 29.10.2022).



Kaynak: Kalkınma Ajansları, <https://ka.gov.tr/kalkinma-ajanslari> (20.10.2022).

Şekil 3.24: OKA Haritası

OKA, 25.01.2006 tarihinde kabul edilen 5449 sayılı Kanunun Bakanlar Kurulu kararına istinaden 22.11.2008 tarihli ve 27062 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan kararname ile kurulmuştur. Ajansa 2009 yılında Genel Sekreter atanmış olup ilk personel alımından sonra Amasya, Çorum, Samsun ve Tokat illerini kapsayan bölgede faaliyetler başlamıştır. Ajans merkezi Samsun ilinde yer almakta ve diğer illerde Yatırım Destek Ofisleri hizmet sunmaktadır (www.oka.ka.gov.tr 30.10.2022).

3.8.1.9. TR9 Bölgesi

TR9 bölgesinde tek bir alt bölge (TR90) olduğundan bir adet BKA faaliyet göstermektedir.



Kaynak: Kalkınma Ajansları, <https://ka.gov.tr/kalkinma-ajanslari> (20.10.2022).

Şekil 3.25: DOKA Haritası

DOKA, 27299 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 25.07.2009 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon illerini kapsayan bölgede hizmet vermek üzere kurulmuştur. Ajans merkezi Trabzon ilinde bulunmaktadır. Ayrıca bölgedeki tüm illerde bulunan Yatırım Destek Ofisleri hizmet

vermektedir. DOKA, bölgenin sahip olduğu potansiyeli harekete geçirmek için sahip olduğu görev ve yetkiler doğrultusunda birçok alanda faaliyet göstermektedir (www.doka.org.tr 30.10.2022).

3.8.1.10. TRA Bölgesi

TRA bölgesinde iki alt bölge (TRA1 ve TRA2) bulunmaktadır. Dolayısıyla iki adet BKA faaliyet göstermektedir.



Kaynak: Kalkınma Ajansları, <https://ka.gov.tr/kalkinma-ajanslari> (20.10.2022).

Şekil 3.26: KUDAKA Haritası

KUDAKA; Bayburt, Erzurum ve Erzincan illerini kapsayan bölgede faaliyetler yürüten bir ajanstır. Ajans, kuruluşundan itibaren bölgenin sahip olduğu yerel potansiyelin harekete geçirilmesi, yatırımlara dönüştürülmesi, yerel kapasitenin geliştirilmesi ve yeni olanakların oluşturulması adına önemli çalışmalar yürütmektedir. Bu çalışmalar yürütülürken üzerinde itina ile durulan temel değerler bulunmaktadır (www.kudaka.ka.gov.tr 31.10.2022).



Kaynak: Kalkınma Ajansları, <https://ka.gov.tr/kalkinma-ajanslari> (20.10.2022).

Şekil 3.27: SERKA Haritası

SERKA; Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars illerini kapsayan, bölgedeki üniversite, kamu kurumu, özel sektör ve STK temsilcileriyle iş birliği kuran, alanında yetkin ve deneyimli uzman personelleriyle güçlü bir icra organını bünyesinde barındıran bir ajanstır. Ajans, koordinasyon ve iş birliği sayesinde bölgesel kalkınmaya yön veren, yerel sorunlara yerel odaklı çözümler sunmaya çalışan, kaynakların yerinde ve etkin kullanımıyla sürdürülebilir kalkınmaya hizmet sunmaya çalışan bir kurumdur. Temel amaç olarak, çeşitli kurum ve kuruluşlarla iş birliği sağlayarak bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmayı benimsemiştir (www.serka.gov.tr 31.10.2022).

3.8.1.11. TRB Bölgesi

TRB bünyesinde TRB1 ve TRB2 şeklinde iki bölge olduğu için iki adet BKA faaliyet göstermektedir.



Kaynak: Kalkınma Ajansları, <https://ka.gov.tr/kalkinma-ajanslari> (20.10.2022).

Şekil 3.28: FKA Haritası

FKA; Bingöl, Elazığ, Malatya ve Tunceli illerini kapsayan bir bölgede faaliyet göstermektedir. Ajansın hedefi; bölgede pozitif bir değişim meydana getirerek bölgenin ve Türkiye'nin gelişmesine ilham kaynağı olan bir kalkınma ajansı olmaktır. Ayrıca bölgenin sürdürülebilir kalkınmasını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek için gereken plan, program ve araçları hazırlayarak faaliyetlerini sürdürmektedir (www.fka.gov.tr 31.10.2022).



Kaynak: Kalkınma Ajansları, <https://ka.gov.tr/kalkinma-ajanslari> (20.10.2022).

Şekil 3.29: DAKA Haritası

DAKA; 25.01.2006 tarihli ve 5449 sayılı Kanuna dayanılarak 22.11.2008 tarih ve 2008/14306 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kurulmuş bir ajanstır. Bitlis, Hakkâri, Muş ve Van illerinin olduğu bölgede faaliyet gösteren ajans, çeşitli amaçlar doğrultusunda sürdürülebilir bir bölgesel gelişmeyi sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmaya yönelik politikalar yapmak için faaliyetlerini sürdürmektedir (www.daka.org.tr 01.11.2022).

3.8.1.12. TRC Bölgesi

TRC bölgesinde TRC1, TRC2 ve TRC3 şeklinde üç alt bölge bulunmaktadır. Dolayısıyla üç adet BKA faaliyet göstermektedir.



Kaynak: Kalkınma Ajansları, <https://ka.gov.tr/kalkinma-ajanslari> (20.10.2022).

Şekil 3.30: İKA Haritası

İKA, 25.01.2006 tarihli ve 5449 sayılı Kanun kapsamında 22.11.2008 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 2008/14306 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kurulmuştur. Ajans; Adıyaman, Gaziantep ve Kilis illerini kapsayan bölgede faaliyet göstermektedir. Ajansın merkezi Gaziantep ilindedir ve bölgedeki illerde Yatırım Destek Ofisleri bulunmaktadır. İKA, bölgesel kalkınmayı sağlamak adına bölgedeki tüm paydaşlar arasında kalkınmaya dayanak olacak motivasyonu sağlamak, paydaşların kapasitelerini arttırmaya yardımcı olmak gibi görevleri üstlenmiştir (www.ika.org.tr 01.11.2022).



Kaynak: Kalkınma Ajansları, <https://ka.gov.tr/kalkinma-ajanslari> (20.10.2022).

Şekil 3.31: KARACADAG Haritası

KARACADAG, Diyarbakır ve Şanlıurfa illerini kapsayan bölgede faaliyet göstermek üzere 25.01.2006 tarihli ve 5449 sayılı Kanun’un 3. maddesine dayanılarak 22.11.2008 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 10.11.2008 tarih ve 2008/14306 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kurulmuştur. 20.08.2009 tarihinde Genel Sekreterin göreve başlamasıyla ajans faaliyetlerine başlamıştır. Ajans sadece hibe dağıtacak bir kuruluş değil aynı zamanda bölgesel kalkınma ve gelişmenin yönetiminde ve

yönlendirilmesinde kamu ve özel sektör ile STK iş birliği sağlayarak yerelde yeni bir yönetim mekanizması sunmaktadır. Ajans bünyesindeki illerde Yatırım Destek Ofisleri, hem bölgenin iş ve yatırım olanaklarının tanıtımını yapmakta hem de yatırımcılara ücretsiz danışma hizmeti vererek bürokratik engelleri asgari düzeye indirmeye çalışmaktadır (www.karacadag.gov.tr 02.11.2022).



Kaynak: Kalkınma Ajansları, <https://ka.gov.tr/kalkinma-ajanslari> (20.10.2022).

Şekil 3.32: DİKA Haritası

DİKA; Batman, Mardin, Siirt ve Şırnak illerini kapsayan bölgede faaliyetlerini sürdürmektedir. Ajans, bölgede iş birliği ve eşgüdüm sağlayarak yerel kurumsal kapasiteyi geliştirmek ve bölgesel kalkınma sürecinde yenilik ve değişime liderlik eden bir kurum olmak için çalışmalar yapmaktadır. Teknik ve uzmanlık kapasitesi sayesinde mali kaynakların etkin yönlendirilmesi, tüm paydaşların kalkınma faaliyetlerinin eş güdümünün sağlanması, gelişmiş ve müreffeh bir bölgeye dönüşümünün sağlanması gibi konularda referans bir kurum olmayı amaçlamaktadır (www.dika.org.tr 02.11.2022).

3.9. Bölgesel Kalkınma Programları

Türkiye'nin bölgesel kalkınma süreci incelendiğinde, geçmişten bugüne yerel düzeyde sosyo-ekonomik anlamda az gelişmişlik sorunuyla mücadele edildiği görülmektedir. Bu mücadele kapsamında planlı dönem öncesinde nüfusun ve yatırımların ülke geneline yayılması ve belirli merkezlerde toplanması stratejisi uygulanmıştır. Planlı dönemle beraber yatırımlara sosyo-ekonomik bir boyut kazandırılmış ve bu doğrultuda Türkiye, ekonomik ve sosyal kalkınmasını bir plan dâhilinde gerçekleştirmeye çalışan, birçok ülkede de benimsenen planlı kalkınma modelini tercih etmiştir (Tekkanat ve Mermer, 2018: 98). Türkiye'de bölgesel kalkınma

ile ilgili ilk çalışma 1959 yılında Antalya için başlatılmıştır. Daha sonra süreç Doğu Marmara Projesi, Zonguldak Projesi, Çukurova Bölge Projesi, Keban Projesi, Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi, Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı, Doğu Anadolu Projesi, Yeşilırmak Havza Gelişim Projesi, Marmara Bölge Planı ve Güneydoğu Anadolu Projesi ile devam etmiştir (Kulaksız, 2008: 58-64).

Yukarıda sayılan projelerin dışında, Türkiye-AB mali iş birliği kapsamında bölgesel kalkınma programları bulunmaktadır. Türkiye ile AB arasında tam üyelik müzakereleri 03.10.2005 tarihinde başlamıştır. AB'ne aday ülkelere sağlanan Katılım Öncesi Mali Yardım Fonlarının tümünden yararlanmaya başlayacağı belirtilmiştir. Bu kapsamda Doğu Anadolu Kalkınma Programı (DAKP), TR82-TR83-TRA1 Düzey 2 Bölgeleri Kalkınma Programı, TRA2-TR72-TR52-TRB1 Düzey 2 Bölgeleri Kalkınma Programı, GAP Bölgesel Kalkınma Programı, Yunanistan-Türkiye Sınır Ötesi İş birliği Programı ve Türkiye-Bulgaristan Sınır Ötesi İşbirliği Programı devreye alınmıştır (Dinler, 2012: 223-230).

Türkiye'de Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın koordinasyonunda Türkiye Yatırım ve Kalkınma Bankası ile birlikte Türkiye Kalkınma Fonu bünyesinde Bölgesel Kalkınma Fonu kurulmuştur. Bu fon 2019-2023 dönemi için Türkiye'nin kalkınmadaki yol haritasını ortaya koyan On Birinci Kalkınma Planı'nda bir politika önerisi olarak yer alan bir bölgesel girişim sermayesi uygulamasıdır. Bölgesel Kalkınma Fonu için 5 yılda toplam 400 milyon TL kaynak öngörülmüştür. Bu kapsamda İBBS Düzey 2 bölgelerinde sermaye ihtiyacı olan girişimlere destek olunması amaçlanmıştır (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, www.sanayi.gov.tr 04.11.2022). Geçmişte başlayıp günümüzde devam eden bölgesel kalkınma projeleri aşağıdaki başlıklarda incelenecektir.

3.9.1. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki mevcut doğal kaynakların Türkiye ekonomisine kazandırılması amacıyla Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ) öncülüğünde başlatılan faaliyetler bölgenin geri kalmışlığını azaltmayı amaçlamaktadır (Sinemillioğlu, 1998: 94). Tüm bu projelerin birleştirilmesiyle oluşan GAP, öncelikli olarak düzensiz akan Fırat ve Dicle nehirlerinin sulama ve enerji üretimini değerlendirmek ve nehirlerin sularını dizginlemek amacıyla hazırlanmıştır. 1960'lı yıllardan sonra iki nehrin sulama ve enerji potansiyelini ortaya koyan raporlar

hazırlanmış ve bu iki su kaynağı ile ilgili projelerin birleştirilmesiyle GAP oluşması sağlanmıştır (Kara, 2012: 133). Sonraki süreçte çeşitli sektörlerde yaşanması muhtemel gelişmelerin birbiriyle uyumlu olarak gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Bölge, yüksek nüfus büyümesi ve düşük seviye gelişim göstergeleri açısından Türkiye'nin az gelişmiş bölgelerinden birisi olarak görülmektedir. Bu yüzden sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla kalkınma amaçlı proje uygulamaları, birçok sektörde uygulanmaktadır (Kılınç Savrul, 2012: 209). Türkiye tarihinde yapılan en büyük proje niteliği taşıyan GAP, bir bölgesel kalkınma projesi olmasına rağmen, faaliyet süresi boyunca ve tamamlandıktan sonraki etkileri bakımından bütün ülkeyi kapsayacak büyüklüğe sahiptir. Bu durum hazırlanış bakımından da zor bir süreç gerektirmiş dolayısıyla projenin hazırlanmasında ve uygulanmasında birçok kurumun desteğinden faydalanılmıştır (Tutar, 1991: 24). GAP kapsamında Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illeri bulunmaktadır. GAP ile ilgili planlar GAP Master Planı (1989) ile başlamış GAP Bölge Kalkınma Planı (2002-2010), GAP Eylem Planları (2008-2012 ve 2014-2018) ve GAP Bölge Kalkınma Programı (2021-2023) ile devam etmiştir (www.gap.gov.tr 12.11.2022).

GAP Master Planı; makro düzeyli, bölgelerin kalkınma hedeflerinin belirlendiği ve GAP bölgesinin diğer bölgeler ile ekonomik dengeyi sağlaması amacıyla yapılmış bir plandır. Bu plan diğer örnek projeler ile kıyaslandığında fiziksel anlamda büyük ve hedefleri çerçevesinde iddialı bir proje niteliğindedir. Plan 1989 yılında hazırlanmış ve 2002'de yenilenmiştir. Plan kapsamında; bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesi, geri kalmış bölgelerin kalkınmasına yardımcı olacak devlet müdahaleleri ve politikaların gerçekleştirilmesi yer almaktadır (Emmioğlu, 2013: 68-69). GAP Master Planı'nın hazırlanmasından sonra GAP, çok sektörlü ve entegre bir bölgesel kalkınma projesine dönüşmüştür. Nitekim GAP, sadece baraj, hidroelektrik santrali ve sulama yapıları gibi fiziksel yapıları içermeyen, aynı zamanda tarımsal ve endüstriyel gelişme, kırsal ve kentsel altyapı, eğitim, sağlık, kültür, turizm, ulaşım ve haberleşme gibi birçok sektördeki gelişme yatırımlarını da barındıran bir hale bürünmüştür (Ökten ve Çeken, 2008: 17).

GAP Bölge Kalkınma Planı, 2002-2010 yılları arası dönemini kapsayan ve GAP Master Planı'nda ve daha sonraki çalışmalarda hedeflenen yatırımların ve projelerin tamamının 2010 yılı itibariyle gerçekleşmesini öngören bir plan niteliği taşımaktadır.

Bu plan, yeni kalkınma planına paralel bir şekilde insan odaklılık, katılımcılık, sürdürülebilirlik, insani ve toplumsal gelişme gibi ilkeleri göz önünde bulundurmaktadır. Türkiye'nin mevcut ekonomik durumu, kamu maliyesindeki sıkıntıları ve teknolojik kısıtları ön planda tutularak gerçekçi öngörülere dayanan bir yaklaşım çerçevesinde hazırlanmıştır (www.gap.gov.tr 12.11.2022).

GAP Eylem Planı, GAP kapsamındaki kalkınma, sosyal gelişme, sulama ve temel altyapı yatırımlarını hızlandırmak amacıyla ilk olarak 2008-2012 dönemi daha sonra 2014-2018 dönemi için hazırlanmış ve uygulanmıştır. İlk Eylem Planı kapsamında dört stratejik gelişme eksen ve bu eksenler doğrultusunda 73 ana eylem ile 300'ü aşkın proje hayata geçirilmiştir. İkinci Eylem Planı, öncelikle birinci plan kapsamında devam eden yatırımları tamamlamak, yatırımların ortaya çıkardığı potansiyeli ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmenin hızlandırılması yönünde kullanmak, bölgenin rekabet gücünü arttırmak ve GAP'ı daha iyi bir seviyeye çıkarmak amacıyla hazırlanmıştır (www.gap.gov.tr 12.11.2022).

GAP Bölge Kalkınma Programı, GAP Eylem Planı'nın 2018 yılı itibariyle sona ermesinden sonra 2019 yılında hazırlanmaya başlanmıştır. Program, kaynakların etkin ve verimli kullanılması amacıyla, münferit projelerin kullanılması yerine, belirli bir sektörde istikrarlı ve devamlı projelerin uygulanmasının daha verimli olacağı düşüncesinden hareketle oluşturulmuştur. Bu bağlamda stratejik amaç ve hedeflerle sınırları belli bir çerçevede, sektörel operasyonel programlar topluluğundan oluşan GAP Bölge Kalkınma Programı hazırlanmıştır. 2021-2023 dönemini kapsayacak program hazırlığında, Eylem Planı yol gösterici olmuştur. GAP bölgesinin diğer bölgelerle gelişmişlik farkların azaltmayı amaçlayan program 3 amaç, 9 hedef ve 15 sektörel operasyonel programdan oluşmaktadır (www.gap.gov.tr 12.11.2022).

3.9.2. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP)

Türkiye'de bölgesel planlar DPT öncülüğünde başlayan ve az gelişmiş bölgeler için önemli görülen bir süreci ifade etmektedir. Ülkede az gelişmiş bölgeler arasında gösterilen Doğu Karadeniz Bölgesi, geçmişte doğu ve batı arasındaki ticaretin gerçekleştiği Erzurum ve Bayburt'tan geçip Trabzon'a ulaşan İpek Yolu üzerinde bulunmaktaydı. Taşıdığı önem dolayısıyla Türkiye, bölge için çok sektörlü bir bölgesel kalkınma planı hazırlama düşüncesiyle Japon Hükümetinden teknik iş birliği talep etmiştir. Bu talep karşısında Japon Uluslararası İş birliği Ajansı (JICA)

görevlendirilmiştir. Bu doğrultuda DPT ile JICA arasında DOKAP için anlaşma imzalanmıştır (Gündüz, 2006: 217-218). DOKAP, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bulunan potansiyelleri harekete geçirmek ve bölgenin diğer bölgelerle arasındaki gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmak amacıyla oluşturulmuştur. Bu doğrultuda kısa ve uzun vadeli olarak bölgenin gelişmesini sağlayacak gelişme planı ortaya koymayı, sürdürülebilir kalkınma gerçekleştirmeyi, kentsel altyapı, ulaşım, büyüme, toprak verimliliği ve çevre kalitesi gibi konularda iyileştirmeyi sağlamak amacıyla faaliyetlerine başlamıştır (Özer, 2009: 64). DOKAP, DPT koordinasyonu ve denetimi altında, JICA aracılığıyla yürütülen bir projedir. Büyük ölçüde “dağlık bölge planlaması” olarak hayata geçirilmesi ve başarıya ulaşması hedeflenen proje, ülkedeki diğer dağlık ve engebeli bölgeler için yapılması düşünülen bölgesel kalkınma politikalarına örnek teşkil etmesi açısından da büyük öneme sahiptir (Bakırcı, 2002: 100).

Bölge planlarını hazırlamak ve bölgelerin kalkınmasını hızlandırmak amacıyla ilgili kuruluşların proje ve faaliyetlerinin uyum ve bütünlüğünün sağlanması, yeni eylem planlarının hazırlanması büyük önem arz etmektedir. Bu planların hazırlanmasını ve uygulanmasını koordine etmek amacıyla 2011 yılında 642 sayılı KHK ile Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize Trabzon ve Samsun illerini bünyesine alan DOKAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı kurulmuştur (www.dokap.gov.tr 15.11.2022).

2021-2023 dönemi için Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü tarafından DOKAP Bölge Kalkınma Programı hazırlanmıştır. Program hazırlanırken, On Birinci Kalkınma Planı ve Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi gibi ulusal politikalar dikkate alınmıştır. 3 amaç, 8 hedef ve 14 sektörel operasyonel programdan oluşan Bölge Kalkınma Programı, DOKAP Bölgesinin diğer bölgelerle gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla; tarım sektöründe büyüme, katma değer artışı, bölgesel kalkınma, turizm ve sanayide ekonomik büyüme, beşerî ve kurumsal kapasitenin geliştirilmesi gibi hususları ön planda tutmuştur. Program ile bölgenin, ekonomik yapısının güçlendirilmesi, sosyal gelişme ve dayanışmanın artırılması, doğal kaynak ve çevre kapasitesinin korunmasıyla uzun vadeli sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak amaçlanmaktadır (www.dokap.gov.tr 15.11.2022).

3.9.3. Doğu Anadolu Projesi (DAP)

Doğu Anadolu Bölgesi, Türkiye'nin en az gelişmiş bölgelerinden birisi olarak görülmektedir. DPT, bu hususu dikkate alarak DAP için çalışmalarına başlamıştır. Plan çerçevesinde bölgenin sosyal ve ekonomik gelişimini hızlandırmak, kırsal ve kentsel gelişmeyi sağlamak, kamu ve özel yatırımları belirlemek, girişimciliği ve iç dinamikleri harekete geçirmek temel amaçlar olarak benimsenmiştir (Yıldız, 2007: 63). DAP kapsamında bölgede bulunan; Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkâri, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van illerine ek olarak Gümüşhane ve Bayburt illeri bulunmaktadır (Öztürk, 2001: 192). DAP, bölgede var olan potansiyellerin geliştirilmesi yönünde bir atılım olarak hayata geçirilmiştir. Bu doğrultuda bölge adına ivme kazandırıcı, tarım ve hayvancılık başta olmak üzere diğer sektörlerle beraber bölgenin mekânsal boyutunu ön plana çıkarmak ve bölgenin gelişme potansiyeline katkı sunmak temel hedefler arasında yer almaktadır. Plan kapsamında; bölgenin durumu sektörel anlamda tespit edilerek analizinin yapılması planlanmıştır. Ayrıca bölgenin ülke içindeki yeri ve diğer bölgelerden görece üstünlüğünün tespit edilmesi kararlaştırılmıştır (Özyücel, 2018: 56).

DAP ile ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere 3 hedef alan belirlenmiş ve gelişme eğilimlerini güçlendirmek adına bir planlama stratejisi benimsenmiştir. Benimsenen stratejilerin ana hatları şu şekildedir (www.dap.gov.tr 18.11.2022):

- Sürecin ilk aşamalarında, kaynakların görece üstünlüğü olan faaliyet alanlarına ve mekânlarına yönlendirilmesi, bu alanların öncülüğünde diğer sektörlerle yayılmasının sağlanması,
- Bölgede bulunan üretim ve hizmet kapasitelerinin daha etkin olması adına çeşitli düzenlemelere öncelik verilmesi,
- Özel sektörün, bölge halkı, STK'lar, teknik, ekonomik, sosyal yapı ve hizmetlerin sağlanmasına yönelik modellere entegre edilmesi.

DAP Bölge Kalkınma Programı, 2021-2023 dönemi için Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü aracılığıyla hazırlanan "Bölge Kalkınma Programı Hazırlama Rehberi" baz alınarak hazırlanmıştır. Programın hazırlığında ulusal öncelikler, politikalar ve tedbirler yer almaktadır. Daha önce DAP adına hazırlanmış olan bölge planlama çalışmaları ile eylem planları göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca mevcut veriler üzerinden durum değerlendirmesi yapılmış,

sektörlerin durumu ortaya konulmuş, seçilmiş göstergeler; yerel, bölgesel ve ulusal verilerle mukayeseli olarak analiz edilmiştir. Program 3 amaç, 7 hedef ve 13 sektörel operasyonel programdan oluşmaktadır. Bunların aracılığıyla DAP bölgesinin diğer bölgelerle gelişmişlik farklarını azaltmak için; tarımda katma değer artışı, sanayinin geliştirilmesi ve beşeri kapasitenin artırılması programın temel omurgasını oluşturmaktadır. Bütün bu çalışma ve hazırlıkların sonucunda DAP Bölge Kalkınma Programı onaylanarak uygulamaya alınmıştır (www.dap.gov.tr 18.11.2022).

3.9.4. Konya Ovası Projesi (KOP)

KOP ile ilgili çalışmalar 1985 yılı itibariyle başlamış ve Karaman'ın Konya iline bağlı bir ilçe olması sebebiyle Konya'da bulunan ve DSİ yatırımlarını kapsayan sulama projelerine KOP ismi verilmişti. Sonraki süreçte DSİ görev alanına dâhil olan Konya, Karaman, Niğde ve Aksaray illerini de kapsamına alacak şekilde genişletilmiş ve projeler bu şekliyle yatırım programlarına alınmıştır (www.kop.gov.tr 20.11.2022a). Türkiye'nin tüm bölgelerinde bulunan kaynak ve potansiyellerin harekete geçirilmesi, bölgeler arası eşitsizliklerin ortadan kaldırılması, bölgesel ve ulusal hedeflerin gerçekleştirilmesinde en iyi katkıyı sunmak bölgesel kalkınma faaliyetlerinin temel amacını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda 2011 yılında 642 sayılı KHK ile KOP Bölge Kalkınma İdaresi kurulmuş ve sadece sulama projeleri değil aynı zamanda çok sektörlü entegre bir bölgesel kalkınma programı başlatılmıştır (www.kop.gov.tr 20.11.2022b).

KOP Eylem Planı 2014-2018 dönemi için hazırlanmış ve bölgede topyekûn bir dönüşümü gerçekleştirmek amaçlanmıştır. Bölge Kalkınma İdaresi koordinasyonunda; ilgili kuruluşlardan görüş ve öneriler alınarak, BKA'lar ile işbirliği çerçevesinde il ve bölge düzeyinde derlenen yerel istekler dikkate alınmış ve bölgeyi bir bütün olarak ele alan ilk resmi kalkınma planı oluşturulmuştur (www.kop.gov.tr 20.11.2022b). KOP Bölge Kalkınma İdaresi tarafından 2012 yılından itibaren yapılan faaliyetler neticesinde hazırlanan KOP Eylem Planı, bölgede kapsamlı bir dönüşümü gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda tarımsal yapıda değişimi; sanayi, ticaret, ulaşım ve enerji sektörlerini güçlendirme; eğitim, sağlık, kültür ve sosyal hizmetlerde erişilebilirliği arttırma; bölge içi ve bölgeler arası eşitsizlikleri azaltma; yenilikçiliği benimseyerek rekabeti geliştirme, halkın refah düzeyini yükseltme gibi hususları dikkate almıştır (www.kop.gov.tr 20.11.2022a).

KOP Bölge Kalkınma Programı, 2021-2023 dönemi için hazırlanmış ve daha önceki Eylem Planı'nın hazırlık ve uygulama süreci yol gösterici olmuştur. Program hazırlığında On birinci Kalkınma Planı ve Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi gibi politikalar incelenmiştir. Bu politikalarda yer alan veriler değerlendirilip mevcut verilerle karşılaştırılarak öncelikler ortaya çıkarılmıştır. Program 3 amaç, 8 hedef ve 13 sektörel operasyonel programdan oluşmaktadır. Bunların sayesinde KOP bölgesinin diğer bölgelerle gelişmişlik farklarını azaltmak için, toprak ve su kaynaklarının etkin kullanımı ve kırsal kalkınma; turizm, sanayi ve enerjide ekonomik büyüme; beşerî ve kurumsal kapasitenin gelişimi Bölge Kalkınma Programı'nın temel omurgasını oluşturmuştur. Program, Cumhurbaşkanlığı onayından sonra uygulamaya konulmuş ve KOP bölgesi en son haliyle Aksaray, Karaman, Konya, Niğde, Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir ve Yozgat illerini kapsar hale gelmiştir (www.kop.gov.tr 20.11.2022b).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SOSYO-EKONOMİK DEĞİŞKENLERİN BÖLGESEL KALKINMADAKİ ROLÜ

4.1. Nüfus

Nüfus kavramı, bir ülke veya bir bölgede belirli bir zamanda yaşamını sürdüren kimselerin oluşturduğu toplam sayı olarak ifade edilmektedir (www.sozluk.gov.tr. 18.01.2023). Nüfus kontrolü ve aile planlaması, hassas yapısı nedeniyle, kalkınmasını sağlayamamış bölgeler için uygulanması gereken en önemli politikaların başında gelmektedir (Sinemillioğlu, 2009: 259). Nüfus, kalkınma sürecinde yer alan ve sosyal nitelik taşıyan bir kavramdır. Nüfus yoğunluğunun kalkınmaya pozitif etkisi olduğu düşünülse de bölgelerde ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlar bulunmaktadır. Örnek vermek gerekirse, nüfusun çok hızlı ve sürekli artışı, istihdam düzeyinde düşüşleri de beraberinde getirmektedir. İşsizliğin artması ve üretim yapısının değiştirilmesi gibi hem sosyal hem de ekonomik sorunlar ortaya çıkabilmektedir (Küçük, 2013: 8).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), yıllar itibarıyla nüfus ile ilgili çeşitli göstergeler bazında verileri açıklamaktadır. Bir bölgenin nüfus yoğunluğunun yüksek olması o bölgenin iktisadi potansiyelinin yüksek olduğu anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla nüfusun fazla oluşu bölge kalkınmasının pozitif yönde etkilenmesi sonucunu doğurabilmektedir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013b: 24).

Türkiye’de meydana gelen hızlı nüfus artışı, kırsaldan kentlere doğru yoğun bir göç hareketine neden olmaktadır. Bu durum, belirli yerlerde yerel yönetimlerin üstesinden gelemeyeceği bazı sorunları beraberinde getirmektedir. Bu sorunlar; çevre, yerleşim ve kentleşme şeklinde sayılabilir. Başka kentlere göç eğiliminde olan ve hızla artan nüfusu verimli alanlara yönlendirip kalkınmanın önemli paydaşı haline getirmek için bölgesel planlamanın doğru bir şekilde yapılması gerekmektedir (Arslan, 2005: 293).

4.2. Göç

Göç kavramı, bireylerin sosyal, ekonomik vb. sebeplerden dolayı bir ülkeden başka bir ülkeye veya bir bölgeden başka bir bölgeye gitmesi olarak tanımlanmaktadır (www.sozluk.gov.tr. 23.01.2023). Göç hareketleri genellikle nispeten az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere gerçekleşmektedir (Genç vd., 2019: 490). Bu durum göç olgusunun bölgesel kalkınmayla ilişkili olduğunu göstermektedir. Yaşanan göç

hareketleri çoğunlukla bir bölgedeki nüfusun aktif kesimini azaltmaktadır. Dolayısıyla geriye kalan daha az girişimci ve daha az dinamik nüfus olmaktadır. Sonuçta göç verme eğiliminde olan bölgelerin gelişme hızı yavaşlamaktadır (Genç vd., 2019: 490).

Göç olgusunun uluslararası ve bölgeler arası gerçekleşmesi, avantaj ve dezavantajları konusunda önemli tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Göç hareketleri aynı zamanda nitelikli işgücünün yer değiştirmesi olarak değerlendirilmektedir. Bu hareketlilik ve beyin göçünün gelişmiş bölgelere katkı vermesi, az gelişmiş bölgelerde de sorun yaratması beklenmektedir (Chen, 2006: 725). Aktaş (2014: 38), yaptığı çalışmada göç hakkında iyimser ve kötümser olarak iki farklı eksende göç ve kalkınma ilişkisini ele almaktadır. İyimser görüş; göç ile göçmen aktarımı, sermaye, teknoloji ve bilgi birikiminin göç veren ülkeye doğru akışı ekonomik kalkınmayı teşvik etmektedir. Nitelikli işgücünün hareketliliği, beşerî sermayeye katkı sağlayarak hem göç alan hem de göç veren ülkeler açısından beyin kazanımı yaratmaktadır. Aynı çalışmada kötümser görüş; göçün, az gelişmişliği arttıran olumsuz bir gelişme olduğunu kabul etmektedir. Ayrıca bu durumun dengesiz büyümeye yol açtığı ileri sürülmektedir.

Yıllık olarak TÜİK tarafından göç ile ilgili çeşitli istatistiki veriler açıklanmaktadır. Bir bölgenin aldığı göç miktarının sayı veya oran olarak yüksek olması, o bölgenin sosyal, ekonomik, eğitim ve sağlık gibi yaşam koşullarının iyi olmasıyla açıklanmaktadır. Bu durum, bölgenin diğer bölgelerden daha fazla göç alması ve bölgesel gelişmeye pozitif katkı sunması ile sonuçlanmaktadır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2019: 15). Demirtaş vd. (2012:101), çalışmasında Türkiye'nin aldığı uluslararası göçün bölgeler üzerindeki etkileri incelenmektedir. Çalışmanın en temel sonucu olarak alınan göçün, bölgelerin bölgesel kalkınması üzerine etkisi pozitif olmuştur. Çalışma aynı zamanda uluslararası göçün bölgesel kalkınma üzerindeki etkisinin dolaylı olarak beşerî sermaye ve dış ticaret üzerinden gerçekleşebileceği sonucuna ulaşmaktadır.

4.3. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH), bir ülkenin sınırları içinde belirli bir yılda üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin aynı yılın piyasa fiyatları cinsinden toplam parasal değeri olarak tanımlanmaktadır. Coğrafi sınırlar itibarıyla tanımlanan ve önceki yıllarda üretilen mal ve hizmetlerin piyasa değerini yansıtmayan bu kavram, ara malları

kapsamamaktadır. Bu bağlamda kavram, bir ekonominin diğer ekonomilerle kıyaslanabilmesine, ekonomik büyüme ve kalkınmaya olanak sağlamaktadır (Ünsal, 2013: 5). Mal ve hizmet üretiminin diğer faktörlerin de etkisiyle düşük düzeyde gerçekleştiği bölgeler, geri kalmış bölgeler olarak bilinmektedir. Bu durum bir müdahale gerektirir ve üretimin arttırılması, iktisadi faaliyetlerin canlandırılması, rekabetçi ortamın yaratılması ve gelişmenin önündeki engellerin ortadan kaldırılması geri kalmış bölgelerin gelişmiş bölgelerle eşit şartlarda rekabet etmesi açısından ön koşul niteliği taşımaktadır (Bozdoğan, 2006: 34).

TÜİK, sürdürülebilir kalkınmanın göstergeleri arasında kişi başı GSYH'ya yer vermektedir. GSYH'yı, üretilen tüm mal ve hizmetlerin değerinden bunların üretilmesinde kullanılan tüm mal ve hizmetlerin değerinin çıkarılması ile elde edilen değer olarak tanımlamaktadır. Kişi başı GSYH, hacim olarak ifade edilen ve yıllık gelişme hızının hesaplanması suretiyle hem zaman içerisinde hem de farklı büyüklüklerdeki ekonomiler arasında ekonomik kalkınma dinamiklerinin karşılaştırılabilmesine olanak sağlamaktadır (www.tuik.gov.tr 26.01.2023). Erden Özsoy ve Tosunoğlu (2017:289), yaptıkları çalışmada GSYH'nın bir ölçüm birimi olan metreye benzetilebileceğini ve bir ekonominin nicel büyüklüğünün bu şekilde ölçülebileceğini ileri sürmüşlerdir. Çalışmada bir ekonominin sektörel, yapısal, sosyal ve beşerî özelliklerinin göz önüne alınmadan o ekonominin geliştirilemeyeceği vurgulanmaktadır.

İktisadi kalkınma, bir ülkedeki kişilerin yaşam koşullarının iyileştirilip daha iyi bir yaşam standardının elde edilmesi için yapılan faaliyetleri kapsamaktadır. Bireylerin ne kadar sağlık, ulaşım ve haberleşme hizmetlerine erişebildikleri kalkınma açısından önemli olsa da bunların miktar olarak ölçülebilmesi ve kıyaslanması güç olmaktadır. Bu yüzden daha çok üretilen mal ve hizmetlerin değerini ifade eden GSYH dikkate alınmaktadır. Kalkınmanın göstergesi olarak kullanılan değerler; GSYH, Reel GSYH ve kişi başı GSYH olarak gösterilebilir (Yanar, 2014: 10).

4.4. Yatırımlar

Ekonomik kalkınma ve bölgesel kalkınmanın sağlanması için bölgeler arasındaki farklılıkların giderilmesi ve mevcut kaynakların arzulan ekonomik ve sosyal faydayı sağlayacak biçimde geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda dünyada ve ülkemizde bölgelerin, illerin ve hatta ilçelerin sosyo-

ekonomik gelişmişlik düzeyleri belirlenmeye çalışılır. Çalışmaların nihai sonucu olarak hangi bölgeye ne düzeyde özel ve kamu yatırımlarının tahsis edilmesi gerektiği belirlenmeye çalışılmaktadır (Telli, 2015: 79).

Kamu yatırımları, bölgeler arası gelişmişliğin üzerinde önemli rolü olan ve 1950'li yıllardan günümüze kadar çeşitli yaklaşımlar, stratejiler ve tartışmalar eşliğinde süregelen bir kavramdır (Pirili, 2011: 309). Devlet tarafından maddi sermaye stoğuna yapılan ilaveleri yansıtan kavram, kamu kesiminin iktisadi faaliyetler üzerinde önemli bir ağırlığa sahip olduğunu ve bölgesel politikalar konusunda etkili olduğunu ispatlamaktadır (Yurdakul ve Şentürk, 2019: 106). Hansen (1950: 150-151) yaptığı çalışmada kamu alt yapı yatırımları hakkında ekonomik ve sosyal alt yapı yatırımları şeklinde sınıflandırma yaparak konu hakkında görüşlerini belirtmiştir. Devamında, kamu ekonomik alt yapı yatırımlarının verimli ekonomik aktiviteleri doğrudan desteklemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Spesifik olarak kamu yatırımlarının; köprü ve yol, elektrik ve gaz, su ve kanalizasyon şeklinde sınıflandırılabileceğini dile getirmektedir.

Türkiye, planlı döneme geçtikten sonra sanayileşme ve ekonomik büyüme açısından kayda değer başarılar göstermesine rağmen bölgeler arasındaki farklılıklar engellenememiştir. Ülkenin batı bölgeleri ve doğu bölgeleri arasında bulunan önemli gelişmişlik farklılıkları, kamu yatırımlarının dağılımında görülebilmektedir. Uygulanan tüm bölgesel kalkınma politikalarında yatırımlar her zaman önemli bir politika aracı olarak algılanmış ve uygulanmıştır (Pirili, 2011: 319). Yurdakul ve Şentürk (2019: 117) yaptıkları çalışmada Türkiye'nin düzey 2 bölgelerine belirli bir dönemde yapılan kamu yatırımlarının etkilerine değinmişlerdir. Çalışmada, kamu yatırımlarının verimli ve etkin kullanılarak hem nüfusun belli yerlere yığılmasının önlenmesi hem de istihdamı arttıracak şekilde kullanılmasının önemi vurgulanmıştır. Ülkenin tüm bölgelerinin yüksek refah düzeyine ulaşması ve dolayısıyla bir bölgeye yapılan yatırımın komşu bölge yatırımlarını etkilemesi sonucuna ulaşılacaktır.

4.5. Girişimcilik

Girişimcilik, yeni bir organizasyonun kurulması ya da faaliyet gösteren bir organizasyon içinde risk alınmasıyla pazar fırsatlarının elde edilmesini ifade etmektedir. Alınan risk doğrultusunda yenilik düşüncesinin yeni bir ürüne, hizmete veya faaliyete dönüştürülmesi anlaşılmaktadır. Süreç boyunca fırsat kollayan, yenilik düşüncesini risk

almak koşuluyla hayata geçiren kişi ise girişimci olarak nitelendirilmektedir (Ağca ve Yumuşakipek, 2015: 11). Theodore William Schultz'un tanımlaması bağlamında girişimcilik; değişen şartlara cevap olarak kaynakların ayarlanması veya yeniden tahsis edilmesidir. Bu açıdan girişimcilik, belirli bir grup insan tarafından gerçekleştirilen benzersiz bir faaliyet değil tüm insan davranışlarının bir yönü niteliği taşımaktadır. Schultz, ekonominin hangi alanı araştırılsa araştırılsın bireylerin ekonomideki değişimlere tepki olarak kaynaklarını bilinçli bir şekilde yeniden tahsis ettiklerini belirtmektedir. Girişimciler listesinde iş adamları, çiftçiler, ev hanımları, öğrenciler ve hatta üniversite rektörleri, dekanlar ve araştırmacılar bulunmaktadır (Klein ve Cook, 2006: 347).

Bölgesel gelişmenin sağlanması sürecinde amaç sadece geri kalmış bölgelerin kalkındırılmasına yönelik çabalar olmayıp tüm bölgelerin sürdürülebilir bir kalkınma çabasına girmesini sağlamaktır. Bu süreçte özel sektör temsilcileri ve yerel yönetimler ile diğer aktörlerin faaliyetlerde bulunmasını sağlayacak bir bölgeselleşme politikasının benimsenmesi gerekmektedir. Bölgesel aktörler içinde girişimcilik faaliyetlerinde bulunan girişimci kişilerin önemli bir rolü bulunmaktadır (Çelikkol, 2014: 327). Girişimcilik faaliyetlerinde bulunmak isteyen girişimcinin yeterli sermayeye sahip olması önem arz etmektedir. Girişimcilik sürecinde karşılaşılan en büyük sorunların başında gerekli finansman temin edilememesi vardır. Dolayısıyla girişimcinin elinde yeterli sermaye bulunmuyorsa farklı fon kaynaklarından bu sermayenin temin edilmesi gerekmektedir. Yararlanılabilecek fon kaynakları arasında; yakın çevreden elde edilen fonlar, ticari krediler, banka kredileri, finansman bonusu, risk sermayesi ve finansal kiralama vardır (Yerdelen Kaygın ve Yıldız, 2015: 281).

Girişimcilik olgusunun teşvik edilmesi bir ülkenin ekonomik refah düzeyini önemli ölçüde arttırdığı bilinmektedir. Bu yönüyle girişimcilik, ekonomik büyüme ve kalkınmanın temel taşı niteliğindedir (Bakırtaş ve Tekinşen, 2006: 128). Çünkü yapısı gereği yeniliklerle teknolojik değişim yaratması, istihdamı arttırabilmesi ve yeni üretim merkezlerinin kurulabilmesine olanak sağladığı gerçeğinden hareketle bölgelerin ve ulusların ekonomik refahına önemli katkılar sunduğu bilinmektedir (Güney, 2008: 68). Ülkeler arasında veya bir ülkenin bölgeleri arasında ortaya çıkan dengesizlik ve kalkınmışlık farkları, sosyo-ekonomik sorunların başında gelmektedir. Dolayısıyla temel hedef, mevcut kaynakların en verimli ve en rasyonel şekilde kullanımının

sağlanmasıdır. Bu bağlamda ülke hükümetleri dengeli kalkınmayı sağlamak, geri kalmış bölgelere yatırım yapmak, teşvik ve özendirme gibi politikaları gerçekleştirmek için çeşitli araçlara başvurmaktadır. Bu durum, girişimcilik faaliyetlerini geliştirerek girişimci sayısının artmasına ve hem ülke hem de bölgesel kalkınmanın sağlanmasına katkı sunmaktadır (Perktaş, 2014: 473).

4.6. Dış Ticaret

Dış ticaret, ülkelerin uluslararası arenada mal satım (ihracat) ve mal alım (ithalat) faaliyetlerinin tümünü kapsamaktadır. Ülkeler arasındaki ticaret ve mali akımlar sürecinde ticari akımlar mal ve hizmetlerden, mali akımlar ise sermaye fonları ve ödeme akımlarından oluşmaktadır. Tarihsel süreçte dış ticaret faaliyetlerinde asıl ağırlık mal ticaretine verilmiş ve hizmetler ikinci planda kalmıştır (Seyidoğlu, 2017: 23). İktisadi kalkınma olgusu, bir ülkede meydana gelen milli gelir artışının yanı sıra sosyo-ekonomik yapıda ortaya çıkan değişim ve dönüşümü ifade etmektedir. Bölgesel düzeyde ise kalkınma bir bölgedeki sosyal, ekonomik ve demografik göstergelerinin, istihdam olanaklarının, hayat standartlarının ve kalitesinin artışı ifade etmektedir. İç dinamiklere bağlı olan kalkınma sürecinde dış ticaret, önemli bir rol üstlenmektedir. Hatta dış ticaretin olmadığı bir ekonomik düzende kalkınmanın sağlanamayacağı genel kabul görmektedir (Şahin, 2017: 56). Karabulut vd. (2020: 298), bölgeler arası kalkınma farklılıklarının yaşanmasının ve bazı bölgelerin nispeten geri kalmış olmasının önemli bir sorun olduğuna dikkat çekmektedir. Bu tip bölgelerde turizm faaliyetlerinin artması ve dış ticaretin gelişmesinin bölgesel kalkınmaya önemli katkılar sağladığına vurgu yapmaktadır. Ayrıca dış dünya ile gelişen ekonomik ilişkilerin bölgesel ve yerel kesimlerin dış ticaret hacmini arttırdığı belirtilmiştir.

Dış ticaretin kalkınma ile ilişkisi incelendiğinde genel kabul gören görüş, pozitif ilişkinin olduğudur. Bu durum Adam Smith, David Ricardo ve John Stuart Mill gibi önemli iktisatçılar tarafından vurgulanmıştır (Aktaş, 2017: 228). Dış ticaret ile ekonomik gelişmeler arasındaki ilişkiler bağlamında iki farklı görüş bulunmaktadır. Birinci görüş daha çok ihracatın büyümeyi etkilediğini öne sürerken, ikinci görüş ise ithalatın daha fazla etkilediğini savunmaktadır (Uçan ve Koçak, 2014: 52). İhracat ile bölgesel kalkınma arasındaki ilişkiyi açıklayan modeller, ihracatın veya bazı ihracat gruplarının bölgesel kalkınmayı etkilediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca ihracatın, bölgesel kalkınmanın temel kaynağı olduğu belirtilmektedir. Bir ülkenin veya bir

bölgenin ihracat hacminde meydana gelen artış, toplam katma değerde iyileşme, kaynakların nitelik ve nicelik olarak artışını, işgücü niteliğinin olumlu yönde etkilenmesini, kamu harcamalarının artışını, yeni ve gelişmiş üretim tekniklerinin ortaya çıkışını sağlamaktadır (Brazzeland ve Hicks, 1968: 503-509).

4.7. İşgücü ve İstihdam

İktisadi kalkınma ve ekonomik büyüme, ülkelerin temel hedefi olarak gösterilmektedir. Bu süreçte gerek makro gerekse de mikro nitelikli politikalar benimsenerek uygulanmaktadır. Mikro nitelikli bölgesel kalkınma sürecinde ön plana çıkan önemli bir etken de bölgedeki işgücü potansiyelidir. Bu potansiyelin üretim faktörleri içerisine dahil edilmesi verimlilik ve kaliteyi arttırarak bölgesel kalkınmayı hızlandırabilmektedir (Cerev ve Bulut, 2019: 77). Kalkınma sürecine giren ülkelerde meydana gelen değişim ve dönüşümler içerisinde işgücü hareketliliği sıklıkla gündeme gelmektedir. İşgücü piyasasını temsilen istihdam edilebilirlik, işgücüne katılım ve işsizliği dolaysız etkileyen işgücü hareketliliği bölgesel kalkınma sürecinin de önemli bir aktörü olarak görülmektedir (Koçak vd. 2020: 354).

İşgücü piyasalarında yaşanması muhtemel dengesizlikler, kalkınma çabalarının önündeki engelleri ifade eder. Dengesizliklerin doğal sonucu yüksek işsizlik kırsal, kentsel ve ekonominin genel durumunun olumsuz etkilenmesine yol açmaktadır. Bu anlamda bölgesel işgücü hareketleri, çeşitli göstergelere ve bölgesel gelişmelere yaptığı etkilerle kalkınma sürecine de etki etmektedir. Bölgesel işgücü hareketlerinin pozitif yönlerinden yararlanmak adına kalkınma programları uygulanmaktadır (Yüceol, 2007: 109). İşsizlik, bir kişinin çalışmak isteyip iş bulamaması durumunu ifade etmektedir. İşsizlik ekonomide olağan görülen bir durumdur. Bu durum farklı dönemlerde farklı seviyelerde görülebilmektedir. İşsizlik herhangi bir zaman aralığından bağımsız olarak geçmiş, bugün ve geleceğin önemli bir konusudur. İşsizlik oranı ülkeden ülkeye farklılık gösterebildiği gibi dönemler arası da farklı olabilmektedir. Dolayısıyla işsizlikle mücadele konusunda her ülkenin uygulayacağı politikalar çeşitlilik gösterebilmektedir. Üretimde etkinlik ve verimlilik sağlanması, rekabetçi ortamın yaratılabilmesi açısından işsizlikle ilgili araştırmalar önemli bir hal almıştır (Malec vd. 2016: 199).

Dünyada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için yapılacak kıyaslamalarda en net ayrımlardan birisi nüfusun büyük çoğunluğunun erişebileceği makul bir yaşam

standartı veya statüsüdür. Bu ayrımı doğuran sebeplerin başında işgücü verimliliğindeki farklılıklar gelmektedir. Verimliliğin arttırılabildiği durumda elde edilen gelir de artacağından gelişmişlik ve işgücü piyasası arasında doğrudan bir bağlantı oluşmaktadır. Makul bir yaşam standardına ulaşma arzusu verimli bir işgücü tabanı oluşturma hedefini ortaya çıkarmaktadır (Kapsos ve Bourmpoula, 2013: 1). Bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi ve kalkınmanın sağlanması faaliyetleri kapsamında işgücü piyasalarında efektif bir yapıya ulaşmak, ekonomik ve sosyal gelişme açısından büyük önem arz etmektedir. Bunun için işgücü piyasalarında verimliliği sağlamak ve istihdam önündeki engelleri aşmak gerekir. Bölgesel kalkınma hedeflerine ulaşmada kullanılabilecek politika araçlarından olan bölgesel işgücü, refah seviyesini olumlu etkileyici ve ülke ekonomisine pozitif katkı sağlayıcı etkilere sahiptir (Koçak vd. 2020: 359).

4.8. Eğitim

Eğitim kavramı, Türk Dil Kurumu'nun tanımına göre, çocuk ve gençlerin toplum yaşayışında yer almaları için gerekli olan bilgi, beceri ve anlayışlara sahip olmalarına, kişilik gelişimine okul içinde veya dışında doğrudan veya dolaylı yardım etme çabalarına dair yapılan bütün faaliyetleri kapsamaktadır (www.sozluk.gov.tr 12.02.2023). Bireyler, yaşama hazırlanırken ihtiyaç duydukları bilgi, beceri ve kişilik yapısını elde etmek adına iyi bir eğitim alma çabası içerisinde olurlar. Bu yönüyle eğitimin etkin bir role sahip olduğu söylenebilmektedir. Aynı zamanda bireylerin davranışlarında kendiliğinden ya da etkilenme sürecine bağlı olarak istedikleri değişimleri sağlayabilmektedir. İnsan, mükemmeli ararken, kendisi ve çevresi için mutluluk aracı olan eğitimi tamamladığında daha iyi yaşam koşullarına erişebilmektedir (Afşar, 2009: 86). Eğitimi tamamlayan birey, ait olduğu topluma dolaylı ve dolaysız faydalar sağlamaktadır. Bu faydalar sosyal, politik, ekonomik ve kültürel yönlerden olabilir. Hatta yetersiz eğitim durumunda toplum refahının da olumsuz etkileneceği düşünülmektedir (Gümüş & Şişman, 2014: 33).

Günümüz dünyasında bilgi, toplumların elde tuttuğu en büyük güç olarak görülmekte ve bilginin oluşturulması eğitim yoluyla olmaktadır. Ülkeler rekabet üstünlüğü elde etmek ve topyekûn bir kalkınma için eğitime önem verirler. Kalkınma, bireylerin yaşam standartlarını ve kalitelerini arttıran tüm faktörleri kapsadığından kalkınmanın temelinde bireyler yer almaktadır. Dolayısıyla bireylerin bilgi ve

birikimlerini arttıran, nitelik kazandıran ve mevcut yeteneklerini geliştiren eğitim, kalkınmanın önemli bir unsuru olarak görülebilir (Günkör, 2017: 16).

Eğitim, beşerî sermayeye katkıda bulunarak dolaylı olarak ekonomik kalkınmayı etkileyebilir. Kalkınmayı destekleyici gelir artışı, ulaşım, haberleşme, enerji ve sulama gibi fiziksel sermayeye yapılan yatırımlar kadar önemi bulunmaktadır. Geri kalmış ülkelerin kalkınması adına mali ve teknik destekleri sağlayan Dünya Bankası, eğitime yapılan yatırımları önemsemektedir. 1962'den beri bu alanda faaliyetlerini sürdürmektedir (Psacharopoulos ve Woodhall, 1985: 3). 1970'lerden itibaren yaşanan değişim ve dönüşümler ile teknoloji ve iletişim alanlarındaki gelişmeler dünyayı şekillendirmeye başlamıştır. Bunun sonucu olarak 1980'lerden itibaren neo-liberal politikalar uygulanmıştır. Bu gelişmelerle birlikte devlet, ekonomi ve toplum arasındaki ilişkiler değişmiştir. Eğitim tüm bu değişim ve dönüşümler içinde yer almasına rağmen verilmesi gereken önem göz ardı edilmiştir. Bireylere ve toplumlara sağladığı katkılar pek önemsenmeyen eğitim, kalkınma sürecinde basit bir tür olarak görülmüştür. Daha sonra ülkeler eğitim ve ekonomi ilişkisi üzerine yoğunlaşarak eğitim politikası için zemin oluşturmaya başlamıştır (Roberrrtson vd. 2007: 2).

4.9. Sağlık

Sağlık kavramı, bireyler geliştikçe değişebilen genetik, biyolojik, davranışsal, sosyal ve ekonomik bağlamlardaki faaliyetlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Sağlığın gelişimi bireyin işlevlerini yansıtan biyodavranışsal düzenleyici sistemlerden etkilenmektedir. Toplamların ve bireylerin biyolojik, psikolojik, kültürel ve tarihsel deneyimleri sağlığı ve sağlık gelişimini etkiler (Halfon ve Hochstein, 2002: 433). 1940'lı yıllardan günümüze kadar uluslararası sağlık kuruluşları ve ülke hükümetleri iş birliği içerisinde hareket ederek sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi ve çeşitli hastalıklara karşı mücadele konusunda önemle faaliyetlerde bulunmuşlardır (Justice, 1986: 1).

Bireylerin ve toplumların refah düzeyini yükseltici unsurların başında şüphesiz sağlık gelmektedir. Sağlık hizmetleri arzı ve bu hizmetlerden faydalanabilme potansiyeli bireylerin sağlıklı yaşam sürmelerini sağlar ve hem ülkelerin hem de bölgelerin sosyal gelişme düzeyini artırır. Dolayısıyla sağlık hizmetlerinin yetersizliği durumunda iktisadi kalkınma olumsuz yönde etkilenmektedir (www.ka.gov.tr 16.02.2023). Bir ülkenin kalkınması ve bölgesel kalkınma için yapılan faaliyetler incelendiğinde diğer sektörlere göre eğitim ve sağlık alanlarının bölgesel politikalarda

daha etkili olduğu düşünölmektedir. Bunun nedeni olarak sağlık konusunun insan hayatı için büyük öneme sahip olması ve dolayısıyla sağlık hizmetleri talebinin yüksek olmasıdır. Sonuçta ölkö hükümetleri sağlık hizmetlerinin bölgeler arasında dengeli dağılımını sağlamak ve sağlık hizmetleri talep fazlalığını gidermek için bölgesel politikalar uygulamaktadır (Gökbunar ve Durmaz, 2015: 298).

Ölkö kalkınmasını sağlayan tek ve standart bir gösterge yoktur. Ancak bireylerin ve toplumların refah düzeyi ile ölçölebildiği düşünölmektedir. Buna rağmen kalkınma refah düzeyinden çok daha fazlasını içerebilmektedir. Refah düzeyi kalkınma için önemli bir unsur olsa da refahın, toplumu oluşturan bireyler tarafından ne şekilde kullanıldığını ve kişilerin sağlıkları konusunda onlara ne kadar katkı verdiği çok daha önemlidir (Çelik, 2006: 20-21). Ölkelerin gelişme sürecinde olduğu ve doğurganlık oranının düştüğü bir ortamda sağlık seviyeleri iyileştikçe ölüm oranlarında azalış olur. Bu durum işgücü bakımından daha büyük bir potansiyelin ortaya çıkmasına ve dolayısıyla ekonomik etkinliğin artmasına yol açmaktadır (Kapsos ve Bourmpoula, 2013: 14).

4.10. Kültürel Faaliyetler

Kültür kavramı, geçmiş nesillerden günümüze aktarılan ve yeni ilavelerle zenginleşen sosyal nitelikli tüm maddi ve manevi unsurlardan oluşmaktadır (Bilgiseven, 1991: 7). Başka bir tanıma göre kültür; bir toplumu diğerlerinden ayıran, geçmişten beri değişim ve dönüşöme uğrayarak devam eden, kendine has ve sanatı, inançları, örf, adet ve gelenekleri ile o toplumun kimliğini oluşturan yaşama ve düşünme tarzıdır. Ayrıca kazandırdığı kimlik dolayısıyla dayanışma ve birliktelik kazandırdığı toplumda, düzeni de sağlayan maddi ve manevi değerler bütünüdür (www.ktb.gov.tr 25.02.2023).

Kültür ve kültürel faaliyetler kalkınmanın temel belirleyicilerinden biri olarak görölmektedir. Çevresel, sosyal ve ekonomik aktiviteler üzerinde önemli etkileri olduğu bilinen kültür, toplulukların sosyal olarak aktarabildikleri unsurlar olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik, sosyal ve ekolojik unsurların yanı sıra sürdürölebilir kalkınmanın önemli bir aktörü olarak nitelendirilmektedir (www.yapikredi.com.tr 24.02.2023). Kültürel faaliyetlerin bölgesel kalkınmaya sunduğu katkılar kültür araçlarının doğrudan ekonomik değer yaratması yoluyla gerçekleşmektedir. Yeniliklere yol açabilen ve yaratıcılığın kaynağı olarak nitelendirilen kültür, bölgelerde yeni ürün tasarımı, yeni üretim teknikleri, yeni iş modelleri ve tüketiciye ulaşım konusunda

yenilikler ortaya çıkararak bölgesel gelişmeleri ve verimlilikleri arttırabilmektedir (www.ka.gov.tr 24.02.2023).

Birleşmiş Milletler ve Yerel Yönetimler Orta Doğu ve Batı Asya Bölge Teşkilatı (UCLG-MEWA) tarafından hazırlanan antolojide sürdürülebilir kalkınmanın kültürel faktörleri ele alınmıştır (UCLG-MEWA, 2020: 18):

- Sürdürülebilir kalkınma kültürel, çevresel, sosyal ve ekonomik faktörlerin bileşimini gerektirir.
- Kültürel çeşitlilik kimliklerin ve farklılıkların tekrar belirlenmesine imkân tanır. Sosyal uyumun, vatandaşlığın ve huzurlu bir toplumun yaratılmasında önemli bir aktördür.
- Ekonomi, yaşam tarzı seçimlerini etkileyen değerleri teşvik etmektedir. Bu değerleri kültürel bakış açısından sorgulamak mümkündür.
- Bilgiye erişim ve bilgi birikimine dönüşüm; yaşam boyu eğitim hakkı ve kültür katılımıyla birbirine bağlı bir kültür eylemidir.
- Kültür hizmetlerine erişim ve kültürel süreçlere aktif katılım, ayrımcılığa uğrayan ve yoksulluk içinde olan insanların bunları aşması ve toplumda aktör olmalarını sağlar.
- Kültürel kalkınma, yenilikleri teşvik eden bir yol haritasında kültürel faaliyetleri oluşturan kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve özel kesimle iş birliği içindeki çeşitli aktörlere bağlıdır.

4.11. Turizm

Kalkınma kavramının tanımlamaları incelendiğinde ülke genelinde toplumsal, siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlardaki yapısal değişimleri içerdiği görülmektedir. Turizm de geçmişten günümüze kalkınmanın önemli bir aktörü olarak bilinmektedir. Bölgesel farklılıkları gidermede üstlendiği rol ve gelir dağılımında meydana gelen mekânsal farklılıkları azaltma potansiyeli bakımından turizm, teşvik edilen ve üzerinde önemle durulan bir araçtır (Somuncu, 2006: 165). Dünyanın pek çok ülkesinde turizm sektörü ve ilgili faaliyetler kalkınma sürecinde önemli bir unsur yansıtmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması adına turizmin sürekli desteklenip geliştirilmesi için yoğun çaba gösterilmektedir. Gerek ülkeye sunduğu döviz girişi gerekse de istihdamı arttıran potansiyeli sayesinde bölgesel farklılıklar azaltılabilir ve dolayısıyla yaşam kalitesi yükseltilebilir (Akdağ, 2021: 1046). Turizm ile ilgili oluşturulan rekabet modeli, rekabet ve rekabet gücünü açıklamaya yöneliktir. Modele

göre turizmde rekabeti oluşturan kaynaklar; doğal kaynaklar, turizm politikası, turizm planlaması ve turizm talebi açısından incelenmektedir (Alaeddinoğlu ve Samırkaş Komşu, 2017: 431).

Ülkelerin çoğu turizm olgusunu ekonomik kalkınma stratejilerinin kilit bir parçası olarak kabul etmektedir. Turizm sadece ekonomik bir aktivite değil aynı zamanda insanların etkileşime girdiği bir yoldur. Ülkeler ziyaretçi gelirlerini arttırmak için onların ilgisini çekecek aktiviteleri hayata geçirmektedir. Turizm diğer sektörlerden farklı olarak ekonomik ve politik faaliyet alanlarıyla olan ilişkileri sayesinde birçok hizmet ve mesleği içermektedir (Akinboade ve Braimoh, 2009: 149). Turizm denince akla gelen konaklama işletmeleri, turistik işletmeler olup turistik mal ve hizmet üretimi gerçekleştiren, turizm faaliyetlerine bağlı olarak ortaya çıkan işletmelerdir. Turizm ile ilgili belirlenen hedeflere, arzulanan gelirlere ve yeni istihdam olanaklarına ulaşmak adına konaklama işletmeleri hem turist sayısını hem de turist kalitesini belirleyen önemli bir faktördür (Alaeddinoğlu vd. 2006: 145-146). Konaklama tesisleri, turistlerin geceleme ihtiyacını karşılamayı esas almaktadır. Bunun yanı sıra dinlenme, eğlence, yeme-içme, spor aktiviteleri gibi çeşitli ihtiyaçlara yönelik faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Rekabetçi ortamın oluşmasıyla birlikte müşteri memnuniyetini sağlamak amacıyla daha birçok hizmet sunulabilmektedir (Ceylan ve Yakut, 2021: 700).

BEŞİNCİ BÖLÜM

SEÇİLMİŞ SOSYO-EKONOMİK DEĞİŞKENLERLE İBBS DÜZEY 2

BÖLGELERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

5.1. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı

Kalkınma, yapılan tanımlamalar çerçevesinde sadece ekonomik unsurları barındırmayan siyasi, sosyal, çevresel ve hatta kültürel aktivitelerin tamamını kapsayan ve dinamik bir yapıya sahip bir kavramdır. Dinamik süreçte amaç, bir ülkede sosyo-ekonomik alanların tümünde iyileşmeyi sağlamak, üretim ve gelir artışlarıyla refah düzeyini yükseltmek, yoksulluğu bitirebilmek, yaşam standartlarını korumak veya mümkünse yükseltebilmektir. Kalkınma aynı zamanda bir toplumu ekonomik, sosyolojik, psikolojik ve politik açıdan etkilediği için karmaşık bir süreci de ifade etmektedir. Bu karmaşık süreci gerekli ve etkili politikalarla yönetebilmek adına ülke hükümetleri çeşitli faaliyetleri sürdürmektedir.

Bölgesel düzeyde kalkınma kavramı incelendiğinde, bölgesel kalkınma kavramının 1929 yılı bunalımından sonra öne çıkan kalkınma ekonomisiyle önem kazandığı bilinmektedir. Ülkeler için bölgesel düzeyde yapılacak politikalar önemsenerek bölgeler arasında ortaya çıkabilecek dengesizliklerin, farklılıkların ve problemlerin çözümüne ilişkin faaliyetler ekonomik kalkınmanın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bölgesel kalkınma faaliyetleri çerçevesinde otoriteler, ülkede bulunan çeşitli bölgeler arasındaki etkileşimi ön plana çıkararak refah düzeyini yükseltmeyi amaçlamaktadır. Bir ülkenin nispeten geri kalmış bölgelerinin kalkındırılması adına uygulanan politikalar çerçevesinde ekonomik ve sosyal yapının değişim-dönüşümünü sağlayacak çok yönlü gelişmenin bölgesel düzeyde yapılması hedeflenmektedir.

Bölgesel kalkınma sürecinde ülkelerin ve ülkedeki bölgelerin coğrafi koşulları, demografik özellikleri ve üretim faktörlerinin yapısı itibarıyla bölgesel farklılıkların ortaya çıkması kuvvetle muhtemel olduğu için bu farklılıkların azaltılması ve hatta ortadan kaldırılması için politikalar yapılmaktadır. Politikalar; büyüme, istikrar, dengeleme ve eşitleme amaçları doğrultusunda planlama, yatırım ve teşvik gibi araçlar kullanılarak uygulanmaktadır. Kalkınmayı ve dolayısıyla bölgesel kalkınmayı etkileyebilecek birçok unsurun olduğu bilinmektedir. Türkiye’de özellikle planlı dönemle birlikte eşitsizlikleri ortadan kaldıracak ve kalkınmanın hızlanmasını sağlayacak olan bölgesel planlama konusu önem kazanmış, bölgesel kalkınmanın

sağlanması için politikalar uygulanmakta ve 1960'tan günümüze kadar bu durum süregelmektedir. Kalkınma, bölgesel kalkınma, bölgesel kalkınmayı etkileyen unsurlar ve Türkiye'de İBBS düzey 2 bölgeleri arasında bu unsurların etkileri çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Kalkınma olgusu, dünyada ülkeler arasında ve ülkelerde bölgeler arasında mukayese yapılabilmesine olanak sağlayan önemli bir ölçüttür. Bu husus çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Gelişmişlik ve refah düzeyini de etkileyen bu olguyu etkileyen nüfus ve göç, ekonomik aktiviteler, dış ticaret, işgücü ve istihdam, eğitim, sağlık, kültür ve turizm gibi kalkınmanın temel göstergelerini oluşturan unsurlar kullanılarak bölgeler arasındaki farklılıkları ortaya koymak çalışmanın öncelikli amacını oluşturmaktadır. Bu farkları doğuran etmenlerin azaltılması yönünde çeşitli önerilerin yapılması, Güneydoğu Anadolu bölgesini temsilen TRC bölgesi üzerine bir değerlendirme yapılması amaçlanmaktadır.

5.2. Araştırmanın Kapsamı

Araştırma, Türkiye sınırları içinde olan ve 26 bölgeden oluşan İBBS düzey 2 bölgelerine 2013-2022 dönemi için bir uygulama yapmayı amaçlamaktadır. 7 başlık altında ve 23 adet değişken kapsamında analiz; düzey 1'de TRC bölgesi, düzey 2'de TRC1, TRC2 ve TRC3 bölgelerini, düzey 3'te ise Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt illerini temsil eden Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu bölgesi üzerine yapılmış bir değerlendirmeyi kapsamaktadır.

5.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada İBSS düzey 2'de yer alan 26 adet bölgenin 2013-2022 dönemi için etkili olduğu düşünülen 23 adet değişken seçilmiş ve yüzdesel değerlere dönüştürülmüştür. Bu değişkenler kullanılarak, SPSS 24.0 aracılığıyla endeks oluşturmada kullanılabilecek değişkenlerin belirlenmesi için Temel Bileşenler Analizi yapılmıştır. Analizde, faktör sayısının belirlenmesi için özdeğerler incelenerek bir "bölgesel kalkınma endeksi" oluşturulmuştur. Elde edilen endeks yardımıyla bölgelerin durumu detaylıca ifade edilmiş ve TRC bölgesi üzerine bir değerlendirme yapılmıştır.

5.4. Araştırmada Kullanılan Değişkenler

Çalışmada düzey 2 bölgelerinin (26 adet) 2013-2022 dönemi için 7 başlık altında 23 adet değişkeni kullanılmıştır. Başlıklar, değişkenler ve değişkenlerin kısaltmaları Tablo 5.1'deki gibidir.

Tablo 5.1: Düzey 2 Bölgelerinin 2013-2022 Dönemi İçin Kullanılan Değişkenler

Başlıklar	Değişkenler	Kısaltmalar
Nüfus ve göç	Nüfus (Toplam)	Nüfus
	Aldığı Göç (Kişi)	Göç
	Net Göç Hızı (%)	Net Göç
Ekonomik aktivite	Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (\$)	KBGSYH
	Özel Sektör Yatırım Teşvikleri (nominal sabit yatırım tutarı \$)	Özel Sektör Yatırım
	Özel Sektör Yatırım Teşvikleri (kişi başına düşen \$)	KBD Özel Sektör Yatırım
	Girişim Sayıları (adet)	Girişim
Dış ticaret	İhracat (\$)	İhracat
	İthalat (\$)	İthalat
İşgücü ve istihdam	İstihdam Oranı (%)	İstihdam
	İşsizlik Oranı 15+ yaş (%)	İşsizlik
	İşgücüne Katılma Oranı 15+ yaş (%)	İşgücüne Katılım
Eğitim	Okuma Yazma Bilen Oranı (%)	Okuma Yazma
	İlkokulda Okullaşma Oranı (%)	İlkokul Okullaşma
	Ortaokulda Okullaşma Oranı (%)	Ortaokul Okullaşma
	Ortaöğretimde Okullaşma Oranı (%)	Ortaöğretim Okullaşma
	Yüksekokul veya Fakülte Mezun Oranı (%)	Yükseköğretim Mezun
Sağlık	Hastane Sayısı (adet)	Hastane
	Hastane Yatak Sayısı (yüz bin kişi başına düşen)	Hastane Yatak
Kültür ve turizm	Sinema Salonu Sayısı (adet)	Sinema Salonu
	Tiyatro Salonu Sayısı (adet)	Tiyatro Salonu
	Halk Kütüphaneleri Sayısı (adet)	Halk Kütüphaneleri
	Turizm Tesislerine Geliş Sayısı (adet)	Turizm Tesislerine Geliş

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu <https://www.tuik.gov.tr/>, T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı <https://www.sanayi.gov.tr/>

Tablo 5.1'deki istatistiki veriler Türk Lirası cinsinden elde edildikten sonra Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın 12.12.2023 erişim tarihli alış kuru ve satış kuru ortalaması alınarak Amerikan doları cinsine çevrilmiştir. Ayrıca KBGSYH, hastane ve hastane yatak sayısı değişkenlerinin 2022 yılına ait verileri yayımlanmadığından önceki 9 yılın ortalaması alınmıştır.

5.5. Bölgesel İstatistiklerin Yüzdesel Değerleri

Çalışma için elde edilen sayısal veriler Türkiye içindeki oranına göre yüzdesel değerlerine dönüştürülmüştür. Bu sayede tüm değişkenler yüzdelik değerde

sabitlenmiştir. Her bölgenin 2013-2022 dönemine ait verilerinin yüzdesel değerlerine dönüştürülmüş ve ortalaması alınmış hali yıllar ve bölgeler bazında detaylı bir şekilde aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

5.5.1. Yıllar ve Bölgeler Bazında Detaylı İnceleme

Tablo 5.2: TR10 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri

Değişkenler	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Ortalama
Nüfus	18,47	18,50	18,61	18,55	18,60	18,37	18,66	18,49	18,71	18,65	18,56
Göç	18,72	17,70	17,99	15,28	16,77	13,68	19,29	15,72	14,99	14,91	16,50
Net Göç	4,69	1,00	3,45	-4,81	-0,40	-13,86	7,79	-3,42	-1,44	-2,06	-0,91
KBGSYH	30,62	30,74	30,99	30,84	31,10	30,65	30,89	29,98	30,51	30,75	30,71
Özel Sektör Yatırım	5,52	37,06	7,81	28,63	7,98	19,62	19,54	10,96	9,67	5,17	15,20
KBD Özel Sektör Yatırım	5,52	37,06	7,81	28,63	7,98	19,62	19,54	10,96	9,67	5,17	15,20
Girişim	23,73	23,87	23,86	23,96	23,85	23,91	23,89	24,07	24,40	24,67	24,02
İhracat	50,60	50,96	52,51	52,11	50,73	49,80	49,12	48,82	48,25	49,05	50,19
İthalat	63,87	63,11	63,26	62,54	59,21	59,64	59,81	62,72	57,80	59,31	61,13
İstihdam	46,40	46,40	47,40	48,70	49,40	50,20	48,90	44,80	47,30	50,40	47,99
İşsizlik	11,20	11,90	12,90	13,50	13,90	12,50	14,90	14,70	12,30	10,20	12,80
İşgücüne Katılım	52,20	52,70	54,40	56,30	57,40	57,40	57,50	52,60	54,00	56,10	55,06
Okuma Yazma	97,44	97,49	97,55	97,72	97,86	98,04	98,18	98,30	98,37	98,40	97,94
İlkokul Okullaşma	99,80	97,17	95,53	91,93	92,29	93,12	94,58	93,96	93,73	94,36	94,65
Ortaokul Okullaşma	95,93	95,83	95,80	96,78	95,38	94,62	96,59	89,14	90,01	91,32	94,14
Ortaöğretim Okullaşma	81,63	82,42	82,99	86,41	87,17	88,81	89,24	91,26	92,01	93,87	87,58
Yükseköğretim Mezun	14,79	15,70	17,41	18,27	18,53	19,33	19,93	21,08	22,08	22,86	19,00
Hastane	15,36	15,45	15,39	15,76	15,68	15,38	15,28	15,12	15,13	15,39	15,39
Hastane Yatak	3,35	3,31	3,28	3,38	3,41	3,49	3,47	3,81	3,73	3,48	3,47
Sinema Salonu	33,49	32,49	33,02	33,23	32,76	31,53	31,63	31,32	29,15	28,28	31,69
Tiyatro Salonu	27,88	29,13	31,15	27,88	28,99	28,67	27,94	30,28	27,50	26,68	28,61
Halk Kütüphaneleri	3,22	3,12	3,10	3,08	3,14	3,27	3,30	3,96	4,95	5,49	3,66
Turizm Tesislerine Geliş	16,50	17,23	18,38	18,99	18,18	17,90	18,35	16,22	16,76	17,82	17,63

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Analizlerde ele alınan veriler incelendiğinde nüfus ve göç kapsamında toplam nüfusun ortalama değeri %18,56 olarak hesaplanırken, göç ortalaması %16,50, net

göçün ortalaması ise -%0,91 olarak belirlenmiştir. Ekonomik aktivite yönünden KBGSYH ortalama oranı %30,71 olarak tespit edilirken, özel sektör yatırımın ortalama değeri %15,20, aynı kategorideki KBD özel sektör yatırım ortalama oranının da %15,20 olduğu görülmüştür. Girişim sayılarının ortalaması ise %24.02 olarak belirlenmiştir. Dış ticaret açısından ihracatın ortalaması %50,19, ithalatın ortalaması ise %61,13 olarak saptanmıştır. İşgücü ve istihdam göstergelerinde istihdam oranı ortalama %47,99 iken, işsizlik oranı ortalama %12,80, işgücüne katılım oranı ise ortalama %55.06 olarak belirlenmiştir. Eğitim göstergelerinde, okuma yazma bilen oranının ortalama %97,94, ilkökulda okullaşma oranının ortalama %94,65, ortaokulda okullaşma oranının ortalama %94,14, ortaöğretimde okullaşma oranının ortalama %87,58 ve yükseköğretim mezunu oranının ortalama %19,00 olduğu tespit edilmiştir. Sağlık göstergeleri incelendiğinde, hastane sayısının ortalama %15,39, hastane yatak sayısının yüz bin kişi başına düşen ortalama değeri %3,47 olarak hesaplanmıştır. Kültür ve turizm göstergelerine bakıldığında; sinema salonu sayısının ortalama %31,69, tiyatro salonu sayısının ortalama %28,61 ve halk kütüphaneleri sayısının ortalama %3,66 olduğu görülmüştür. Son olarak turizm tesislerine geliş sayısının ortalaması %17,63 olarak analiz edilmiştir. Bu bulgular, TR10 bölgesinin 2013-2022 dönemi için sosyo-ekonomik gelişmişlik durumunun kapsamlı bir resmini ortaya koymaktadır.

Tablo 5.3: TR21 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri

Değişkenler	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Ortalama
Nüfus	2,10	2,12	2,14	2,16	2,19	2,20	2,20	2,21	2,23	2,26	2,18
Göç	2,78	2,94	3,09	3,26	3,19	2,76	2,71	3,24	3,38	3,49	3,09
Net Göç	8,53	13,37	14,41	15,99	14,76	9,31	6,46	12,25	16,14	17,42	12,86
KBGSYH	2,37	2,44	2,44	2,49	2,54	2,59	2,61	2,70	2,89	2,64	2,57
Özel Sektör Yatırım	4,18	2,28	7,38	7,78	3,08	5,34	3,94	7,96	6,07	3,75	5,18
KBD Özel Sektör Yatırım	4,18	2,28	7,38	7,78	3,08	5,34	3,94	7,96	6,07	3,75	5,18
Girişim	2,35	2,34	2,35	2,35	2,37	2,38	2,37	2,36	2,32	2,29	2,35
İhracat	1,31	1,32	1,38	1,15	1,11	1,21	1,21	1,31	1,37	1,37	1,27
İthalat	1,34	0,99	0,91	0,97	0,78	0,92	1,05	0,95	1,18	1,16	1,02
İstihdam	51,30	52,00	53,20	53,50	54,20	55,30	53,00	50,90	52,00	54,10	52,95
İşsizlik	7,50	7,60	7,30	7,50	8,30	7,50	11,00	9,00	9,30	7,80	8,28
İşgücüne Katılım	55,50	56,30	57,40	57,90	59,10	59,70	59,60	55,90	57,30	58,70	57,74

Okuma Yazma	97,54	97,60	97,70	97,90	98,07	98,23	98,42	98,52	98,55	98,56	98,11
İlkokul Okullaşma	99,52	95,11	93,80	91,66	91,33	91,68	94,84	93,72	93,77	94,44	93,99
Ortaokul Okullaşma	95,68	95,18	94,96	95,95	94,12	92,69	95,77	89,92	91,37	92,56	93,82
Ortaöğretim Okullaşma	85,04	84,77	83,48	85,34	85,19	85,48	85,82	88,50	89,45	90,48	86,36
Yükseköğretim Mezun	11,18	12,02	12,97	13,48	13,90	14,33	14,95	15,72	16,61	17,07	14,22
Hastane	2,57	2,49	2,54	2,65	2,57	2,48	2,60	2,61	2,65	2,57	2,57
Hastane Yatak	4,03	4,06	4,00	4,33	4,22	4,09	4,05	4,10	4,11	4,11	4,11
Sinema Salonu	2,52	2,53	2,33	2,58	2,30	2,76	2,80	3,04	2,84	2,92	2,66
Tiyatro Salonu	1,03	1,80	2,23	2,22	2,94	2,99	2,48	2,22	4,00	3,06	2,50
Halk Kütüphaneleri	2,77	2,77	2,74	2,73	2,88	2,84	2,79	2,72	2,64	2,55	2,74
Turizm Tesislerine Geliş	0,68	0,78	0,82	0,98	0,92	0,89	0,82	1,09	0,92	0,81	0,87

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

TR21 bölgesinde değerlendirilen on yıllık periyotta nüfus ve göç değerleri açısından, bölgenin nüfus oranı ortalama %2,18, göç miktarının ortalama %3.09, net göç hızının ise ortalama %12,86 olduğu görülmektedir. Ekonomik aktivitelerde KBGSYH ortalama değeri %2,57 olup, özel sektör yatırım ve KBD özel sektör yatırımların ortalama %5,18 olduğu tespit edilmiştir. Girişim sayıları ortalaması %2,35, dış ticaret dinamiklerinden ihracat %1,27 ve ithalat %1,02 olarak hesaplanmıştır. İstihdam oranının ortalama %52,95 olduğu gözlenirken, işsizlik oranının ortalama %8,28, işgücüne katılma oranının ise ortalama %57,74 olduğu belirlenmiştir. Eğitim göstergeleri açısından okuma yazma bilen oranı ortalama %98,11, ilkokulda okullaşma oranı ortalama %93,99, ortaokulda okullaşma oranı ortalama %93,82, ortaöğretimde okullaşma oranı ortalama %86,36 olarak kaydedilmiştir. Yüksekokul veya fakülte mezunu oranının ortalama %14,22 olduğu saptanmıştır. Sağlık alanındaki göstergelerden hastane sayısı ortalama %2,57, hastane yatak sayısı yüz bin kişi başına düşen ortalama %4,11 olarak belirlenmiştir. Kültürel göstergelerden sinema salonu sayısının ortalama %2,66, tiyatro salonu sayısının ortalama %2,50, halk kütüphaneleri sayısının ortalama %2,74 olduğu hesaplanmıştır. Turizm tesislerine geliş sayısının ise ortalama %0,87 olduğu analiz edilmiştir.

Tablo 5.4: TR22 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri

Değişkenler	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Ortalama
Nüfus	2,17	2,19	2,16	2,15	2,15	2,16	2,13	2,13	2,13	2,13	2,15

Göç	2,55	3,26	2,55	2,67	2,66	2,87	2,43	2,79	3,02	2,85	2,76
Net Göç	3,34	14,52	-2,06	5,85	5,30	13,45	0,81	6,30	12,08	7,84	6,74
KBGSYH	1,88	1,93	1,87	1,93	1,89	1,92	1,91	2,03	1,92	1,89	1,92
Özel Sektör Yatırım	3,84	1,36	2,11	0,78	2,46	4,13	1,96	2,93	2,81	1,96	2,43
KBD Özel Sektör Yatırım	3,84	1,36	2,11	0,78	2,46	4,13	1,96	2,93	2,81	1,96	2,43
Girişim	2,46	2,44	2,43	2,42	2,45	2,44	2,42	2,42	2,38	2,36	2,42
İhracat	0,51	0,41	0,43	0,42	0,40	0,42	0,41	0,44	0,43	0,44	0,43
İthalat	0,31	0,26	0,27	0,25	0,21	0,23	0,26	0,24	0,26	0,25	0,26
İstihdam	44,50	45,30	44,60	45,30	46,80	46,30	44,30	44,00	45,50	47,60	45,42
İşsizlik	6,00	5,60	5,30	6,70	6,00	5,70	8,30	7,80	7,90	7,10	6,64
İşgücüne Katılım	47,40	48,00	47,10	48,60	49,80	49,10	48,30	47,70	49,40	51,20	48,66
Okuma Yazma	97,35	97,47	97,59	97,81	98,00	98,15	98,32	98,44	98,50	98,54	98,02
İlkokul Okullaşma	99,34	94,54	93,16	90,48	90,37	90,90	94,53	93,77	93,89	94,30	93,53
Ortaokul Okullaşma	96,10	95,83	95,66	96,34	94,59	92,72	96,46	89,86	91,35	92,96	94,19
Ortaöğretim Okullaşma	84,82	85,56	86,27	87,69	88,49	89,82	89,52	91,66	93,52	94,71	89,21
Yükseköğretim Mezun	11,57	12,82	13,92	14,69	15,18	15,84	16,47	17,67	18,56	19,16	15,59
Hastane	2,90	2,95	2,94	2,65	2,64	2,54	2,54	2,54	2,52	2,69	2,69
Hastane Yatak	3,75	3,58	3,62	3,52	3,64	3,79	3,74	3,60	3,60	3,65	3,65
Sinema Salonu	1,76	1,71	2,04	1,77	1,63	2,27	1,91	1,78	2,21	2,24	1,93
Tiyatro Salonu	4,57	3,11	1,67	1,53	2,43	3,26	3,13	3,61	3,75	3,43	3,05
Halk Kütüphaneleri	2,95	2,94	3,10	3,08	3,05	3,10	3,05	3,05	2,96	2,94	3,02
Turizm Tesislerine Geliş	2,55	2,51	2,47	2,24	2,41	2,31	2,27	2,43	1,78	1,75	2,27

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

TR22 bölgesinde nüfus oranı söz konusu dönemde ortalama %2,15 sabit bir seviyede kalmıştır. Göç istatistiklerine göre, bölgeye yapılan göçün ortalama değeri %2,76, net göç hızı ise ortalama %6,74 olarak hesaplanmıştır. KBGSYH ortalama %1,92 olarak tespit edilirken özel sektör yatırım teşviklerinin ortalama %2,43 olarak kaydedilmiş ve bu değer KBD özel sektör yatırım teşvikleri ile aynı seviyededir. Girişim sayılarının ortalaması %2,42, ihracat %0,43 ve ithalat %0,26 olarak saptanmıştır. İstihdam oranı ortalama %45,42 iken, işsizlik oranı ortalama %6,64, işgücüne katılma oranı ise ortalama %48,66 olarak belirlenmiştir. Eğitim ile ilgili göstergelere bakıldığında, okuma yazma bilen oranının ortalama %98,02, ilkokulda

okullaşma oranının ortalama %93,53, ortaokulda okullaşma oranının ortalama %94,19, ortaöğretimde okullaşma oranının ortalama %89,21 olduğu tespit edilmiştir. Yüksekokul veya fakülte mezunu oranının ortalama %15,59 olduğu saptanmıştır. Sağlık hizmetleri alanında hastane sayısı ortalama %2,69, hastane yatak sayısının yüz bin kişi başına düşen sayısı ortalama %3,65 olarak belirlenmiştir. Kültürel göstergeler açısından sinema salonu sayısının ortalama %1,93, tiyatro salonu sayısının ortalama %3,05, halk kütüphaneleri sayısının ortalama %3,02 olduğu saptanmıştır. Turizm tesislerine geliş sayısının ortalama %2,27 olarak hesaplandığı görülmüştür.

Tablo 5.5: TR31 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri

Değişkenler	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Ortalama
Nüfus	5,30	5,29	5,29	5,29	5,30	5,27	5,25	5,26	5,23	5,23	5,27
Göç	4,86	5,02	5,01	5,07	5,13	4,62	4,96	5,13	5,11	5,13	5,00
Net Göç	3,45	5,61	5,01	5,64	5,77	3,01	4,93	3,37	4,97	5,64	4,74
KBGSYH	6,08	6,01	5,91	6,05	6,13	6,27	6,07	6,10	6,35	6,02	6,10
Özel Sektör Yatırım	2,39	5,90	4,98	1,62	6,40	6,50	5,11	4,36	5,07	6,04	4,84
KBD Özel Sektör Yatırım	2,39	5,90	4,98	1,62	6,40	6,50	5,11	4,36	5,07	6,04	4,84
Girişim	6,13	6,09	6,08	6,11	6,07	6,05	6,04	6,03	6,02	6,05	6,07
İhracat	6,74	6,67	6,27	6,51	6,65	6,92	6,73	6,86	6,54	6,69	6,66
İthalat	5,15	5,01	5,12	5,20	4,76	5,04	4,75	4,19	4,59	4,51	4,83
İstihdam	47,30	46,10	45,40	47,60	47,50	48,50	47,20	42,90	44,40	47,30	46,42
İşsizlik	15,40	13,90	15,00	14,00	14,00	13,80	16,00	17,10	14,70	13,00	14,69
İşgücüne Katılım	55,90	53,50	53,50	55,40	55,20	56,20	56,10	51,70	52,10	54,40	54,40
Okuma Yazma	98,09	98,15	98,19	98,34	98,47	98,59	98,70	98,78	98,80	98,81	98,49
İlkokul Okullaşma	99,35	95,26	94,38	90,01	91,17	91,46	94,31	93,44	93,35	94,07	93,68
Ortaokul Okullaşma	96,36	96,02	95,78	96,25	94,67	93,26	96,45	89,96	91,20	92,36	94,23
Ortaöğretim Okullaşma	82,41	84,37	85,09	87,19	88,05	88,64	89,37	91,53	92,06	93,95	88,27
Yükseköğretim Mezun	14,68	15,78	17,15	18,01	18,44	19,16	19,78	20,71	21,58	22,21	18,75
Hastane	3,89	3,86	3,72	3,71	3,82	3,78	3,90	3,98	4,07	3,86	3,86
Hastane Yatak	4,00	3,93	3,87	3,74	3,76	3,71	3,70	3,49	3,52	3,74	3,75
Sinema Salonu	5,00	4,42	4,80	5,44	5,13	5,49	6,44	6,23	5,71	5,79	5,44
Tiyatro Salonu	8,85	9,17	8,62	8,60	8,81	9,65	9,01	9,31	8,50	8,08	8,86
Halk Kütüphaneleri	3,40	3,39	3,36	3,34	3,32	3,27	3,21	3,13	3,19	3,18	3,28

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

TR31 bölgesinin 2013-2022 yılları arasındaki bölgesel gelişmişlik endeksi bulguları, demografik değişkenlik göstermeyen bir nüfus yapısı (%5,27 ortalama) ve istikrarlı bir göç alımı (%5,00 ortalama) ile kararlı bir toplumsal yapıyı yansıtmaktadır. Net göç hızının %4,74 ortalaması, nüfus hareketliliğinin sürdüğüne işaret etmektedir. KBGSYH oranı %6,10 ortalama ile ekonomik büyüme potansiyelinin göstergesi olarak değerlendirilebilir. Özel sektör yatırım teşviklerinin (%4,84 ortalama) ve ihracat (%6,66 ortalama) değerleri, bölgenin ekonomik aktivitesinin dinamiklerini göstermektedir. İthalatın %4,83 ortalaması, bölgesel tüketim ve üretim dengesine dair bilgi verirken, girişim sayılarındaki (%6,07 ortalama) yüksek değerler, bölgenin girişimcilik kapasitesinin güçlü olduğunu işaret etmektedir. İstihdam oranı (%46,42 ortalama) ve işgücüne katılım oranı (%54,40 ortalama) verileri, bölgenin işgücü piyasasının durumuna dair önemli ipuçları sunmaktadır. İşsizlik oranının (%14,69 ortalama) nispeten yüksek olması, ekonomik zorluklar ve işgücü piyasasının bazı zorluklarını yansıtmaktadır. Okuma yazma bilen oranı (%98,49 ortalama), ilköğretimde (%93,68 ortalama), ortaokulda (%94,23 ortalama) ve ortaöğretimde okullaşma oranları (%88,27 ortalama) bölgenin eğitim standartlarının yüksek olduğunu göstermektedir. Yüksekokul veya fakülte mezunu oranı (%18,75 ortalama) ile bölge, yükseköğretim alanında önemli bir insan sermayesine sahiptir. Sağlık hizmetleri kapsamında hastane sayısının (%3,86 ortalama) ve hastane yatak sayısının (yüz bin kişi başına düşen %3,75 ortalama) istikrarlı olduğu görülürken, kültürel yaşamın göstergesi olan sinema (%5,44 ortalama) ve tiyatro salonu sayıları (%8,86 ortalama) bölgede kültürel aktivitelerin çeşitliliğine ve erişimine dair olumlu bir tablo sunmaktadır. Halk kütüphaneleri sayısı (%3,28 ortalama) ve turizm tesislerine geliş sayısı (%4,78 ortalama) ise bölgenin sosyal ve kültürel yapısının dinamik olduğunu göstermektedir.

Tablo 5.6: TR32 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri

Değişkenler	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Ortalama
Nüfus	3,72	3,75	3,75	3,76	3,76	3,77	3,77	3,78	3,79	3,81	3,77
Göç	3,62	4,38	4,01	3,92	4,04	4,04	3,76	4,23	4,43	4,34	4,08
Net Göç	3,50	12,25	4,99	6,08	6,13	9,10	3,24	6,03	8,38	7,63	6,73
KBGSYH	3,22	3,32	3,25	3,26	3,23	3,32	3,34	3,20	3,19	3,29	3,26

Özel Sektör Yatırım	4,91	3,56	3,35	3,71	3,91	1,99	4,84	2,72	2,71	5,62	3,73
KBD Özel Sektör Yatırım	4,91	3,56	3,35	3,71	3,91	1,99	4,84	2,72	2,71	5,62	3,73
Girişim	4,88	4,84	4,86	4,83	4,88	4,86	4,88	4,92	4,90	4,88	4,87
İhracat	2,28	2,31	2,31	2,28	2,36	2,42	2,32	2,52	2,68	2,62	2,41
İthalat	1,21	1,10	1,13	1,04	1,05	1,15	1,07	0,96	1,13	1,17	1,10
İstihdam	52,30	50,00	50,30	50,30	51,50	53,00	51,20	46,20	47,70	49,90	50,24
İşsizlik	6,90	7,20	6,90	6,70	7,10	6,90	9,20	9,60	10,20	8,60	7,93
İşgücüne Katılım	56,20	53,90	54,00	53,90	55,40	56,90	56,40	51,10	53,10	54,60	54,55
Okuma Yazma	97,72	97,78	97,86	98,08	98,24	98,38	98,52	98,63	98,65	98,69	98,26
İlkokul Okullaşma	99,56	94,19	92,77	90,16	89,96	90,41	94,16	93,63	93,65	94,11	93,26
Ortaokul Okullaşma	95,87	95,23	94,76	96,03	94,12	92,34	95,84	89,45	90,75	92,34	93,67
Ortaöğretim Okullaşma	80,83	84,20	84,01	87,33	88,35	88,45	88,64	91,63	91,87	93,31	87,86
Yükseköğretim Mezun	11,67	12,97	14,07	14,86	15,34	16,17	16,72	17,76	18,64	19,31	15,75
Hastane	4,48	4,45	4,44	4,37	4,41	4,50	4,42	4,43	4,40	4,43	4,43
Hastane Yatak	3,60	3,65	3,72	3,68	3,72	3,64	3,58	3,48	3,53	3,62	3,62
Sinema Salonu	3,76	4,29	3,78	4,39	4,12	3,92	3,96	3,78	3,75	3,55	3,93
Tiyatro Salonu	3,54	4,42	2,92	4,30	3,70	3,94	4,31	4,17	7,00	4,04	4,23
Halk Kütüphaneleri	5,01	5,00	4,96	5,01	4,97	4,99	4,99	4,95	4,79	4,77	4,94
Turizm Tesislerine Geliş	12,14	12,18	12,71	11,34	9,60	10,04	9,67	9,06	9,84	10,13	10,67

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

TR32 bölgesinin 2013-2022 dönemi boyunca demografik, ekonomik ve sosyal göstergeler bazında yürütülen bölgesel gelişmişlik endeksi çalışmasının bulguları, nüfus oranının ortalama %3,77 olduğunu göstermektedir. Bu, bölgenin demografik açıdan istikrarlı bir yapıda olduğunu işaret etmektedir. Göç istatistikleri, alınan göç miktarının ortalama %4.08 ve net göç hızının ortalama %6,73 olduğunu göstermektedir, bu da bölgenin göç hareketliliği açısından dinamik bir yapıya sahip olduğunu gösterir. Ekonomik göstergelerden KBGSYH oranı ortalama %3,26 olup, özel sektör yatırım teşviklerini ortalama %3,73 olarak belirlenmiştir. Bu durum, ekonomik faaliyetlerin ve yatırım ortamının istikrarını yansıtır. Girişim sayılarının ortalama değeri %4,87 olup, ihracatın ortalama %2,41 ve ithalatın ortalama %1,10 olduğu saptanmıştır. İstihdam oranı ortalama %50,24, işsizlik oranı ortalama %7,93 ve işgücüne katılım oranı ortalama %54.55 olarak kaydedilmiştir. Eğitim göstergeleri açısından, bölgedeki

yetişkin nüfusun okuma yazma bilen oranı ortalama %98,26 ile oldukça yüksek bir seviyede seyretmektedir. İlkokulda okullaşma oranının ortalama %93,26, ortaokulda okullaşma oranının ortalama %93,67 ve ortaöğretimde okullaşma oranının ortalama %87,86 olduğu gözlenmiştir. Ayrıca, yüksekokul veya fakülte mezunu oranı ortalama %15,75 ile bölgenin eğitilmiş insan kaynağının güçlü olduğunu göstermektedir. Sağlık hizmetlerine erişim açısından, hastane sayısı (%4,43 ortalama) ve hastane yatak sayısının miktarı (ortalama %3,62) istikrarlı bir sağlık altyapısına işaret etmektedir. Kültürel yaşam göstergeleri olarak sinema salonu sayısı ortalama %3,93 ve tiyatro salonu sayısı ortalama %4,23 ile bölgenin kültürel aktivitelere erişim açısından kuvvetli olduğunu yansıtmaktadır. Halk kütüphaneleri sayısının ortalama %4,94 olması, bölge halkının bilgiye erişim imkanlarının geniş olduğunu göstermektedir. Turizm tesislerine geliş sayısı ise ortalama %10,67 ile bölgenin turistik cazibesinin yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 5.7: TR33 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri

Değişkenler	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Ortalama
Nüfus	3,89	3,86	3,83	3,81	3,79	3,78	3,75	3,75	3,72	3,72	3,79
Göç	3,31	3,09	3,32	3,44	3,35	3,32	3,42	3,42	3,62	3,50	3,38
Net Göç	-2,75	-4,12	-1,10	0,36	0,15	2,24	0,33	0,37	1,39	1,24	-0,19
KBGSYH	3,13	3,15	3,12	3,19	3,19	3,20	3,17	3,28	3,15	3,09	3,17
Özel Sektör Yatırım	2,07	8,44	5,79	3,21	2,97	3,17	8,59	7,60	3,15	5,17	5,02
KBD Özel Sektör Yatırım	2,07	8,44	5,79	3,21	2,97	3,17	8,59	7,60	3,15	5,17	5,02
Girişim	3,84	3,79	3,77	3,76	3,78	3,75	3,75	3,77	3,69	3,62	3,75
İhracat	1,62	1,67	1,67	1,73	1,69	1,75	1,84	1,84	1,75	1,70	1,73
İthalat	1,36	1,69	1,87	1,57	1,56	1,50	1,48	1,40	1,55	1,21	1,52
İstihdam	51,40	50,30	50,40	49,80	49,70	50,30	47,60	46,40	47,70	50,50	49,41
İşsizlik	5,40	3,90	4,10	4,80	6,20	6,80	9,80	8,30	6,90	7,10	6,33
İşgücüne Katılım	54,40	52,30	52,60	52,30	53,00	54,00	52,80	50,50	51,30	54,40	52,76
Okuma Yazma	96,86	96,99	97,13	97,39	97,58	97,76	97,94	98,10	98,17	98,23	97,62
İlkokul Okullaşma	99,55	95,19	93,53	90,53	90,47	90,98	94,16	93,22	93,20	93,76	93,46
Ortaokul Okullaşma	96,23	96,05	95,94	96,67	95,19	93,42	96,66	89,32	90,39	92,14	94,20
Ortaöğretim Okullaşma	81,05	84,24	84,03	86,05	87,69	87,55	87,80	89,85	90,84	92,40	87,15
Yükseköğretim Mezun	9,15	9,99	10,90	11,63	12,00	12,57	13,18	14,10	14,72	15,26	12,35

Hastane	4,75	4,65	4,57	4,64	4,55	4,56	4,68	4,63	4,65	4,63	4,63
Hastane Yatak	4,10	4,10	4,14	4,18	4,23	4,27	4,26	4,15	4,13	4,17	4,17
Sinema Salonu	3,38	3,32	3,27	3,10	2,49	3,22	3,04	3,04	3,59	3,51	3,19
Tiyatro Salonu	2,36	2,29	2,50	2,08	2,04	2,45	2,35	2,36	3,25	2,45	2,41
Halk Kütüphaneleri	6,08	6,07	6,02	5,98	5,93	5,85	5,75	5,69	5,51	5,49	5,84
Turizm Tesislerine Geliş	1,62	1,60	1,70	2,18	2,21	2,02	1,77	1,97	1,90	1,87	1,88

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

TR33 bölgesinin 2013-2022 yılları arasındaki bölgesel kalkınmışlık endeksi analizi, nüfus oranının ortalama %3,79 olduğunu ortaya koymaktadır; bu durum bölgenin demografik olarak dengeli bir yapıda olduğunu gösterir. Göç verileri, alınan göç miktarının ortalama %3,38 ve net göç hızının ortalama %-0,19 olduğunu belirtmektedir; bu da bölgenin göç açısından nispeten istikrarlı olduğunu işaret eder, ancak bazı yıllarda negatif net göç oranları göze çarpmaktadır. Ekonomik göstergelerden KBGSYH oranının ortalama %3,17 olduğu saptanmıştır. Özel sektör yatırım teşvikleri %5,02 ortalama ile ekonominin yatırım alabilme potansiyelini yansıtır. Girişim sayıları ortalama %4,87 ile bölgenin girişimcilik faaliyetlerinin sürekliliğini gösterirken, ihracat %1,73 ve ithalat %1,52 ortalama ile bölgenin dış ticaret dengesine dair bilgiler sunmaktadır. İstihdam oranı ortalama %49,41 ile bölgenin işgücü piyasasının istikrarını gösterirken, işsizlik oranı ortalama %6,33 oranında ve işgücüne katılım oranı ortalama %52,76 ile istihdam piyasasındaki aktivite seviyesini işaret etmektedir. Eğitim göstergeleri, yetişkin nüfusta okuma yazma bilen oranının ortalama %97,62 olduğunu, ilkokulda okullaşma oranının ortalama %93,46, ortaokulda okullaşma oranının ortalama %94,20 ve ortaöğretimde okullaşma oranının ortalama %87,15 olduğunu belirtir. Yüksekokul veya fakülte mezunu oranı ortalama %12,35 ile bölgenin eğitimli insan kaynağının gelişim gösterdiğini göstermektedir. Sağlık hizmetlerine erişim kapsamında, hastane sayısı ortalama %4,63 ve hastane yatak sayısının yüz bin kişi başına düşen sayısı ortalama %4,17 ile sağlık altyapısının iyi olduğu görülmektedir. Kültürel aktiviteler açısından, sinema salonu sayısı ortalama %3,19 ve tiyatro salonu sayısı ortalama %2,41 ile bölge kültürel faaliyetlere ulaşım imkanları açısından iyi durumdadır. Halk kütüphaneleri sayısının ortalama %5,84 ile bölgenin sosyal yaşamının canlılığını gösterirken, turizm tesislerine geliş sayısı

ortalama %1,88 ile bölgenin turizm potansiyelinin daha düşük olduğunu işaret etmektedir.

Tablo 5.8: TR41 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri

Değişkenler	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Ortalama
Nüfus	4,89	4,90	4,93	4,97	4,97	4,99	5,01	5,03	5,05	5,08	4,98
Göç	4,77	4,78	4,89	5,13	5,15	4,25	4,82	4,99	5,16	5,12	4,91
Net Göç	5,45	6,22	7,38	8,27	8,46	0,80	5,89	5,43	5,56	7,08	6,05
KBGSYH	5,58	5,54	5,52	5,51	5,56	5,72	5,56	5,51	5,62	5,67	5,58
Özel Sektör Yatırım	9,97	3,57	3,55	7,74	4,93	7,50	9,77	15,52	9,56	10,06	8,22
KBD Özel Sektör Yatırım	9,97	3,57	3,55	7,74	4,93	7,50	9,77	15,52	9,56	10,06	8,22
Girişim	4,91	4,92	4,95	4,97	4,99	5,03	5,07	5,09	5,06	5,07	5,01
İhracat	6,42	6,58	6,68	7,57	7,33	7,26	6,70	6,24	5,75	5,60	6,61
İthalat	3,97	4,23	4,77	5,30	4,55	4,72	4,86	4,17	4,02	3,77	4,44
İstihdam	46,90	46,30	46,40	45,50	46,70	48,20	45,50	44,50	47,50	50,00	46,75
İşsizlik	7,00	6,20	7,80	9,20	9,80	9,00	11,20	9,60	9,40	8,90	8,81
İşgücüne Katılım	50,40	49,30	50,30	50,10	51,80	53,00	51,30	49,20	52,40	54,90	51,27
Okuma Yazma	96,98	97,05	97,17	97,42	97,62	97,80	97,99	98,13	98,19	98,24	97,66
İlkokul Okullaşma	99,41	95,41	94,39	90,12	90,92	91,30	94,54	93,81	93,70	94,24	93,78
Ortaokul Okullaşma	96,26	96,04	95,79	96,17	94,52	93,21	96,25	89,97	91,01	92,29	94,15
Ortaöğretim Okullaşma	84,62	86,19	86,48	90,15	90,31	90,16	90,05	92,25	92,40	94,41	89,70
Yükseköğretim Mezun	12,65	13,49	14,80	15,50	15,82	16,50	17,14	18,10	19,19	19,77	16,30
Hastane	4,42	4,32	4,11	4,11	4,15	4,17	4,23	4,24	4,20	4,22	4,22
Hastane Yatak	3,95	3,93	3,85	3,74	3,52	3,68	3,78	3,83	3,73	3,78	3,78
Sinema Salonu	4,66	4,65	4,50	3,95	4,20	4,37	4,46	4,74	4,88	5,41	4,58
Tiyatro Salonu	4,13	4,26	3,89	3,74	3,58	3,80	4,05	4,17	3,50	3,18	3,83
Halk Kütüphaneleri	3,04	3,03	3,01	2,99	2,97	2,93	2,88	2,89	2,88	2,86	2,95
Turizm Tesislerine Geliş	2,36	2,28	2,56	2,99	3,06	2,93	2,76	3,20	2,59	2,61	2,73

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

TR41 bölgesinin 2013-2022 yılları arasındaki bölgesel kalkınma endeksi çalışması kapsamında incelenen veriler, nüfus oranının ortalama %4,98 ile istikrarlı bir artış sergilediğini göstermektedir. Bölgeye yapılan göç miktarı ortalama %4,91 ile bölgenin göç açısından cazibesini koruduğunu, net göç hızının ortalama %6,05 ile

pozitif olduğunu işaret eder, bu da bölgenin göç alımında sürekliliğe sahip olduğunu göstermektedir. Ekonomik göstergelerden KBGSYH oranı ortalama %5,58 olup, özel sektör yatırım teşvikleri %8,22 ortalama ile bölgenin yatırım çekme kapasitesinin yüksek olduğunu yansıtmaktadır. Girişim sayıları ortalama %5,01 ile bölgenin girişimcilik ekosisteminin güçlü olduğunu göstermektedir. İhracatın ortalama %6,61 ve ithalatın ortalama %4,44 ile dış ticaret dengesinin ihracat lehine olduğu görülür. İstihdam oranı ortalama %46,75 ile bölgenin istihdam piyasasının büyük ölçüde istikrarlı olduğunu, işsizlik oranı ortalama %8,81 ile bazı ekonomik zorlukları, işgücüne katılım oranının ise ortalama %51,27 ile işgücü piyasasının canlılığını göstermektedir. Eğitim göstergelerine bakıldığında, yetişkin nüfusta okuma yazma bilen oranının ortalama %97,66, ilkokulda okullaşma oranının ortalama %93,78, ortaokulda okullaşma oranının ortalama %94,15 ve ortaöğretimde okullaşma oranının ortalama %89,70 olduğu görülür. Yüksekokul veya fakülte mezunu oranının ortalama %16,30 ile bölgenin eğitimli insan kaynağının önemli bir büyüme kaydettiği anlaşılmaktadır. Sağlık hizmetlerine erişim kapsamında, hastane sayısının ortalama %4,22 ve hastane yatak sayısının ortalama %3,78 ile bölgenin sağlık altyapısının iyi durumda olduğu söylenebilir. Kültürel yaşam göstergeleri, sinema salonu sayısının ortalama %4,58 ve tiyatro salonu sayısının ortalama %3,83 olması, bölgenin kültürel ve sanatsal etkinliklere erişim bakımından canlı bir yapıda olduğunu gösterir. Halk kütüphaneleri sayısının ortalama %2,95 ile bölgenin bilgiye ve eğitime erişim açısından güçlü altyapıya sahip olduğunu işaret eder. Turizm tesislerine geliş sayısı ise ortalama %2,73 olarak saptanmıştır.

Tablo 5.9: TR42 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri

Değişkenler	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Ortalama
Nüfus	4,50	4,53	4,59	4,66	4,71	4,73	4,76	4,82	4,85	4,90	4,71
Göç	5,31	5,41	5,86	6,20	6,08	5,28	5,58	6,12	6,09	6,27	5,82
Net Göç	7,77	9,29	12,14	12,26	11,86	4,37	6,39	8,24	9,62	11,36	9,33
KBGSYH	5,69	5,79	5,90	5,83	6,05	6,26	5,95	6,19	6,64	6,28	6,06
Özel Sektör Yatırım	15,74	6,45	5,64	6,86	6,85	19,40	7,28	9,90	14,21	8,90	10,12
KBD Özel Sektör Yatırım	15,74	6,45	5,64	6,86	6,85	19,40	7,28	9,90	14,21	8,90	10,12
Girişim	4,41	4,43	4,45	4,47	4,52	4,53	4,53	4,55	4,55	4,58	4,50
İhracat	7,60	7,41	6,59	6,55	8,59	8,66	8,86	7,79	8,43	8,20	7,87

İthalat	6,58	6,87	6,08	6,14	11,37	8,85	7,01	6,64	8,19	7,78	7,55
İstihdam	49,50	49,00	49,80	47,90	48,80	49,30	46,80	44,40	47,50	50,90	48,39
İşsizlik	9,80	10,00	10,10	10,70	10,80	10,20	13,50	12,20	9,60	10,10	10,70
İşgücüne Katılım	54,90	54,50	55,40	53,60	54,70	54,90	54,10	50,60	52,50	56,70	54,19
Okuma Yazma	96,76	96,86	96,99	97,22	97,43	97,69	97,89	98,04	98,13	98,20	97,52
İlkokul Okullaşma	99,48	95,90	94,52	91,25	91,21	92,00	94,31	93,41	93,71	94,24	94,00
Ortaokul Okullaşma	96,76	96,37	96,05	96,85	95,21	93,99	96,52	89,16	90,26	91,78	94,30
Ortaöğretim Okullaşma	85,65	86,74	86,81	90,49	91,03	91,47	91,60	94,25	94,66	97,13	90,98
Yükseköğretim Mezun	11,70	12,58	13,85	14,58	15,00	15,66	16,26	17,35	18,33	19,01	15,43
Hastane	4,35	4,58	4,70	4,64	4,74	4,76	4,75	4,76	4,78	4,67	4,67
Hastane Yatak	3,40	3,51	3,56	3,36	3,16	3,13	3,12	3,21	3,18	3,29	3,29
Sinema Salonu	4,09	4,47	4,97	5,64	6,20	5,88	5,59	5,67	5,46	5,83	5,38
Tiyatro Salonu	3,83	3,11	4,45	4,02	5,62	4,76	5,61	5,00	2,75	5,39	4,45
Halk Kütüphaneleri	3,31	3,39	3,36	3,43	3,40	3,61	3,55	3,63	3,75	3,90	3,53
Turizm Tesislerine Geliş	2,30	2,13	2,34	2,80	2,39	2,18	2,17	3,15	2,70	2,90	2,51

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

TR42 bölgesinde 2013-2022 dönemi için yapılan analizler, nüfus oranının ortalama %4,71 olduğunu göstermektedir, bu da bölgenin nüfus artışında istikrarlı bir eğilime sahip olduğunu belirtir. Göç verileri, alınan göç miktarının ortalama %5,82 olduğunu ve bölgenin yüksek göç çekiciliğine sahip olduğunu gösterirken, net göç hızı ortalama %9,33 ile bölgeye yönelik göç hareketliliğinin sürekli olduğunu göstermektedir. Ekonomik göstergelerden KBGSYH'nın ortalama %6,06 olduğu görülürken, özel sektör yatırım teşvikleri ortalama %10,12 ile bölgenin yatırım için cazip olduğunu göstermektedir. Girişim sayıları ortalama %4,50 ile bölgenin ekonomik faaliyetlerinin canlı olduğunu işaret eder. İhracatın ortalama %7,87 ve ithalatın ortalama %7,55 ile dış ticaret dengesinin neredeyse eşit olduğunu belirtir. İstihdam oranı ortalama %48,39 ile bölgedeki işgücü piyasasının kararlı olduğunu, işsizlik oranı ortalama %10,70 ile bazı ekonomik meydan okumaların varlığını, işgücüne katılım oranının ise ortalama %54,19 ile işgücü piyasasının etkin olduğunu göstermektedir. Eğitim göstergelerine göre, yetişkin nüfusta okuma yazma bilen oranının ortalama %97,52 olduğunu, ilkokulda okullaşma oranının ortalama %94,00, ortaokulda okullaşma oranının ortalama %94,30 ve ortaöğretimde okullaşma oranının ortalama

%90,98 olduğu saptanmıştır. Yüksekokul veya fakülte mezunu oranının ortalama %15,43 ile bölgenin eğitilmiş işgücü potansiyelinin sürekli arttığını gösterir. Sağlık hizmetleri açısından, hastane sayısının ortalama %4,67 ve hastane yatak sayısının ortalama %3,29 ile bölge sağlık altyapısının yeterli düzeyde olduğu söylenebilir. Kültürel yaşam göstergeleri, sinema salonu sayısının ortalama %5,38 ve tiyatro salonu sayısının ortalama %4,45 ile bölgenin kültürel etkinliklere erişim açısından iyi durumda olduğunu gösterir. Halk kütüphaneleri sayısının ortalama %3,53 ile bölgenin eğitime erişimde zengin imkanlara sahip olduğunu, turizm tesislerine geliş sayısının ise ortalama %2,51 ile bölgenin turizm açısından geliştirilme potansiyeli taşıdığını belirtir.

Tablo 5.10: TR51 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri

Değişkenler	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Ortalama
Nüfus	6,58	6,63	6,69	6,70	6,74	6,71	6,78	6,77	6,79	6,78	6,72
Göç	7,98	8,21	8,10	7,32	7,57	6,54	8,19	7,32	7,69	7,32	7,62
Net Göç	6,53	7,80	9,73	3,23	5,90	-6,77	10,21	2,12	5,60	4,71	4,91
KBGSYH	9,59	9,34	9,26	9,53	9,17	8,86	9,21	9,49	9,20	9,37	9,30
Özel Sektör Yatırım	10,21	8,66	7,88	2,44	4,02	6,65	7,76	4,11	4,91	3,99	6,06
KBD Özel Sektör Yatırım	10,21	8,66	7,88	2,44	4,02	6,65	7,76	4,11	4,91	3,99	6,06
Girişim	7,11	7,15	7,19	7,25	7,20	7,17	7,16	7,15	7,23	7,30	7,19
İhracat	4,91	5,10	4,76	4,48	4,21	4,42	4,68	4,69	4,22	4,72	4,62
İthalat	4,67	5,00	5,05	5,74	5,31	6,39	6,04	5,66	6,11	4,82	5,48
İstihdam	44,50	45,60	46,40	47,20	47,50	47,20	45,30	42,80	45,30	47,20	45,90
İşsizlik	10,20	11,50	11,20	11,40	11,30	10,10	14,20	14,80	13,40	12,10	12,02
İşgücüne Katılım	49,50	51,60	52,20	53,20	53,50	52,50	52,80	50,30	52,40	53,70	52,17
Okuma Yazma	97,59	97,64	97,68	97,86	98,01	98,16	98,29	98,41	98,46	98,47	98,06
İlkokul Okullaşma	99,76	95,72	93,47	90,86	90,98	91,86	94,73	93,78	93,90	94,51	93,96
Ortaokul Okullaşma	97,32	96,68	96,08	96,64	94,98	94,05	96,87	90,45	91,56	93,12	94,78
Ortaöğretim Okullaşma	88,83	88,93	88,78	92,26	92,84	93,89	93,58	95,79	96,17	97,21	92,83
Yükseköğretim Mezun	19,03	20,00	21,51	22,25	22,41	23,17	23,78	24,89	25,62	26,27	22,89
Hastane	5,54	5,82	5,74	5,70	5,73	5,74	5,40	5,41	5,43	5,61	5,61
Hastane Yatak	5,10	5,12	4,85	4,87	4,55	4,44	4,54	4,44	4,22	4,67	4,68
Sinema Salonu	9,32	8,76	9,00	8,70	8,02	7,94	8,07	8,45	9,05	9,26	8,66
Tiyatro Salonu	5,31	7,20	6,12	8,04	8,68	8,29	7,70	6,39	4,75	7,83	7,03

Halk Kütüphaneleri	3,67	3,75	3,72	3,69	3,75	3,87	3,98	4,70	5,11	5,73	4,20
Turizm Tesislerine Geliş	4,47	4,05	3,79	4,37	4,99	4,86	4,58	4,96	4,28	4,27	4,46

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

TR51 bölgesinin 2013-2022 yıllarına ait bölgesel kalkınma endeksi analizinin sonuçları, nüfusun ortalama %6,72 ile sürekli bir büyüme gösterdiğini ortaya koymaktadır. Aldığı göç miktarının ortalama %7,62 ile bölgeye olan göç ilgisinin yüksek olduğunu ve net göç hızının ortalama %4,91 ile göç hareketliliğinin pozitif bir seyir izlediğini gösterir. Ekonomik göstergeler açısından KBGSYH oranı ortalama %9,30 olup, özel sektör yatırım teşvikleri ortalama %6,06 ile bölgenin ekonomik canlılığını ve yatırım için cazip bir bölge olduğunu yansıtır. Girişim sayılarının ortalama %7,19 ile ekonomik aktivitenin yüksek seviyede olduğunu göstermektedir. İhracatın ortalama %4,62 ve ithalatın ortalama %5,48 ile bölge ekonomisinin dışa açık ve rekabetçi bir yapıya sahip olduğu belirtilir. İstihdam oranı ortalama %45,90 ile istihdam piyasasında bazı dalgalanmaların olduğunu, işsizlik oranı ortalama %12,02 ile ekonomik zorlukların varlığını, işgücüne katılım oranının ise ortalama %52,17 ile işgücü piyasasının geniş bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Eğitim göstergelerine bakıldığında, yetişkin nüfusta okuma yazma bilen oranının ortalama %98,06 olduğunu, ilkokulda okullaşma oranının ortalama %93,96, ortaokulda okullaşma oranının ortalama %94,78 ve ortaöğretimde okullaşma oranının ortalama %92,83 olduğu görülür. Yüksekokul veya fakülte mezunu oranı ortalama %22,89 ile bölgenin yüksek eğitilmiş işgücü açısından oldukça güçlü olduğunu gösterir. Sağlık hizmetleri açısından, hastane sayısının ortalama %5,61 ve hastane yatak sayısının ortalama %4,68 ile bölge sağlık altyapısının oldukça gelişmiş olduğunu işaret eder. Kültürel yaşam göstergeleri, sinema salonu sayısının ortalama %8,66 ve tiyatro salonu sayısının ortalama %7,03 ile bölgenin kültürel faaliyetler açısından zengin olduğunu gösterir. Halk kütüphaneleri sayısının ortalama %4,20 ile bölgenin eğitime ve bilgiye erişimde sağlam imkanlara sahip olduğunu, turizm tesislerine geliş sayısının ise ortalama %4,46 ile bölgenin turizm potansiyelinin yüksek olduğunu belirtir.

Tablo 5.11: TR52 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri

Değişkenler	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Ortalama
Nüfus	3,02	3,02	3,01	3,02	3,00	3,00	2,99	3,00	2,99	3,00	3,01
Göç	2,36	2,39	2,42	2,51	2,28	2,30	2,28	2,28	2,76	2,46	2,41

Net Göç	-1,99	-0,33	-0,38	0,62	-2,20	0,02	-2,05	-2,08	2,73	0,09	-0,56
KBGSYH	2,40	2,42	2,40	2,40	2,37	2,37	2,37	2,48	2,30	2,37	2,39
Özel Sektör Yatırım	6,19	1,16	6,21	1,61	2,07	2,66	6,15	4,05	2,50	2,26	3,48
KBD Özel Sektör Yatırım	6,19	1,16	6,21	1,61	2,07	2,66	6,15	4,05	2,50	2,26	3,48
Girişim	2,92	2,95	2,98	2,97	2,99	2,98	2,99	3,01	3,00	2,98	2,98
İhracat	1,05	1,11	1,10	1,09	1,14	1,18	1,25	1,43	1,46	1,42	1,22
İthalat	0,51	0,62	0,61	0,55	0,47	0,44	0,46	0,48	0,53	0,52	0,52
İstihdam	46,40	46,40	47,80	46,90	47,30	47,70	46,90	44,70	46,20	47,30	46,76
İşsizlik	4,70	5,60	6,50	6,10	5,90	5,90	8,00	8,00	7,90	7,40	6,60
İşgücüne Katılım	48,60	49,10	51,20	50,00	50,30	50,70	51,00	48,60	50,20	51,10	50,08
Okuma Yazma	97,11	97,15	97,25	97,50	97,68	97,84	98,01	98,15	98,20	98,22	97,71
İlkokul Okullaşma	99,66	95,46	94,40	89,14	90,03	90,47	93,69	93,22	93,04	93,75	93,29
Ortaokul Okullaşma	95,54	95,11	95,25	95,81	94,35	92,73	95,74	87,87	89,46	91,05	93,29
Ortaöğretim Okullaşma	76,40	80,15	82,34	85,23	86,24	86,40	86,78	88,10	88,55	92,63	85,28
Yükseköğretim Mezun	10,20	10,92	12,03	12,71	13,00	13,55	14,08	15,10	15,81	16,34	13,37
Hastane	3,10	2,95	3,07	3,18	3,36	3,32	3,38	3,39	3,30	3,23	3,23
Hastane Yatak	4,50	4,40	4,13	4,39	4,23	4,43	4,36	4,66	4,65	4,42	4,42
Sinema Salonu	2,43	2,26	2,42	2,26	2,30	1,85	1,80	1,93	1,79	1,78	2,08
Tiyatro Salonu	1,03	1,96	2,36	2,08	2,68	1,77	2,09	2,50	2,25	2,45	2,12
Halk Kütüphaneleri	3,76	3,75	3,72	3,69	3,66	3,79	3,81	3,71	3,67	3,66	3,72
Turizm Tesislerine Geliş	1,25	1,23	1,23	1,39	1,41	1,34	1,37	1,64	1,43	1,26	1,35

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

TR52 bölgesinin 2013-2022 yıllarını kapsayan bölgesel kalkınma endeksi sonuçları, nüfus oranının ortalama %3,01 ile nispeten sabit kaldığını göstermektedir. Aldığı göç miktarının ortalama %2,41 ile bölge nüfusunun göçle makul düzeyde artış gösterdiğini, net göç hızının ise ortalama %-0,56 ile genel olarak düşük olduğunu veya dönemsel olarak negatif değerlere sahip olduğunu belirtir. Ekonomik göstergeler açısından KBGSYH'nın ortalama %2,39 olduğu görülmekte, bu da bölgenin ekonomik büyüklüğünün düşük ama sabit bir oranda seyrettiğini işaret eder. Özel sektör yatırım teşvikleri ortalama %3,48 ile bölgenin yatırım çekme konusunda potansiyeline işaret etmektedir. Girişim sayıları ortalama %2,98 ile bölgede sürekli ve sabit bir girişimcilik faaliyeti olduğunu gösterir. İhracatın ortalama %1,22 ve ithalatın ortalama %0,52 ile

bölge ekonomisinin dış ticaretinde ihracatın daha baskın bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. İstihdam oranı, ortalama %46,76 ile istikrarlı bir işgücü piyasasına işaret ederken, işsizlik oranı ortalama %6,60 ile bölgenin belirli bir işsizlik sorunu ile karşı karşıya olduğunu göstermektedir. İşgücüne katılım oranının ortalama %50,08 olduğu görülür, bu oran işgücüne katılım açısından bölgenin aktif bir nüfusa sahip olduğunu belirtir. Eğitim göstergelerine bakıldığında, yetişkin nüfusta okuma yazma bilen oranının ortalama %97,71 olduğu görülür, bu da bölgenin yüksek bir eğitim seviyesine işaret eder. İlkokulda okullaşma oranının ortalama %93,29, ortaokulda okullaşma oranının ortalama %93,29 ve ortaöğretimde okullaşma oranının ortalama %85,28 olduğu saptanır. Bu veriler, bölgenin genel eğitim seviyesinin oldukça iyi durumda olduğunu gösterirken, ortaöğretim seviyesinde biraz daha düşük oranlara sahip olduğunu belirtir. Yüksekokul veya fakülte mezunu oranı ortalama %13,37 ile bölgenin yüksek öğrenim görmüş nüfusunun oranının giderek arttığına işaret eder. Sağlık hizmetleri açısından, hastane sayısının ortalama %3,23 ve hastane yatak sayısının ortalama %4,42 ile bölgenin sağlık altyapısının yeterli düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Kültürel yaşam göstergeleri, sinema salonu sayısının ortalama %2,08 ve tiyatro salonu sayısının ortalama %2,12 ile bölgede kültürel faaliyetlerin mevcut olduğunu gösterir. Halk kütüphaneleri sayısının ortalama %3,72 ile bölgenin eğitim ve bilgiye erişim açısından iyi bir durumda olduğunu, turizm tesislerine geliş sayısının ise ortalama %1,35 ile bölgenin turizm açısından daha fazla geliştirilebileceğini işaret eder.

Tablo 5.12: TR61 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri

Değişkenler	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Ortalama
Nüfus	3,70	3,73	3,77	3,78	3,79	3,83	3,88	3,89	3,94	4,00	3,83
Göç	4,41	4,26	4,47	4,00	4,17	4,30	4,47	4,39	4,30	4,30	4,31
Net Göç	8,72	8,46	9,73	3,33	5,05	8,85	9,24	4,14	4,44	4,36	6,63
KBGSYH	4,04	4,11	4,01	3,61	3,65	3,99	4,18	3,25	3,52	4,01	3,84
Özel Sektör Yatırım	4,50	3,37	4,52	1,80	1,44	2,25	2,89	2,18	3,24	6,21	3,24
KBD Özel Sektör Yatırım	4,50	3,37	4,52	1,80	1,44	2,25	2,89	2,18	3,24	6,21	3,24
Girişim	4,90	4,91	4,93	4,88	4,89	4,91	4,97	5,04	5,08	5,16	4,97
İhracat	0,97	0,96	1,01	1,07	1,20	1,17	1,21	1,43	1,34	1,30	1,17
İthalat	0,42	0,49	0,63	0,74	0,62	0,51	0,61	0,60	0,69	0,68	0,60
İstihdam	52,60	51,40	50,20	50,10	49,70	50,30	49,20	47,00	48,60	52,20	50,13

İşsizlik	7,90	8,30	9,60	11,50	12,10	11,60	13,30	12,20	11,80	9,20	10,75
İşgücüne Katılım	57,20	56,10	55,50	56,60	56,60	56,90	56,80	53,60	55,10	57,50	56,19
Okuma Yazma	98,13	98,08	98,09	98,31	98,46	98,60	98,72	98,81	98,81	98,80	98,48
İlkokul Okullaşma	99,05	92,94	91,78	89,06	89,57	90,00	93,87	93,05	92,90	93,26	92,55
Ortaokul Okullaşma	94,77	94,16	93,78	95,21	93,42	91,53	95,29	89,07	90,46	91,97	92,97
Ortaöğretim Okullaşma	83,09	84,83	86,07	89,41	90,48	90,20	90,46	93,32	93,51	94,60	89,60
Yükseköğretim Mezun	13,17	14,24	15,52	16,22	16,60	17,28	17,93	18,99	19,94	20,58	17,05
Hastane	4,48	4,45	4,44	4,50	4,48	4,56	4,62	4,50	4,46	4,50	4,50
Hastane Yatak	3,87	3,82	3,90	3,85	4,16	4,24	4,17	4,04	3,97	4,00	4,00
Sinema Salonu	3,85	3,96	4,37	4,35	4,75	4,79	4,85	4,89	4,42	5,33	4,56
Tiyatro Salonu	2,21	2,13	2,64	2,77	2,30	2,85	3,13	3,33	5,00	3,79	3,02
Halk Kütüphaneleri	5,28	5,26	5,31	5,28	5,24	5,16	5,08	4,95	4,79	4,77	5,11
Turizm Tesislerine Geliş	36,33	36,17	33,82	31,16	32,60	33,39	34,56	31,09	35,73	34,63	33,95

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

TR61 bölgesi için 2013-2022 yılları arası bölgesel kalkınma endeksi verileri, nüfusun ortalama %3,83 ile kademeli bir artış gösterdiğini belirtmektedir. Göç alımının ortalama %4,31 olduğu görülür, bu da bölgenin istikrarlı bir şekilde göç çekmeye devam ettiğini işaret eder. Net göç hızı %6,63 ortalamasıyla bölgenin nüfus dinamiklerinin olumlu olduğunu belirtir. Ekonomik büyüklüğü ifade eden KBGSYH oranı ortalama %3,84 ile bölgedeki ekonomik büyüme potansiyelinin dengeli bir seviyede olduğunu gösterir. Özel sektör yatırım teşvikleri %3,24 ortalama ile bölgenin yatırımlar açısından cazip bir hale gelme potansiyeline sahip olduğunu gösterir. Girişim sayılarının ortalama %4,97 olması, bölgede sürekli ve sabit bir iş kurma eğiliminin olduğunu işaret eder. İhracatın ortalama %1,17 ve ithalatın ortalama %0,60 ile bölgenin ihracatının ithalatını aştığı anlaşılmaktadır, bu da bölgenin ekonomik faaliyetlerinin dışa dönük bir yapıda olduğunu gösterir. İstihdam oranı ortalama %50,13 ile istihdam piyasasında belirli bir istikrara işaret ederken, işsizlik oranı ortalama %10,75 ile bölgenin karşılaştığı ekonomik zorlukları gösterir. İşgücüne katılım oranının ortalama %56,19 olduğu görülür, bu da bölgenin ekonomik olarak aktif bir işgücüne sahip olduğunu belirtir. Eğitim düzeyini gösteren okuma yazma bilen oranının ortalama %98,48 olduğu, ilkokulda okullaşma oranının ortalama %92,55, ortaokulda okullaşma oranının ortalama %92,97 ve ortaöğretimde okullaşma oranının ortalama %89,60

olduğu görülür. Yüksekokul veya fakülte mezunu oranının ortalama %17,05 ile bölgenin eğitilmiş işgücü potansiyelinin yüksek olduğu anlaşılır. Sağlık hizmetlerine erişimi ifade eden hastane sayısının ortalama %4,50 ve hastane yatak sayısının ortalama %4,00 olduğu, bu da bölgenin sağlık hizmetleri açısından iyi bir düzeyde olduğunu işaret eder. Kültürel faaliyetler bakımından sinema salonu sayısının ortalama %4,56 ve tiyatro salonu sayısının ortalama %3,02 ile bölgenin kültürel etkinliklere erişiminin geniş olduğu anlaşılır. Halk kütüphaneleri sayısının ortalama %5,11 ile bölgede eğitim ve kültürel faaliyetlerin desteklendiğini, turizm tesislerine geliş sayısının ise ortalama %33,95 ile bölgenin turistik bir cazibe merkezi olarak kabul edilebileceğini gösterir.

Tablo 5.13: TR62 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri

Değişkenler	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Ortalama
Nüfus	5,03	5,01	4,99	4,98	4,96	4,92	4,90	4,94	4,91	4,91	4,96
Göç	3,88	3,86	3,88	3,97	3,76	3,41	3,76	4,36	3,88	4,06	3,88
Net Göç	-4,23	-2,79	-3,50	-1,78	-3,54	-6,21	-1,87	3,48	-3,05	-0,75	-2,42
KBGSYH	3,73	3,72	3,73	3,80	3,71	3,64	3,72	3,90	3,87	3,70	3,75
Özel Sektör Yatırım	3,36	2,09	16,35	11,17	33,82	3,08	5,23	3,01	14,41	2,77	9,53
KBD Özel Sektör Yatırım	3,36	2,09	16,35	11,17	33,82	3,08	5,23	3,01	14,41	2,77	9,53
Girişim	4,69	4,66	4,65	4,62	4,56	4,55	4,54	4,56	4,55	4,56	4,60
İhracat	3,28	3,09	2,74	2,84	2,75	2,73	2,79	2,99	3,02	3,65	2,99
İthalat	3,05	2,87	2,22	2,20	2,05	2,08	2,67	2,46	3,14	3,90	2,66
İstihdam	43,80	43,90	45,60	44,80	44,60	44,50	43,60	40,60	43,70	45,70	44,08
İşsizlik	12,80	10,70	9,80	10,40	10,70	11,20	11,90	13,40	13,20	12,30	11,64
İşgücüne Katılım	50,30	49,20	50,50	50,00	49,90	50,10	49,50	46,90	50,30	52,10	49,88
Okuma Yazma	96,33	96,40	96,43	96,69	96,91	97,11	97,35	97,53	97,58	97,63	97,00
İlkokul Okullaşma	99,58	95,91	94,38	90,79	91,45	91,98	93,99	93,63	93,23	93,90	93,88
Ortaokul Okullaşma	94,36	94,33	94,39	96,17	94,49	93,11	96,18	89,06	90,48	91,90	93,45
Ortaöğretim Okullaşma	76,36	80,45	79,85	82,69	83,30	84,33	85,10	88,23	89,75	90,83	84,09
Yükseköğretim Mezun	11,49	12,37	13,54	14,24	14,61	15,22	15,72	16,57	17,37	17,95	14,91
Hastane	3,49	3,60	3,59	3,58	3,69	3,85	3,84	3,78	3,75	3,68	3,68
Hastane Yatak	3,59	3,61	3,69	3,57	3,93	3,91	3,86	3,81	3,82	3,76	3,75
Sinema Salonu	3,04	2,90	2,55	2,74	2,82	2,87	3,04	2,89	3,09	3,09	2,90
Tiyatro Salonu	3,54	2,45	4,17	4,02	4,47	3,13	3,26	3,89	4,75	3,92	3,76

Halk Kütüphaneleri	3,85	3,84	3,98	3,96	4,01	3,96	3,89	3,79	3,67	3,66	3,86
Turizm Tesislerine Geliş	2,01	2,02	2,10	2,79	2,91	2,61	2,44	3,44	2,59	2,20	2,51

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

TR62 bölgesi için 2013-2022 yılları arasında elde edilen bölgesel kalkınma endeksi verileri, nüfusun ortalama %4,96 ile stabil bir seyir izlediğini ortaya koymaktadır. Aldığı göç miktarı ortalama %3,88 ile bölgenin göç alımında istikrarlı bir trend gösterdiğini, net göç hızının ortalama %-2,42 ile bazı yıllarda negatif değerler aldığını fakat genel olarak düşük bir göç hareketliliğine sahip olduğunu gösterir. KBGSYH oranının ortalama %3,75 olduğu görülmekte, bu oran bölgenin ekonomik büyüklüğünün ve büyüme potansiyelinin sabit fakat düşük bir oranda ilerlediğini işaret eder. Özel sektör yatırım teşvikleri ise ortalama %9,53 ile bölgenin yatırımlar açısından dikkate değer bir potansiyel barındırdığını gösterir. Girişim sayılarının ortalama %4,60 ile bölgede sürekli ve sabit bir iş kurma eğilimi olduğunu gösterir. İhracatın ortalama %2,99 ve ithalatın ortalama %2,66 ile bölgenin ihracatının ithalatını aştığına işaret eder. İstihdam oranı ortalama %44,08 ile istihdam piyasasında bazı dalgalanmalar olduğunu, işsizlik oranı ortalama %11,64 ile bölgenin ekonomik zorluklarla karşı karşıya kaldığını gösterir. İşgücüne katılım oranının ortalama %49,88 olduğu görülür, bu da bölgenin işgücü piyasasında aktif bir işgücüne sahip olduğunu belirtir. Eğitim göstergelerine bakıldığında, yetişkin nüfusta okuma yazma bilen oranının ortalama %97,00 olduğu, ilkökulda okullaşma oranının ortalama %93,88, ortaokulda okullaşma oranının ortalama %93,45 ve ortaöğretimde okullaşma oranının ortalama %84,09 olduğu görülür. Yüksekokul veya fakülte mezunu oranı ortalama %14,91 ile bölgenin yüksek öğrenim görmüş insan kaynağının oranının arttığı anlaşılr. Sağlık hizmetlerine erişimi gösteren hastane sayısının ortalama %3,68 ve hastane yatak sayısının ortalama %3,75 ile bölgenin sağlık altyapısının yeterli düzeyde olduğunu gösterir. Kültürel etkinlikler için sinema salonu sayısının ortalama %2,90 ve tiyatro salonu sayısının ortalama %3,76 ile bölgenin kültürel aktivitelere erişim konusunda iyi imkanlara sahip olduğu anlaşılr. Halk kütüphaneleri sayısının ortalama %3,86 ile bölgenin eğitim ve bilgiye erişim konusunda güçlü olduğunu, turizm tesislerine geliş sayısının ise ortalama %2,51 ile bölgenin turizm açısından geliştirilme potansiyeli taşıdığını gösterir.

Tablo 5.14: TR63 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri

Değişkenler	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Ortalama
-------------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	----------

Nüfus	4,01	4,01	3,99	4,00	4,00	4,01	3,99	4,04	4,01	4,01	4,01
Göç	2,68	2,78	2,75	3,01	2,85	2,86	2,78	3,38	2,84	3,10	2,90
Net Göç	-4,95	-3,24	-4,70	-1,01	-3,24	-2,17	-5,76	2,98	-7,42	-4,23	-3,37
KBGSYH	2,43	2,41	2,42	2,50	2,53	2,58	2,46	2,55	2,68	2,49	2,50
Özel Sektör Yatırım	1,95	1,19	2,52	4,99	1,34	2,80	1,40	4,35	3,45	2,00	2,60
KBD Özel Sektör Yatırım	1,95	1,19	2,52	4,99	1,34	2,80	1,40	4,35	3,45	2,00	2,60
Girişim	3,31	3,33	3,34	3,34	3,34	3,36	3,37	3,29	3,28	3,23	3,32
İhracat	2,40	1,98	1,89	1,90	2,13	2,38	2,36	2,19	2,73	2,30	2,23
İthalat	2,62	2,52	2,78	2,52	2,70	2,85	3,01	2,58	3,64	3,42	2,86
İstihdam	40,30	36,70	35,80	39,40	42,40	42,40	39,20	37,50	39,90	42,40	39,60
İşsizlik	12,20	15,40	16,40	14,40	11,50	14,10	18,10	15,20	17,10	14,60	14,90
İşgücüne Katılım	45,90	43,30	42,80	46,00	47,90	49,40	47,90	44,20	48,10	49,60	46,51
Okuma Yazma	95,43	95,59	95,71	96,04	96,26	96,51	96,78	97,01	97,09	97,17	96,36
İlkokul Okullaşma	99,32	95,65	93,92	90,32	90,68	91,20	93,76	93,51	93,45	94,00	93,58
Ortaokul Okullaşma	93,77	93,75	93,79	95,76	94,14	92,48	95,51	88,51	89,71	91,26	92,87
Ortaöğretim Okullaşma	73,55	76,93	77,33	79,87	81,92	82,86	84,33	87,43	88,92	88,99	82,21
Yükseköğretim Mezun	9,48	10,24	11,26	12,08	12,38	12,99	13,52	14,48	15,21	15,79	12,74
Hastane	3,23	3,21	3,46	3,51	3,49	3,52	3,45	3,46	3,43	3,42	3,42
Hastane Yatak	2,73	2,93	3,13	3,39	3,39	3,42	3,36	3,30	3,34	3,23	3,22
Sinema Salonu	2,95	3,09	2,55	2,38	2,19	2,03	2,02	2,19	2,29	1,14	2,28
Tiyatro Salonu	3,10	2,95	2,36	2,64	2,81	2,45	2,48	1,94	2,00	3,06	2,58
Halk Kütüphaneleri	3,49	3,48	3,45	3,43	3,58	3,53	3,47	3,46	3,59	3,58	3,51
Turizm Tesislerine Geliş	0,85	0,91	1,06	1,25	1,37	1,33	1,18	1,55	1,22	1,34	1,21

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

TR63 bölgesi için 2013-2022 yılları arasındaki bölgesel kalkınma endeksi verileri, nüfus oranının ortalama %4,01 ile nispeten sabit bir nüfus büyüklüğüne işaret etmektedir. Aldığı göç miktarı ortalama %2,90 ile göç alımının dengeli olduğunu, net göç hızının ortalama %-3,37 ile genel olarak negatif değerlere sahip olduğunu gösterir; bu da bölgeden göç verme eğiliminin olduğunu belirtir. Ekonomik büyüklüğü gösteren KBGSYH oranının ortalama %2,50 ile bölgenin ekonomisinin düşük fakat sabit bir büyüme sergilediğini işaret eder. Özel sektör yatırım teşvikleri ise ortalama %2,60 ile bölgenin yatırımlar açısından mütevazı bir çekiciliğe sahip olduğunu gösterir. Girişim

sayılarının ortalama %3,32 ile bölgede istikrarlı bir girişimcilik faaliyeti olduğunu gösterir. İhracatın ortalama %2,23 ve ithalatın ortalama %2,86 ile dış ticaret dengesinin neredeyse eşit olduğunu belirtir, bölgenin ekonomik faaliyetlerinin hem içe hem dışa dönük bir yapıda olduğunu gösterir. İstihdam oranı ortalama %39,60 ile işgücü piyasasında belirli bir dalgalanma olduğunu, işsizlik oranı ortalama %14,90 ile bölgenin ekonomik zorluklarla karşı karşıya kaldığını gösterir. İşgücüne katılım oranının ortalama %46,51 olduğu görülür, bu oran bölgenin işgücü piyasasının aktivitesini gösterir. Eğitim göstergeleri, yetişkin nüfusta okuma yazma bilen oranının ortalama %96,36 olduğunu, ilkokulda okullaşma oranının ortalama %93,58, ortaokulda okullaşma oranının ortalama %92,87 ve ortaöğretimde okullaşma oranının ortalama %82,21 olduğunu gösterir. Yüksekokul veya fakülte mezunu oranı ortalama %12,74 ile bölgede yüksek eğitim seviyesine ulaşmış nüfus oranının arttığını işaret eder. Sağlık hizmetleri erişimi, hastane sayısının ortalama %3,42 ve hastane yatak sayısının ortalama %3,22 olduğunu belirtir ki bu, bölgenin sağlık altyapısının uygun düzeyde olduğunu işaret eder. Kültürel aktiviteler için sinema salonu sayısının ortalama %2,28 ve tiyatro salonu sayısının ortalama %2,58 ile bölgenin kültürel etkinliklere erişiminin bulunduğunu gösterir. Halk kütüphaneleri sayısının ortalama %3,51 ile bölgede eğitim ve kültürel faaliyetlere erişimin desteklendiğini, turizm tesislerine geliş sayısının ise ortalama %1,21 ile bölgenin turizm açısından daha fazla geliştirilebileceğini gösterir.

Tablo 5.15: TR71 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri

Değişkenler	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Ortalama
Nüfus	1,97	1,94	1,92	1,94	1,93	1,96	1,93	1,93	1,91	1,91	1,93
Göç	2,47	2,20	2,23	2,61	2,33	2,92	2,26	2,24	2,47	2,52	2,43
Net Göç	-5,05	-11,07	-4,67	4,59	-2,31	12,05	-9,97	-4,51	-2,80	1,39	-2,24
KBGSYH	1,35	1,36	1,39	1,36	1,36	1,37	1,35	1,38	1,31	1,34	1,36
Özel Sektör Yatırım	2,56	1,64	2,85	1,42	2,22	1,18	1,26	3,87	1,61	1,97	2,06
KBD Özel Sektör Yatırım	2,56	1,64	2,85	1,42	2,22	1,18	1,26	3,87	1,61	1,97	2,06
Girişim	1,76	1,76	1,77	1,77	1,78	1,78	1,80	1,82	1,85	1,85	1,79
İhracat	0,26	0,26	0,24	0,25	0,26	0,26	0,27	0,26	0,29	0,31	0,27
İthalat	0,14	0,15	0,17	0,18	0,17	0,24	0,23	0,19	0,22	0,21	0,19
İstihdam	45,20	44,70	46,50	45,60	44,90	45,90	44,50	41,90	43,70	45,20	44,81
İşsizlik	6,50	7,70	9,90	13,40	11,40	10,90	13,30	12,00	13,00	9,40	10,75

İşgücüne Katılım	48,30	48,50	51,60	52,60	50,60	51,60	51,40	47,60	50,20	49,90	50,23
Okuma Yazma	95,43	95,56	95,74	96,11	96,36	96,60	96,85	97,05	97,17	97,28	96,42
İlkokul Okullaşma	98,91	94,65	93,29	89,97	90,42	90,09	93,11	92,58	92,59	92,94	92,86
Ortaokul Okullaşma	93,99	94,28	94,31	95,97	94,81	92,48	95,70	88,84	89,62	91,18	93,12
Ortaöğretim Okullaşma	76,95	80,04	82,10	85,99	86,39	85,74	85,64	89,65	91,19	92,29	85,60
Yükseköğretim Mezun	9,48	10,32	11,32	12,02	12,27	12,76	13,33	14,39	15,05	15,56	12,65
Hastane	2,31	2,23	2,35	2,45	2,50	2,61	2,60	2,67	2,65	2,49	2,49
Hastane Yatak	3,10	3,25	3,39	3,34	3,49	3,42	3,41	3,33	3,69	3,39	3,38
Sinema Salonu	1,38	1,61	1,49	1,13	1,30	1,33	1,27	1,41	1,50	1,61	1,40
Tiyatro Salonu	2,51	1,31	1,25	1,39	1,15	1,09	1,04	1,25	1,00	1,10	1,31
Halk Kütüphaneleri	7,69	7,67	7,61	7,48	7,42	7,31	7,19	7,09	6,87	5,97	7,23
Turizm Tesislerine Geliş	2,51	2,66	2,30	1,64	1,96	2,54	2,57	1,82	1,69	1,96	2,16

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

TR71 bölgesinin 2013-2022 yılları arası bölgesel kalkınma endeksi sonuçları, nüfusun ortalama %1,93 ile nispeten sabit kaldığını göstermektedir. Aldığı göç miktarının ortalama %2,43 ile bölgeye olan göç ilgisinin devam ettiğini ve net göç hızının ortalama %-2,24 ile negatif olduğunu, dolayısıyla bölgeden göç verme eğiliminin olduğunu belirtir. Ekonomik büyüklüğü ifade eden KBGSYH oranı ortalama %1,36 olup, özel sektör yatırım teşvikleri ortalama %2,06 ile bölgenin ekonomik canlılığını ve yatırım için potansiyelini yansıtır. Girişim sayılarının ortalama %1,79 ile bölgede sürekli ve istikrarlı bir girişimcilik faaliyeti olduğunu gösterir. İhracatın ortalama %0,27 ve ithalatın ortalama %0,19 ile dış ticaret dengesinin neredeyse eşit olduğunu belirtir, bölgenin ekonomik faaliyetlerinin içe dönük bir yapıda olduğunu gösterir. İstihdam oranı ortalama %44,81 ile işgücü piyasasında bazı dalgalanmalar olduğunu, işsizlik oranı %10,75 ile bölgenin ekonomik zorluklarla karşı karşıya kaldığını gösterir. İşgücüne katılım oranının ortalama %50,23 olduğu görülür, bu oran bölgenin işgücü piyasasının geniş bir potansiyele sahip olduğunu belirtir. Eğitim göstergelerine bakıldığında, yetişkin nüfusta okuma yazma bilen oranının ortalama %96,42 olduğu, ilkokulda okullaşma oranının ortalama %92,86, ortaokulda okullaşma oranının ortalama %93,12 ve ortaöğretimde okullaşma oranının ortalama %85,60 olduğu saptanır. Yüksekokul veya fakülte mezunu oranı ortalama %12,65 ile bölgede yüksek eğitim seviyesine ulaşmış nüfus oranının arttığı anlaşılr. Sağlık hizmetleri

erişimi, hastane sayısının ortalama %2,49 ve hastane yatak sayısının ortalama %3,38 olduğunu belirtir ki bu, bölgenin sağlık altyapısının yeterli düzeyde olduğunu işaret eder. Kültürel aktiviteler için sinema salonu sayısının ortalama %1,40 ve tiyatro salonu sayısının ortalama %1,31 ile bölgenin kültürel etkinliklere erişiminin sınırlı olduğu anlaşılır. Halk kütüphaneleri sayısının ortalama %7,23 ile bölgede eğitim ve bilgiye erişimin geniş olduğunu, turizm tesislerine geliş sayısının ise ortalama %2,16 ile bölgenin turizm potansiyelinin var olduğunu gösterir.

Tablo 5.16: TR72 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri

Değişkenler	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Ortalama
Nüfus	3,08	3,06	3,02	3,01	2,99	3,00	2,97	2,96	2,94	2,93	3,00
Göç	2,93	3,05	2,69	2,74	2,82	3,42	2,71	2,70	2,90	2,83	2,88
Net Göç	-4,64	-3,81	-7,67	-3,10	-3,67	5,47	-7,48	-2,89	-2,59	-2,43	-3,28
KBGSYH	2,37	2,37	2,33	2,36	2,28	2,23	2,21	2,32	2,22	2,23	2,29
Özel Sektör Yatırım	3,85	0,97	2,68	0,92	0,75	3,45	1,13	1,38	1,77	2,12	1,90
KBD Özel Sektör Yatırım	3,85	0,97	2,68	0,92	0,75	3,45	1,13	1,38	1,77	2,12	1,90
Girişim	2,53	2,54	2,55	2,55	2,58	2,57	2,57	2,58	2,56	2,56	2,56
İhracat	1,23	1,34	1,26	1,23	1,20	1,39	1,44	1,61	1,65	1,60	1,40
İthalat	0,73	0,69	0,70	0,75	0,81	0,67	0,62	0,64	0,77	0,64	0,70
İstihdam	45,80	43,30	44,20	45,40	43,50	41,60	40,60	39,20	42,80	45,30	43,17
İşsizlik	9,60	9,60	9,70	8,40	11,90	13,20	14,50	12,80	11,70	9,40	11,08
İşgücüne Katılım	50,70	47,90	48,90	49,60	49,40	47,90	47,50	44,90	48,40	50,00	48,52
Okuma Yazma	95,65	95,69	95,80	96,06	96,30	96,48	96,77	96,99	97,10	97,20	96,40
İlkokul Okullaşma	99,61	95,40	94,05	90,11	90,73	91,02	93,64	93,02	92,81	93,37	93,38
Ortaokul Okullaşma	94,53	94,36	94,62	95,78	94,45	93,13	96,13	89,05	90,26	91,65	93,40
Ortaöğretim Okullaşma	79,52	82,81	83,35	86,74	88,32	88,52	89,39	91,86	92,49	94,82	87,78
Yükseköğretim Mezun	10,76	11,56	12,58	13,32	13,55	14,03	14,68	15,74	16,65	17,16	14,00
Hastane	4,48	4,38	4,17	4,11	4,02	4,11	4,10	4,04	4,07	4,16	4,16
Hastane Yatak	4,50	4,48	4,44	4,46	4,42	4,60	4,55	4,43	4,59	4,50	4,50
Sinema Salonu	2,09	2,44	2,38	2,01	2,60	2,48	2,51	2,59	2,67	2,79	2,46
Tiyatro Salonu	2,65	2,13	1,95	2,50	1,92	2,04	2,22	2,22	2,25	2,33	2,22
Halk Kütüphaneleri	6,08	6,07	6,02	5,98	5,93	5,85	5,75	5,94	5,75	5,57	5,89
Turizm Tesislerine Geliş	0,92	1,02	1,01	1,15	1,07	0,93	0,91	1,27	1,00	0,94	1,02

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

TR72 bölgesi için 2013-2022 yılları arasındaki verilere göre, nüfus oranının ortalama %3,00 ile oldukça sabit bir seviyede olduğu görülmektedir. Bölgeye yönelik göç miktarı ortalama %2,88 olup, bu oran göç alımında bir istikrarın olduğunu gösterir. Net göç hızı ise ortalama %-3,28 ile genel olarak bölgeden göç verme eğiliminin olduğunu belirtir. Ekonomik büyüklüğü ifade eden KBGSYH değeri ortalama %2,29 ile bölgenin ekonomik büyüme oranının düşük fakat dengeli olduğunu gösterir. Özel sektör yatırım teşvikleri ise ortalama %1,90 ile bölgedeki yatırım çekiciliğinin oldukça mütevazı olduğunu gösterir. Girişim sayılarının ortalama %2,56 ile bölgede iş kurma eğiliminin sabit olduğunu belirtir. İhracatın ortalama %1,40 ve ithalatın ortalama %0,70 ile dış ticaret dengesinin neredeyse eşit olduğu gözlemlenir; bu, bölgenin ekonomik faaliyetlerinin hem içe hem dışa dönük bir yapıda olduğunu gösterir. İstihdam oranı ortalama %43,17 ile iş gücü piyasasında dalgalanmalar olduğunu, işsizlik oranı ortalama %11,08 ile bölgenin bazı ekonomik zorluklarla karşı karşıya kaldığını gösterir. İş gücüne katılım oranı ise ortalama %48,52 ile bölgenin iş gücü piyasasının geniş bir potansiyele sahip olduğunu gösterir. Eğitim göstergelerine göre, okuma yazma bilen oranı ortalama %96,40, ilkokulda okullaşma oranı ortalama %93,38, ortaokulda okullaşma oranı ortalama %93,40 ve ortaöğretimde okullaşma oranı ortalama %87,78 olarak belirlenmiştir. Yüksekokul veya fakülte mezunu oranı ortalama %14,00 ile bölgede yüksek eğitim seviyesine ulaşmış nüfus oranının artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Sağlık hizmetleri erişimi kapsamında hastane sayısının ortalama %4,16 ve hastane yatak sayısının ortalama %4,50 ile bölgenin sağlık altyapısının yeterli düzeyde olduğu gösterilir. Kültürel etkinliklere erişim için sinema salonu sayısının ortalama %2,46 ve tiyatro salonu sayısının ortalama %2,22 ile bölge kültürel etkinliklere erişiminin bulunduğu anlaşılr. Halk kütüphaneleri sayısının ortalama %5,89 ile bölgenin eğitim ve kültürel faaliyetlere destek verdiği, turizm tesislerine geliş sayısının ise ortalama %1,02 ile bölgenin turizm potansiyelinin mevcut olduğu gösterilmiştir.

Tablo 5.17: TR81 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri

Değişkenler	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Ortalama
Nüfus	1,33	1,31	1,30	1,29	1,28	1,28	1,25	1,24	1,23	1,22	1,27
Göç	1,48	1,43	1,59	1,73	1,58	1,82	1,52	1,32	1,71	1,56	1,57

Net Göç	-6,67	-7,36	-1,84	2,13	-2,09	5,55	-9,35	-8,48	5,37	0,78	-2,20
KBGSYH	0,96	1,00	0,94	0,93	0,97	0,99	0,87	0,90	0,96	0,90	0,94
Özel Sektör Yatırım	2,61	1,13	0,41	3,47	2,06	0,38	0,44	0,65	1,79	20,12	3,31
KBD Özel Sektör Yatırım	2,61	1,13	0,41	3,47	2,06	0,38	0,44	0,65	1,79	20,12	3,31
Girişim	1,21	1,19	1,17	1,15	1,16	1,14	1,13	1,12	1,08	1,06	1,14
İhracat	0,36	0,43	0,28	0,33	0,40	0,49	0,45	0,50	0,69	0,38	0,43
İthalat	0,82	0,80	0,88	0,64	0,87	1,00	1,05	0,89	1,30	1,10	0,93
İstihdam	51,70	49,50	48,20	47,00	46,90	45,90	46,20	42,80	43,80	43,80	46,58
İşsizlik	7,40	6,00	7,00	8,60	7,20	8,00	9,60	9,30	10,90	11,30	8,53
İşgücüne Katılım	55,80	52,60	51,80	51,40	50,50	49,90	51,10	47,20	49,10	49,40	50,88
Okuma Yazma	93,93	94,09	94,29	94,65	94,94	95,27	95,53	95,75	95,98	96,18	95,06
İlkokul Okullaşma	99,93	96,04	94,60	90,80	91,26	91,55	94,63	93,93	93,97	94,41	94,11
Ortaokul Okullaşma	97,92	97,86	97,61	97,74	96,26	94,29	97,61	89,86	91,11	93,05	95,33
Ortaöğretim Okullaşma	87,11	89,60	89,97	91,98	93,07	93,09	93,65	95,39	95,95	98,20	92,80
Yükseköğretim Mezun	9,98	10,73	11,68	12,36	12,67	13,04	13,65	14,75	15,52	16,04	13,04
Hastane	1,32	1,31	1,37	1,39	1,38	1,37	1,37	1,37	1,36	1,36	1,36
Hastane Yatak	4,40	4,34	4,46	4,40	4,22	4,27	4,29	4,26	4,20	4,31	4,32
Sinema Salonu	1,24	1,11	1,02	1,01	1,60	1,47	1,49	1,56	1,58	1,65	1,37
Tiyatro Salonu	2,95	2,78	2,64	2,64	2,43	2,04	2,48	1,39	0,50	1,47	2,13
Halk Kütüphaneleri	1,61	1,61	1,68	1,67	1,66	1,64	1,61	1,57	1,52	1,43	1,60
Turizm Tesislerine Geliş	0,58	0,58	0,49	0,71	0,64	0,61	0,59	0,69	0,55	0,61	0,61

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

TR81 bölgesinin 2013-2022 yılları arası kalkınmışlık endeksi bulgularına göre, nüfus büyüklüğü %1,27 ile neredeyse sabit kalmış ve bölge nüfusunda önemli bir değişiklik gözlemlenmemiştir. Göç veri analizi, bölgenin aldığı göç miktarının ortalama %1,57 ile istikrarını koruduğunu, net göç hızının ortalama %-2,20 ile bölgeden göç verme eğiliminde olduğunu ortaya koymuştur. Ekonomik aktivite göstergesi olan KBGSYH %0,94 ortalaması ile bölge ekonomisinin düşük bir büyüme gösterdiğini işaret etmektedir. Özel sektör yatırım teşvikleri ortalama %3,31 ile bölgenin yatırım için orta derecede çekici olduğunu gösterir. Girişim sayısı %1,14 ortalaması ile bölgede iş kurma aktivitelerinin sabit bir seyir izlediğini belirtir. İhracat ve ithalat verileri ortalama sırasıyla %0,43 ve %0,93 olarak kaydedilmiş olup, bölgenin ithalata daha yatkın

olduğunu ve dış ticaret dengesinin negatif olduğunu göstermektedir. İstihdam oranı %46,58 ortalamasıyla iş gücü piyasasının istikrarsızlığa işaret ederken, işsizlik oranı %8,53 ortalama ile bölgede istihdam sorunlarının var olduğunu göstermektedir. İş gücüne katılım oranı %50,88 ortalama ile bölgenin iş gücü potansiyelinin yüksek olduğunu işaret etmektedir. Eğitim göstergeleri, okuma yazma bilen yetişkin oranının %95,06 ortalama ile yüksek olduğunu, ilkokulda okullaşma oranının %94,11 ortalama, ortaokulda okullaşma oranının %95,33 ortalama ve ortaöğretimde okullaşma oranının %92,80 ortalama ile eğitim düzeyinin oldukça yüksek olduğunu gösterir. Yüksekokul veya fakülte mezunu oranı %13,04 ortalama ile bölgedeki yüksek eğitim seviyesinin artmakta olduğunu ortaya koyar. Sağlık hizmetleri erişim göstergeleri, hastane sayısının %1,36 ve hastane yatak sayısının %4,32 ortalama ile bölgenin sağlık altyapısının yeterli olduğunu göstermektedir. Kültürel aktivitelere erişim göstergeleri, sinema salonu sayısının %1,37 ortalama ve tiyatro salonu sayısının %2,13 ortalama ile kültürel etkinliklere olan erişimin mütevazı olduğunu belirtir. Halk kütüphaneleri sayısı %1,60 ortalama ile bölgede eğitim ve bilgiye erişimin yaygın olduğunu gösterirken, turizm tesislerine geliş sayısının %0,61 ortalama ile bölgenin turizm potansiyelinin gelişmekte olduğunu belirtir.

Tablo 5.18: TR82 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri

Değişkenler	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Ortalama
Nüfus	1,00	0,97	0,96	0,96	0,95	1,00	0,95	0,94	0,93	0,93	0,96
Göç	2,26	1,67	1,70	1,76	1,70	3,08	1,56	1,59	1,77	1,79	1,89
Net Göç	15,53	-13,58	-1,52	3,09	-0,06	60,26	-35,15	-5,83	8,53	7,69	3,90
KBGSYH	0,72	0,71	0,70	0,71	0,67	0,68	0,67	0,72	0,68	0,67	0,69
Özel Sektör Yatırım	2,73	0,88	0,51	0,68	0,29	0,50	2,70	0,61	0,71	0,90	1,05
KBD Özel Sektör Yatırım	2,73	0,88	0,51	0,68	0,29	0,50	2,70	0,61	0,71	0,90	1,05
Girişim	0,90	0,89	0,88	0,87	0,87	0,87	0,88	0,87	0,85	0,83	0,87
İhracat	0,14	0,08	0,09	0,10	0,16	0,19	0,21	0,33	0,31	0,26	0,19
İthalat	0,04	0,07	0,13	0,14	0,15	0,19	0,15	0,14	0,15	0,16	0,13
İstihdam	43,50	49,80	49,90	54,00	54,40	53,70	49,30	47,20	48,60	49,80	50,02
İşsizlik	6,40	6,50	6,80	5,80	4,60	5,10	7,60	6,60	5,80	6,20	6,14
İşgücüne Katılım	46,50	53,20	53,50	57,30	57,10	56,50	53,30	50,50	51,60	53,10	53,26
Okuma Yazma	93,46	93,65	93,98	94,41	94,75	95,33	95,59	95,85	96,09	96,29	94,94

İlkokul Okullaşma	96,50	94,44	92,18	89,50	90,34	86,91	92,50	92,58	92,49	93,18	92,06
Ortaokul Okullaşma	93,41	94,37	93,69	95,14	94,55	88,84	94,94	88,94	89,69	91,37	92,49
Ortaöğretim Okullaşma	81,68	84,82	86,06	89,34	89,55	83,77	87,81	91,23	91,59	94,94	88,08
Yükseköğretim Mezun	9,51	10,37	10,94	11,52	11,74	12,07	12,48	13,59	14,17	14,58	12,10
Hastane	2,18	2,16	2,15	2,19	2,17	2,22	2,21	2,22	2,13	2,18	2,18
Hastane Yatak	3,82	3,83	3,62	3,67	3,65	3,42	3,57	3,83	3,79	3,69	3,69
Sinema Salonu	0,52	0,51	0,55	0,52	0,56	0,63	0,67	0,63	0,92	0,93	0,64
Tiyatro Salonu	1,47	1,64	1,39	1,53	1,28	1,63	1,57	1,25	1,50	2,08	1,53
Halk Kütüphaneleri	3,31	3,30	3,27	3,34	3,32	3,27	3,21	3,13	3,35	3,34	3,29
Turizm Tesislerine Geliş	0,31	0,31	0,37	0,40	0,32	0,31	0,28	0,41	0,38	0,46	0,35

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

TR82 bölgesinin 2013-2022 yılları arasındaki demografik ve ekonomik gelişmelerini yansıtan analizlerde şu bulgulara ulaşılmıştır: Nüfus büyüklüğünde %0,96 ortalama ile stabil bir durum söz konusudur, demografik anlamda büyük bir değişim yaşanmamıştır. Göç verileri, bölgeye gelen kişi sayısının %1,89 ortalama ile nispeten düşük kaldığını ve net göç hızının %3,90 ortalama ile pozitif olduğunu göstermektedir. Bu da bölgenin belirli bir göç alımı sağladığını ifade eder. Bölgede ortalama KBGSYH %0,69 ile ekonomik büyümesinin ılımlı seyrettiğini göstermektedir. Özel sektör yatırım teşvikleri ise %1,05 ortalama ile yatırımların bölge ekonomisinde sınırlı bir rol oynadığını işaret etmektedir. Girişim sayısı %0,87 ortalama ile değişkenlik göstermeksizin sabit bir seyir izlemekte, bu da bölgede iş kurma eğiliminin istikrarını yansıtmaktadır. İhracat %0,19 ve ithalat %0,13 ortalamaları ile dış ticaret hacminin sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. İstihdam oranı %50,02 ortalamasıyla, bölgede çalışan nüfus oranının yarısını biraz aşan bir seviyede olduğu gözlenirken, işsizlik oranı %6,14 ortalama ile bölgede işsizliğin nispeten düşük seviyede olduğu anlaşılmaktadır. İş gücüne katılım oranı %53,26 ortalama ile bölge halkının iş gücüne aktif katılımının yüksek olduğunu göstermektedir. Okuma yazma bilen yetişkin oranı %94,94 ortalama ile bölgede eğitim seviyesinin yüksek olduğunu göstermektedir. İlkokulda okullaşma oranı %92,06 ortalama, ortaokulda okullaşma oranı %92,49 ortalama ve ortaöğretimde okullaşma oranı %88,08 ortalama ile eğitim oranlarının oldukça iyi seviyede olduğu belirtilmiştir. Yükseköğretim veya fakülte mezunu oranı %12,10 ortalama ile bölgenin yükseköğretim düzeyinin iyileşme eğiliminde olduğu anlaşılmaktadır.

Sağlık hizmetleri açısından, hastane sayısı %2,18 ve hastane yatak sayısının yüzbin kişi başına düşen sayısı %3,69 ortalama ile bölgenin sağlık altyapısının yeterli düzeyde olduğunu göstermektedir. Kültürel aktivitelere erişim göstergeleri ise, sinema salonu sayısının %0,64 ortalama ve tiyatro salonu sayısının %1,53 ortalama ile bölgede kültürel faaliyetlere erişimin mütevazı seviyede olduğunu belirtmektedir. Halk kütüphaneleri sayısı %3,29 ortalama ile bölge halkının eğitime ve bilgiye erişim imkânının geniş olduğunu işaret ederken, turizm tesislerine geliş sayısının %0,35 ortalama ile bölgenin turizm potansiyelinin göreceli olarak düşük olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 5.19: TR83 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri

Değişkenler	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Ortalama
Nüfus	3,54	3,50	3,46	3,45	3,43	3,44	3,40	3,37	3,35	3,32	3,43
Göç	3,66	3,85	3,78	4,10	3,97	4,54	4,00	4,12	4,00	3,81	3,98
Net Göç	-11,21	-6,21	-6,09	0,63	-2,43	5,48	-2,82	-2,76	0,90	-0,87	-2,54
KBGSYH	2,26	2,24	2,28	2,28	2,20	2,09	2,12	2,17	1,96	2,09	2,17
Özel Sektör Yatırım	3,57	0,64	1,16	1,11	1,09	1,00	1,19	2,52	1,14	1,75	1,52
KBD Özel Sektör Yatırım	3,57	0,64	1,16	1,11	1,09	1,00	1,19	2,52	1,14	1,75	1,52
Girişim	3,20	3,17	3,16	3,13	3,12	3,11	3,09	3,10	3,03	2,98	3,11
İhracat	0,44	0,50	0,56	0,45	0,45	0,84	1,33	1,05	1,82	1,33	0,88
İthalat	0,41	0,51	0,51	0,45	0,46	0,67	1,32	1,72	0,88	1,68	0,86
İstihdam	47,40	46,70	47,80	48,10	48,80	51,70	49,40	45,90	49,00	49,90	48,47
İşsizlik	6,50	6,20	6,50	7,90	6,70	6,40	8,30	8,30	7,90	8,10	7,28
İşgücüne Katılım	50,70	49,80	51,10	52,20	52,30	55,20	53,80	50,00	53,20	54,20	52,25
Okuma Yazma	96,19	96,29	96,31	96,57	96,79	96,99	97,20	97,39	97,50	97,58	96,88
İlkokul Okullaşma	99,01	95,04	93,13	89,49	89,77	89,64	92,19	92,43	92,36	93,16	92,62
Ortaokul Okullaşma	95,61	95,17	94,79	95,89	94,66	92,82	95,30	89,01	89,77	91,60	93,46
Ortaöğretim Okullaşma	80,98	84,88	85,48	88,41	89,84	89,43	90,50	93,76	94,45	97,33	89,51
Yükseköğretim Mezun	10,05	10,93	11,93	12,73	13,12	13,71	14,35	15,35	16,10	16,74	13,50
Hastane	4,42	4,32	4,31	4,37	4,28	4,17	4,16	4,17	4,14	4,26	4,26
Hastane Yatak	4,32	4,45	4,39	4,28	4,39	4,41	4,52	4,53	4,51	4,43	4,42
Sinema Salonu	3,14	2,95	3,10	2,82	2,93	2,76	2,76	2,63	3,00	3,04	2,91
Tiyatro Salonu	1,92	1,64	2,09	1,94	2,43	1,63	1,44	1,25	2,25	1,59	1,82

Halk Kütüphaneleri	5,19	5,08	5,04	5,01	4,97	4,99	4,99	4,86	4,71	4,69	4,96
Turizm Tesislerine Geliş	0,94	1,11	1,05	1,33	1,31	1,16	1,08	1,40	1,16	1,19	1,17

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

TR83 bölgesi için 2013-2022 yılları arasında elde edilen verilerin analizi şu bulguları ortaya koymaktadır: Nüfus büyüklüğü, incelenen on yıllık süre zarfında %3,43 ortalama ile görece istikrarlı bir seyir izlemiştir. Aldığı göç miktarı %,98 ortalama ile nispeten yüksek bir göç alımı sergilemiş, bölgenin çekim merkezi olma özelliğine işaret etmiştir. Net göç hızı, -%2,54 ortalama ile dalgalı bir eğilim göstermiş, bu da zaman zaman göç kaybı yaşandığını göstermektedir. Ekonomik göstergelerden KBGSYH değeri %2,17 ortalama ile bölgenin ekonomisinin yavaşça büyüdüğünü ifade ederken, özel sektör yatırım teşvikleri, %1,52 ortalama ile ekonominin canlandırılması için yapılan yatırımların önemini vurgulamaktadır. Bölgede yeni iş kuruluşlarını yansıtan girişim sayısı %3,11 ortalama ile sabit bir trend izlemiş, bu da bölge ekonomisindeki girişimciliğin istikrarını göstermiştir. İhracat miktarı %0,88 ortalama ile dış satımın sınırlı kaldığı, ithalat miktarının ise %0,86 ortalama ile ithalatın buna benzer bir düzeyde seyrettiği belirlenmiştir. İstihdam oranı, %48,47 ortalama ile bölgedeki çalışabilir nüfusun yarısına yakınının işgücüne dahil olduğunu gösterirken, işsizlik oranı %7,28 ortalama ile bölge genelinde işsizliğin varlığını sürdürdüğünü göstermiştir. İşgücüne katılım oranı, %52,25 ortalama ile bölge halkının işgücü piyasasına aktif katılımının ılımlı bir düzeyde olduğunu belirtmiştir. Eğitimle ilgili göstergeler, okuma yazma bilen yetişkin oranının %96,88 ortalama ile eğitim seviyesinin yüksek olduğunu gösterir. İlkokulda okullaşma oranı %92,62 ortalama, ortaokulda okullaşma oranı %93,46 ortalama ve ortaöğretimde okullaşma oranı %89,51 ortalama ile eğitim oranlarının olumlu olduğu görülmüştür. Yüksekokul veya fakülte mezunu oranı, %13,50 ortalama ile bölge gençlerinin yükseköğretimdeki varlığının artış eğiliminde olduğunu işaret eder. Sağlık hizmetlerine erişim açısından hastane sayısı %4,26 ve hastane yatak sayısının yüzbin kişi başına düşen miktarı %4,42 ortalama ile bölgenin sağlık altyapısının yeterli olduğunu göstermektedir. Kültürel aktivitelere erişim göstergeleri, sinema salonu sayısının %2,91 ortalama ve tiyatro salonu sayısının %1,82 ortalama ile bölgede kültürel etkinliklere erişimin genel anlamda yeterli olduğunu gösterirken, halk kütüphaneleri sayısı %4,96 ortalama ile bölge halkının bilgiye erişiminde önemli bir kaynak olduğunu belirtmiştir. Turizm tesislerine geliş sayısının

%1,17 ortalama ile bölgenin turizm potansiyelinin kısmen sınırlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 5.20: TR90 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri

Değişkenler	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Ortalama
Nüfus	3,33	3,30	3,27	3,31	3,26	3,32	3,24	3,20	3,18	3,15	3,26
Göç	4,50	4,59	4,21	5,70	4,25	6,89	3,71	3,82	3,88	3,74	4,53
Net Göç	-3,61	-1,77	-5,88	15,03	-12,64	30,54	-21,08	-3,18	1,53	-2,18	-0,32
KBGSYH	2,24	2,23	2,36	2,26	2,17	2,13	2,17	2,19	1,93	2,10	2,18
Özel Sektör Yatırım	1,01	0,82	0,97	0,52	0,60	1,50	1,10	0,57	0,81	1,18	0,91
KBD Özel Sektör Yatırım	1,01	0,82	0,97	0,52	0,60	1,50	1,10	0,57	0,81	1,18	0,91
Girişim	3,24	3,20	3,18	3,16	3,17	3,16	3,15	3,09	3,00	2,92	3,13
İhracat	1,19	1,29	1,48	1,27	1,12	0,93	1,05	1,07	0,96	0,82	1,12
İthalat	0,10	0,11	0,16	0,10	0,08	0,09	0,10	0,10	0,11	0,14	0,11
İstihdam	47,60	49,60	51,30	52,00	52,20	51,30	50,80	48,00	49,70	50,30	50,28
İşsizlik	6,80	6,20	4,80	4,50	3,60	6,20	9,90	8,80	9,90	9,20	6,99
İşgücüne Katılım	51,10	52,90	53,90	54,40	54,10	54,60	56,30	52,60	55,10	55,40	54,04
Okuma Yazma	94,42	94,49	94,49	94,88	95,15	95,47	95,74	95,98	96,18	96,35	95,32
İlkokul Okullaşma	98,59	94,57	92,76	87,23	88,54	88,31	91,83	92,19	92,21	93,16	91,94
Ortaokul Okullaşma	95,40	95,31	94,93	93,34	93,62	91,49	95,51	88,80	89,13	91,39	92,89
Ortaöğretim Okullaşma	87,28	90,10	89,71	90,59	91,37	90,16	92,47	95,89	94,48	97,72	91,98
Yükseköğretim Mezun	10,65	11,67	12,67	13,40	13,79	14,32	15,01	16,13	16,95	17,52	14,21
Hastane	5,14	5,30	5,28	5,43	5,20	5,22	5,20	5,28	5,37	5,27	5,27
Hastane Yatak	4,66	4,57	4,45	4,47	4,40	4,31	4,35	4,53	4,36	4,45	4,46
Sinema Salonu	3,04	3,13	2,80	2,82	2,79	2,94	2,97	2,63	2,29	3,25	2,87
Tiyatro Salonu	4,57	5,07	5,29	5,27	3,83	3,80	4,57	3,61	2,00	3,55	4,16
Halk Kütüphaneleri	7,60	7,67	7,61	7,83	7,85	7,83	8,04	7,83	7,59	7,56	7,74
Turizm Tesislerine Geliş	1,70	1,70	2,57	1,91	2,11	1,82	1,87	2,13	2,10	2,24	2,02

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Bölge TR90 için 2013-2022 yılları arasında toplanan verilerin ortaya çıktığı sonuçlar şu şekildedir: İncelenen dönemde, bölgenin nüfusunun ortalama %3,26 olduğu belirlenmiştir. Göç, nüfus hareketliliğinin bir göstergesi olarak, %4,53'lük bir ortalama göç alımını ifade eder. Bölgede net göç hızı % -0,32'lik bir ortalama ile göç kaybı

yaşandığını ortaya koymaktadır. Ekonomik göstergelerden KBGSYH %2,18 ortalamaya ulaşırken, özel sektör yatırımları %0,91 ile belirli bir yatırım aktivitesine işaret etmektedir. Girişim sayıları ise %3,13 gibi bir ortalamaya erişmiştir. Dış ticaret göstergelerinden ihracat %1,12 ve ithalat %0,11 düzeyine ulaşmıştır. Dış ticaret dengesinde pozitif bir durum söz konusudur. İstihdam oranı %50,28 ortalamasıyla, bölgede çalışan nüfus oranının yarısını biraz aşan bir seviyede olduğu gözlenirken, işsizlik oranı %6,99 ortalama ile bölgede işsizliğin nispeten düşük seviyede olduğu anlaşılmaktadır. İş gücüne katılım oranı %54,04 ortalama ile bölge halkının iş gücüne aktif katılımının yüksek olduğunu göstermektedir. Okuma yazma bilen oranı %95,32 ortalama ile eğitimdeki genel durumu, ilkokulda okullaşma %91,94 ve ortaokulda okullaşma %92,89 ortalamaları ile yüksek düzeyde olduğunu gösterirken, ortaöğretimde okullaşma oranı %91,98 ortalama ile eğitime erişimin arttığını gösterir. Yükseköğretim mezun ortalaması da %14,21 seviyesinde gerçekleşmiştir. Hastane sayısı ve yatak kapasitesi, sırasıyla %5,27 ve %4,46 ortalamalarıyla sağlık hizmetlerinin genel olarak iyi düzeyde olduğunu gösterir. Kültür ve turizm tarafında sinema salonu sayısı %2,87 ve tiyatro salonu sayısı %4,16 ortalamaları ile kültürel faaliyetlere erişimin olduğu; halk kütüphaneleri sayısı %7,74 ile bilgi kaynaklarına ulaşımın yeterli olduğu; turizm tesislerine gelişlerin %2,02 ortalama ile turizmin potansiyelini yansıttığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tablo 5.21: TRA1 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri

Değişkenler	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Ortalama
Nüfus	1,39	1,37	1,35	1,35	1,33	1,32	1,30	1,29	1,27	1,26	1,32
Göç	1,65	2,03	1,91	2,23	1,79	2,08	1,84	1,60	1,98	1,82	1,89
Net Göç	-15,61	-11,25	-15,87	0,80	-18,44	0,89	-14,13	-11,94	-2,89	-12,34	-10,08
KBGSYH	0,92	0,89	0,86	0,90	0,88	0,85	0,85	0,89	0,81	0,82	0,87
Özel Sektör Yatırım	0,38	2,25	7,73	0,45	0,29	0,16	0,31	0,73	0,51	0,53	1,33
KBD Özel Sektör Yatırım	0,38	2,25	7,73	0,45	0,29	0,16	0,31	0,73	0,51	0,53	1,33
Girişim	0,98	0,97	0,95	0,93	0,94	0,93	0,92	0,90	0,89	0,86	0,93
İhracat	0,03	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,03	0,02	0,02	0,02
İthalat	0,03	0,03	0,03	0,03	0,02	0,02	0,02	0,02	0,05	0,02	0,03
İstihdam	46,90	46,70	48,00	47,00	46,60	44,60	42,50	42,50	43,10	45,40	45,33
İşsizlik	6,60	7,40	5,90	5,00	5,50	7,50	11,20	10,10	10,00	9,20	7,84

İşgücüne Katılım	50,30	50,50	51,00	49,50	49,30	48,20	47,80	47,30	47,90	50,00	49,18
Okuma Yazma	93,24	93,40	93,58	94,01	94,49	94,79	95,21	95,46	95,66	95,83	94,57
İlkokul Okullaşma	100,00	97,04	95,31	90,78	91,59	91,47	92,67	92,72	92,68	93,82	93,81
Ortaokul Okullaşma	93,64	93,09	93,29	94,52	94,36	93,23	95,42	87,55	88,92	90,01	92,40
Ortaöğretim Okullaşma	69,49	72,47	73,10	75,80	78,21	78,67	80,29	84,00	87,43	93,19	79,27
Yükseköğretim Mezun	10,72	11,54	12,40	12,98	13,21	13,69	14,03	15,37	16,33	16,92	13,72
Hastane	2,37	2,36	2,35	2,25	2,24	2,22	2,21	2,09	2,07	2,24	2,24
Hastane Yatak	5,89	5,74	5,85	5,23	5,40	5,38	5,33	5,36	5,46	5,51	5,51
Sinema Salonu	0,95	0,92	0,81	1,13	1,23	1,36	1,24	1,26	1,38	1,35	1,16
Tiyatro Salonu	0,88	0,65	0,42	0,28	0,26	0,54	1,31	1,53	1,75	0,73	0,84
Halk Kütüphaneleri	3,49	3,57	3,54	3,52	3,49	3,44	3,47	3,38	3,27	3,18	3,44
Turizm Tesislerine Geliş	0,58	0,56	0,56	0,67	0,61	0,55	0,51	0,70	0,55	0,51	0,58

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Bölge TRA1 için 2013-2022 yılları arasında toplanan veriler aşağıdaki sonuçlarına göre bölgenin nüfusu ortalama %1,32 ile düşük bir oranda azalmıştır. Göç, nüfus hareketliliğinin bir göstergesi olarak, %1,89'luk bir ortalama göç alımını ifade eder. Bölge net göç hızında %-10,08'lik bir ortalama ile genel olarak göç kaybı yaşamıştır. Ekonomide KBGSYH değeri %0,87 ortalama ile bölgenin ekonomik büyüklüğünün yavaş bir artış sergilediğini gösterirken, özel sektör yatırım teşviklerinde %1,33'lük bir ortalama ile belirli bir yatırım aktivitesi sürdürülmüştür. İhracat %0,02 ve ithalat %0,03'lük düşük ortalamalarla bölgenin dış ticaret aktivitelerinin sınırlı olduğunu işaret etmektedir. İstihdam oranı %45,33 ortalama ile iş gücüne katılımın (%49,18) ılımlı olduğu, işsizlik oranının ise %7,84 ortalama ile belli bir düzeyde sorun teşkil ettiği görülmektedir. Eğitimde okuma yazma bilen oranı %94,57 ortalama ile eğitimdeki genel durumu, ilkokulda okullaşma %93,81 ve ortaokulda okullaşma %92,40 ortalamaları ile yüksek düzeyde olduğunu gösterirken, ortaöğretimde okullaşma oranı %79,27 ortalama ile eğitime erişimin arttığını gösterir. Yükseköğretim mezunu oranı ortalama %13,72 gibi makul bir düzeyde olmuştur. Hastane sayısı ve yatak kapasitesi, sırasıyla %2,24 ve %5,51 ortalamalarıyla sağlık hizmetlerinin genel olarak iyi düzeyde olduğunu gösterir. Kültür ve turizmde sinema salonu sayısı %1,16 ve tiyatro salonu sayısı %0,84 ortalamaları ile kültürel faaliyetlere erişimin sınırlı olduğu; halk kütüphaneleri sayısı %3,44 ile bilgi kaynaklarına ulaşımın yeterli olduğu; turizm

tesislerine gelişlerin %0,58 ortalama ile turizmin potansiyelini yansıttığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tablo 5.22: TRA2 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri

Değişkenler	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Ortalama
Nüfus	1,49	1,47	1,44	1,41	1,38	1,37	1,34	1,34	1,30	1,27	1,38
Göç	1,48	1,38	1,50	1,38	1,47	1,67	1,45	1,52	1,37	1,55	1,48
Net Göç	-22,49	-26,87	-25,73	-23,97	-23,69	-10,17	-17,81	-13,69	-26,34	-29,73	-22,05
KBGSYH	0,63	0,59	0,61	0,63	0,61	0,59	0,59	0,64	0,55	0,55	0,60
Özel Sektör Yatırım	0,32	0,11	0,09	0,39	0,56	0,10	0,15	0,23	0,32	0,24	0,25
KBD Özel Sektör Yatırım	0,32	0,11	0,09	0,39	0,56	0,10	0,15	0,23	0,32	0,24	0,25
Girişim	0,79	0,78	0,77	0,76	0,78	0,77	0,77	0,74	0,71	0,66	0,75
İhracat	0,13	0,13	0,15	0,11	0,10	0,07	0,06	0,07	0,06	0,06	0,09
İthalat	0,05	0,04	0,06	0,08	0,10	0,06	0,06	0,04	0,04	0,05	0,06
İstihdam	54,40	53,00	52,00	48,70	47,90	47,60	42,80	39,10	43,70	44,50	47,37
İşsizlik	6,70	3,40	3,90	4,90	5,50	5,30	9,80	11,40	13,70	12,70	7,73
İşgücüne Katılım	58,30	54,80	54,20	51,20	50,70	50,30	47,50	44,20	50,70	51,00	51,29
Okuma Yazma	91,50	91,82	91,93	92,38	92,83	93,32	93,80	94,13	94,34	94,50	93,06
İlkokul Okullaşma	100,00	98,86	97,70	93,16	93,65	93,68	91,64	92,39	92,30	93,09	94,65
Ortaokul Okullaşma	88,92	89,59	91,12	94,53	94,54	94,06	95,46	88,11	88,52	89,29	91,41
Ortaöğretim Okullaşma	52,53	59,19	59,02	60,81	62,56	64,31	66,90	71,47	77,98	81,98	65,68
Yükseköğretim Mezun	7,31	8,09	8,98	9,51	9,58	10,09	10,69	11,59	11,97	12,35	10,02
Hastane	1,71	1,70	1,76	1,66	1,65	1,63	1,63	1,56	1,55	1,65	1,65
Hastane Yatak	2,67	2,64	2,62	2,53	2,55	2,53	2,54	2,53	2,53	2,57	2,57
Sinema Salonu	0,19	0,32	0,17	0,36	0,30	0,31	0,25	0,26	0,17	0,42	0,28
Tiyatro Salonu	1,03	0,98	1,25	0,97	1,15	1,09	0,91	0,56	0,50	1,35	0,98
Halk Kütüphaneleri	1,97	1,96	1,95	1,93	1,92	1,98	2,20	2,14	2,08	2,07	2,02
Turizm Tesislerine Geliş	0,45	0,38	0,28	0,38	0,42	0,43	0,42	0,66	0,48	0,39	0,43

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Bölge TRA2 için 2013-2022 yılları arasında toplanan veriler şu sonuçları ortaya koymaktadır: İncelenen dönemde, bölgenin nüfusu ortalama %1,38 ile düşük bir oranda azalmıştır. Göç, nüfus hareketliliğinin bir göstergesi olarak, %1,48'lik bir ortalama göç alımını ifade ederken net göç hızında % -22,05'lik bir ortalama ile genel olarak göç

kaybı yaşamıştır. KBGSYH %0,60 ortalama ile bölgenin ekonomik büyüklüğünün yavaş bir artış sergilediğini gösterirken, özel sektör yatırım teşviklerinde %0,25'lik bir ortalama ile belirli bir yatırım aktivitesi sürdürülmüştür. Girişim ortalaması %0,75 gibi düşük bir düzeyde gerçekleşmiştir. İhracat %0,09 ve ithalat %0,06'luk düşük ortalamalarla bölgenin dış ticaret aktivitelerinin sınırlı olduğunu işaret etmektedir. İstihdam oranı %47,37 ortalama, işsizlik oranı %7,73 ortalama ve işgücüne katılım oranı %51,29 gibi bir ortalama düzeyinde gerçekleşmiştir. Okuma yazma bilen oranı %93,06 ortalama ile eğitimdeki genel durumu ifade etmektedir. İlkokulda okullaşma %94,65 ve ortaokulda okullaşma %91,41 ortalamaları ile yüksek düzeyde gerçekleşirken, ortaöğretimde okullaşma oranı %65,68 gibi düşük bir ortalama düzeyinde gerçekleşmiştir. Yükseköğretim mezun sayısının ortalama oranı ise %10,02 gibi bir değer almıştır. Hastane sayısı ve yatak kapasitesi, sırasıyla %1,65 ve %2,57 ortalamalarıyla sağlık hizmetlerinin genel olarak iyi düzeyde olduğunu gösterir. Sinema salonu sayısı %0,28 ve tiyatro salonu sayısı %0,98 ortalamaları ile kültürel faaliyetlere erişimin sınırlı olduğu; halk kütüphaneleri sayısı %2,02 ile bilgi kaynaklarına ulaşımın yeterli olduğu; turizm tesislerine gelişlerin %0,43 ortalama ile turizmin potansiyelini yansıttığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tablo 5.23: TRB1 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri

Değişkenler	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Ortalama
Nüfus	2,19	2,18	2,16	2,14	2,14	2,15	2,11	2,10	2,08	2,08	2,13
Göç	2,41	2,23	2,24	2,20	2,28	2,76	2,07	2,21	2,27	2,31	2,30
Net Göç	-2,56	-5,66	-4,88	-2,61	-1,71	9,32	-9,96	-3,64	-3,20	-2,91	-2,78
KBGSYH	1,32	1,28	1,28	1,29	1,30	1,26	1,26	1,35	1,24	1,24	1,28
Özel Sektör Yatırım	2,97	0,31	2,44	0,40	2,33	1,24	1,14	1,96	1,64	1,28	1,57
KBD Özel Sektör Yatırım	2,97	0,31	2,44	0,40	2,33	1,24	1,14	1,96	1,64	1,28	1,57
Girişim	1,70	1,70	1,71	1,72	1,73	1,72	1,71	1,66	1,64	1,61	1,69
İhracat	0,36	0,33	0,28	0,34	0,34	0,25	0,27	0,26	0,32	0,33	0,31
İthalat	0,04	0,05	0,05	0,07	0,09	0,06	0,06	0,07	0,05	0,07	0,06
İstihdam	49,50	43,20	44,30	44,70	47,90	48,10	46,40	41,70	43,40	44,10	45,33
İşsizlik	7,70	7,50	8,00	8,90	7,00	8,00	9,90	10,60	10,20	8,10	8,59
İşgücüne Katılım	53,60	46,80	48,20	49,10	51,50	52,30	51,50	46,60	48,30	48,00	49,59
Okuma Yazma	93,33	93,52	93,67	94,09	94,47	94,82	95,26	95,53	95,70	95,87	94,63

İlkokul Okullaşma	99,37	96,78	95,46	90,61	91,32	91,44	93,05	92,99	93,05	93,84	93,79
Ortaokul Okullaşma	94,90	95,03	95,24	96,49	95,69	94,22	96,81	88,19	89,19	90,91	93,67
Ortaöğretim Okullaşma	80,49	82,83	83,77	87,13	88,69	88,12	89,26	91,85	92,99	94,29	87,94
Yükseköğretim Mezun	11,48	12,42	13,50	14,30	14,54	15,11	15,77	16,80	17,45	17,99	14,94
Hastane	3,10	2,95	2,80	2,85	2,70	2,74	2,80	2,93	2,97	2,87	2,87
Hastane Yatak	5,16	5,19	5,34	4,98	5,13	5,15	5,12	5,08	5,20	5,15	5,15
Sinema Salonu	1,28	1,24	1,49	1,25	1,23	1,29	1,31	1,33	1,33	0,30	1,21
Tiyatro Salonu	5,31	2,78	3,06	3,47	2,30	2,72	2,35	3,47	3,00	2,69	3,12
Halk Kütüphaneleri	3,76	3,84	3,89	3,87	3,84	3,79	3,89	3,79	3,67	3,74	3,81
Turizm Tesislerine Geliş	0,58	0,59	0,63	0,83	0,93	0,85	0,76	1,21	0,90	0,72	0,80

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Bölge TRB1 için 2013-2022 yılları arasında toplanan verilerin ortaya çıkardığı sonuçlara bakıldığında; incelenen dönemde, bölgenin nüfusu yıllar itibariyle ortalama %2,13 ile kademeli bir azalma göstermiştir. Göç verileri ise, bölgenin ortalama %2,30 ile görece yüksek bir göç alımını ifade ederken, % -2,78 ortalama ile bölge, genel anlamda hafif bir göç kaybı yaşamış olup, bu durum nüfus dinamiklerindeki belirli dönemlerdeki dalgalanmalara işaret etmektedir. Ekonomide KBGSYH %1,28 ortalama ile bölgenin ekonomik büyümesinin ılımlı bir seviyede gerçekleştiğini gösterirken, özel sektör yatırım teşviklerinde %1,57 ortalama ile ekonomik canlılığın devam ettiği görülmektedir. Girişim sayıları ortalama olarak %1,69'dur. İhracat %0,31 ortalama ve ithalat %0,06 ortalama ile bölgenin dış ticaretinde küçük ölçekli bir faaliyet gösterdiğini ortaya koyar. İstihdam oranı %45,33 ortalama ile çalışabilir nüfusun önemli bir kısmının iş gücüne dahil olduğunu, işsizlik oranı %8,59 ortalama ile ise belli bir işsizlik problemi yaşandığını göstermektedir. İşgücüne katılım oranı ise ortalama %49,59 seviyesinde gerçekleşmiştir. Okuma yazma bilen yetişkin oranı %94,63 ortalama ile bölgede genel eğitim seviyesinin yüksek olduğunu, ilkokulda okullaşma %93,79 ve ortaokulda okullaşma %93,67 ortalamaları ile temel eğitimde yüksek katılımın bulunduğunu göstermektedir. Ortaöğretimde okullaşma oranı %87,94 ortalama ile öğrencilerin eğitime devam etme eğiliminin güçlü olduğunu belirtirken, yüksekokul veya fakülte mezunu oranı %14,94 ortalama ile bölge gençlerinin yükseköğretime erişimde büyük ilerleme kaydettiğini işaret etmektedir. Hastane sayısı ve yatak kapasitesi, sırasıyla %2,87 ve %5,15 ortalamalarıyla sağlık hizmetlerinin genel olarak

iyi bir seviyede olduğunu gösterir. Sinema salonu sayısı %1,21 ve tiyatro salonu sayısı %3,12 ortalamaları ile kültürel etkinliklere olan erişimin bölge genelinde makul düzeyde olduğunu, halk kütüphaneleri sayısı %3,81 ile bilgiye erişim açısından yeterli imkanlar sağlandığını belirtir. Turizm tesislerine geliş sayısı %0,80 ortalama ile bölgenin turizm potansiyelinin göstergesi olabilir.

Tablo 5.24: TRB2 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri

Değişkenler	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Ortalama
Nüfus	2,73	2,72	2,70	2,65	2,63	2,64	2,62	2,62	2,57	2,53	2,64
Göç	2,35	2,03	2,19	1,99	2,35	2,54	2,25	2,43	2,17	2,43	2,27
Net Göç	-10,77	-17,46	-18,79	-21,57	-14,89	-5,75	-11,14	-8,94	-22,61	-22,25	-15,42
KBGSYH	1,07	1,06	1,03	1,05	1,05	1,05	1,08	1,11	0,97	1,00	1,05
Özel Sektör Yatırım	0,43	0,15	0,30	0,43	0,32	0,22	0,54	0,33	0,88	0,69	0,43
KBD Özel Sektör Yatırım	0,43	0,15	0,30	0,43	0,32	0,22	0,54	0,33	0,88	0,69	0,43
Girişim	1,39	1,37	1,35	1,33	1,34	1,33	1,32	1,29	1,28	1,24	1,32
İhracat	0,21	0,26	0,14	0,04	0,08	0,06	0,06	0,12	0,09	0,13	0,12
İthalat	0,04	0,06	0,02	0,05	0,07	0,06	0,12	0,08	0,08	0,12	0,07
İstihdam	41,10	42,00	42,60	38,50	41,60	38,20	37,80	36,40	37,10	40,20	39,55
İşsizlik	10,60	13,50	9,50	9,20	12,80	21,50	25,90	23,60	20,40	19,20	16,62
İşgücüne Katılım	46,00	48,50	47,10	42,40	47,70	48,70	51,00	47,60	46,60	49,70	47,53
Okuma Yazma	91,57	91,91	92,12	92,61	93,17	93,74	94,59	94,92	95,09	95,24	93,50
İlkokul Okullaşma	99,80	98,50	97,41	93,90	93,50	93,24	91,35	91,84	91,76	92,71	94,40
Ortaokul Okullaşma	86,93	87,48	87,91	91,64	91,70	91,88	93,67	87,25	87,82	88,30	89,46
Ortaöğretim Okullaşma	48,30	54,16	55,01	57,79	59,91	62,60	65,25	71,29	78,10	82,79	63,52
Yükseköğretim Mezun	6,97	7,71	8,71	9,31	9,68	10,55	10,98	11,70	12,04	12,50	10,02
Hastane	2,37	2,49	2,41	2,12	2,11	2,09	2,15	2,15	2,26	2,24	2,24
Hastane Yatak	3,00	3,03	3,01	3,22	3,12	3,08	3,16	3,02	3,06	3,08	3,08
Sinema Salonu	0,67	0,69	0,64	0,81	0,78	0,73	0,71	0,74	0,50	0,80	0,71
Tiyatro Salonu	1,92	1,96	1,25	1,25	1,02	1,36	1,17	1,39	2,50	2,20	1,60
Halk Kütüphaneleri	2,59	2,59	2,65	2,64	2,62	2,58	2,71	2,64	2,64	2,70	2,64
Turizm Tesislerine Geliş	0,52	0,53	0,51	0,60	0,70	0,56	0,53	0,71	0,56	0,68	0,59

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Bölge TRB2 için 2013-2022 yılları arasında toplanan veriler kapsamında bölgenin nüfusu ortalama %2,64 ile nispeten stabil bir seyir izlemiştir. Göç verileri, bölgenin ortalama %2,27 ile stabil bir göç alımını ifade ederken, net göç hızında yaşanan % -15,42 ortalama ile dikkat çekici bir göç kaybı yaşandığı görülmüştür. KBGSYH %1,05 ortalama ile bölgenin ekonomik büyüklüğünün yavaş bir artış sergilediğini gösterirken, özel sektör yatırım teşviklerinde %0,43 ortalama ile ekonominin canlandırılmasına yönelik yatırımların olduğu anlaşılmaktadır. Yeni ekonomik aktivite göstergesi olarak girişim sayıları %1,32'lik ortalamaya ulaşmıştır. İhracat %0,12 ve ithalat %0,07 ortalamalarla bölgenin dış ticaret aktivitelerinin sınırlı olduğunu göstermektedir. İstihdam oranı %39,55 ortalama ile nispeten düşük bir seviyede bulunurken, işsizlik oranı %16,62 ortalama ile bölgede ciddi bir işsizlik sorununun mevcut olduğunu işaret etmektedir. Bölgede işgücüne katılım ortalama %47,53 olarak gerçekleşmiştir. Okuma yazma bilenlerin oranı %93,50 ortalama ile bölgede genel eğitim seviyesinin yüksek olduğunu, ilkokulda okullaşma %94,40 ve ortaokulda okullaşma %89,46 ortalamaları ile temel eğitimde yüksek katılımın bulunduğunu göstermektedir. Ortaöğretimde okullaşma oranı %63,52 ortalama ile bölgede eğitime devam eden öğrenci sayısında artış olduğunu göstermektedir. Eğitim seviyesinin yükselmesinde önemli bir etken olan yükseköğretim mezun ortalaması %10,02 olarak gerçekleşmiştir. Hastane sayısı ve yatak kapasitesi, sırasıyla %2,24 ve %3,08 ortalamalarıyla sağlık hizmetlerinin genel olarak kabul edilebilir seviyede olduğunu göstermektedir. Sinema salonu sayısı %0,71 ve tiyatro salonu sayısı %1,60 ortalamaları ile kültürel etkinliklere erişimin bölgede sınırlı olduğunu, halk kütüphaneleri sayısı %2,64 ile bilgi kaynaklarına erişim konusunda yeterli imkanların sağlandığını belirtir. Turizm tesislerine geliş sayısı %0,59 ortalama ile bölgenin turizm potansiyelinin yansıması açısından orta düzeyde olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 5.25: TRC1 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri

Değişkenler	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Ortalama
Nüfus	3,35	3,37	3,38	3,40	3,41	3,41	3,41	3,44	3,43	3,44	3,41
Göç	2,33	2,39	2,47	2,53	2,55	2,28	2,54	2,69	2,57	2,62	2,50
Net Göç	-3,21	-2,83	-2,92	-3,31	-2,76	-5,86	-3,79	-0,45	-4,91	-3,30	-3,33
KBGSYH	2,08	2,11	2,19	2,17	2,17	2,23	2,20	2,41	2,46	2,23	2,23
Özel Sektör Yatırım	2,09	3,27	1,69	7,12	3,00	3,54	3,98	5,26	4,33	2,93	3,72

KBD Özel Sektör Yatırım	2,09	3,27	1,69	7,12	3,00	3,54	3,98	5,26	4,33	2,93	3,72
Girişim	2,79	2,82	2,83	2,85	2,83	2,82	2,86	2,84	2,83	2,81	2,83
İhracat	4,24	4,41	4,87	4,90	4,39	4,17	4,40	4,89	4,65	4,49	4,54
İthalat	2,25	2,46	2,38	2,45	2,27	2,38	2,82	2,67	3,14	2,87	2,57
İstihdam	42,00	39,70	38,80	38,70	39,80	40,90	40,20	41,60	45,00	44,40	41,11
İşsizlik	7,30	8,00	9,90	14,30	15,10	12,80	15,20	13,00	10,10	10,70	11,64
İşgücüne Katılım	45,30	43,20	43,10	45,20	46,80	46,80	47,50	47,80	50,00	49,70	46,54
Okuma Yazma	94,73	94,90	94,94	95,32	95,62	95,91	96,27	96,56	96,70	96,83	95,78
İlkokul Okullaşma	99,69	97,59	96,12	91,60	92,53	92,99	93,75	93,64	93,53	94,42	94,59
Ortaokul Okullaşma	94,40	94,09	94,31	95,84	94,62	93,83	95,67	88,68	89,40	90,82	93,17
Ortaöğretim Okullaşma	68,21	72,66	74,21	77,36	79,22	79,34	80,60	83,42	86,65	86,63	78,83
Yükseköğretim Mezun	8,40	9,25	10,19	11,06	11,36	11,91	12,53	13,39	14,06	14,57	11,67
Hastane	2,31	2,49	2,67	2,85	2,90	2,87	2,93	3,00	3,04	2,78	2,78
Hastane Yatak	3,15	3,20	3,21	3,70	3,68	3,65	3,70	3,62	3,63	3,51	3,50
Sinema Salonu	1,71	2,12	1,99	1,89	1,78	1,85	1,77	1,85	2,09	1,23	1,83
Tiyatro Salonu	0,74	1,64	1,53	2,36	1,66	1,63	1,31	0,83	1,00	0,86	1,35
Halk Kütüphaneleri	2,42	2,41	2,48	2,46	2,44	2,41	2,37	2,31	2,24	2,23	2,38
Turizm Tesislerine Geliş	1,37	1,15	0,97	1,19	1,68	1,54	1,51	1,84	1,81	1,75	1,48

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Bölge TRC1 için 2013-2022 yılları arasında toplanan veriler doğrultusunda nüfus oldukça istikrarlı bir şekilde %3,41 ortalamasıyla artış göstermiştir. Bölge ortalama %2,50 ile göç alımı gösterirken, net göç hızında -%3,33 ortalama ile belli bir düzeyde göç kaybı yaşamıştır. KBGSYH %2,23 ortalama ile bölgenin ekonomik büyüklüğünün artış trendi gösterdiğini işaret ederken, özel sektör yatırım teşviklerinde %3,72 ortalama ile ekonomik aktivitelerin teşvik edildiği anlaşılmaktadır. Girişim sayıları ortalama olarak %2,83 seviyesinde gerçekleşmiştir. Dış ticaret alanında ihracat %4,54 ortalama ile bölgenin dış ticaretinde aktif olduğunu; ithalat ise %2,57 ortalama ile ithalatın da buna paralel bir düzeyde olduğunu göstermektedir. İstihdam oranı %41,11 ortalama ile iş gücüne katılımın mütevazı olduğu; işsizlik oranının ise %11,64 ortalama ile belli bir seviyede sorun oluşturduğu anlaşılmaktadır. İşgücüne katılım oranında %46,54'lük bir ortalama oluşmuştur. Eğitimde okuma yazma bilen oranı %95,78 ortalama ile bölge genelinde eğitim seviyesinin oldukça yüksek olduğunu

gösterirken, ilkokulda okullaşma %94,59 ve ortaokulda okullaşma %93,17 ortalamaları ile eğitimde geniş katılımın olduğunu göstermektedir. Ortaöğretimde okullaşma oranı %78,83 ortalama ile öğrencilerin eğitime devamlılığının arttığını gösterir. Yüksekokul veya fakülte mezunlarını ifade eden ortalama oran % 11,67 düzeyinde oluşmuştur. Hastane sayısı %2,78 ve yatak kapasitesi %3,50 ortalamalarıyla sağlık hizmetlerinin genel olarak kabul edilebilir seviyede olduğunu göstermektedir. Kültür ve turizm başlığı altında sinema salonu sayısı %1,83 ve tiyatro salonu sayısı %1,35 ortalamaları ile bölgede kültürel etkinliklere ulaşımın yeterli olduğunu; halk kütüphaneleri sayısı %2,38 ile bilgi kaynaklarına erişimin yeterli olduğunu ve turizm tesislerine geliş sayısı %1,48 ortalama ile bölgenin turizm potansiyelinin varlığını göstermektedir.

Tablo 5.26: TRC2 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri

Değişkenler	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Ortalama
Nüfus	4,45	4,48	4,50	4,53	4,56	4,60	4,61	4,66	4,65	4,66	4,57
Göç	2,80	2,80	2,88	3,07	3,09	3,00	3,13	3,52	2,99	3,39	3,07
Net Göç	-7,75	-7,00	-8,52	-7,60	-5,70	-5,11	-6,88	-3,42	-11,87	-9,12	-7,30
KBGSYH	1,95	1,88	1,90	1,87	1,86	1,78	1,79	1,81	1,65	1,88	1,84
Özel Sektör Yatırım	1,10	0,44	0,65	0,44	1,04	0,60	0,93	1,54	2,10	1,92	1,08
KBD Özel Sektör Yatırım	1,10	0,44	0,65	0,44	1,04	0,60	0,93	1,54	2,10	1,92	1,08
Girişim	2,58	2,57	2,55	2,54	2,47	2,49	2,48	2,43	2,47	2,52	2,51
İhracat	0,31	0,31	0,31	0,24	0,21	0,20	0,21	0,24	0,27	0,29	0,26
İthalat	0,14	0,14	0,11	0,10	0,10	0,10	0,15	0,17	0,19	0,15	0,14
İstihdam	31,20	35,00	36,10	37,40	41,40	38,90	35,70	30,70	34,50	37,70	35,86
İşsizlik	17,50	17,40	17,50	17,20	13,80	18,60	23,40	20,10	15,00	11,50	17,20
İşgücüne Katılım	37,90	42,30	43,70	45,20	48,10	47,80	46,50	38,40	40,60	42,50	43,30
Okuma Yazma	90,80	90,50	90,67	91,28	91,94	92,57	93,45	93,87	94,10	94,33	92,35
İlkokul Okullaşma	99,94	98,73	98,03	94,28	94,15	94,22	92,19	92,41	92,52	93,40	94,99
Ortaokul Okullaşma	90,85	90,60	91,44	93,39	93,12	92,79	94,48	87,06	87,66	88,46	90,99
Ortaöğretim Okullaşma	56,51	61,16	61,49	63,53	64,36	65,15	66,43	70,79	77,20	79,21	66,58
Yükseköğretim Mezun	7,33	7,97	8,99	9,65	9,93	10,42	11,05	11,72	12,04	12,38	10,15
Hastane	2,90	2,88	3,00	2,78	2,96	3,06	2,99	3,06	3,10	2,97	2,97
Hastane Yatak	3,10	3,00	3,04	3,17	3,08	3,08	3,02	2,89	2,92	3,03	3,03
Sinema Salonu	2,19	2,67	2,76	2,62	2,93	2,69	2,44	1,89	2,42	2,58	2,52

Tiyatro Salonu	0,88	1,31	0,97	1,25	1,15	1,63	1,70	1,94	2,25	1,22	1,43
Halk Kütüphaneleri	2,42	2,41	2,39	2,37	2,36	2,41	2,45	2,39	2,32	2,31	2,38
Turizm Tesislerine Geliş	1,06	1,04	0,92	0,89	1,10	1,31	1,24	1,48	1,35	1,19	1,16

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Bölge TRC2 için 2013-2022 yılları arasında toplanan veriler ışığında incelenen dönem boyunca bölgenin nüfusu stabil bir artış göstermiş ve %4,57 ortalama nüfusa sahip olmuştur. Göç miktarları %3,07 ortalama ile bölgeye sürekli göç alımını işaret etmektedir. Bölgede net göç hızı -%7,30 ortalama ile belli zamanlarda göç kaybı yaşandığını göstermektedir. KBGSYH %1,84 ortalama ile ekonomik büyüme hızının oldukça düşük olduğunu belirtirken, özel sektör yatırım teşvikleri %1,08 ortalama ile bölgenin ekonomik gelişimine katkıda bulunma amacı taşıdığını göstermektedir. Girişim sayısı konusunda %2,51 gibi bir ortalama erişilmiştir. İhracat %0,26 ortalama ile dış ticaretin sınırlı olduğunu; ithalat ise %0,14 ortalama ile ithalatın bu düzeye yakın seyrettiğini göstermektedir. İstihdam oranı %35,86 ortalama ile bölgedeki iş gücüne katılımın oldukça düşük olduğunu; işsizlik oranı ise %17,20 ortalama ile bölge genelinde işsizliğin ciddi bir sorun olduğunu belirtmektedir. Bu durum doğal olarak işgücüne katılımı da etkileyerek % 43,30 gibi bir ortalama gerçekleşmiştir. Okuma yazma bilen oranı %92,35 ortalama ile genel olarak eğitim seviyesinin iyileşmekte olduğunu gösterirken, ilkokulda okullaşma oranı %94,99 ve ortaokulda okullaşma %90,99 ortalamaları ile eğitime erişimin yüksek olduğunu göstermektedir. Ortaöğretimde okullaşma oranı %66,58 ortalama ile gençlerin eğitim seviyelerinin gelişmekte olduğunu belirtir. Yükseköğretim mezun sayısı ortalama %10,15 gibi mütevazı bir seviyede gerçekleşmiştir. Hastane sayısı ve yatak kapasitesi sırasıyla %2,97 ve %3,03 ortalamalarıyla sağlık hizmetlerinin ulaşılabilirliğini gösterir. Sinema salonu sayısı %2,52 ve tiyatro salonu sayısı %1,43 ortalamaları ile kültürel faaliyetlere olan erişimin olumlu olduğunu; halk kütüphaneleri sayısı %2,38 ile bölge halkının bilgi kaynaklarına erişiminde sıkıntı yaşamadığını gösterir. Turizm tesislerine gelişlerin %1,16 ortalama ile bölgenin turizm açısından belirli bir potansiyele sahip olduğunu işaret etmektedir.

Tablo 5.27: TRC3 Bölgesi Verilerinin 2013-2022 Dönemi Yüzdesel Değerleri

Değişkenler	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Ortalama
Nüfus	2,76	2,77	2,76	2,73	2,75	2,79	2,77	2,80	2,80	2,81	2,77

Göç	2,47	2,27	2,26	2,16	2,83	2,75	2,53	2,86	2,64	2,77	2,55
Net Göç	-5,43	-8,68	-14,80	-17,03	-1,65	1,16	-7,84	-1,21	-8,31	-8,24	-7,20
KBGSYH	1,35	1,35	1,30	1,28	1,36	1,38	1,42	1,47	1,42	1,38	1,37
Özel Sektör Yatırım	1,57	2,30	0,45	0,31	4,22	1,05	0,70	0,69	0,63	0,47	1,24
KBD Özel Sektör Yatırım	1,57	2,30	0,45	0,31	4,22	1,05	0,70	0,69	0,63	0,47	1,24
Girişim	1,30	1,31	1,31	1,31	1,33	1,36	1,33	1,30	1,34	1,34	1,32
İhracat	1,42	1,08	1,02	1,04	0,99	0,79	0,76	1,01	0,89	0,90	0,99
İthalat	0,16	0,13	0,12	0,17	0,17	0,15	0,22	0,22	0,20	0,27	0,18
İstihdam	29,20	28,20	28,70	28,00	28,20	30,50	30,00	26,00	29,90	33,80	29,25
İşsizlik	21,10	24,00	24,80	28,30	26,90	25,00	30,90	33,50	29,80	18,50	26,28
İşgücüne Katılım	36,90	37,10	38,20	39,10	38,60	40,70	43,50	39,10	42,70	41,50	39,74
Okuma Yazma	90,50	90,87	91,05	91,57	92,19	92,77	93,70	94,09	94,32	94,54	92,56
İlkokul Okullaşma	99,94	98,63	97,52	93,24	93,43	93,43	91,15	91,42	91,32	92,37	94,25
Ortaokul Okullaşma	90,51	90,46	91,42	94,47	94,03	93,37	94,95	86,69	87,29	88,33	91,15
Ortaöğretim Okullaşma	58,78	65,12	65,34	66,12	67,96	69,23	70,91	75,41	79,73	84,14	70,27
Yükseköğretim Mezun	7,73	8,57	9,62	10,22	10,73	11,60	12,04	12,78	13,07	13,56	10,99
Hastane	2,83	2,68	2,67	2,58	2,57	2,54	2,60	2,61	2,52	2,62	2,62
Hastane Yatak	2,23	2,36	2,44	2,56	2,56	2,47	2,45	2,68	2,55	2,48	2,48
Sinema Salonu	1,33	1,43	1,23	1,13	1,04	1,19	0,99	1,26	1,92	1,94	1,35
Tiyatro Salonu	1,77	2,13	1,81	1,25	0,38	0,82	0,39	0,14	0,50	1,47	1,07
Halk Kütüphaneleri	2,06	2,05	2,04	2,20	2,27	2,32	2,37	2,31	2,48	2,63	2,27
Turizm Tesislerine Geliş	0,91	0,88	0,52	0,67	0,73	0,84	0,78	0,99	0,87	0,78	0,80

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Bölge TRC3 için 2013-2022 yılları arasında toplanan verilerle ortaya çıkan sonuçlara bakıldığında incelenen dönem boyunca bölgenin nüfusu neredeyse sabit bir artış sergileyerek %2,77 ortalamayı korumuştur. Göç miktarları %2,55 ortalama ile bölgeye devamlı bir göç alımını işaret etmektedir. Bölgede net göç hızı -%7,20 ortalama ile zaman zaman göç kaybı yaşandığını göstermektedir. KBGSYH %1,37 ortalama ile ekonomik büyüme hızının stabil olduğunu belirtirken, özel sektör yatırım teşvikleri %1,24 ortalama ile bölgenin ekonomik gelişimine katkıda bulunma amacı taşıdığını göstermektedir. Girişim sayısında ortalama oran %1,32 gibi makul bir düzeyde kalmıştır. İhracat %0,99 ortalama ile dış ticaretin bölgede var olduğunu; ithalat ise

%0,18 ortalama ile ithalatın bu düzeye yakın seyrettiğini göstermektedir. İstihdam oranı %29,25 ortalama ile bölgedeki iş gücüne katılımın düşük olduğunu; işsizlik oranı ise %26,28 ortalama ile bölge genelinde işsizliğin ciddi bir sorun olduğunu belirtmektedir. Bu durum işgücüne katılım oranına da yansiyarak %39,74 gibi düşük bir ortalama ortaya çıkmıştır. Eğitimde okuma yazma bilen oranı %92,56 ortalama ile eğitim seviyesinin yüksek olduğunu gösterirken, ilkokulda okullaşma oranı %94,25 ve ortaokulda okullaşma %91,15 ortalamaları ile eğitime erişimin yüksek olduğunu göstermektedir. Ortaöğretimde okullaşma oranı %70,27 ortalama ile gençlerin eğitim seviyelerinin gelişmekte olduğunu belirtir. Yükseköğretim mezun sayısı ortalama %10,99 gibi makul bir seviyede gerçekleşmiştir. Hastane sayısı ve yatak kapasitesi sırasıyla %2,62 ve %2,48 ortalamalarıyla sağlık hizmetlerinin ulaşılabilirliğini gösterir. Sinema salonu sayısı %1,35 ve tiyatro salonu sayısı %1,07 ortalamaları ile kültürel faaliyetlere olan erişimin olumlu olduğunu; halk kütüphaneleri sayısı %2,27 ile bölge halkının bilgi kaynaklarına erişiminde sıkıntı yaşamadığını gösterir. Turizm tesislerine gelişlerin %0,80 ortalama ile bölgenin turizm açısından belirli bir potansiyele sahip olduğunu işaret etmektedir.

5.6. Temel Bileşenler Analizi (TBA)

Temel Bileşenler Analizi (TBA), Karl Pearson'un 1901'de başlattığı ve 1933'te Hotelling tarafından geliştirilen bir yöntemdir. Çok sayıda ve birbiriyle çelişkili olabilecek değişkenlerden oluşan verilerin boyutlarını veri içerisindeki değişimlerin korunarak daha az boyuta indirgenmesine yol açan bir dönüşüm tekniğidir. TBA, mevcut veriyi daha az sayıda değişkenle ifade edebilmeyi amaçlamaktadır. Dönüşüm sonucunda elde kalan değişkenler temel bileşenler olarak adlandırılmaktadır (Yazar vd. 2009: 51).

TBA, çok değişkenli bir istatistiksel analiz yöntemi olup tanıma, sınıflandırma, görüntü sıkıştırma gibi alanlarda kullanılmaktadır. Bu yöntem, veri setindeki gerekli bilgileri ortaya çıkarmada oldukça etkilidir. Yüksek boyuttaki verilerin genel özelliklerini ortaya çıkararak boyut sayısının azaltılmasını ve verinin sıkıştırılmasını sağlar (Yıldız vd. 2010: 210). Çoklu doğrusal bağlantı sorunlarının çözümünde kullanılan etkili bir analiz yöntemi olarak bilinmektedir (Ersungur vd. 2007: 57). Analiz ile elde edilen daha az sayıdaki temel bileşenler, birbirlerinden bağımsız olup baştaki bağımlılık yapısı ortadan kaldırılmaktadır (Jolliffe, 2002: 167).

Özetle, TBA sonucunda ulaşılması arzulanan hedef; gözlemlenen veri setindeki değişkenlerden gizli değişkenleri ölçüm hatasından, sinyalden ve karmaşıklıktan arındırmaktır (Coste vd. 2005: 642). TBA ile ortaya konulan temel fikir; başta birbiriyle çelişkili çok sayıda veriden oluşan veri setindeki değişkenlerden ilişkisiz ve sıralı olan temel bileşenleri ortaya çıkarmaktır. Bu temel bileşenler aynı zamanda baştaki çeşitliliği de koruyabilmektedir (Jolliffe, 1986: 1).

5.7. Bölgesel Kalkınma Endeksi

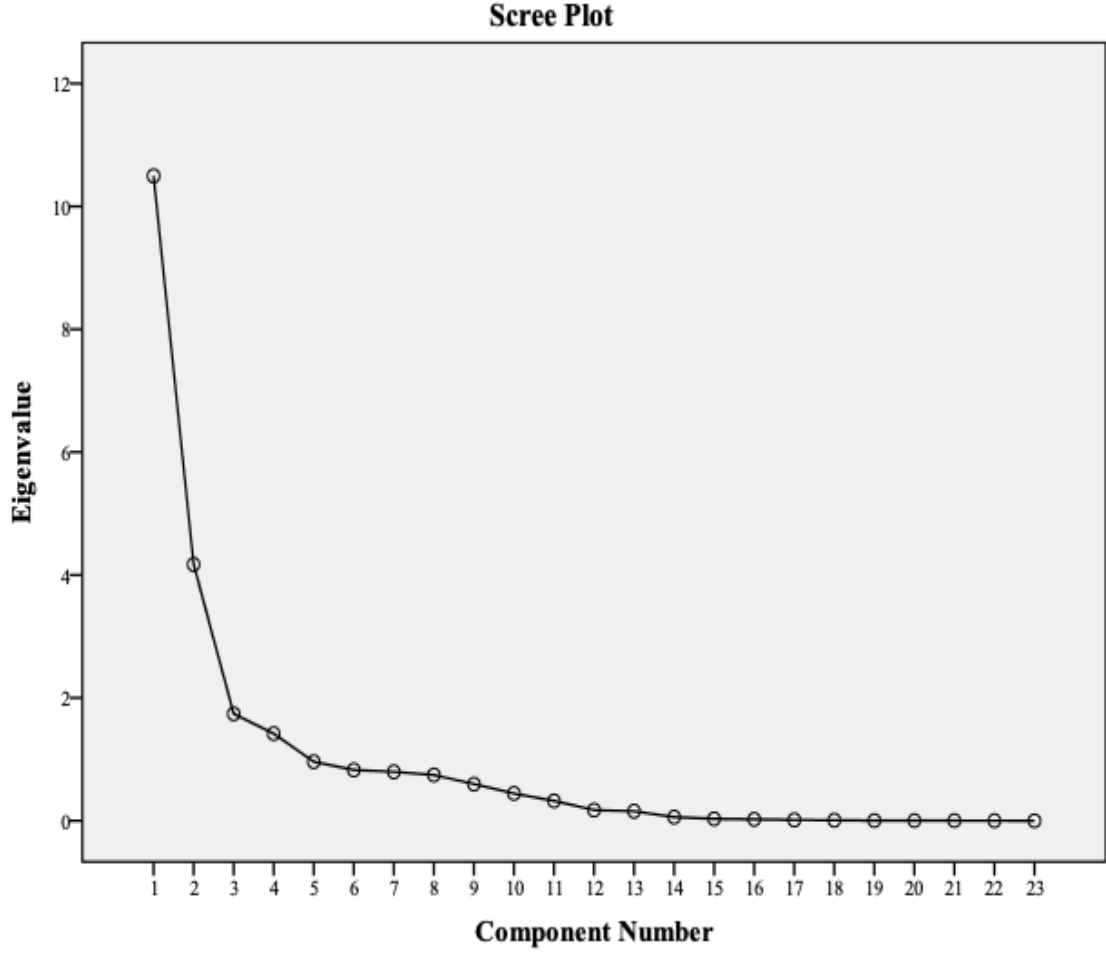
Çalışmada bölgesel kalkınmada etkili rolü olan seçilmiş sosyo-ekonomik değişkenler kullanılarak Türkiye’de İBBS düzey 2 bölgeleri üzerine bir uygulama yapılmıştır. Çalışma kapsamında, endeks oluşturmada kullanılabilecek değişkenlerin belirlenmesi için temel bileşenler analizi yapılmıştır. Analizde, faktör sayısının belirlenmesi için özdeğerler incelenmiştir (tablo 5.28).

Tablo 5.28: Özdeğerler ve Açıklanan Varyans Değerleri

Değişkenler	Başlangıç Özdeğerleri			Karesel Yüklemelerin Çıkarma Topamları		
	Toplam	%	Kümülatif %	Toplam	%	Kümülatif %
1	10,497	45,640	45,640	10,497	45,640	45,640
2	4,172	18,141	63,781	4,172	18,141	63,781
3	1,741	7,569	71,349	1,741	7,569	71,349
4	1,418	6,164	77,513	1,418	6,164	77,513
5	0,961	4,177	81,690			
6	0,827	3,594	85,284			
7	0,797	3,464	88,747			
8	0,746	3,242	91,989			
9	0,597	2,594	94,583			
10	0,444	1,931	96,514			
11	0,323	1,406	97,920			
12	0,175	0,759	98,679			
13	0,155	0,675	99,354			
14	0,059	0,258	99,612			
15	0,032	0,141	99,753			
16	0,024	0,104	99,857			
17	0,014	0,060	99,917			
18	0,010	0,042	99,960			
19	0,004	0,016	99,976			

20	0,003	0,013	99,989
21	0,002	0,008	99,997
22	0,001	0,003	100,000
23	1,379E-16	5,996E-16	100,000

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.



Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 5.1: Değişkenlerin Gruplandırılması

Şekil 5.1 incelendiğinde endeks oluşturmak için kullanılan değişkenlerin 2 grup altında toplandığı belirlenmiştir.

Tablo 5.29: Değişkenlerin Endeks Açısından Gruplanması

Değişkenler	Açıklanan Varyans		
	Boyut 1	Boyut 2	Oranı
KBGSYH	0,990		46,018

Girişim	0,987	
Sinema Salonu	0,985	
Nüfus	0,982	
İhracat	0,972	
İthalat	0,965	
Tiyatro Salonu	0,965	
Göç	0,964	
Hastane	0,953	
Özel Sektör Yatırım	0,646	
KBD Özel Sektör Yatırım	0,646	
Turizm Tesislerine Geliş	0,480	
İstihdam	0,814	
Ortaöğretim Okullaşma	0,814	
İşgücüne Katılım	0,767	
Okuma Yazma	0,755	
İşsizlik	-0,634	20,302
Hastane Yatak	0,609	
Net Göç	0,575	
Yükseköğretim Mezun	0,569	
Halk Kütüphaneleri	0,505	
İlkokul Okullaşma	-0,376	
TOPLAM		66,321

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Çalışmada Temel Bileşenler Analizi (TBA) yapılarak endeks için etkili olan değişkenler incelenmiştir. Analiz sonucunda “Ortaokulda Okullaşma Oranı (%)” değişkeninin gelişmişlik endeksinde etkili olmadığı belirlenmiştir. Bununla birlikte İlkokulda Okullaşma Oranı (%) ve İşsizlik Oranı 15+ Yaş(%) değişkenlerinin negatif etkili olduğu belirlenmiştir.

Çalışma kapsamında değişkenlerin uyumu ve tutarlılığının incelenmesi için Cronbach’s Alfa değeri hesaplanmıştır. Bu değer 0,899 değeri olarak hesaplanmıştır ve buna göre endeks hesaplanması için seçilen değişkenlerin uyumu çok yüksek bulunmuştur. Analiz sonucunda değişkenler için endeks ağırlığı belirlenmiş ve her bir bölge için endeks hesaplanmıştır.

İlk boyut, özellikle ekonomik aktivite ve kültürel dinamizmi vurgularken, ikinci boyut daha çok sosyal ve işgücü piyasası ile ilgili özellikleri kapsamaktadır. İlk boyutun baskın değişkenleri KBGSYH, girişim sayıları ve sinema salonu sayısı gibi

faktörlerken; ikinci boyutta işsizlik oranı ve okullaşma oranları gibi değişkenler ön plana çıkmıştır. Endeks değeri hesaplamalarında kullanılan ağırlıklar, her bir göstergenin endeks üzerindeki etki derecesini yansıtır. Yüksek faktör yükleri olan değişkenlerin endeksi daha fazla etkilediği söylenebilir. Bu, örneğin KBGSYH'nın endeks üzerinde yüksek bir ağırlığa sahip olmasıyla, ekonomik büyüklüğün ve zenginliğin bölgesel kalkınma üzerinde önemli bir rol oynadığını gösterir.

Tablo 5.30: Endeks Değerinin Tanımlayıcı İstatistikleri

	n	Minimum	Maksimum	Ort.	ss
Endeks	260	135,43	518,56	227,46	63,56

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Hesaplanan endeksin tanımlayıcı istatistiklerine göre, 260 gözlem birimi üzerinde minimum endeks değeri 135,43, maksimum endeks değeri 518,56 olarak bulunmuştur. Ortalama endeks değeri 227,46 ve standart sapma 63,56'dır. Bu istatistikler, incelenen bölge veya bölgeler arasında gelişmişlik açısından önemli farklılıklar olduğunu ve bu farklılıkların oldukça geniş bir yelpazeye yayıldığını gösterir.

Ortalama endeks değerinin nispeten düşük olması, çoğu bölgenin düşük gelişmişlik düzeyine işaret edebilir. Bununla birlikte, maksimum endeks değerinin oldukça yüksek olması, bazı bölgelerin diğerlerine kıyasla çok daha yüksek bir gelişmişlik seviyesine sahip olduğunu düşündürmektedir.

Tablo 5.31: Bölgelere Göre Endeks Değerleri

BÖLGE	ENDEKS DEĞERİ
TR10	494,69
TR51	275,51
TR42	268,38
TR61	258,60
TR31	257,81
TR41	254,77
TR32	247,08
TR21	237,34
TR33	232,82
TR90	232,73
TR62	230,31
TR83	222,82
TR22	219,40

TR52	216,85
TR72	210,28
TR82	209,79
TR81	208,47
TRB1	206,15
TR71	203,87
TR63	201,33
TRC1	199,67
TRA1	188,43
TRC2	165,10
TRA2	164,31
TRB2	157,48
TRC3	149,87

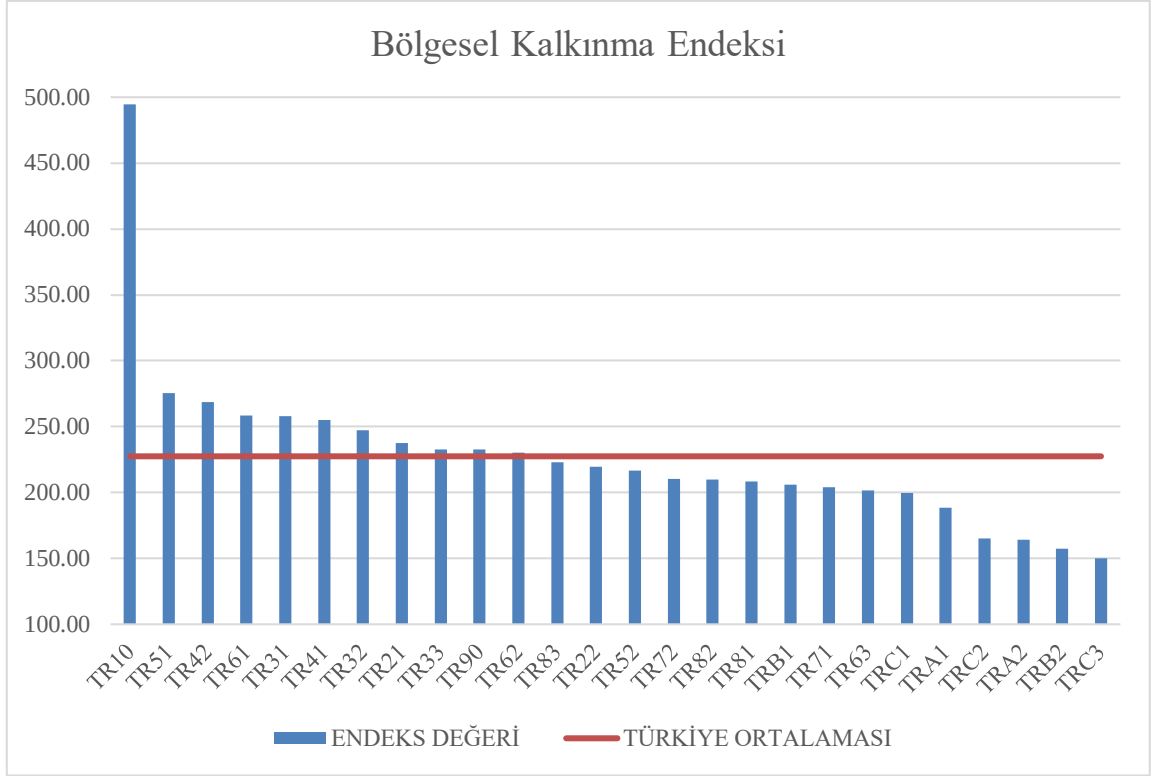
Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Bölgelerin kalkınmışlık endeks değerlerine dayanarak yapılan analiz, belirgin bir bölgesel gelişmişlik farklılığını ortaya koymaktadır. TR10 bölgesi, 494,69'luk endeks değeriyle açık ara en yüksek gelişmişlik seviyesine sahipken, TRC3 bölgesi 149,87'lik endeks değeriyle listenin son sırasında yer alıyor. Bu geniş spektrum, bölgeler arasında sosyoekonomik koşulların, ekonomik aktivitelerin, işgücü piyasası dinamiklerinin ve kültürel altyapının önemli ölçüde değişkenlik gösterdiğini göstermektedir.

En yüksek kalkınmışlık endeksi değerine sahip olan TR10 bölgesi, muhtemelen ülkenin ekonomik aktivitelerinin en yoğun olduğu, yüksek gelir düzeyine ve gelişmiş sosyal hizmetlere sahip bölgeyi temsil etmektedir. Buna karşılık, TRC3 gibi daha düşük endeks değerlerine sahip bölgelerde ise gelişmişlik seviyesinin nispeten düşük olduğu, ekonomik büyümenin ve sosyal hizmetlerin sınırlı kaldığı sonucuna varılabilir.

TR51, TR42 ve TR61 bölgelerinin endeks değerleri 250 ila 300 aralığında yer alarak, orta üst düzeyde gelişmişlik gösterdiklerini işaret eder. TR31, TR41 ve TR32 bölgeleri de 250 civarında endeks değerleriyle benzer bir düzeyde bulunurken, TR21 ve TR33 gibi bölgeler ise 200'ün biraz üzerindeki endeks değerleriyle ortalamanın altında kaldıklarını göstermektedir.

Listenin alt sıralarında yer alan TRA1, TRC2, TRA2 ve TRB2 bölgeleri, endeks değerleri 150 ile 200 arasında değişerek, sosyoekonomik gelişmişlikteki belirgin farklılıkları ve bu bölgelerde hedeflenmesi gereken kalkınma alanlarını vurgular.



Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 5.2: Bölgelere Göre Bölgesel Kalkınma Endeksi Değerleri

Bölgelere göre endeks değerleri ve Türkiye genel ortalaması Şekil 5.2’de görülmektedir.

5.7.1. Yıllara Göre Bölgelerin Endeks Perspektifinde Değerlendirilmesi

İBBS düzey 2 bölgelerinin analiz sonucunda elde edilen bölgesel kalkınma endeksi değerlerinin yıllara ve bölgelere göre değerleri Tablo 5.32’de verilmiştir.

Tablo 5.32: Yıllara Göre Bölgelerin Kalkınmışlık Endeks Değerleri

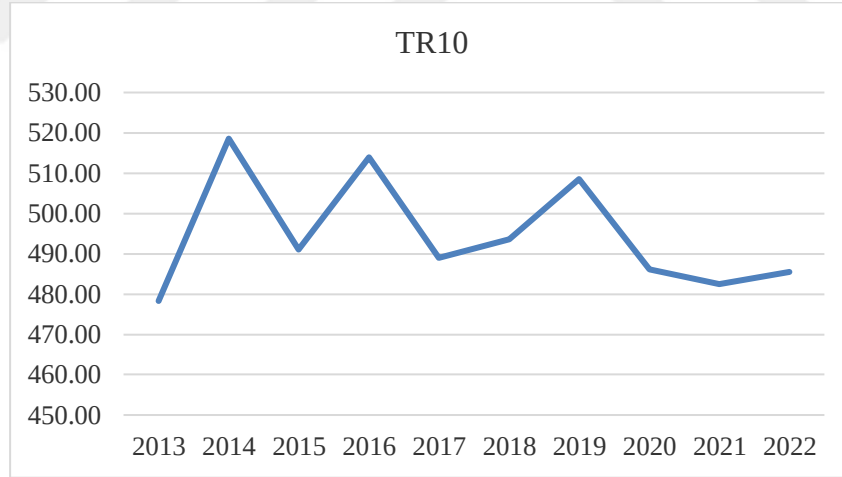
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
TR10	478,29	518,56	490,99	513,94	488,96	493,52	508,54	486,16	482,55	485,43
TR21	223,77	227,84	237,47	242,83	237,53	239,85	231,48	240,54	245,43	246,61
TR22	211,02	217,84	208,29	213,99	220,32	229,46	213,37	221,00	228,91	229,83
TR31	245,79	252,95	251,35	256,38	262,47	264,98	261,87	254,80	259,77	267,70
TR32	238,92	246,03	241,11	247,56	249,62	252,35	248,21	241,78	249,68	255,55
TR33	221,38	231,93	231,95	231,33	231,33	234,79	234,94	234,57	234,49	241,46
TR41	248,04	243,05	245,12	255,56	253,24	254,93	255,47	263,63	260,59	268,10
TR42	263,00	254,08	258,44	262,29	273,50	282,93	262,34	265,70	278,58	282,97
TR51	270,61	275,17	276,61	273,30	277,36	273,66	281,17	269,04	276,23	281,94
TR52	206,34	206,45	218,50	216,54	217,40	219,28	220,73	217,44	221,37	224,40
TR61	255,21	255,71	258,02	252,83	254,65	260,45	260,12	253,63	262,12	273,27

TR62	209,98	213,49	235,71	233,32	262,10	219,99	225,15	224,88	243,67	234,80
TR63	189,77	187,23	187,46	204,03	206,02	209,10	199,40	209,04	208,54	212,76
TR71	193,74	191,66	202,11	208,31	204,98	214,78	197,88	204,33	207,02	213,92
TR72	205,74	203,01	205,05	212,87	209,66	216,02	203,30	207,72	216,13	223,31
TR81	204,77	202,80	204,18	211,82	209,20	209,94	201,44	197,86	209,59	233,06
TR82	198,73	193,26	202,01	216,39	214,93	247,51	187,97	202,49	214,81	219,84
TR83	206,63	209,70	214,39	222,60	223,98	233,34	225,46	224,78	232,04	235,29
TR90	218,25	227,72	229,64	246,78	228,79	254,73	222,15	229,80	232,44	236,97
TRA1	174,11	182,63	190,74	194,17	183,91	192,59	181,47	187,50	197,47	199,70
TRA2	160,75	162,60	162,75	162,00	162,77	171,65	161,63	161,51	166,76	170,74
TRB1	206,55	191,87	199,17	203,72	212,74	218,67	204,30	205,43	209,01	210,10
TRB2	147,05	149,50	151,83	147,70	158,33	159,46	158,87	163,41	164,39	174,21
TRC1	184,53	189,24	187,98	199,98	196,96	198,28	200,42	210,28	216,48	212,59
TRC2	142,86	154,08	156,53	163,16	174,43	170,59	166,06	165,03	174,62	183,61
TRC3	138,39	141,20	136,58	135,43	152,02	156,55	151,35	152,01	160,51	174,62

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Bölgelerin 2013-2022 dönemi boyunca bölgesel gelişmişlik endeksi seyrinin detaylı anlatımı aşağıdaki gibidir.

5.7.1.1. TR10 Bölgesi



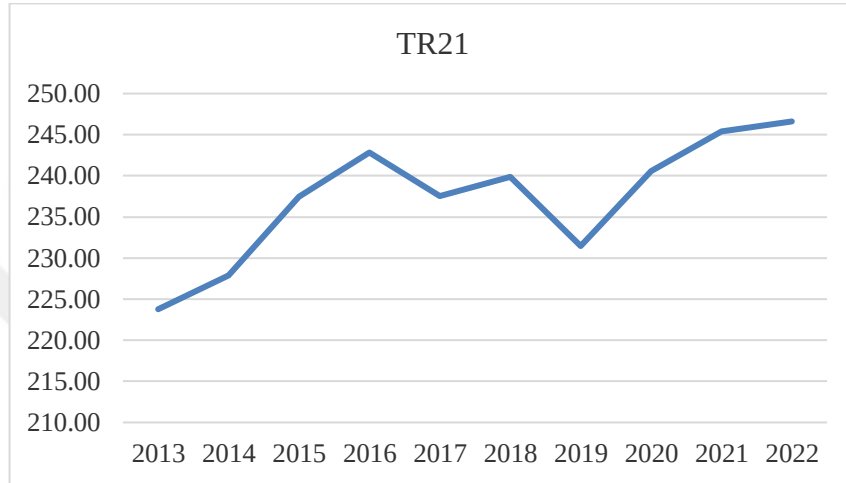
Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 5.3: TR10 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri

TR10 bölgesi, analiz periyodunda sürekli olarak yüksek gelişmişlik endeksi değerleri sergilemiş ve bölge genelinde pozitif bir büyüme trendi gözlemlenmiştir. Endeks değeri 2013 yılında 478,29 iken, 2014 yılında 518,56 ile zirveye ulaşmıştır. Bu değer, incelenen dönemdeki en yüksek endeks değeri olarak kaydedilmiştir. 2015 yılında bir miktar düşüş yaşanmış (490,99), ancak 2016'da endeks değeri tekrar

yükselerek 513,94'e ulaşmıştır. 2017 ve 2018 yıllarında değerlerde hafif dalgalanmalar gözlemlense de (sırasıyla 488,96 ve 493,52), bölge 2019 yılında 508,54 ile tekrar yükselişe geçmiştir. 2020 yılında endeks değeri 486,16'ya düşmüş, ancak sonraki iki yılda tekrar artarak 2021'de 482,55 ve 2022'de 485,43 olarak kaydedilmiştir. Analiz dönemi boyunca TR10 bölgesi, istikrarlı bir büyüme göstermiş ve diğer bölgelerle karşılaştırıldığında sürekli en üst sıralarda yer almıştır.

5.7.1.2. TR21 Bölgesi

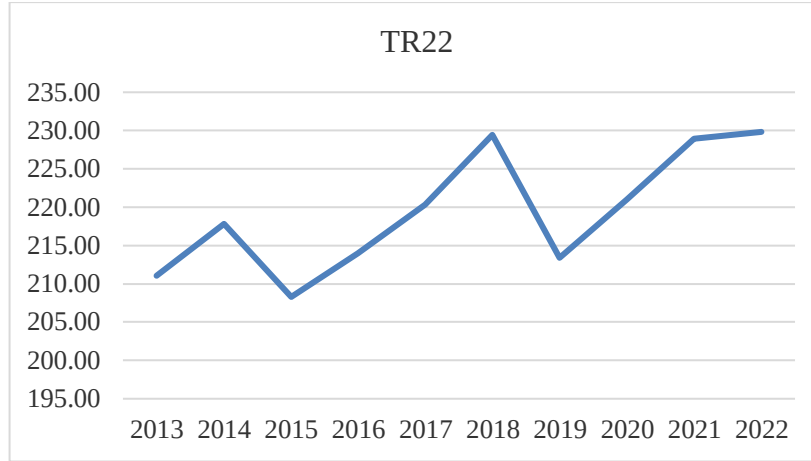


Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 5.4: TR21 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri

TR21 bölgesi, 2013'ten 2022'ye kadar genel bir yükseliş trendi göstermiştir. En düşük endeks değeri 2013 yılında 223,77 ile kaydedilmiştir. 2015 ve 2016 yıllarında, bölgenin gelişmişlik endeksi değeri artış göstermiş (sırasıyla 237,47 ve 242,83), bu dönem bölgenin ekonomik olarak güçlendiğine işaret ediyor olabilir. 2019 yılında bir düşüş yaşanmış olsa da (231,48), bölge toparlanmış ve 2020 yılında 240,54'e ulaşmıştır. 2022 yılında endeks değeri 246,61 ile en yüksek ikinci değere ulaşmış ve bu, bölge için olumlu bir gelişme olarak görülmüştür. TR21 bölgesi, incelenen dönemde sürekli bir gelişme kaydetmiş ve gelişmişlik endeksi değerlerindeki artış, bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan güçlenmeye devam ettiğini göstermektedir.

5.7.1.3. TR22 Bölgesi

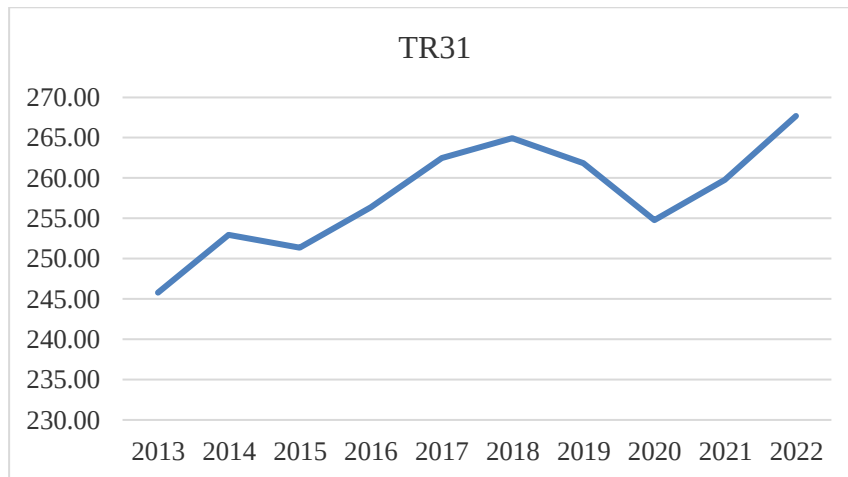


Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 5.5: TR22 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri

TR22 bölgesinin yıllara göre endeks seyri incelendiğinde genel bir trend analizi yapılabilir. Bu bölgede endeks değerleri dalgalı bir seyir izlemiştir. 2013 yılında 211,02 ile başlayan endeks 2022’de 229,83’e ulaşmıştır. Bölgede en düşük endeks değeri 2015 yılında 208,29, en yüksek değer ise 2022’de 229,83 ile oluşmuştur. Dalgalı seyrin doğal sonucu bölgede zaman içinde istikrarlı bir yükseliş eğilimi görülmemiştir. İstikrarlı yükselişler 2015-2018 döneminde ve 2019-2022 döneminde görülmektedir. Yıllar arasındaki dalgalanmalar bölgesel ekonomik koşullar, politik değişiklikler veya diğer sosyal etmenlerden kaynaklanıyor olabilir.

5.7.1.4. TR31 Bölgesi

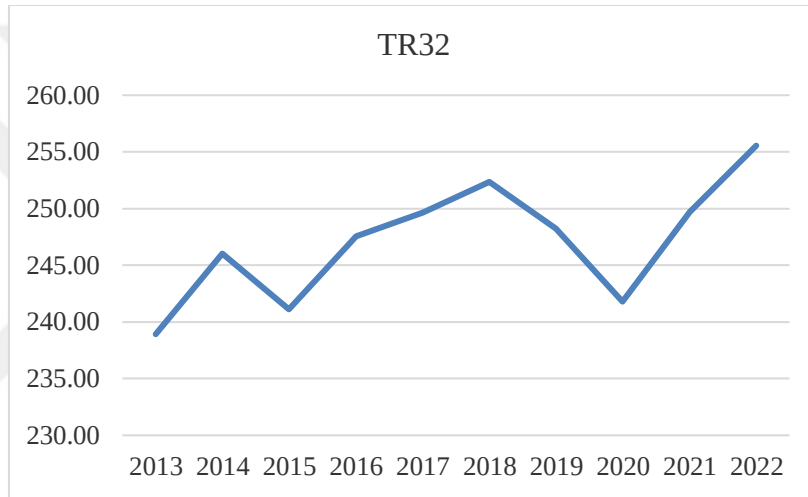


Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 5.6: TR31 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri

TR31 bölgesinde gelişmişlik endeksi 2013 yılında 245,79 olarak başlamış ve zaman içinde sürekli bir artış göstermiştir. Endeks değeri 2016 ve 2017 yıllarında sırasıyla 256,38 ve 262,47 ile önemli bir yükseliş kaydetmiş, bu dönemler bölgesel gelişmede dikkate değer bir ivme olduğunu göstermektedir. En yüksek gelişmişlik endeksi değeri 2018 yılında 264,98 ile kaydedilmiştir; bu, bölgenin incelenen zaman dilimi içinde en parlak dönemini yansıtmaktadır. Sonraki yıllarda bir miktar dalgalanma gözlenmiş olsa da endeks 2022 yılında 267,70 ile yeniden yüksek bir değere ulaşmıştır. TR31 bölgesi istikrarlı ve yükselen bir gelişmişlik trendine sahip olup, ekonomik ve toplumsal alanlarda sürekli ilerleme kaydetmiştir.

5.7.1.5. TR32 Bölgesi

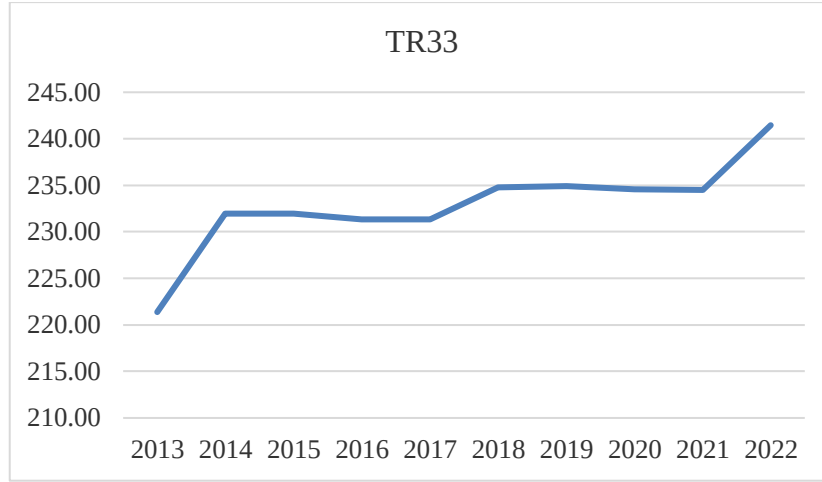


Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 5.7: TR32 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri

TR32 bölgesi, 2013 yılındaki 238,92 değerinden başlayarak, genel olarak yükseliş eğilimi göstermiştir. Endeks değeri, özellikle 2017 ve 2018 yıllarında 249,62 ve 252,35 gibi değerlerle önemli artışlar kaydetmiştir, bu yıllarda bölgenin ekonomik gelişiminin güçlendiği gözlemlenmiştir. 2019 ve 2020 yıllarında yaşanan hafif düşüşler (sırasıyla 248,21 ve 241,78), çeşitli dış etkenlere bağlı olabilecek geçici durgunlukları işaret edebilir. 2022 yılında endeks 255,55 ile yüksek bir değere ulaşarak bölgenin gelişmişlikte yeniden ivme kazandığını göstermektedir.

5.7.1.6. TR33 Bölgesi

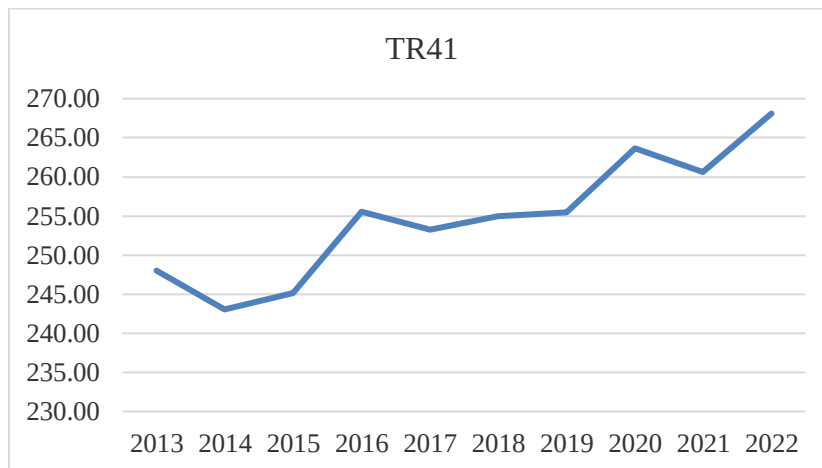


Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 5.8: TR33 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri

TR33 bölgesinin gelişmişlik endeksi 2013 yılında 221,38 ile başlamış ve genel bir artış eğilimi izlemiştir. Bu bölge için endeks değerleri, 2014 ve 2015 yıllarında sırasıyla 231,93 ve 231,95 ile belirgin bir yükseliş göstermiştir, bu süre zarfında bölgenin ekonomik ve toplumsal açıdan geliştiğini gösteren bir dönemdir. 2016 yılından itibaren endeks değerleri nispeten sabit bir seyir izlemiş, bu da bölgenin belirli bir gelişmişlik düzeyini koruduğunu göstermektedir. 2022 yılında kaydedilen 241,46 değeri ile bölgenin gelişmişlik düzeyi yükselmiş ve 2013 yılına göre önemli bir ilerleme kaydettiği gözlenmiştir.

5.7.1.7. TR41 Bölgesi

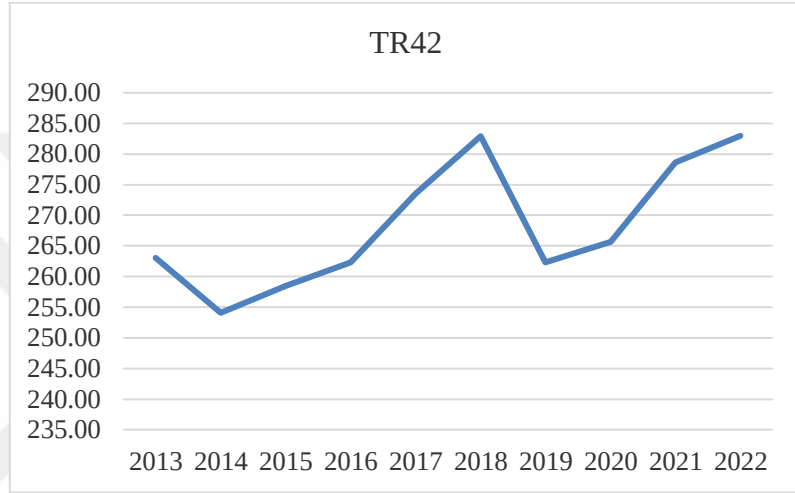


Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 5.9: TR41 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri

TR41 bölgesi, 2013 yılında 248,04 endeks değeriyle başlamış ve genelde yükselen bir trend izlemiştir. Bölgenin endeks değerlerinde 2016 yılında 255,56 ile bir zirve yaşanmış, ancak hemen sonrasında 2017'de hafif bir düşüşle 253,24'e gerilemiştir. 2018 ve 2019 yıllarında stabil bir artış gösteren endeks, 2020'de 263,63 ile bölgenin on yıllık dönemdeki en yüksek gelişmişlik endeksine ulaşmıştır. 2021'de ufak bir azalış yaşanmasına rağmen endeks değeri 2022'de 268,10 ile bölgenin süregelen gelişmişlik seyrini sürdürdüğünü göstermiştir.

5.7.1.8. TR42 Bölgesi

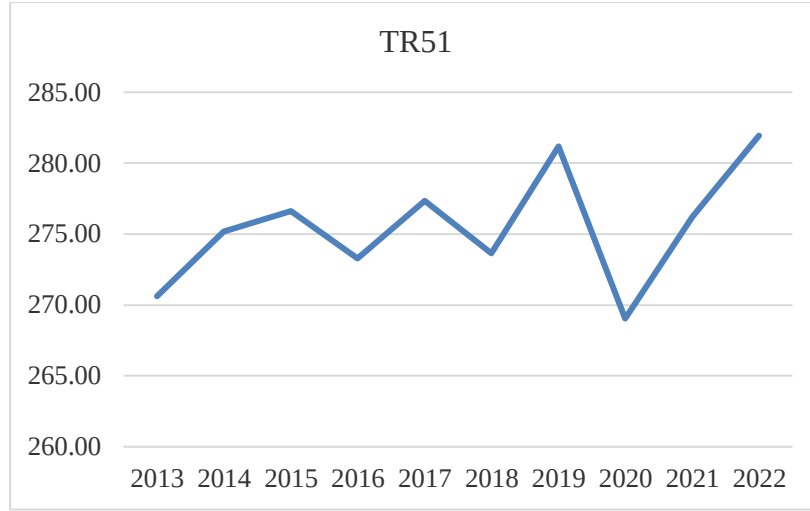


Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 5.10: TR42 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri

TR42 bölgesinde gelişmişlik endeksi 2013 yılında 263,00 ile başlamış ve ilk yıllarda dalgalı bir seyir izlemiştir. Bölge, 2017 yılına gelindiğinde 273,50 değeriyle önemli bir yükseliş sergilemiş, bu yıl bölgesel gelişmişlik açısından bir dönüm noktası olmuştur. 2018 yılında endeks değeri 282,93 ile bölgenin en yüksek gelişmişlik değerlerinden birine ulaşmış, ardından bir miktar düşüşle 262,34 olarak kaydedilmiştir. Sonraki yıllarda endeks yine yükselişe geçmiş ve 2022 yılında 282,97 ile bölgenin istikrarlı bir gelişmişlik düzeyine sahip olduğu gözlemlenmiştir.

5.7.1.9. TR51 Bölgesi

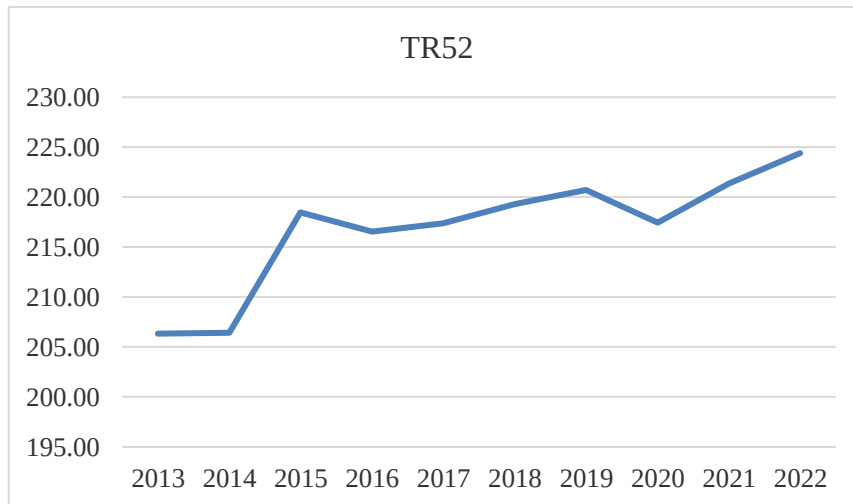


Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 5.11: TR51 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri

TR51 bölgesi 2013 yılında 270,61 endeks değeriyle başlayıp, 2014 yılında 275,17 ile yükselmiş, ancak 2016'da bir miktar düşüş göstermiştir. 2017 yılında bölge, endeks değerini 277,36'ya yükselterek devam eden gelişimini kanıtlamıştır. Bölge, 2019 yılında 281,17 ile tarihi bir zirve yaşamış, ancak 2020 yılında pandemi etkilerinin muhtemel etkisiyle düşüş göstermiştir. Sonrasında toparlanan TR51, 2021 ve 2022 yıllarında sırasıyla 276,23 ve 281,94 endeks değerlerine ulaşarak yüksek gelişmişlik düzeyini sürdürmüştür.

5.7.1.10. TR52 Bölgesi

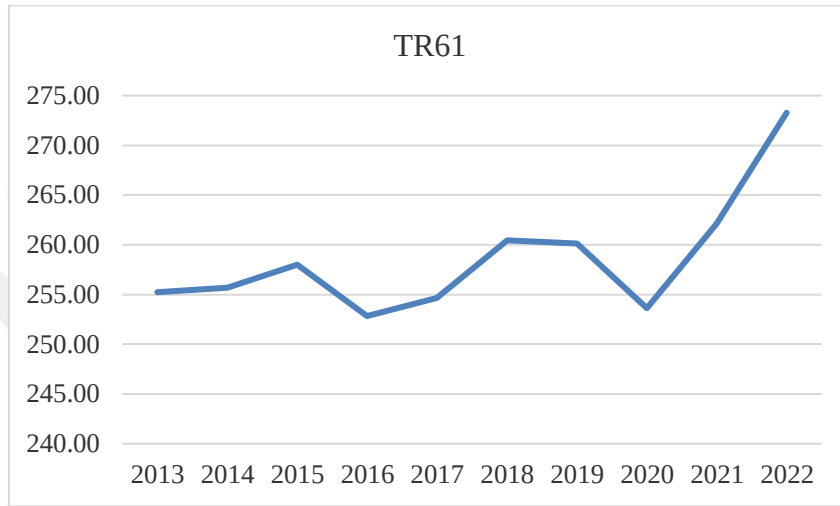


Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 5.12: TR52 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri

TR52 bölgesi, 2013 yılında 206,34 endeks değeriyle başlamış ve genelde kademeli bir yükseliş göstermiştir. Bölge 2015 ve 2016 yıllarında 218,50 ve 216,54 değerlerine ulaşarak önemli bir gelişme sergilemiş, bu dönemlerde ekonomik aktivitelerde artış olduğu gözlemlenmiştir. Daha sonraki yıllarda 2019 ve 2022 yılları arasında endeks değeri sırasıyla 220,73 ve 224,40'a yükselmiş, bu da bölgenin gelişmişlik seviyesinde istikrarlı bir artış olduğunu göstermiştir.

5.7.1.11. TR61 Bölgesi

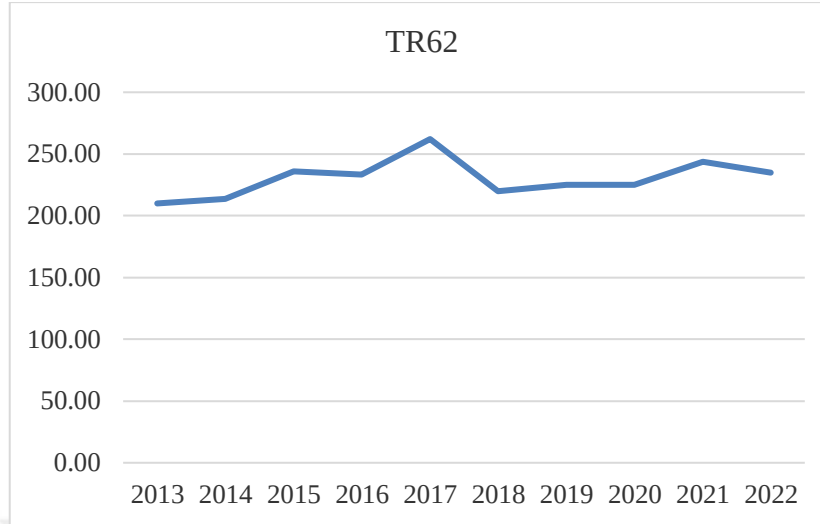


Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 5.13: TR61 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri

TR61 bölgesi, 2013 yılında 255,21 endeks değeri ile başlamış, 2014'te ufak bir artışla 255,71'e ulaşmıştır. 2015 yılında 258,02 değeriyle kısa süreli bir yükseliş yaşamış, fakat 2016'da 252,83'e düşmüştür. Bu durum, bölgede o yıl için bir yavaşlamayı işaret ediyor olabilir. Ancak, 2017 ve 2018 yıllarında endeks değerleri sırasıyla 254,65 ve 260,45 ile artış göstermiş ve bölgenin yeniden bir canlanma içinde olduğunu göstermiştir. 2019 ve 2020'de endeks değerleri bir önceki yıla göre nispeten sabit kalmış, ancak 2021'de 262,12 ile tekrar yükselişe geçmiştir. Bölge 2022 yılında 273,27 endeks değeri ile on yıllık süreçteki en yüksek gelişmişlik seviyesine ulaşmıştır, bu da TR61 bölgesinin istikrarlı bir büyüme ve gelişme gösterdiğini düşündürmektedir.

5.7.1.12. TR62 Bölgesi

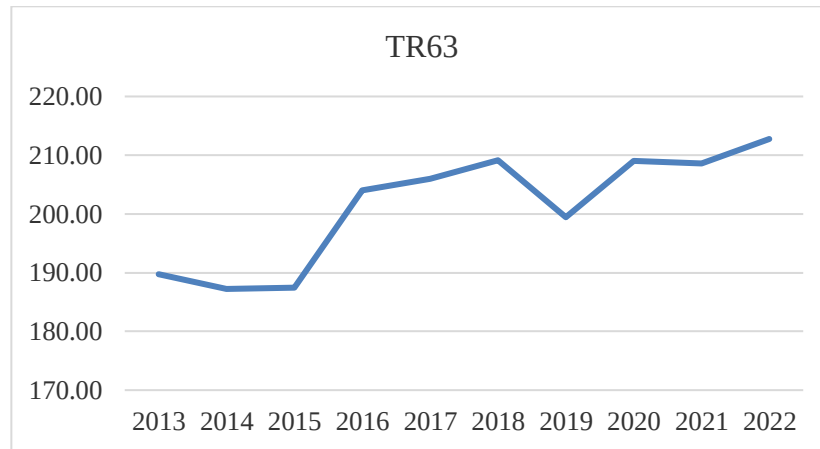


Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 5.14: TR62 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri

TR62 bölgesi, 2013 yılında 209,98 endeks değeri ile başlamış, 2014 ve 2015 yıllarında kademeli artışlarla sırasıyla 213,49 ve 235,71 değerlerine ulaşmıştır. 2017 yılında endeks 262,10 ile zirve yapmış, ardından 2018'de 219,99'a düşerek önemli bir değişkenlik göstermiştir. Bu, belirli bir ekonomik olay veya politika değişikliği nedeniyle olabilir. 2019 yılında 225,15 değeriyle toparlanma işaretleri gösteren bölge, 2020 yılında da benzer bir seviyede kalmıştır. 2021'de 243,67 ile iyileşme gösteren TR62, 2022 yılında 234,80 endeks değeri ile dönemin sonuna doğru bir düşüş yaşamıştır.

5.7.1.13. TR63 Bölgesi

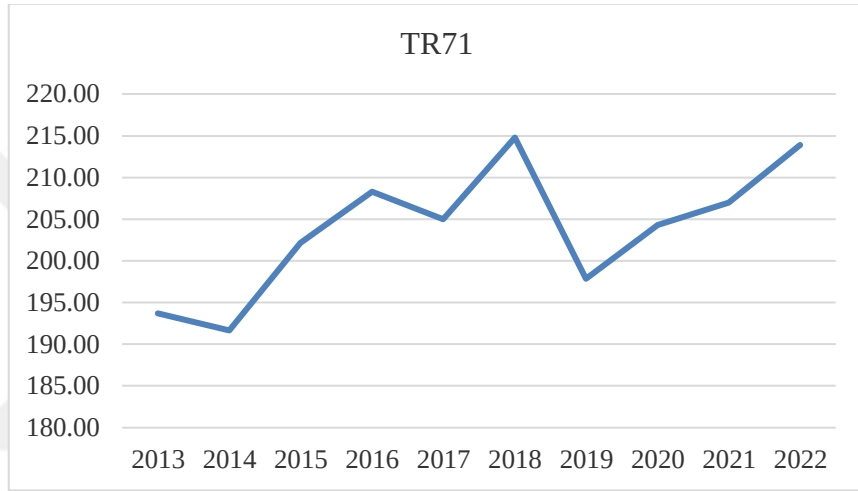


Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 5.15: TR63 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri

TR63 bölgesinin endeks değeri 2013 yılında 189,77 ile başlamış ve ilk iki yıl boyunca 187 civarında bir azalma göstermiştir. Ancak, 2016 yılında 204,03 ile önemli bir artış yaşanmış ve bu, bölgede ekonomik veya sosyal bir canlanmanın işareti olabilir. 2017 ve 2018 yıllarında da endeks değeri artmaya devam etmiş, bölge 2018'de 209,10 ile önemli bir gelişme sergilemiştir. 2019'da bir miktar gerileme gösteren TR63, 2020 ve 2021 yıllarında tekrar 209 seviyelerine dönerek istikrarını korumuş ve 2022 yılında 212,76 ile bu süreci olumlu tamamlamıştır. Bu, TR63 bölgesinin zorluklara rağmen gelişimini sürdürdüğünü göstermektedir.

5.7.1.14. TR71 Bölgesi

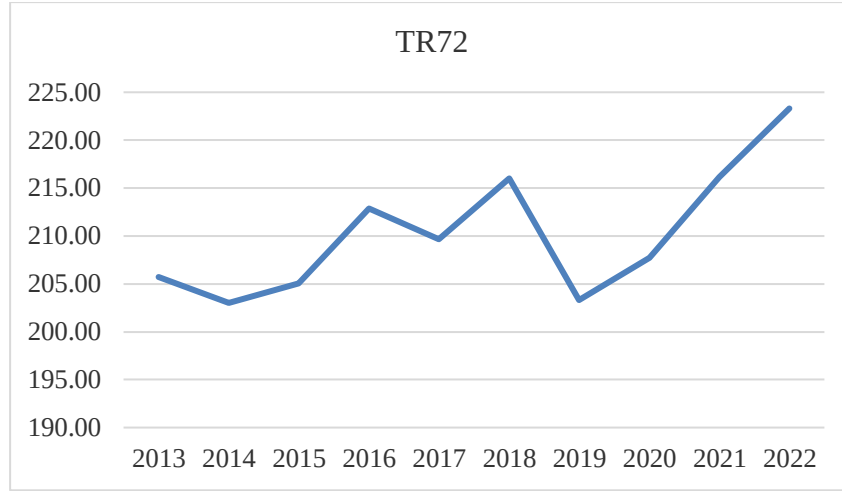


Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 5.16: TR71 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri

TR71 bölgesi, 2013 yılında 193,74 endeks değeri ile başlamış, sonraki yıl 191,66'ya düşüş göstermiştir. 2015 yılında bölge 202,11 ile önemli bir artış sergilemiş, fakat 2016'da tekrar 208,31'e çıkarak yükselişine devam etmiştir. 2017'de bir miktar düşüşle 204,98'e gerilemiş, ancak 2018 yılında 214,78 ile en yüksek endeks değerine ulaşmıştır. 2019 yılında endeks değeri 197,88 ile düşmüş, 2020 ve 2021 yıllarında ise sırasıyla 204,33 ve 207,02 ile toparlanma göstermiştir. 2022 yılında 213,92 endeks değeri ile istikrarlı bir büyüme eğilimi göstermiştir.

5.7.1.15. TR72 Bölgesi

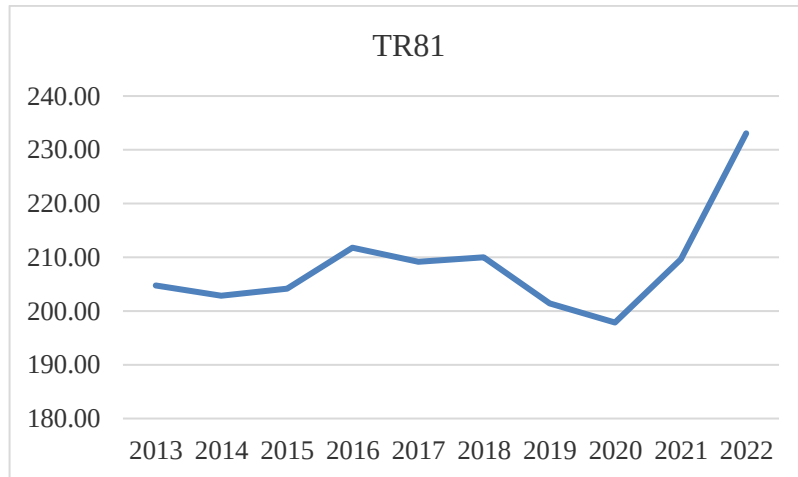


Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 5.17: TR72 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri

TR72 bölgesinde 2013 yılındaki endeks değeri 205,74'ten, 2014'te 203,01'e düşmüş fakat 2015'te tekrar 205,05'e çıkarak toparlanma işaretleri göstermiştir. 2016 yılında endeks değeri 212,87 ile artış göstermiş, ancak 2017'de hafif bir azalma ile 209,66'ya düşmüştür. 2018 yılında bölge 216,02 ile tekrar yükselişe geçmiş, 2019'da ise 203,30 ile bir düşüş yaşamıştır. Ancak 2020 ve 2021 yıllarında sırasıyla 207,72 ve 216,13 ile büyümeye devam etmiş, 2022'de 223,31 ile on yılın en yüksek endeks değerine ulaşmıştır.

5.7.1.16. TR81 Bölgesi

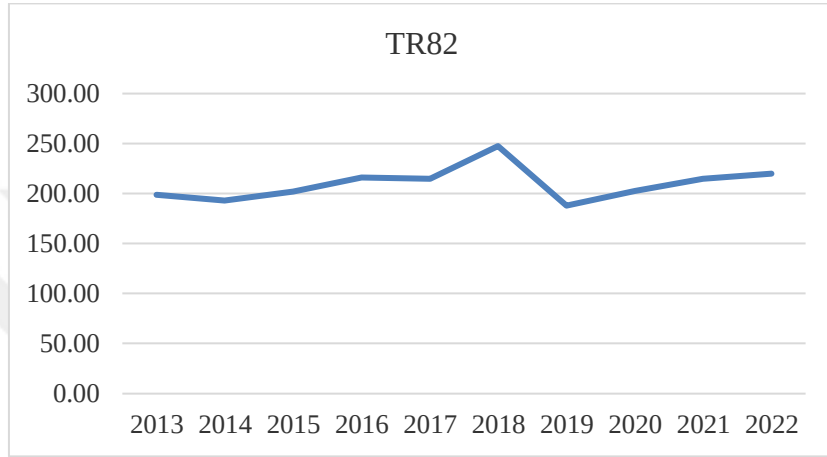


Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 5.18: TR81 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri

TR81 bölgesi, 2013 yılında 204,77 endeks değeri ile başlamış, 2014 ve 2015 yıllarında küçük düşüşlerle 202,80 ve 204,18'e inmiştir. 2016'da 211,82 ile artışa geçmiş, 2017'de biraz düşerek 209,20 olmuş ancak 2018'de hafif bir artışla 209,94'e ulaşmıştır. 2019'da 201,44 ile düşüş yaşasa da 2020'de 197,86 ile daha da gerilemiştir. Bölge 2021'de 209,59'a yükselmiş ve 2022'de 233,06 ile önemli bir sıçrama yaparak on yılın en yüksek endeks değerine ulaşmıştır.

5.7.1.17. TR82 Bölgesi

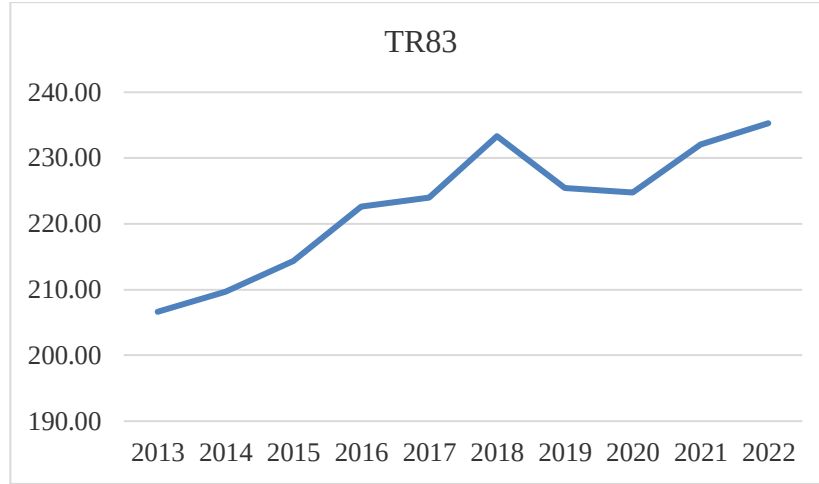


Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 5.19: TR82 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri

TR82 bölgesinde ise 2013 yılında 198,73 endeks değeri ile başlamış, 2014'te 193,26 ile düşmüş, fakat 2015'te 202,01 ile toparlanmıştır. 2016 yılında 216,39 ile büyük bir artış yaşanmış, ancak 2017'de hafif bir azalmayla 214,93'e düşmüştür. 2018 yılında bölge, 247,51 ile önemli bir zirve yapmış, fakat 2019'da 187,97 ile düşüş yaşamıştır. 2020 ve 2021'de sırasıyla 202,49 ve 214,81 ile toparlanan bölge, 2022'de 219,84 ile yükselişini sürdürmüştür.

5.7.1.18. TR83 Bölgesi

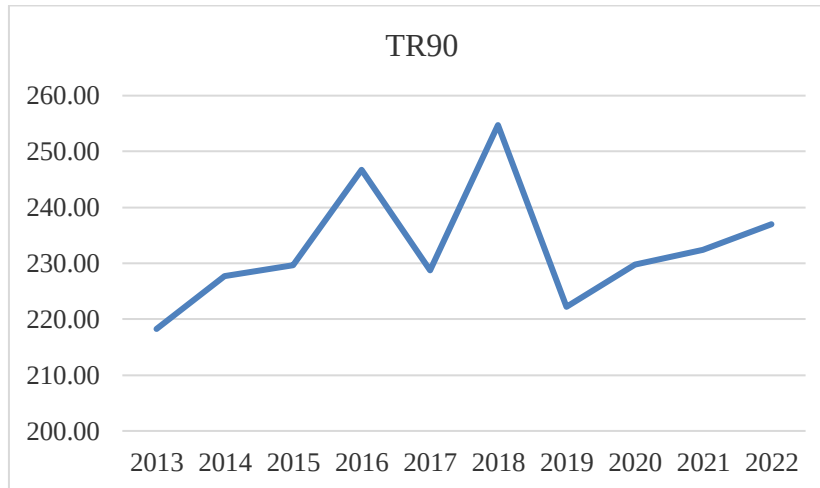


Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 5.20: TR83 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri

TR83 Bölgesinde 2013 yılında 206,63 olan gelişmişlik endeksi, 2014'te bir miktar artış göstermiş ve 209,70'e ulaşmıştır. 2015 yılında bu artış devam ederek 214,39'a yükselmiştir. Bölgenin gelişmişlik endeksi 2016 yılında 222,60 ile zirve yaparken, sonraki iki yıl boyunca küçük dalgalanmalarla 233,34'e kadar çıkmıştır. 2019'da bir miktar düşüş yaşanarak 225,46'ya gerilemiştir. 2020 yılında hafif bir düşüşle 224,78'e inmiş, ardından 2021 ve 2022 yıllarında kademeli artışlarla 232,04 ve 235,29 değerlerine ulaşmıştır.

5.7.1.19. TR90 Bölgesi

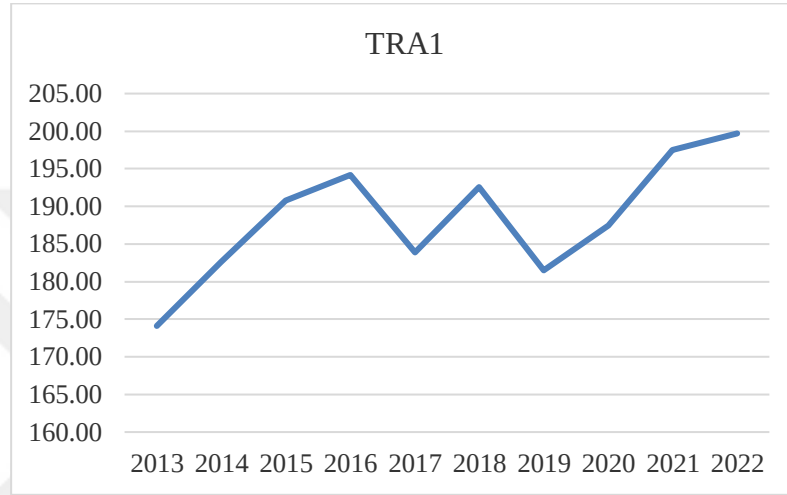


Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 5.21: TR90 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri

TR90 Bölgesinde 2013'te 218,25 olan endeks değeri, 2014 yılında 227,72'ye yükselmiş ve 2015'te 229,64 ile benzer bir değerde seyretmiştir. 2016'da 246,78 ile önemli bir artış kaydedilmiştir. Ancak, 2017'de 228,79'a düşüş gösteren bölge, 2018 yılında tekrar yükselişe geçmiş ve 254,73 ile en yüksek değerine ulaşmıştır. 2019'da yaşanan düşüş sonrasında 2020 ve 2021'de sırasıyla 229,80 ve 232,44 değerlerini görmüş, 2022'de 236,97 ile toparlanma eğilimine girmiştir.

5.7.1.20. TRA1 Bölgesi

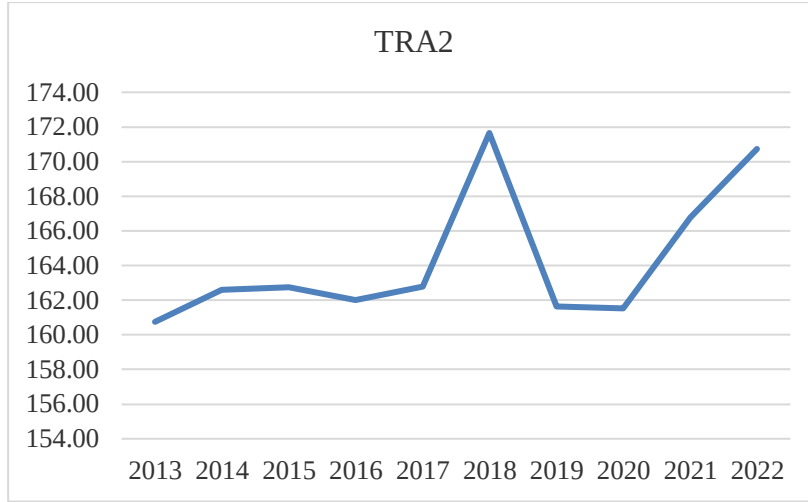


Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 5.22: TRA1 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri

TRA1 Bölgesinde 2013'te 174,11 olan endeks, 2014'te 182,63'e yükselmiş ve 2015'te 190,74'e çıkarak sürekli bir artış göstermiştir. 2016 yılında ise 194,17 ile bu yükselişin en yüksek noktasına ulaşmıştır. 2017'de düşüş yaşayan bölge, 192,59'a gerilemiştir. Sonrasında dalgalı bir seyir izleyen TRA1, 2019'da 181,47'e düşmüş ve 2020'de 187,50'ye çıkmış, 2021 ve 2022'de ise 197,47 ve 199,70 değerleriyle yükselişini sürdürmüştür.

5.7.1.21. TRA2 Bölgesi

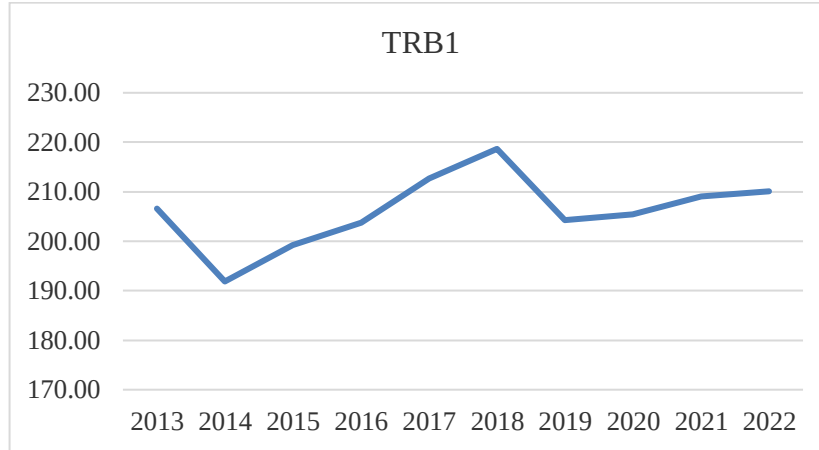


Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 5.23: TRA2 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri

TRA2 Bölgesi için endeks değerleri 2013'ten 2016'ya kadar oldukça sabit kalmış, 160,75'ten 162,00'a çok az bir artış göstermiştir. 2017 yılında 171,65 ile bir zıplama yaşanmış, ancak bu artış 2019'a kadar devam etmemiş ve 161,63 ile geri çekilmiştir. Sonraki yıllarda endeks değeri yavaş yavaş artmış ve 2021'de 166,76'ya, 2022'de ise 170,74'e ulaşarak yükseliş eğilimine girmiştir.

5.7.1.22. TRB1 Bölgesi



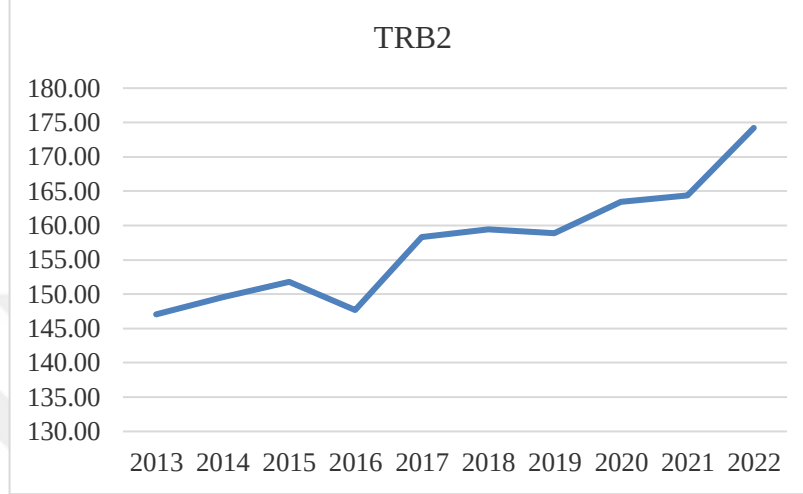
Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 5.24: TRB1 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri

2013 yılında gelişmişlik endeksi 206,55 ile başlayan bölge, 2014'te bir miktar düşüş göstererek 191,87'ye gerilemiştir. 2015'te tekrar bir toparlanma gözlemlenmiş ve endeks 199,17'ye çıkmıştır. 2016'da 203,72'ye yükselmiş ve ardından 2017'de 212,74 ile

bölgenin on yıllık periyotta gördüğü en yüksek değere ulaşmıştır. Ancak 2018'de bir miktar düşüşle 218,67 olmuş, 2019'da ise 204,30 ile daha da düşmüştür. 2020'de küçük bir artışla 205,43 olarak kaydedilmiş ve 2021'de 209,01, 2022'de ise 210,10 değerleriyle yükseliş eğilimine devam etmiştir.

5.7.1.23. TRB2 Bölgesi

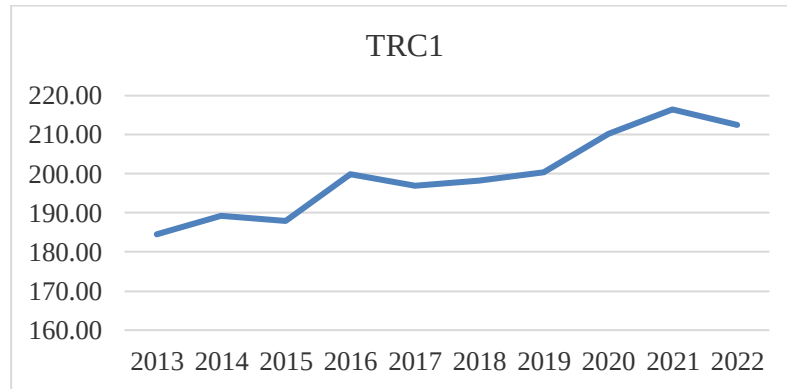


Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 5.25: TRB2 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri

Bu bölge 2013'te 147,05 ile en düşük başlangıç endeks değerlerinden birine sahipken, 2014 ve 2015 yıllarında kademeli bir artışla 149,50 ve 151,83'e ulaşmıştır. Ancak 2016'da 147,70'e düşerek azalan bir eğilim göstermiştir. 2017 ve 2018'de endeks değeri artarak sırasıyla 158,33 ve 159,46 olmuştur. 2019'da 158,87 ile hafif bir düşüş yaşansa da, 2020'de 163,41 ve 2021'de 164,39 ile tekrar yükselişe geçmiş, 2022'de 174,21 ile on yıllık periyot içindeki en yüksek değere ulaşmıştır.

5.7.1.24. TRC1 Bölgesi

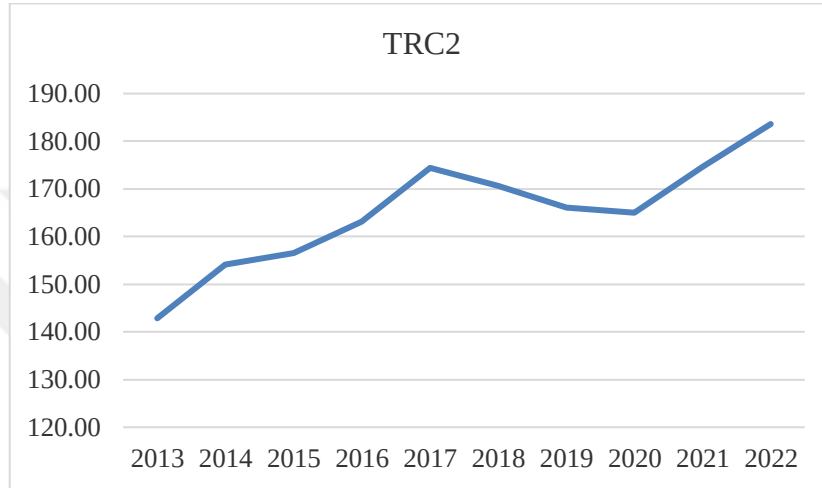


Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 5.26: TRC1 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri

Gelişmişlik endeksi 2013 yılında 184,53 ile başlayan TRC1, 2014'te 189,24'e yükselmiş, 2015'te bir miktar düşüşle 187,98'e gerilemiştir. 2016'da 199,98 ile önemli bir artış göstermiş, ancak 2017'de 196,96'ya düşmüştür. 2018'de 198,28 ile stabil bir artış sergileyen bölge, 2019'da 200,42 ile tekrar yükselmiş, 2020'de 210,28 ile en yüksek değerini görmüş, 2021'de 216,48 ile artışını sürdürmüş ve 2022'de 212,59 ile bir miktar azalma göstermiştir.

5.7.1.25. TRC2 Bölgesi

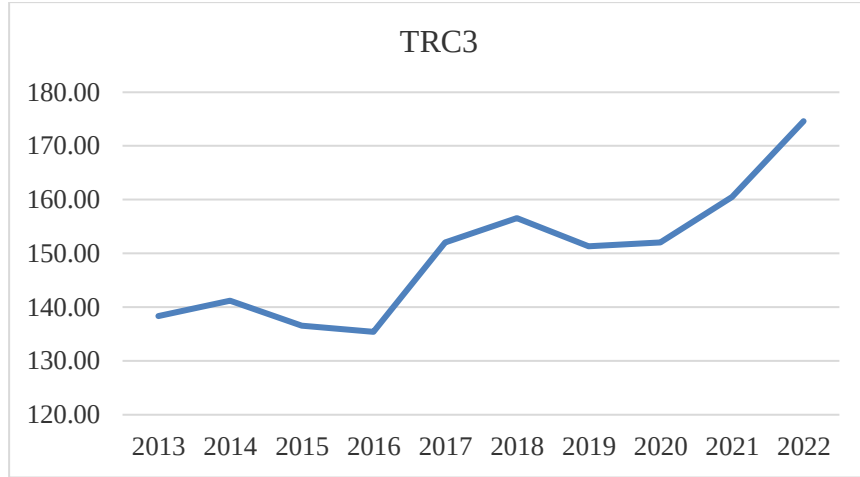


Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 5.27: TRC2 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri

TRC2 Bölgesinde 2013'te 142,86 olan gelişmişlik endeksi, 2014'te 154,08'e yükselmiş ve 2015'te 156,53 ile artmaya devam etmiştir. 2016'da 163,16'ya ulaşarak kademeli yükselişini sürdüren bölge, 2017'de 174,43 ile en yüksek değerine ulaşmıştır. Ancak 2018'de bir düşüş yaşayarak 170,59 olmuş, 2019'da 166,06'ya gerilemiş ve 2020'de 165,03 ile daha da düşmüştür. 2021'de 174,62 ile toparlanma gösteren TRC2, 2022'de 183,61 ile on yıllık periyot içindeki en yüksek ikinci değere ulaşmıştır.

5.7.1.26. TRC3 Bölgesi



Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 5.28: TRC3 Bölgesi 2013-2022 Gelişmişlik Endeksi Seyri

Bu bölge, 2013 yılında 138,39 ile başlayarak, 2014'te 141,20'ye yükselmiş fakat 2015'te 136,58 ile düşüşe geçmiştir. 2016'da 135,43 ile on yıllık periyodun en düşük değerini görmüş, ancak 2017'de 152,02 ile önemli bir yükseliş kaydetmiştir. Bu yükseliş 2018'de 156,55 ile devam etmiş, ancak 2019'da 151,35 ile azalmıştır. 2020 ve 2021 yıllarında sırasıyla 152,01 ve 160,51 ile yükselişe geçen bölge, 2022'de 174,62 ile on yıllık periyot içindeki en yüksek değere ulaşarak önemli bir toparlanma göstermiştir.

5.7.2. Yıllara Göre Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralamaları

Çalışmada TBA ile “bölgesel kalkınma endeksi” hesaplanmıştır. Bölgeler için yıllar itibariyle endeks değeri açısından sıralamalar aşağıdaki tablolarda detaylıca incelenmiştir.

Tablo 5.33: 2013 Yılı Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralamaları

Sıralama	Bölge	Skor	Sıralama	Bölge	Skor
1	TR10	478,29	14	TRB1	206,55
2	TR51	270,61	15	TR52	206,34
3	TR42	263,00	16	TR72	205,74
4	TR61	255,21	17	TR81	204,77
5	TR41	248,04	18	TR82	198,73
6	TR31	245,79	19	TR71	193,74
7	TR32	238,92	20	TR63	189,77
8	TR21	223,77	21	TRC1	184,53
9	TR33	221,38	22	TRA1	174,11
10	TR90	218,25	23	TRA2	160,75

11	TR22	211,02	24	TRB2	147,05
12	TR62	209,98	25	TRC2	142,86
13	TR83	206,63	26	TRC3	138,39

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Tablo 5.33'te 2013 yılı için endeks değerleri incelenmiştir. 2013'te seçilen sosyo-ekonomik değişkenlerin yardımıyla hesaplanan endeks açısından en yüksek skoru elde eden bölge İstanbul ilini kapsayan TR10 bölgesi olmuştur. Bölgenin endeks değeri 478,29 iken en düşük değeri alan TRC3 bölgesinin endeks değeri 138,39 olmuştur. Denilebilir ki 2013 yılı itibariyle bölgesel kalkınmanın en iyi olduğu bölge TR10, en elverişsiz bölge ise TRC3 bölgesidir.

Tablo 5.34: 2014 Yılı Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralamaları

Sıralama	Bölge	Skor	Sıralama	Bölge	Skor
1	TR10	518,56	14	TR52	206,45
2	TR51	275,17	15	TR72	203,01
3	TR61	255,71	16	TR81	202,80
4	TR42	254,08	17	TR82	193,26
5	TR31	252,95	18	TRB1	191,87
6	TR32	246,03	19	TR71	191,66
7	TR41	243,05	20	TRC1	189,24
8	TR33	231,93	21	TR63	187,23
9	TR21	227,84	22	TRA1	182,63
10	TR90	227,72	23	TRA2	162,60
11	TR22	217,84	24	TRC2	154,08
12	TR62	213,49	25	TRB2	149,50
13	TR83	209,70	26	TRC3	141,20

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Tablo 5.34'te 2014 yılına ait endeks değerleri incelendiğinde TR10 bölgesi önceki yıl olduğu gibi en yüksek değeri (518,56) alan bölge olmuştur. Aynı şekilde önceki yıl en düşük değeri alan TRC3 bölgesi 2014'te 141,20 ile en düşük değere sahip bölge olmuştur. 2013 ve 2014 yılları için dikkat çeken husus ilk iki sırayı alan bölgelerin değişmemiş olması ve kullanılan değişkenler itibariyle bölgesel kalkınmışlık düzeyi en yüksek bölgeler olmasıdır.

Tablo 5.35: 2015 Yılı Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralamaları

Sıralama	Bölge	Skor	Sıralama	Bölge	Skor
1	TR10	490,99	14	TR22	208,29

2	TR51	276,61	15	TR72	205,05
3	TR42	258,44	16	TR81	204,18
4	TR61	258,02	17	TR71	202,11
5	TR31	251,35	18	TR82	202,01
6	TR41	245,12	19	TRB1	199,17
7	TR32	241,11	20	TRA1	190,74
8	TR21	237,47	21	TRC1	187,98
9	TR62	235,71	22	TR63	187,46
10	TR33	231,95	23	TRA2	162,75
11	TR90	229,64	24	TRC2	156,53
12	TR52	218,50	25	TRB2	151,83
13	TR83	214,39	26	TRC3	136,58

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

2015 yılına ait endeks değerleri bakımından TR10 bölgesi 490,99 ile en yüksek, TRC3 bölgesi ise 136,58 ile en düşük değeri alan bölgeler olmuştur. Önceki iki yılda olduğu gibi bölgesel kalkınmışlık düzeyi en yüksek iki bölge 2015'te de aynı olmuştur. 2014 ve 2015 yıllarında endeks değeri açısından en elverişsiz dört bölge aynı olmuştur. Bu dört bölgede sosyo-ekonomik göstergeler açısından kayda değer bir iyileşme olmadığı sonucuna varılabilir.

Tablo 5.36: 2016 Yılı Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralamaları

Sıralama	Bölge	Skor	Sıralama	Bölge	Skor
1	TR10	513,94	14	TR82	216,39
2	TR51	273,30	15	TR22	213,99
3	TR42	262,29	16	TR72	212,87
4	TR31	256,38	17	TR81	211,82
5	TR41	255,56	18	TR71	208,31
6	TR61	252,83	19	TR63	204,03
7	TR32	247,56	20	TRB1	203,72
8	TR90	246,78	21	TRC1	199,98
9	TR21	242,83	22	TRA1	194,17
10	TR62	233,32	23	TRC2	163,16
11	TR33	231,33	24	TRA2	162,00
12	TR83	222,60	25	TRB2	147,70
13	TR52	216,54	26	TRC3	135,43

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

2016 yılına ait bulgular incelendiğinde; baz alınan başlangıç yılından itibaren TR10 bölgesinin en yüksek (513,94), TRC3 bölgesinin en düşük değeri (135,43) alan

bölgeler olduğu görülmektedir. Önceki yıllarda olduğu gibi ilk iki sırayı alan bölgeler (TR10 ve TR51) değişmemiştir. 2016 yılı dahil son üç yılda en düşük değere sahip iki bölge (TRB2 ve TRC3) değişmemiştir. Ayrıca TR10 ile TRC3 bölgeleri arasındaki makasın gittikçe açıldığı görülmektedir.

Tablo 5.37: 2017 Yılı Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralamaları

Sıralama	Bölge	Skor	Sıralama	Bölge	Skor
1	TR10	488,96	14	TR52	217,40
2	TR51	277,36	15	TR82	214,93
3	TR42	273,50	16	TRB1	212,74
4	TR31	262,47	17	TR72	209,66
5	TR62	262,10	18	TR81	209,20
6	TR61	254,65	19	TR63	206,02
7	TR41	253,24	20	TR71	204,98
8	TR32	249,62	21	TRC1	196,96
9	TR21	237,53	22	TRA1	183,91
10	TR33	231,33	23	TRC2	174,43
11	TR90	228,79	24	TRA2	162,77
12	TR83	223,98	25	TRB2	158,33
13	TR22	220,32	26	TRC3	152,02

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Tablo 5.37'deki 2017 yılı bulguları değerlendirildiğinde en yüksek endeks değerine sahip iki bölgenin önceki yıllarla aynı olduğu görülmektedir. En düşük değere sahip bölgelerin 2016'da olduğu gibi TRB2 ve TRC3 olduğu görülmektedir. TR10 bölgesinin endeks değeri önceki yıla göre düşüşe geçmiş ancak sıralamada yeri değişmemiştir. TRC3 bölgesi ise önceki yıla kıyasla endeks değeri açısından artan bir seyir halindedir.

Tablo 5.38: 2018 Yılı Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralamaları

Sıralama	Bölge	Skor	Sıralama	Bölge	Skor
1	TR10	493,52	14	TR62	219,99
2	TR42	282,93	15	TR52	219,28
3	TR51	273,66	16	TRB1	218,67
4	TR31	264,98	17	TR72	216,02
5	TR61	260,45	18	TR71	214,78
6	TR41	254,93	19	TR81	209,94
7	TR90	254,73	20	TR63	209,10
8	TR32	252,35	21	TRC1	198,28

9	TR82	247,51	22	TRA1	192,59
10	TR21	239,85	23	TRA2	171,65
11	TR33	234,79	24	TRC2	170,59
12	TR83	233,34	25	TRB2	159,46
13	TR22	229,46	26	TRC3	156,55

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

2018 yılı için bölgelerin sosyo-ekonomik açıdan gelişmişlik sıralamaları Tablo 5.38'deki gibidir. TR10 bölgesi 493,52 skor ile sıralamadaki yerini korurken TR51 bölgesinin önceki yıllara göre sıralamada bir alt basamağa gerilediği görülmektedir. 2014'ten itibaren en düşük değere sahip iki bölgenin (TRB2 ve TRC3) değişmediği sonucuna ulaşılmaktadır. En elverişsiz durumdaki TRC3 bölgesinin endeks değeri 156,55 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 5.39: 2019 Yılı Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralamaları

Sıralama	Bölge	Skor	Sıralama	Bölge	Skor
1	TR10	508,54	14	TR22	213,37
2	TR51	281,17	15	TRB1	204,30
3	TR42	262,34	16	TR72	203,30
4	TR31	261,87	17	TR81	201,44
5	TR61	260,12	18	TRC1	200,42
6	TR41	255,47	19	TR63	199,40
7	TR32	248,21	20	TR71	197,88
8	TR33	234,94	21	TR82	187,97
9	TR21	231,48	22	TRA1	181,47
10	TR83	225,46	23	TRC2	166,06
11	TR62	225,15	24	TRA2	161,63
12	TR90	222,15	25	TRB2	158,87
13	TR52	220,73	26	TRC3	151,35

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

2019 yılına ait bölgelerin endeks değerleri incelendiğinde ilk sırada yer alan TR10 bölgesinin endeks değeri 508,54'tür. Sıralamada en elverişsiz durumda olan bölge TRC3 bölgesidir ve endeks değeri 151,35 olarak belirlenmiştir. 2018 yılında üçüncü sıraya gerilemiş olan TR51 bölgesi tekrar yükselişe geçerek ikinci sıraya yükselmiştir. 2014'ten 2019'a kadar son iki sırada yer alan bölgelerin (TRB2 ve TRC3) değişmediği görülmektedir.

Tablo 5.40: 2020 Yılı Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralamaları

Sıralama	Bölge	Skor	Sıralama	Bölge	Skor
1	TR10	486,16	14	TR52	217,44
2	TR51	269,04	15	TRC1	210,28
3	TR42	265,70	16	TR63	209,04
4	TR41	263,63	17	TR72	207,72
5	TR31	254,80	18	TRB1	205,43
6	TR61	253,63	19	TR71	204,33
7	TR32	241,78	20	TR82	202,49
8	TR21	240,54	21	TR81	197,86
9	TR33	234,57	22	TRA1	187,50
10	TR90	229,80	23	TRC2	165,03
11	TR62	224,88	24	TRB2	163,41
12	TR83	224,78	25	TRA2	161,51
13	TR22	221,00	26	TRC3	152,01

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

2020 yılı bulgularına bakıldığında sosyo-ekonomik gelişmişlik açısından en elverişli durumda olan bölge 486,16 ile TR10 bölgesi iken en elverişsiz durumda olan bölge 152,01 ile TRC3 bölgesidir. 2020 yılında önceki yıla paralel olarak ilk iki sıradaki bölge değişmezken son iki sırada yer alan bölgelerden TRB2 bir basamak yükselmiştir.

Tablo 5.41: 2021 Yılı Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralamaları

Sıralama	Bölge	Skor	Sıralama	Bölge	Skor
1	TR10	482,55	14	TR52	221,37
2	TR42	278,58	15	TRC1	216,48
3	TR51	276,23	16	TR72	216,13
4	TR61	262,12	17	TR82	214,81
5	TR41	260,59	18	TR81	209,59
6	TR31	259,77	19	TRB1	209,01
7	TR32	249,68	20	TR63	208,54
8	TR21	245,43	21	TR71	207,02
9	TR62	243,67	22	TRA1	197,47
10	TR33	234,49	23	TRC2	174,62
11	TR90	232,44	24	TRA2	166,76
12	TR83	232,04	25	TRB2	164,39
13	TR22	228,91	26	TRC3	160,51

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

2021 yılında bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamaları Tablo 5.41'deki gibidir. 2021'de en yüksek endeks değerine sahip bölge TR10 bölgesidir ve 482,55 endeks değerine sahiptir. Son sırada yer alan TRC3 bölgesinin endeks değeri 160,51 olmuştur. TRC3 bölgesi her ne kadar son sırada yer alsada endeks değeri açısından en yüksek skora ulaşmıştır.

Tablo 5.42: 2022 Yılı Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralamaları

Sıralama	Bölge	Skor	Sıralama	Bölge	Skor
1	TR10	485,43	14	TR22	229,83
2	TR42	282,97	15	TR52	224,40
3	TR51	281,94	16	TR72	223,31
4	TR61	273,27	17	TR82	219,84
5	TR41	268,10	18	TR71	213,92
6	TR31	267,70	19	TR63	212,76
7	TR32	255,55	20	TRC1	212,59
8	TR21	246,61	21	TRB1	210,10
9	TR33	241,46	22	TRA1	199,70
10	TR90	236,97	23	TRC2	183,61
11	TR83	235,29	24	TRC3	174,62
12	TR62	234,80	25	TRB2	174,21
13	TR81	233,06	26	TRA2	170,74

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

2022 yılına ait endeks değerleri incelendiğinde ilk sırada yer alan TR10 bölgesinin değişmediği ve 485,43 değerine ulaştığı görülmektedir. İncelenen 10 yıllık dönemin 9 yılında son sırada yer alan TRC3 bölgesi ilk kez son sırada yer almamış ve en yüksek endeks değeri olan 174,62'ye ulaşarak 24.sırada yer almıştır.

5.8. TRC Bölgesi Üzerine Bir Değerlendirme

Türkiye'de AB adaylık sürecinde kullanılmaya başlanan İBBS kapsamında üç düzey sınıflandırma yapılmıştır. Bu sınıflandırmanın temeli sınır ve nüfus yoğunluklarından oluşmaktadır. Düzey 1 AB politikalarının analizi için kullanılırken, düzey 2 daha çok bölgesel politikaların temelini oluşturmaktadır. Son olarak düzey 3, 81 ili temsil etmekte ve bölgesel politikalar için kullanılmaktadır. Türkiye'nin 7 coğrafi bölgesinden biri olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi; Düzey 1'de TRC olarak bilinen ve düzey 2'de TRC1, TRC2 ve TRC3'ü kapsayan, düzey 3'te ise Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt illerinden oluşmaktadır.

Bu araştırmada yapılan analiz düzey 2 yani 26 adet bölge üzerine yapılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen endeks değerleri doğrultusunda gelişmişlik/kalkınmışlık derecelerini kademelere ayırmak gerekirse 5 kademe ortaya çıkmaktadır. Bunlar Tablo 5.43'te verilmiştir.

Tablo 5.43: 2013-2022 Bölgesel Kalkınma Endeksi Kademeleri

Endeks Değeri	Kalkınmışlık Kademesi
301 ve Üstü	1.Kademe
251-300	2.Kademe
201-250	3.Kademe
151-200	4.Kademe
100-150	5.Kademe

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Tablo 5.43'e göre 301 ve üstü endeks değerine sahip bölgeler en gelişmiş/kalkınmış bölgeler iken 100-150 endeks değerine sahip bölgeler en az gelişmiş bölgeler olacak şekilde kademelere ayrılmaktadır.

Tablo 5.44: Bölgesel Kalkınma Endeksine Göre Bölgelerin Gelişmişlik Kademeleri

Düzy 1	Düzy 2 Bölgeler	Ortalama Endeks	Kademe
TR1	TR10	494,69	1
TR2	TR21	237,34	3
	TR22	219,40	3
TR3	TR31	257,81	2
	TR32	247,08	3
	TR33	232,82	3
TR4	TR41	254,77	2
	TR42	268,38	2
TR5	TR51	275,51	2
	TR52	216,85	3
TR6	TR61	258,60	2
	TR62	230,31	3
	TR63	201,33	3
TR7	TR71	203,87	3
	TR72	210,28	3
TR8	TR81	208,47	3
	TR82	209,79	3
	TR83	222,82	3
TR9	TR90	232,73	3
TRA	TRA1	188,43	4
	TRA2	164,31	4
TRB	TRB1	206,15	3
	TRB2	157,48	4
TRC	TRC1	199,67	4

TRC2	165,10	4
TRC3	149,87	5

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Tablo 5.44 incelendiğinde İBBS düzey 1'deki TR1 kapsamında TR10 bölgesi, ortalama endeks değeri 494,69 ve 1.kademe bölge olarak analize dahil edilen sosyo-ekonomik değişkenler itibarıyla Türkiye'nin en gelişmiş bölgesi konumundadır. TR2 kapsamındaki yer alan bölgelerin ikisi de 3.kademe olarak belirlenmiştir. TR3'te bir bölge 2.kademe, iki bölge ise 3.kademe olmuştur. TR4'teki her iki bölge 2.kademe bölgelerdir. TR5'te bölgelerden biri 2.kademe diğeri ise 3.kademe bölge konumundadır. TR6'da bir bölge 2.kademe iken diğeri iki bölge 3.kademe bölgelerdir. TR7'de bulunan iki bölge, TR8'de bulunan üç bölge ve TR9'da yer alan bölge 3.kademe bölgelerdir. TRA'daki iki bölge 4.kademe iken TRB'de bir bölge 3.kademe diğeri bölge 4.kademe bölgelerdir.

TRC bölgesi incelendiğinde; Gaziantep, Adıyaman ve Kilis illerini kapsayan TRC1 199,67 endeks değeriyle sınırda olmakla beraber 4.kademe yer almaktadır. Şanlıurfa ve Diyarbakır illerini kapsayan TRC2, 165,10 endeks değeriyle 4.kademe bölge konumundadır. Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt illerini kapsayan TRC3 bölgesi ortalama 149,87 endeks değeriyle 5.kademe ve en az gelişmiş bölge konumunda yer almaktadır.

2013-2022 yıllarını kapsayan dönemde TRC1 bölgesi endeks değeri bakımından 2013 yılında 184,453 gibi en düşük değerini alarak yine 4.kademe bölge konumunda iken 2021'de 216,48 gibi en yüksek değerine ulaşarak 3.kademe bölge konumunu elde etmiştir. Analize dahil edilen sürecin son yılında (2022) TRC1, 212,59 endeks değerine ulaşmış ve 3.kademe bölge konumundadır. TRC2 bölgesinin 2013-2022 dönemi endeks değerleri incelendiğinde bölgenin 2013 başlangıç yılında en düşük değerini 142,86 ile aldığı ve 5.kademe bölge konumunda olduğu görülmektedir. TRC2 bölgesi analize dahil edilen son yıl olan 2022'de 183,61 gibi en yüksek endeks değerine ulaşarak 4.kademedan öteye geçememiştir. TRC3 bölgesinin 2013-2022 dönemini kapsayan yıllarda bölgesel kalkınma endeksi değeri bakımından en düşük değerini 2016 yılında 135,43 ile aldığı ve 5.kademe bölge konumunda olduğu görülmektedir. Bölgenin en yüksek değerine ulaştığı 2022 yılında endeks değeri 174,62 iken bölge 4.kademe bölge konumuna erişmiştir.

TRC bölgesinin analiz bulgularına bakıldığında TRC1 bölgesinin başlangıç yılı olan 2013 ve 2019'u kapsayan dönemde endeks değerinin 184,53 ile 200,42 arasında olduğu ve bölgenin 4.kademe konumunda olduğu görülmektedir. 2021'den itibaren bölgenin endeks değeri 201'in üzerinde olduğundan 3.kademe konumuna ulaşmıştır. Bu durumda TRC1 bölgesinde sosyo-ekonomik göstergeler bakımından iyileşme olduğu sonucuna ulaşılabilir. TRC2 bölgesi ise 2013 yılında 142,86 endeks değeriyle 5.kademe bölge iken sonraki süreçte 151-200 arasında endeks değerine sahip olduğundan 4.kademe bölge konumundadır. TRC3 bölgesinin değerlendirilmesi yapıldığında, bölgenin 2013-2016 yıllarında 100 ile 150 arası endeks değerine sahip olduğu ve 5.kademe bölge konumunda olduğu görülürken 2016 yılından sonraki süreçte endeks değerinin 151'in üzerinde olduğu ve dolayısıyla 4.kademe bölge konumunda olduğu görülmektedir. TRC bölgesinin genel durumuna bakıldığında ise sahip olduğu üç bölgenin de endeks değeri bakımından iyileştiği ancak ortalama bakımından ve gelişmişlik kademeleri açısından keskin ve pozitif bir iyileşme olmadığı değerlendirilmesi yapılabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bölgesel kalkınma, iktisadi kalkınma gibi topyekûn bir iyileşmeyi ifade etmesinin yanı sıra bir bölgenin diğer bölgelerle olan farklılıklarını veya geri kalmışlığını en aza indirmek hatta ortadan kaldırmak için yapılan faaliyetleri kapsamaktadır. Bölgeler arasında ortaya çıkan kutuplaşmalar yani bölgesel dengesizlik durumu tarihsel süreçte varlığını sürdürmüş ve özellikle 1929 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan büyük buhran sonrası dönemde bölgesel politikalar hız kazanarak ülkelerin kalkınma stratejilerinin ayrılmaz bir parçası konumuna gelmiştir. Ülkeler, bölgesel kalkınma politikası doğrultusunda kalkınmayla ilgili tüm kaynakların, ekonomik faaliyetlerin ve nüfusun bölgeler arasında dengeli dağılımını sağlamak adına birçok faaliyeti sürdürmektedir. Bu bağlamda belirlenen hedefler arasında refah düzeyinin dengeli artışı, etkin kaynak kullanımı, verimlilik, istihdam ve kamu hizmetleri açısından eşit fırsatlar ve çevre korunması vardır. Uygulanan politikaların sonucunda bölgeler arası gelişmişlik farklarının azalması ve geri kalmış bölgelerin hızla gelişmesi beklenebilecektir.

Türkiye için bölgesel kalkınmanın geçmişi irdelendiğinde planlı dönem öncesi ve planlı dönem şeklinde iki farklı dönemle karşılaşılmaktadır. 1960 yılına kadar geçen süreç planlı dönem öncesi olarak bilinmektedir. Bu dönemde bölgesel planlamaya gerekli önemin verilmediği, devletçi politikaların ağırlıkta olduğu ve sektör faaliyetlerinin daha çok ülkenin batı kesiminde yoğunlaştığı görülmektedir. Bölgesel kalkınma ile ilgili ilk yasa 1913'teki "Geçici Sanayi Teşvik Kanunu" olmakla beraber savaş dolayısıyla bu yasa uygulanamamıştır. Bu dönemde öncelik verilen husus, yeni kurulmuş cumhuriyetin devamlılığını, bağımsızlığını ve varlığını sağlayıp güçlendirmek olmuştur. İlerleyen süreçte yatırımların ve nüfusun ülke geneline dengeli yayılmasını sağlamak adına Anadolu'da sanayi tesislerinin kurulumu gerçekleştirilmiş, Ankara'nın başkent olması sağlanmış ve İzmir İktisat Kongresi yapılmıştır. Türkiye'de sanayileşme sürecinin başlamasıyla birlikte ülkenin doğusu ve batısı arasında belirgin gelişmişlik farklılıkları ortaya çıkmaya başlamış ve bu durum devletin ekonomiye müdahale zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. 1950'li yıllarda kırsaldan kentlere göç dalgasının hız kazanması, sanayide gelişmiş illerin daha da büyümesi ve tarımda makineleşme gibi hususlar bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarını iyice arttırmıştır. Bu durum, dengesizliklerin giderilmesi ve kalkınmanın sağlanması adına bölgesel planlamaya

önem verilmesine vesile olmuştur. Bölgesel kalkınmayı sağlamak, eşitsizlikleri gidermek, gelir artışını sağlamak ve gelirin dengeli dağılımını gerçekleştirebilmek adına beş yıllık kalkınma planlarının uygulandığı döneme geçilmiştir. Bu doğrultuda 1960 yılında DPT kurulmuş ve 1963'ten günümüze süregelen planlar uygulanmaya başlamıştır.

Türkiye'de bölgesel politikaların uygulanabilmesi, çeşitli istatistiki bilgilerin elde edilmesi ve AB sistemine uyum kapsamında İBBS ya da NUTS olarak bilinen sınıflandırma yöntemi benimsenmiştir. Bu yöntem 2002 yılında hayata geçirilmiş ve günümüzde halen uygulanmaktadır. Bu yöntemde üç farklı düzey belirlenmiş olup düzey 1'de 12 adet bölge bulunmaktadır. Bu çalışmada düzey 1'de yer alan TRC bölgesinin çeşitli sosyo-ekonomik değişkenler itibarıyla genel durumu ve değerlendirmesi yer almaktadır. Bu çalışmada yapılan analiz düzey 2'de yer alan 26 adet bölge üzerine uygulanmıştır. Düzey 1'deki TRC bölgesi, düzey 2'de yer alan TRC1, TRC2 ve TRC3 bölgelerini kapsamaktadır.

Dünyanın çeşitli ülkelerinde uygulanan bölgesel kalkınma politikaları kapsamında kullanılan araçların başında BKA'lar gelmektedir. BKA'lar bölge kalkınmasına katkı sunmak ve bölgeler arasında oluşan eşitsizlikleri giderme misyonuyla kamu, özel sektör ve yerel otoriteler ile STK arasında iş birliği sağlayarak hizmet vermektedir. BKA'lar, bölgelerin potansiyellerini ortaya çıkarmak, girişimciliği geliştirmek, rekabet gücünü ve istihdamı arttırmak gibi faaliyetleri de sürdürmektedir. BKA dışında kullanılan araçlar; planlama, kamu yatırımları, teşvikler ve yönetsel örgütler olarak sıralanabilir. Özetle bölgesel kalkınma politikası; sosyal karlılık, yapay kalkınma kutbu ve halkın katılması ilkeleriyle ve çeşitli araçlarla kalkınma hedefine ulaşmayı ifade etmektedir. TRC bölgesinde TRC1, TRC2 ve TRC3'te birer adet olmak üzere üç adet BKA faaliyet göstermektedir. TRC1'de Gaziantep, Adıyaman ve Kilis illerini temsilen İpekyolu Kalkınma Ajansı; TRC2'de Şanlıurfa ve Diyarbakır illerini temsilen Karacadağ Kalkınma Ajansı; TRC3'te Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt illerini temsilen Dicle Kalkınma Ajansı faaliyetlerini sürdürmektedir.

Türkiye'de 4562 sayılı kanun hükümleri çerçevesinde mal ve hizmet üretim bölgeleri olarak bilinen OSB'ler, uygun alanlarda sanayi üretimi yapmak, kentleşmeye öncülük etmek, çevresel sorunlara çözüm üretmek, teknolojiye verim alabilmek gibi amaçlarla faaliyet göstermektedir. Mal ve hizmet üretiminin bölgesel kalkınma sürecine

pozitif katkısı olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda 2022 yılı itibarıyla Türkiye’de faaliyetteki OSB sayısı 270 iken TRC bölgesinde 22 adettir. OSB üretimi açısından Gaziantep ilinin bölgede öncü durumda olduğu söylenebilir.

Türkiye’de 4691 sayılı kanun kapsamında 2001 yılında kabul edilen Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu yürürlüğe girmiştir. Kanun, üniversiteler ile üretim sektörlerinin iş birliği üzerine kurulu ve ülke sanayisine rekabet gücü, ihracat odaklı bir yapı kazandırmayı ilke edinmiştir. Teknoloji Geliştirme Bölgeleri’nde teknoloji odaklı bilgi, üretim, verimlilik, girişimcilik, kalite ve yüksek standartlar hedeflenmektedir. Bu kapsamda 2023 yılı itibarıyla 82 adet Teknoloji Geliştirme Bölgesi aktif faaliyetlerini sürdürürken TRC bölgesinde 5 adet bulunmaktadır. Bunların ikisi Gaziantep ilinde iken Şanlıurfa, Diyarbakır ve Batman illerinde birer adet bulunmaktadır.

TRC bölgesinde bulunan doğal kaynakların ekonomiye kazandırılması ve bölgenin kalkınmasını sağlamak amacıyla Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) hazırlanmıştır. GAP, bir bölgesel kalkınma projesi niteliği taşımasına rağmen etkileri bakımından ülkenin tamamını kapsayacak bir büyüklüğe sahiptir. Türkiye’de şu ana dek yapılan en büyük proje özelliğini taşımaktadır. Proje birçok plan ve program dahilinde TRC bölgesinin kalkınmasını sağlamak, yüksek nüfus büyümesini dengelemek ve gelişim göstergelerini iyileştirmek gibi hedeflerle faaliyet göstermektedir.

Bu çalışmada yapılan analiz için seçilmiş sosyo-ekonomik değişkenler 7 başlık altında 23 adet olarak belirlenmiştir. Nüfus ve göç başlığı altında belirlenen değişkenlerden nüfus, kalkınma sürecini etkileyen unsurlardan biridir. Nüfusun hızlı artışı istihdam düzeyini düşürürken işsizlik seviyesini arttırabilmektedir. Dolayısıyla nüfusun kontrol altında olması gerekmektedir. Göç değişkeni, bölgesel kalkınma sürecinde avantajları ve dezavantajları bakımından tartışma konusu olmaktadır. Göç alan bir bölgenin aldığı göç nitelikli bir yapıya sahip olduğunda kalkınma sürecine pozitif, niteliksiz olduğunda ise negatif etki bırakabilmektedir. Ekonomi aktivite kapsamında analize dahil edilen KBGSYH değişkeni üretilen mal ve hizmet üretimini ifade etmektedir. Artış durumunda bölgenin kalkınabildiği, gelir artışlarının yaşandığı ve refah düzeyinin yükseldiği sonucuna ulaşılabilir. Bir diğer önemli değişken yatırımlardır. Bunları kamu ve özel yatırımlar şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Her iki tür yatırım da bölgesel kalkınma sürecine pozitif bir şekilde katkı sunmaktadır. Benzer şekilde girişim sayısının artması veya girişimciliğin teşvik edilmesi bir ülkenin

refah düzeyine katkı sunduğundan bölgesel kalkınma sürecine de pozitif etkisi olduğu düşünülebilir. Dış ticaret faaliyetleri kapsamında ihracat ve ithalat yapılmaktadır. İhracat doğrudan gelir artışına, nitelikli işgücü artışına ve istihdam düzeyine sunduğu katkı sebebiyle bölgesel kalkınma sürecine olumlu etkisi vardır. İthalat ise döviz çıkışına neden olsa da toplam talebin karşılanabilmesi adına refah düzeyini arttırıcı etki yaratabilmektedir. İşgücü ve istihdam göstergelerinden istihdamın artması, işgücüne katılımın artması ve işsizliğin azalması kalkınma sürecine olumlu etkiler bırakmaktadır. Eğitim ve sağlık göstergelerini temsilen eğitim düzeyinin yüksek olması ve sağlık hizmetlerine erişilebilirlik kalkınmayı olumlu etkilemektedir. Kültür ve turizm kapsamında olan sinema, tiyatro ve kütüphane olanaklarının fazla olması kalkınmayı olumlu etkiler. Turizm sektörünün gelişimi de artan döviz girişi ve gelir artışı katkıları sayesinde kalkınma sürecine pozitif etkiler sağlamaktadır.

Bu çalışmada yapılan analiz sonucunda analize dahil edilen göstergeler bakımından en iyi durumda olan bölgenin İstanbul ilini kapsayan TR10 bölgesi olduğu tespit edilmiştir. Bölgenin en yakın rakibi ile arasında oluşan farkın fazla oluşu TR10 bölgesinin ülkedeki en iyi olanaklara sahip bölge olmasıyla açıklanabilir. Bölge sahip olduğu olanaklara rağmen analiz için incelenen dönemin belirli yıllarında göç veren bir yapıya sahiptir. TR10 bölgesi, aldığı değerler bakımından en yakın rakiplerine karşı belirgin bir üstünlük kurabilmiştir. Ortalama endeks değerleri bakımından TR51, TR42, TR61, TR31 ve TR41 bölgeleri birbirlerine yakın değerler alarak TR10'dan sonra üst düzey gelişmişliğe sahip bölgeler olmuşlardır. Analiz için toplanan veriler bakımından da bu bölgelerin benzer yapıya sahip oldukları görülürken TR61 bölgesinin turizm tesislerine geliş sayısı açısından belirgin bir üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir. Endeks değerleri 200 ila 250 arasında değişen bölgeleri orta derece gelişmiş bölgeler olarak nitelendirmek mümkündür. Bu değerlere sahip bölgeler ortalama endeks değerleri büyükten küçüğe olacak şekilde TR32, TR21, TR33, TR90, TR62, TR83, TR22, TR52, TR72, TR82, TR81, TRB1, TR71 ve TR63 şeklindedir. Bu tip bölgeleri gelişmişlik kademeleri açısından 3.derece gelişmiş bölgeler olarak nitelendirmek mümkündür. 4.kademede yer alan ve bölgesel kalkınma açısından az gelişmiş olarak nitelendirilebilecek bölgeler; TRC1, TRA1, TRC2, TRA2 ve TRB2 şeklindedir. 5.kademede yer alan ve nispeten geri kalmış bölge olarak nitelendirilebilecek bölgenin TRC3 bölgesi olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Bölgesel kalkınma endeks değerleri incelendiğinde, analiz kapsamında ele alınan başlangıç yılı 2013 itibarıyla bölgelerin sahip oldukları değerler bakımından 2022 yılına kadar geçen süreçte pozitif bir ivme yakaladığı sonucuna ulaşılmıştır. Yani bölgeler başlangıçtaki endeks değerlerinden sonra genel bir iyileşme durumuna geçmişlerdir. Sahip oldukları gelişmişlik kademeleri bakımından konumu iyileşen bölgeler TR31, TR32, TR41, TR63, TR71, TR82, TRB2, TRC1, TRC2 ve TRC3 olmuştur. Bu bölgeler 2013 yılında sahip oldukları endeks değeri bakımından düşük bir kademede yer alırken 2022 yılında bir üst kademede yer almışlardır.

TRC bölgesi, Türkiye'nin 7 coğrafi bölgelerinden biri olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan 9 adet ili kapsamaktadır. Bölgenin İBBS düzey 2'de kapsadığı bölgeler, TRC1, TRC2 ve TRC3 şeklindedir. Bu çalışmada yapılan analiz 26 adet İBBS düzey 2 bölgesi üzerine yapılmıştır. Öncelikle analiz için toplanan veriler doğrultusunda TRC bölgesinin üç alt bölgesindeki durumun irdelenmesi gerekmektedir.

TRC1 bölgesi için dikkat çeken unsurların başında, özel sektör yatırımlarının birçok bölgeden yüksek olmasına rağmen bölgenin bir göç kaybı yaşadığı gerçeğidir. Dış ticaret verileri incelendiğinde olumlu bir durumla karşılaşılmaktadır. Yapılan ihracat miktarının ithalattan sürekli yüksek olması dış ticaret dengesinin pozitif bir seyrinde olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bölgede istihdam oranı %50'nin altında, işsizlik oranı da çift haneli rakamlarda kalarak bölgede olumsuz bir etki yaratmaktadır. Eğitim verileri açısından ortaöğretimde okullaşma oranının düşük seviyelerde olduğu, sağlık göstergelerinin kabul edilebilir bir seviyede olduğu görülmektedir. Kültürel aktivitelerin ortalama bir düzeyde kaldığı bölgede turizm tesislerine geliş sayısının düşük kaldığı görülmektedir.

TRC2 bölgesinde istikrarlı bir nüfus artışının olduğu görülürken ortalamanın üzerinde bir göç kaybı yaşadığı görülmektedir. Bölgedeki girişim sayılarının düzeyi açısından dış ticaret hacminin çok düşük kaldığı, istihdam düzeyinin diğer bölgelere kıyasla az olduğu ve işsizlik oranlarının çift haneli rakamların altına hiç düşmediği görülmektedir. TRC1 bölgesine benzer şekilde TRC2'de de ortaöğretimde okullaşmanın az olduğu söylenebilir. Sağlık hizmetlerine erişimin makul düzeyde olduğu, kültürel faaliyetlerin de ortalama bir seviyede olduğu bölgede, turizm tesislerine geliş sayısının düşük kaldığı görülmektedir.

TRC3 bölgesinde TRC2 bölgesine benzer şekilde ciddi bir göç kaybının olduğunu söylemek mümkündür. Dış ticaret hacminin düşük kaldığı bölgede olumlu görülebilecek husus dış ticaret dengesinin pozitif olmasıdır. Bölgede istihdam düzeyinin çok düşük seviyelerde olduğu ve işsizlik oranının çok yüksek seviyelerde olduğu görülmektedir. Bu durum istihdam ve işsizlik oranlarının birbirine çok yakın seyretmesine neden olmaktadır. Bölgede eğitim açısından dikkat çeken husus ortaöğretimde okullaşmanın ortalamanın altında olmasıdır. Sağlık hizmetlerine erişimin makul bir düzeyde, kültürel aktivitelerin ve turizm tesislerine geliş sayısının düşük kaldığı sonucuna ulaşılabilir.

TRC bölgesinde yer alan üç bölgenin bölgesel kalkınma endeksi açısından değerlendirmesi yapıldığında; TRC1 bölgesi, 2013-2022 dönemini kapsayan yıllarda ortalama endeks değeri açısından 4.kademede yer almaktadır. 2013 yılındaki endeks değerinin yıllar itibarıyla arttığı ve analiz döneminin son yılında 3.kademede yer aldığı görülmektedir. TRC2 bölgesi, analiz döneminin ortalaması açısından aldığı değer ile 4.kademe konumunda yer almıştır. Başlangıç yılında nispeten düşük bir endeks değeriyle 5.kademede yer alan bölge, endeks değerindeki istikrarlı artış ile 2022 yılında 4.kademeye yükselmiştir. TRC3 bölgesinin durumu incelendiğinde analiz döneminin ortalaması açısından 5.kademe bir bölge olduğu görülmektedir. Başlangıç yılında aldığı endeks değeriyle yine 5.kademe konumunda olan bölge, dönemin son yılında aldığı endeks değeriyle 4.kademede yer almıştır.

TRC bölgesi, seçilmiş sosyo-ekonomik değişkenlere yapılan TBA sonucunda elde edilen endeks değerleri bakımından Türkiye’de İBBS düzey 1 bölgeleri arasından en az gelişmişliğe veya kalkınmışlığa sahip bölgelerden biri olmuştur. Bu durumun ortaya çıkmasında rol oynayan etkenler çalışmada belirtilmiştir. TRC bölgesinin yüksek bir gelişmişlik seviyesine ulaşması ve bölgeler arası oluşan gelişmişlik farklarının azaltılması veya giderilmesi adına uygulanacak politikalara ilişkin değerlendirme ve öneriler şu şekildedir:

- Bölge genelinde nüfus planlamasının yapılması ve nüfus artışının kontrollü olması gerekmektedir.
- Göç kaybının yüksek olduğu bölgede bu durumu dizginlemek adına istihdam olanaklarının yaratılması, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişilebilirliğin artırılması ve kültürel aktivite olanaklarının yeterli düzeye arttırılması gerekmektedir.

- Bölgeye yapılacak yatırımların sunacağı katkılar sayesinde bölge kaynaklarının ve potansiyellerinin ortaya çıkarılabilmesi mümkün hale gelecektir. Dolayısıyla gerek kamu gerekse özel kesim aracılığıyla yapılacak yatırım ve teşvikler girişim sayısına olumlu etkiler bırakabilecektir.
- Girişim sayısında yaşanacak bir artış üretilen mal ve hizmet üretimi artışına, istihdam olanakları artışına ve işsizlik oranı düşüşüne katkı sağlayacaktır.
- İşgücü piyasası göstergelerindeki iyileşme, doğrudan üretime yansıdığı için dış ticaret hacminin artması da mümkün hale gelebilecektir.
- İstihdam düzeyindeki artış olumlu bir duruma işarettir. Ancak önemli olan işgücünün nitelikli hale gelebilmesidir. Bu da iyi bir eğitimle sağlanabilir. Dolayısıyla eğitimle ilgili tüm göstergelerde gerekli iyileştirmenin yapılması gerekir.
- Bölgede yaşanan göç kaybına neden olan durumlar farklı ve çeşitli olabilir. Bu durumlar arasında sağlık hizmetlerine erişim, eğitim hizmetleri ve kültürel aktivite eksikliği olabilir. Bu yüzden bahsi geçen hizmetler konusunda yatırım, teşvik ve iyileştirmelerin ivedi bir şekilde sağlanması gerekmektedir.

Bölgesel kalkınma sürecinde seviyesi yüksek olması gereken göstergelerin yüksek, düşük olması gerekenlerin düşük tutulabilmesi önem arz etmektedir. TRC bölgesinin diğer bölgelere yakın gelişmişlik seviyelerine ulaşabilmesi, bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi ve refah düzeyinin yükseltilebilmesi uygulanması önerilen politikalara bağlıdır. Bölgesel kalkınmada rolü olduğu düşünülen göstergelerden bir veya daha fazlasında meydana getirilebilecek iyileştirmeler domino etkisi yaratmak suretiyle hızlı bir kalkınma sürecine girilmesine aracı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abel, A.B., vd. (2017). Makroekonomi, çev. Cemal Balcı, (9.baskı), Efil Yayınevi Yayınları, Ankara.
- Acar, S., vd. (2019). “İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması SEGE-2017”, Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü, Ankara, 2019.
- Afşar, M. (2009). “Türkiye’de Eğitim Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), ss.85-98.
- Ağca, V. ve Yumuşakipek, H. D. (2015). “Girişimcilik ve Girişimcilik Trendini Yükselten Güçler” *Girişimcilik: Temel Kavramlar, Girişimcilik Türleri, Girişimcilikte Güncel Konular*, (1.baskı), ed. Erdoğan Kaygın ve Bülent Güven, Siyahinci Akademi Yayınları, İstanbul.
- Ahiler Kalkınma Ajansı (AHİKA), <https://www.ahika.gov.tr/kurumsal/hakkimizda/> (Erişim Tarihi: 28.10.2022).
- Akdağ, İ. (2021). “Türkiye’deki Turizm Sektörü ile Ekonomik Kalkınma Arasındaki İlişkinin ARDL Sınır Testi Yaklaşımıyla Analizi”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (42), ss. 1043-1059.
- Akdeve, E. ve Karagöl, E.T. (2013). “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Teşvikler ve Ülke Uygulamaları”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (37), ss. 329-350.
- Akinboade, O. A. and Braimoh, L.A. (2009). “International Tourism and Economic Development In South Africa: A Granger Causality Test”, *International Journal Of Tourism Research*, ss. 149-163.
- Akkahve, D. (2006). “AB Destekli Bölgesel Kalkınma Programlarının Yönetimi ve Yapısal Fonlara Hazırlık”, *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*, TEPAV, Ankara, ss. 161-196.
- Akkaya, Y. (2018). *Bölgesel Kalkınmada Kalkınma Ajanslarının Rolü: Türkiye Örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Ankara (Türkiye).
- Akpınar, R. (2010). “Türkiye’de Kalkınma Ajanslarınca Hazırlanan Bölge Planlarına Dair Bir Kritik: İZKA’nın İzmir Bölge Planı (2010-2013) Örneği”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(4), ss. 07-18.

- Akşahin, S. B. (2008). *Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikası, Yapısal Araçların Koordinasyonu ve Türkiye'nin Uyumu* (Yayımlanmamış AB Uzmanlık Tezi), Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, Ankara (Türkiye).
- Aktaş, M. T. (2014). "Göç Olgusu Ekonomik Kalkınmada İtici Güç Olabilir Mi?", *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), ss. 37-48.
- Aktaş, T. (2017). "Küreselleşme, Kalkınma ve Dış Ticaret", *İktisadi Kalkınma*, (1.baskı), ed. Bülent Günsoy ve Ceyda Erden Özsoy, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Akyıl, L. ve Budak, S. (2020). "Avrupa Birliği'nde Bölgesel Yenilikçilik Sistemleri: Polonya Örneği", *Kamu Yönetimi ve Teknoloji Dergisi*, 2(1), ss. 8-27.
- Alaeddinoğlu F. ve Samırkaş Komşu, M. (2017). "TRB2 Bölgesi Turizminin Rekabet Gücü Üzerine Bir Alan Araştırması", *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), ss.428-448.
- Alaeddinoğlu, F. vd. (2006). "Türkiye'de Bölgesel Farklılıklara Göre Konaklama Tesislerinin Gelişimi ve Değişimi", *IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu*, 25-26 Mayıs 2006, Ankara, ss. 145-152.
- Aldığı Göç (Kişi),
<https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do?durum=yillariGetir&secilenDegiskenListesi=3024>, (Erişim Tarihi: 04.03.2023).
- Altun, A. (2009). *Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Yeni Bölgeselcilik Anlayışı Çerçevesinde Bölgeler Arası Gelişmişlik Farklılıkları ve Yakınsama* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dumlupınar Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Kütahya (Türkiye).
- Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/30448> (Erişim Tarihi: 05.10.2022).
- Anayasa Mahkemesi'nin 30.11.2007 tarih 2006/61 Esas ve 2007/91 Karar Sayılı kararı.
- Ankara Kalkınma Ajansı (2020), "Ankara Bölgesel Yenilik Stratejisi", <http://kutuphane.ankaraka.org.tr/upload/dokumandosya/ankara-kalkinma-181119-2-bys-revize.pdf> (Erişim Tarihi: 02.04.2022).
- Ankara Kalkınma Ajansı (ANKARAKA), <https://ankaraka.org.tr/hakkimizda> (Erişim Tarihi: 26.10.2022).

- Arslan, İ. ve Ay, H.M. (2007). “Güneydoğu Anadolu Bölgesine Yönelik Uygulanan İktisadi Politikalar”, *KMU İİBF Dergisi*, (13), ss. 411-423.
- Arslan, K. (2005). “Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma Ajansları”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (7), ss. 275-294.
- Ataçay, M. N. (2020). “Çin Reform Tecrübesinin Kalkınma Kavramı Çerçevesinde Yeniden Değerlendirilmesi”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 16(2), ss. 442-456.
- Atmaca, Y. ve Sağır, H. (2017). “Avrupa Birliği Bölgesel Politikası ve Türkiye: Kalkınma Ajansları Bağlamında Bir Analiz”, *AÇÜ Uluslar arası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), ss. 67-88.
- Avaner, T. (2005). Bölge Kalkınma Ajansları (BKA) Siyasal Rejim Sorunu Yaratır Mı? Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?, (1. Baskı), (der.) Menaf Turan, Paragraf Yayınevi, Ankara.
- Bakırcı, M. (2002). “Bir Dağlık Bölge Planlaması Olarak Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP)” *Coğrafya Dergisi*, (10), ss. 99-123.
- Bakırtaş, H. ve Tekinşen, A. (2006). “E-Ticaretin Girişimcilik Üzerindeki Etkileri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16), ss.125-138.
- Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (BAKA), <https://baka.ka.gov.tr/kurumsal/hakkimizda> (Erişim Tarihi: 27.10.2022).
- Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı (BAKKA), <https://www.bakka.gov.tr/kurumsal/hakkimizda> (Erişim Tarihi: 29.10.2022).
- Baykal, E. vd. (2021). “Türkiye’nin İnsani Yaşam Endeksi Verilerinin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi”, *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), ss. 69-82.
- Bekar, N. (2021). “Avrupa Birliği (AB) Ülkelerinin Afrika’daki Kalkınma Programları”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 5(1), ss. 312-345.
- Bıdırdı, H. ve Ultan, M.Ö. (2019). “İtalya’da Bölgesel Kalkınma Ajansları”, *Avrupa Birliği’nde Bölgesel Kalkınma Ajansları*, (1. baskı), Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul.
- Bilgiç Alpaslan, İ. (2013). “Bir Bölgesel Kalkınma Hikayesi: Batı Çin”, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), Ankara.

- Bilgiseven, A. K. (1991). “Kalkınma ve Kültür İlişkisi”, *Istanbul Journal Of Sociological Studies*, 23(1), ss. 1-20.
- Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Orta Doğu ve Batı Asya Bölge Teşkilatı (UCLG-MEWA). (2020). Kültür 21 Dökümanları Antolojisi, UCLG Kültür Komitesi Yayını.
- Blackman, T. and Ormston, C. (2005). “Discourses Of Accountability: Policy Scrutiny Of an English Regional Development Agency”, *Regional Studies*, 39(3), ss. 375-386.
- Bozdoğan, M. N. (2006). *Bölgesel Kalkınmanın Sağlanmasına Yönelik Vergi Özendirme Önlemlerinin Türkiye Açısından İncelenmesi ve Etkinliğinin Analizi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Maliye Anabilim Dalı, Ankara (Türkiye).
- Brazzeland, J. and Hicks, W. (1968). “Exports and Regional Economic Growth: An Evaluation of The Economic Base and Staple Models”, *Land Economics*, 44(4), ss. 503-509.
- Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı (BEBKA), <https://bebka.org.tr/hakkimizda/> (Erişim Tarihi: 26.10.2022).
- Cankorkmaz, Z. (2011). “Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Bu Ajanslara Yönelik Eleştiriler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1), ss. 113-138.
- Cansız, M. (2010). Türkiye’de Organize Sanayi Bölgeleri Politikaları ve Uygulamaları, (1.baskı), DPT Yayını, Ankara.
- Cerev, G. ve Bulut, S. (2019). “Bölgesel Kalkınma ve İşgücü: Bingöl İli İşgücü Piyasası Üzerine Bir İnceleme”, *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), ss. 75-92.
- Ceylan, M. A. ve Yakut, M.E. (2021). “Türkiye’de Turistik Konaklama Türlerine ve Dağılışına Coğrafi Bir Bakış”, *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi*, 6(2), ss. 697-724.
- Chen, H. J. (2006). “International Migration and Economic Growth: A Source Country Perspective”, *Journal of Population Economics*, (19), ss. 725-748.

- Cooke, P. vd. (1996). “Regional Innovation Sytsems: Concepts, Analysis and Typology”, *EU-RESTPOR Conference “Global Comparison of Regional RTD and Innovation Strategies for Development and Cohesion”*, Brussels, ss. 1-15.
- Coste, J. vd. (2005). “Methodological Issues In Determining The Dimensionality Of Composite Health Measures Using Principal Component Analysis: Case Illustration and Suggestions For Practice”, *Quality Of Life Research*, 2005 (14), ss. 641-654.
- Çağlar, A., ve Ketten, N.D. (2018). “İllerin İnsani Gelişme Endeksinin Veri Zarflama Analizi İle Ölçülmesi”, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 18(4), ss. 565-578.
- Çelik, F. (2015). *Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Yeniliklere Katkıları: Teori, Deneyimler ve Türkiye Uygulamalarının Değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Kayseri (Türkiye).
- Çelik, F. (2019). “Emilia Romagna Bölgesi (İtalya) Yenilik Stratejisi’nin (PRRIITT) Değerlendirilmesi”, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19(37), ss. 1-25.
- Çelik, Y. (2006). “Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı ve Sağlık”, *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 9(1), ss. 19-37.
- Çelikel Yiğiter, S. (2019). “İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey 2 Bölgelerinde İş Kazalarının Değerlendirilmesi”, *İSG Akademik*, 1(1), ss.1-11.
- Çelikkaya, S. (2015). *Kamu Harcamalarının Bölgesel Kalkınmaya Olan Etkileri: Türkiye Örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Isparta (Türkiye).
- Çelikkaya, S. vd. (2018). “Bölgesel Politikaların Kalkınma Planlarındaki Yeri ve Zamana Bağlı Dönüşümü”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 9(22), ss. 21-31.
- Çelikkol, M. M. (2014). “Bölgesel Kalkınma Ajansları: Sağlanan Desteklerin Bir İl Ölçeğinde Değerlendirilmesi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (39), ss. 327-349.
- Çukurova Kalkınma Ajansı (CKA), <https://www.cka.org.tr/tr/sayfa/hakkimizda> (Erişim Tarihi: 27.10.2022).
- Demir, E. (2016). *Bölgesel Kalkınmanın Finansmanında Kalkınma Ajanslarının Rolü: Daka Örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Erzurum (Türkiye).

- Demir, S. (2006). “Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye Açısından Değerlendirme”, sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Demir Şeker, S. (2011). “Türkiye’nin İnsani Gelişme Endeksi ve Endeks Sıralamasının Analizi”, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Demiroğlu, M. ve Topal Demiroğlu, E. (2014). “Türkiye ve İngiltere Kalkınma Ajansları: İngiltere Deneyiminden Alınabilecek Dersler”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (48), ss.176-199.
- Demirtaş, G. vd. (2021). “Türkiye’de Bölgesel Kalkınmanın Bir Belirleyicisi Olarak Uluslararası Göç Üzerine Ampirik Bir Analiz”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(1), ss. 85-108.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1963). Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl 1963-1967, DPT Yayını, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1967). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972, DPT Yayını, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1972). Yeni Strateji ve Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl 1973-1977, DPT Yayını, Yayın No: 1272, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1979). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983, DPT Yayını, Yayın No: 1664, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1984). Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989, DPT Yayını, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1989). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994, DPT Yayını, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1995). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000, DPT Yayını, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (2000a). Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, DPT Yayını, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (2000b). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yayını, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (2006). Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, DPT Yayını, Ankara.

- Dışişleri Bakanlığı, <https://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-kalkinma-programi-undp-.tr.mfa> (08.09.2022).
- Dibo, M. ve Aytaç, D. (2017). “Çin’de Büyüme ve Kalkınma: Binyıl Kalkınma Hedefleri Kapsamında Bir Değerlendirme”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(3), ss. 165-186.
- Dicle Kalkınma Ajansı (DİKA), <https://www.dika.org.tr/kurumsal/vizyon-ve-misyon> (Erişim Tarihi: 02.11.2022).
- Dinler, Z. (2012). Bölgesel İktisat, (9.baskı), Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Doğan, B.B. (2011). “Kalkınma İktisadının xx. Yüzyıldaki Gelişim Süreci, İktisat Politikalarına Etkisi ve Son On Yıllık Konjonktürün disiplinin Geleceğine Olası Etkileri”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(22), ss. 41-83.
- Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı (DOGAKA), <https://www.dogaka.gov.tr/kurumsal/hakkimizda> (Erişim Tarihi: 28.10.2022).
- Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (DAKA), <https://www.daka.org.tr/icerikler/hakkimizda> (Erişim Tarihi: 01.11.2022).
- Doğu Anadolu Projesi (DAP), “Doğu Anadolu Projesi (DAP) Bölge Kalkınma Programı 2021-2023 Eylem Planı” https://www.dap.gov.tr/Icerik/Dosya/www.dap.gov.tr_32_PT8C33EX_dap-bolge-kalkinma-programi-2021-2023.pdf (Erişim Tarihi: 18.11.2022)
- Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı (DOKA), https://www.doka.org.tr/kurumsal_hakkimizda-TR.html (Erişim Tarihi: 30.10.2022).
- Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP), “DOKAP Bölge Kalkınma Programı (Eylem Planı) 2021-2023” https://www.dokap.gov.tr/Upload/Genel/dokap-bolge-kalkinma-programi-2021-2023-pdf-574599-rd_6.pdf (Erişim Tarihi: 15.11.2022).
- Doğu Marmara Kalkınma Ajansı (MARKA), <https://marka.org.tr/hakkimizda/> (Erişim Tarihi: 28.10.2022).
- Dökmen, G. (2009). *Bölgesel Kalkınmada Yenilik Sistemleri ve Devletin Rolü: Türkiye Örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Maliye Anabilim Dalı, İzmir (Türkiye).

- Economic Development Agency Brandenburg, <https://www.wfbb.de/en/about-us/our-corporation> (14.03.2022).
- Emmioğlu, H.B. (2013). *Bölgesel Kalkınma ve Sanayileşme Dinamikleri: Gaziantep Uygulaması (1980-2010)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kadir Has Üniversitesi, Finans Bankacılık Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye).
- Erbay, E.R. ve Özden, M. (2013). “İktisadi Kalkınma Kuramlarına Eleştirel Yaklaşım”, *Sosyal Bilimler Metinleri*, (3), ss. 1-26.
- Erden Özsoy, C. (2017). “Kalkınma ve Az Gelişmişlik”, *İktisadi Kalkınma*, (1.baskı), ed. Bülent Günsoy, Ceyda Erden Özsoy, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Erden Özsoy, C. ve Tosunoğlu, B.T. (2017). “GSYH’nin Ötesi: Ekonomik Gelişmenin Ölçümünde Alternatif Metrikler”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(1), ss. 285-301.
- Ersungur, Ş. M. vd. (2007). “Türkiye’de Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması: Temel Bileşenler Analizi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2), ss. 55-66.
- Eser, E. (2011). *Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Sistemleri ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler* (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi), İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara (Türkiye).
- EURADA, <https://www.eurada.org/rdas-overview/country-profiles> (16.01.2022).
- EUROSTAT, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/principles-and-characteristics> (25.03.2022).
- Fırat Kalkınma Ajansı (FKA), <https://fka.gov.tr/misyon-ve-vizyon-detayli-1463573438179> (Erişim Tarihi: 31.10.2022).
- Genç, Y. vd. (2019). “Göç ve Kalkınma İlişkisi”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(18), ss. 479-498.
- Girişim Sayıları (adet), <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do?durum=yillariGetir&secilenDegiskenListesi=2011,#> (Erişim Tarihi: 07.03.2023).
- Gökbunar, A. R. ve Duramaz, S. (2015). “Bölgesel Gelişmişlik Farklılıklarının Bir Sosyo-Ekonomik Politika Göstergesi Olan Sağlık Verileri Kapsamında

- Değerlendirilmesi: TRB1 Bölgesi Örneği”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 22(2), ss. 291-309.
- Görkemli, H, N. (2011). *Bölgesel Kalkınmada Teknoparkların Önemi ve Konya Teknokent Örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Konya (Türkiye).
- Gümüş, E. ve Şişman, M. (2014). *Eğitim Ekonomisi ve Planlaması*, (2. baskı), Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- Gümüş, M. vd. (2013). “Ülkemizde Teknoparkların Gelişimi ve Mühendislik Eğitimindeki Roller”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 17(1), ss. 24-31.
- Güney, S. (2008). *Girişimcilik-Temel Kavramlar ve Bazı Güncel Konular*, (4.baskı), Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Gündüz, A. Y. (2006). *Bölgesel Kalkınma Politikası*, (1.baskı), Ekin Kitabevi, Bursa.
- Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP). “Güneydoğu Anadolu Projesi Son Durum (2021)”, <http://yayin.gap.gov.tr/pdf-view/web/index.php?Dosya=3f8ab633d0> (Erişim Tarihi: 12.11.2022).
- Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA), <https://geka.gov.tr/tr/sayfa/ajansimizin-tanitimi> (Erişim Tarihi: 24.10.2022).
- Güney Marmara Kalkınma Ajansı (GMKA), <https://www.gmka.gov.tr/hakkimizda> (Erişim Tarihi: 23.10.2022).
- Günkör, C. (2017). “Eğitim ve Kalkınma İlişkisinin İncelenmesi”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 3(1), ss. 14-32.
- Gürses, D. (2009). “İnsani Gelişme ve Türkiye”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), ss. 339-350.
- Halfon, N. and Hochstein, M. (2002). “Life Course Health Development: An Integrated Framework For Developing Health, Policy and Research”, *The Milbank Quarterly*, 80(3), ss. 433-479.
- Halkier, H. (2000). “Regional Policy An Inter-organisational Approach, Regional and Industrial Policy Research Paper”, No 37, European Policies Research Centre University of Strathclyde, Glasgow UK.

Halkier, H. and Danson, M. (1997). “Regional Development Agencies In Western Europe: A Survey Of Key Characteristics And Trends”, *European Urban And Regional Studies*, 4(3), ss. 241-254.

Halk Kütüphaneleri Sayısı (Adet),
<https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do?durum=yillariGetir&secilenDegiskenListesi=189,#> (Erişim Tarihi: 27.03.2023).

Hansen, N. M. (1965). “The Structure and Determinants of Local Public Investment Expenditures”, *The Review of Economics and Statistics*, 47(2), ss. 150-162.

Hastane Sayısı (Adet),
<https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do?durum=yillariGetir&secilenDegiskenListesi=3431,#> (Erişim Tarihi: 02.04.2023).

Hastane Yatak Sayısı (Yüz Bin Kişi Başına Düşen),
<https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do?durum=yillariGetir&secilenDegiskenListesi=3441,#> (Erişim Tarihi: 02.04.2023).

Hughes, J.T. (1998). “The Role Of Development Agencies In Regional Policy: An Academic and Practitioner Approach”, *Urban Studies*, 35(4), ss. 615-626.

İhracat (TL),
<https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do?durum=yillariGetir&secilenDegiskenListesi=4090>, (Erişim Tarihi: 13.03.2023).

İlkokulda Okullaşma Oranı (%),
<https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do?durum=yillariGetir&secilenDegiskenListesi=3762>, (Erişim Tarihi: 25.03.2023).

İncekara, A. ve Kılınç Savrul, B. (2011). “Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”, *Sosyoloji Konferansları*, (44), ss. 91-132.

İnsani Gelişme Vakfı (İNGEV), <https://ingev.org/insani-gelisme-nedir/> (Erişim Tarihi: 18.09.2022).

İpekyolu Kalkınma Ajansı (İKA), <https://www.ika.org.tr/kurumsal/hakkimizda> (Erişim Tarihi: 01.11.2022).

İstanbul Kalkınma Ajansı (İSTKA), <https://www.istka.org.tr/kurumsal/hakkimizda/> (Erişim Tarihi: 22.10.2022).

İstihdam Oranı (%),
<https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do?durum=yillariGetir&secilenDegiskenListesi=2665>, (Erişim Tarihi: 16.03.2023).

- İşgücüne Katılma Oranı 15+Yaş (%),
<https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do?durum=yillariGetir&secilenDegiskenListesi=2662,#> (Erişim Tarihi: 16.03.2023).
- İşsizlik Oranı 15+Yaş (%),
<https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do?durum=yillariGetir&secilenDegiskenListesi=2663,#> (Erişim Tarihi: 16.03.2023).
- İthalat (TL),
<https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do?durum=yillariGetir&secilenDegiskenListesi=4101>, (Erişim Tarihi: 13.03.2023).
- İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA), <https://izka.org.tr/hakkimizda/> (Erişim Tarihi: 24.10.2022).
- Jolliffe, I.T. (1986). Principal Component Analysis, (1st edition), Springer Series In Statistics, New York.
- Jolliffe, I.T. (2002). Principal Component Analysis, (Latest Edition), Springer, New York.
- Justice, J. (1986). Policies, Plans & People: Culture and Health Development In Nepal, (17.baskı), University of California Press, Berkeley-Los Angeles-London.
- Kalkınma Ajansları, <https://ka.gov.tr/sayfalar/kalkinma-planlamasinda-istatistiki-bolge-birimleri-siniflandirmasi--24> (Erişim Tarihi: 18.09.2022).
- Kalkınma Ajansları, <https://ka.gov.tr/sayfalar/bolgesel-kalkinmanin-yonetisiminde-kalkinma-ajanslari--23> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).
- Kalkınma Ajansları, <https://ka.gov.tr/sayfalar/biz-kimiz--20> (Erişim Tarihi: 19.10.2022).
- Kalkınma Ajansları, <https://ka.gov.tr/kalkinma-ajanslari> (Erişim Tarihi: 20.10.2022).
- Kalkınma Ajansları, <https://www.ka.gov.tr/sayfalar/saglik--7> (Erişim Tarihi: 16.02.2023).
- Kalkınma Ajansları, <https://ka.gov.tr/sayfalar/kultur--37> (Erişim Tarihi: 24.02.2023).
- Kanberoğlu, Z. (2008). *Kobi'lerin Bölgesel Kalkınma Üzerine Etkileri: Van İli Üzerine Bir Uygulama* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, İzmir (Türkiye).
- Kapsos, S. and Bourmpoula, E. (2013). "Employment and Economic Class In The Developing World", International Labour Office, Geneva.

- Kara, M. A. (2012). *Bölgesel Kalkınmada ve Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Devletin Rolü* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Kahramanmaraş (Türkiye).
- Karabulut, K. vd. (2020). “Dış Ticaret ve Turizmin Bölgesel Kalkınma Üzerindeki Etkisi Nedir: Pmg Ardl ve Panel Kantil Yaklaşımlar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (38), ss. 297-314.
- Karaca, M. (2018). *Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Politikalarının Kurumsal Analizi: Kalkınma Ajansları Örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı/Yönetim Bilimleri Bilim Dalı, Malatya (Türkiye).
- Karacadağ Kalkınma Ajansı (KARACADAG), <https://www.karacadag.gov.tr/kurumsal/> (02.11.2022).
- Karaçay Çakmak, H. (2003). “Kalkınma İktisadi Literatüründe Gelişme Kavramının Evrimi”, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), ss. 49-68.
- Karataş, M. ve Çankaya, E. (2010). “İktisadi Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayeye İlişkin Bir İnceleme”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (3), ss. 29-55.
- Kayalak, S. ve Kiper, T. (2006). “İstatistiki Bölge Birimleri Nomenklatörü’ne (NUTS) Göre Türkiye’de Bölgesel Farklılıklar”, *IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu*, Avrupa Birliği Sürecindeki Türkiye’de Bölgesel Farklılıklar, Ankara, ss. 45-62.
- Kayasü, S. ve Yaşar, S. S. (2006). “Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde Kalkınma Politikaları: Yasal ve Kurumsal Dönüşümler”, *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*, TEPAV, Ankara, ss. 199-213.
- Keleş, M. K. ve Tunca, M.Z. (2010). “Türkiye’deki Teknokentlerin Mevcut Durumun İncelenmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (11), ss.1-22.
- Keleş, R. (2013). *Kentleşme Politikası*, (13. baskı), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Keşan TSO. (2019). “Fransa Ülke Raporu”, <https://www.kesantso.org.tr/file/fransa.pdf> (Erişim Tarihi: 18.03.2022).
- Kılınç Savrul, B. (2012). *Bölgesel Kalkınma Teorileri ve Politikaları: Avrupa Birliği ve Türkiye* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye).

Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (TL),

<https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do?durum=yillariGetir&secilenDegiskenListesi=4028>, (Erişim Tarihi: 14.03.2023).

Klein, P. G. and Cook, M.L. (2006). “T.W. Schultz and The Human-Capital Approach To Entrepreneurship”, *Review of Agricultural Economics*, 28(3), ss. 344-350.

Koç, N. ve Şahin, M. (2020). “Türkiye’de İstihdamın Arttırılmasına Yönelik Teşvik Politikalarının İncelenmesi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(75), ss.1294-1313.

Koçak, D. vd. (2020). “Bölgesel Kalkınma Perspektifinden İşgücü Hareketliliğinin Değerlendirilmesi: Dirençli Temel Bileşenleri Analizi Uygulaması”, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 10(2), ss. 353-370.

Konya Ovası Projesi (KOP), <http://www.kop.gov.tr/sayfalar/tarihi-surec/61> (Erişim Tarihi: 20.11.2022a).

Konya Ovası Projesi (KOP), “Konya Ovası Projesi (KOP) Bölge Kalkınma Programı 2021-2023 Eylem Planı”, <http://www.kop.gov.tr/upload/dokumanlar/264.pdf> (Erişim Tarihi: 20.11.2022b).

Kulaksız, Y. (2008). *Türkiye’de Bölgesel Gelişmişlik Farkları, İstihdam ve Kurum Hizmetlerinin Çeşitlendirilmesi* (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara (Türkiye).

Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı (KUZKA), <https://www.kuzka.gov.tr/kurumsal.asp?K=1&Kurumsal=hakimizda> (Erişim Tarihi: 29.10.2022).

Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı (KUDAKA), <https://kudaka.ka.gov.tr/kurumsal/temel-degerler> (Erişim Tarihi: 31.10.2022).

Küçük, B. (2013). *Türkiye’de Bölgesel Kalkınma İle Lojistik Performans Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Maltepe Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye).

Küçüköğlu, M. (2005). *Vergisel Teşviklerin Bölgesel Kalkınmadaki Rolü: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Üzerine Bir Uygulama* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, Maliye Anabilim Dalı, Bursa (Türkiye).

- Küçüköğlu, M. ve Ercan, H. (2019). “Norveç’te Refah Devletinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), ss. 2275-2308.
- Lundvall, B. A. (2016). *The Learning Economy and the Economics of Hope*, (1st. published), Anthem Press An imprint of Wimbledon Publishing Company, London.
- Malec, K. vd. (2016). “Gross Domestic Product Development and Employment In Egypt (2000-2013)”, *International Journal of Economics and Financial Issues*, 6(1), ss.199-206.
- Meriç, E. B. (2018). *Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Türkiye’de Kurulan Kalkınma Ajanslarının Bölgeler arası Yakınsamaya Etkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Balıkesir Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Balıkesir (Türkiye).
- Mevlâna Kalkınma Ajansı (MEVKA), <https://www.mevka.org.tr/kurumsal/hakkimizda> (Erişim Tarihi: 27.10.2022).
- Net Göç Hızı (%),
<https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do?durum=yillariGetir&secilenDegiskenListesi=3027>, (Erişim Tarihi: 06.03.2023).
- Noyan Yalman, İ. (2010). *Liberalizasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Bir Kısım Latin Amerika ve Güney Doğu Asya Tipi Ülkelerin Karşılaştırılması* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Erzurum (Türkiye).
- Nüfus (Toplam),
<https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do?durum=yillariGetir&secilenDegiskenListesi=1846>, (Erişim Tarihi: 04.03.2023)
- Oğuztürk, B. S. (2003). *Bölgesel Kalkınmada Yenilikçiliğin Rolü ve Göller Bölgesi Üzerine Bir Uygulama* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye).
- Okuma Yazma Bilen Oranı (%),
[#">https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do?durum=yillariGetir&secilenDegiskenListesi=2920,](https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do?durum=yillariGetir&secilenDegiskenListesi=2920) (Erişim Tarihi: 24.03.2023).
- Orta Anadolu Kalkınma Ajansı (ORAN),
<https://www.oran.org.tr/tr/kurumsal/hakkimizda> (Erişim Tarihi: 28.10.2022).

- Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA),
<https://oka.ka.gov.tr/kurumsal/hakkimizda/biz-kimiz> (Erişim Tarihi: 30.10.2022).
- Ortaokulda Okullaşma Oranı (%),
<https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do?durum=yillariGetir&secilenDegiskenListesi=3768>, (Erişim Tarihi: 25.03.2023).
- Ortaöğretimde Okullaşma Oranı (%),
[#">https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do?durum=yillariGetir&secilenDegiskenListesi=3256,#](https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do?durum=yillariGetir&secilenDegiskenListesi=3256) (Erişim Tarihi: 27.03.2023).
- Öktem, K. (2009). “Kalkınmada Yenilikçi Topluma Finlandiya Örneği”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 4(1), ss. 133-159.
- Ökten, Ş. ve Çeken, H. (2008). “GAP Projesi’nin Türkiye’nin Kırsal Kalkınma Politikaları İçindeki Yeri ve Önemi”, *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 14(1), ss. 13-22.
- Özaslan, M. (2006). “Türkiye’de Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları”, *IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu*, Avrupa Birliği Sürecindeki Türkiye’de Bölgesel Farklılıklar, Ankara, ss. 179-202.
- Özelçi Ecarat, T. (2005). “Bölgesel Yerel Ekonomik Kalkınma Kuramlarının Tarihsel Süreç İçerisindeki Gelişimleri”, *Ekonomik Yaklaşım Association*, 16(55), ss. 89-106.
- Özel Sektör Yatırım Teşvikleri (Nominal Sabit Yatırım Tutarı ve Kişi Başına Düşen TL), <https://www.sanayi.gov.tr/istatistikler/yatirim-istatistikleri/mi1304021615> (Erişim Tarihi: 12.03.2023).
- Özen, P. (2005). “Bölgesel Kalkınma Ajansları”, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), Ankara.
- Özer, Y. E. (2009). *Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Yapılanması ve İşlevselliği: İzmir ve Çukurova Örnekleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, İzmir (Türkiye).
- Özkul, G. (2013). *Girişimsel Fırsat Tipleri ve Belirleyici Unsurları: Firma Büyüme Performansı ve Bölgesel Kalkınma Perspektifinde TR61 Bölgesi İmalat Sanayi Sektörü Üzerine Ampirik Bir Araştırma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Isparta (Türkiye).

- Öztürk, N. (2001). *Türkiye’de Bölgesel Kalkınma ve Güneydoğu Anadolu Projesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Bursa (Türkiye).
- Özyücel, M. (2018). *Ulusal Kırsal Kalkınma Fonlarının Süt Üreticilerine Etkisi: Şarkikaraağaç İlçesi Süt Üreticilerine Yönelik Bir Araştırma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Isparta (Türkiye).
- Perktaş, E. (2014). “Bölgesel Kalkınma Özelinde Girişimciliğin Ekonomik Kalkınma Sürecindeki Rolü”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), ss.472-486.
- Pirili, M.U. (2011). “Bölgesel Kalkınmada Kamu Yatırımlarının Rolü: Kuramsal Bir Değerlendirme”, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 11(2), ss. 309-324.
- Psacharopoulos, G. and Woodhall, M. (1985). *Education For Development*, Oxford University Press, Oxford.
- Reeves, T. (2006). “AB ve Türkiye’de Bölgesel Kalkınma”, *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*, TEPAV, Ankara, ss. 39-48.
- Robertson, S. L. vd. (2007). *Globalisation, Education and Development: Ideas, Actors and Dynamics*, DfID, London.
- Roos, G., Fernström, L. and Gupta, O. (2005). “National Innovation Systems: Finland, Sweden & Australia Compared Learnings for Australia”, The Australian Business Foundation, London.
- Sarıhan, Z. (2011). *Yerel İktisadi Kalkınma Bağlamında Kalkınma Ajans’larının Rolü ve Türkiye Uygulamaları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Karaman (Türkiye).
- Savrul, M. (2019). “Almanya’da Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Programları”, *Avrupa Birliği’nde Bölgesel Kalkınma Ajansları*, (1. baskı), Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul.
- Savrul, M. ve Saygın, D. (2019). “Avrupa Birliği’nde Bölgesel Kalkınma Politikaları”, *Avrupa Birliği’nde Bölgesel Kalkınma Ajansları*, (1. baskı), Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul.
- Serhat Kalkınma Ajansı (SERKA), <https://www.serka.gov.tr/kurumsal/hakkimizda> (Erişim Tarihi: 31.10.2022).

- Sertkaya Doğan, Ö. ve Gökburun, İ. (2019). “İBBS Uygulamasında Nüfus Verilerinin Coğrafi Açidan Yorumlanmasını Kolaylaştıracak Bir Yol Haritası”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 24(41), ss. 39-60.
- Sevinç, A. ve Eren, T. (2016). “Bölgesel Kalkınma ve Girişimcilik: Ahiler Kalkınma Ajansı Örneği”, *Journal of Economics, Business, Politics and International Relations*, 2(1), ss. 1-22.
- Seyidoğlu, H. (2017). Uluslararası İktisat-Teori, Politika ve Uygulama, (21.baskı), Güzem Can Yayınları, İstanbul.
- Sinema Salonu Sayısı (Adet),
<https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do?durum=yillariGetir&secilenDegiskenListesi=195>, (Erişim Tarihi: 26.03.2023).
- Sinemillioğlu, M. O. (1998). *Bölgesel Kalkınma ve Bölgesel Dengesizlik İkilemi: GAP Örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İktisat Bölümü, İstanbul (Türkiye).
- Sinemillioğlu, M.O. (2009). “Sürdürülebilir Bölgesel Kalkınma ve Türkiye Süreci”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(27), ss. 245-268.
- Stilwell, F.J.B. (1972). *Regional Economic Policy*, (1st. published), The Macmillan Press, London.
- Somuncu, M. (2006). “Turizmin Kalkınmaya Etkisi ve Türkiye Turizmindeki Bölgesel Farklılıklar”, *IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu*, Ankara, 25-26 Mayıs 2006, ss. 163-178.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB). (2019). On Birinci Kalkınma Planı 2019-2023, Ankara.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB). (2023). 2023 Yılı Yatırım Programı, Ankara.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB), <https://www.sbb.gov.tr/yatirimlarin-illere-gore-dagilimi/> (Erişim Tarihi: 27.09.2022).
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB), <https://www.sbb.gov.tr/yatirim-programi/> (Erişim Tarihi: 28.01.2023).
- Sürdürülebilir Kalkınma İçin Küresel Amaçlar,
<https://www.kureselamaclar.org/amaclar/yoksulluga-son/> (Erişim Tarihi: 12.09.2022).

- Şahin, Ç. (2019). “Macaristan’da Bölge Politikaları ve Bölge Kalkınma Ajansları”, *Avrupa Birliği’nde Bölgesel Kalkınma Ajansları*, (1. baskı), Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul.
- Şahin, D. 2017. “Bölgesel Kalkınmada Dış Ticaretin Rolü: TR81 Bölgesi Örneği”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, ICMEB17 Özel Sayısı, ss. 55-67.
- Şahin, O. E. ve Altın, A. 2018. “Küreselleşme ve Avrupalılaşma Perspektifinde Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajansları”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 5(12), ss. 538-557.
- Şengül, Ü., Eslemian, S. ve Eren, M. (2013). “Türkiye’de İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Ekonomik Etkinliklerinin VZA Yöntemi ile Belirlenmesi ve Tobit Model Uygulaması”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11(21), ss. 75-99.
- Tabossi, R. (2007). “İtalya’da Avrupa Birliği Bölgesel Politikalarının Evrimi: 2000-2006 Yapısal Fonlar Programlama Dönemindeki İtalyan Deneyimi”, 2. *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, İzmir*, ss. 1-12. https://www.tepav.org.tr/sempozyum/2007/bildiriler/3_3_Tabossi_TR.pdf (Erişim Tarihi: 22.03.2022).
- Takım, A. (2010). “Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Planlarının İktisat Politikalarının Performansına Etkisi: Zonguldak-Bartın ve Karabük Örneği”, *e-Journal of New World Sciences Academy Social Sciences*, 5(3), ss. 259-275.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı, Avrupa Birliğinde Kalkınma Ajansları, A. Başar vd., (2018), Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2013b). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2011), Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2019). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2017), Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2013a). Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Ankara.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2014). Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi 2014-2023, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.

- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2016). Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi 2014-2023, Ankara.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://www.ktb.gov.tr/TR-96254/kultur.html> (Erişim Tarihi: 25.02.2023).
- T.C. Resmî Gazete (2001), 06.07.2001 Tarihli ve 24454 Sayılı Resmi Gazete, 4691 Sayılı Kanun.
- T.C. Resmî Gazete (2002), 01.04.2002 Tarihli ve 24713 Sayılı Resmi Gazete, 4562 Sayılı Kanun.
- T.C. Resmî Gazete (2002), 28.08.2002 Tarihli ve 2002/4720 Sayılı Kararname.
- T.C. Resmî Gazete (2004), 06.02.2004 Tarihli ve 25365 Sayılı Resmi Gazete, 5084 Sayılı Kanun.
- T.C. Resmî Gazete (2018), 24.07.2018 Tarihli ve 30488 Sayılı Resmi Gazete, Kararname Numarası: 13.
- T.C. Resmî Gazete (2023), 15.01.2023 Tarihli ve 32074 Mükerrer Sayılı Resmi Gazete, Karar Sayısı: 6703.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, <https://www.sanayi.gov.tr/merkez-birimi/b94224510b7b/sege> (Erişim Tarihi: 10.09.2022).
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, <https://www.sanayi.gov.tr/sanayi-bolgeleri/organize-sanayi-bolgeleri-hizmetleri> (Erişim Tarihi: 03.10.2022).
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, <https://www.sanayi.gov.tr/sanayi-bolgeleri/organize-sanayi-bolgeleri-hizmetleri/sf0303010610> (Erişim Tarihi: 05.10.2022).
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, <https://www.sanayi.gov.tr/bolgesel-kalkinma-faaliyetleri/bolgesel-kalkinma-programlari/01127b> (Erişim Tarihi: 08.10.2022).
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, <https://www.sanayi.gov.tr/bolgesel-kalkinma-faaliyetleri/bolgesel-kalkinma-programlari/01125b> (Erişim Tarihi: 10.10.2022).
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, <https://www.sanayi.gov.tr/bolgesel-kalkinma-faaliyetleri/bolgesel-kalkinma-programlari/01158b> (Erişim Tarihi: 04.11.2022).
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ar-Ge Teşvikleri Genel Müdürlüğü, <https://www.sanayi.gov.tr/istatistikler/istatistiki-bilgiler/mi0203011501> (Erişim Tarihi: 10.04.2023).

- Tekkanat, S. S. ve Mermer, H. (2018). “Bir Planlama Sorunsalı Olarak Bölgelerarası Dengesizlik: Türkiye Örneği”, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(4), ss. 91-106.
- Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Derneği (TGBD), <https://www.tgbd.org.tr/teknopark-tanimi-icerik-20> (Erişim Tarihi: 10.10.2022).
- Telli, R. (2015). Türkiye Ekonomisi ve Avrupa Birliği, (1.baskı), Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Telli Üçler, Y. (2014). *Bölgesel Kalkınmada Üniversite-Sanayi İş birliği: Konya Örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı/İktisat Bilim Dalı, Konya (Türkiye).
- Tıraş, H.H. (2012). “Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), ss. 57-73.
- Tıraş, H.H. (2019). “Türkiye İçin İnsani Gelişmişlik Göstergeleri”, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 14(1), ss. 15-31.
- Tiyatro Salonu Sayısı (Adet),
<https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do?durum=yillariGetir&secilenDegiskenListesi=262,#> (Erişim Tarihi: 26.03.2023).
- Trakya Kalkınma Ajansı (TRAKYAKA),
<https://www.trakyaka.org.tr/tr/33165/Hakkimizda> (Erişim Tarihi: 23.10.2022).
- Tunç, O. ve Ertuna, Ö. (2015). “İnsani Gelişme Endeksi Türkiye Simülasyonu ve Seçilmiş Ülkelerle Karşılaştırması”, *Journal of Management, Marketing & Logistics – JMML*, 2(2), ss. 132-157.
- Turhan, Y. (2020). “Kalkınma Kavramının Tarihsel Süreci ve Etimolojik Analizi”, *International Journal of Economic and Administrative Studies*, (29), ss. 149-164.
- Turizm Tesislerine Geliş Sayısı (Adet),
<https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do?durum=yillariGetir&secilenDegiskenListesi=2209,#> (Erişim Tarihi: 04.04.2023).
- Tutar, E. (1991). *Bölgesel Kalkınma Planı Olarak Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Türkiye ve Avrupa Topluluğu Tarımlarının Uyumlaştırılmasına Etkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi, İktisat Bölümü, Eskişehir (Türkiye).

- Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 02.10.2020).
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 18.01.2023).
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.01.2023).
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 12.02.2023).
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?evds=serieMarket/#collapse_2 (Erişim Tarihi: 12.12.2023).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/DownloadFile?p=usnKzUtxYhYe95TQonMZwPnKzONqXXt/BSUrv2EBQwTHsVsShO3kL5KxRaeddwp9CBPH0wmcXAq2j/w7YLhIXvlupfUzK3WLC39pRWXNIU=> (Erişim Tarihi: 26.01.2023).
- Türkiye İş Kurumu (İŞKUR), <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/tarihce/> (Erişim Tarihi: 29.09.2022).
- Türkoğlu, M. (2002). *Bölgesel Kalkınmada Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin (KOBİ'lerin) Rolü ve Göller Bölgesi Örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İktisat Bölümü, İstanbul (Türkiye).
- Tüylüoğlu, Ş. ve Karalı, B. (2006). “İnsani Kalkınma Endeksi ve Türkiye İçin Değerlendirilmesi”, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6(12), ss. 53-88.
- Uçan, O. ve Koçak, E. (2014). “Türkiye’de Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(2), ss. 51-60.
- Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), <https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/employment-promotion/lang--tr/index.htm> (Erişim Tarihi: 30.09.2022).
- United Nations Development Programme (UNDP), <https://www.undp.org/tr/turkiye/projects/surdurulebilir-kalkinma-amaclari-yatirim-inisiyatif> (Erişim Tarihi: 12.09.2022).
- United Nations Development Programme (UNDP), <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/tr/UNDP-TR-BRIEFING-NOTE-TURKEY-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 21.09.2022).
- Ünsal, E. M. (2013). *Makro İktisat*, (10. baskı), İmaj Yayınevi Yayınları, Ankara.
- Vatansever Deviren, N. ve Yıldız, O. (2014). “Bölgesel Kalkınma Teorileri ve Yeni Bölgeselcilik Yaklaşımının Türkiye’deki Bölgesel Kalkınma Politikalarına Etkileri”, *Akademik Bakış Dergisi*, (44), ss. 0-9.

- Walburn, D. (2006). “Bölgesel Kalkınma Ajansları: Bölgelerde İktisadi Kalkınmayı Canlandırmanın Araçları”, *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*, TEPAV, Ankara, ss. 55-60.
- Yalçıntaş Gülbaş, S. (2011). “İnovasyon: Teknopark Modeli”, *Ankem Dergisi*, (25), ss. 139-145.
- Yanar, R. (2014). “Kalkınma Ekonomisi’nin Kapsamı, Kalkınma Sürecinin Ölçülmesi ve Kalkınma Sürecini Belirleyen Etkenler”, *Farklı Boyutlarıyla Türkiye’de Kalkınma*, (1.basım), ed. Selahattin Bekmez, Efil Yayınevi, Ankara.
- Yapı ve Kredi Bankası, <https://www.yapikredi.com.tr/blog/yasam/yasam-kulturu/detay/surdurulebilir-kalkinma-amaclarina-ulasmada-kulturel-surdurulebilirliğin-onemi> (24.02.2023).
- Yavilioğlu, C. (2022). “Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1), ss. 59-77.
- Yazar, I. vd. (2009). “Temel Bileşen Analiz Yönteminin ve Bazı Klasik ve Robust Uygulamalarının Yüz Tanıma Uygulamaları”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 22(1), ss. 49-63.
- Yenigül, S. B. (2006). “Bölgesel Farklılıklar Açısından Kırsal Alanlar”, *IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu*, Avrupa Birliği Sürecindeki Türkiye’de Bölgesel Farklılıklar, Ankara, ss. 73-80.
- Yerdelen Kaygın, C. ve Yıldız, B. (2015). “Girişimcilik ve Girişimcilik Trendini Yükselten Güçler” *Girişimcilik: Temel Kavramlar, Girişimcilik Türleri, Girişimcilikte Güncel Konular*, (1.baskı), ed. Erdoğan Kaygın ve Bülent Güven, Siyahinci Akademi Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, G. (2013). *Bölgesel Dengesizliklerin Giderilmesinde Kalkınma Ajanslarının Rolü ve Güney Ege Kalkınma Ajansı Örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi, Maliye Anabilim Dalı, Aydın (Türkiye).
- Yıldız, K. vd. (2010). “Veri Madenciliğinde Temel Bileşenler Analizi ve Negatifsiz Matris Çarpanlarına Ayırma Tekniklerinin Karşılaştırmalı Analizi”, *Akademik Bilişim’10- XII. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*, Muğla Üniversitesi, 10- 12 Şubat 2010, ss. 207-213.

- Yıldız, Z. (2007). *Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Sağladığı Katkılar ve Gölle Bölgesi Uygulaması* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye).
- Yılmaz, B. (2011). *Kalkınma Politikalarında Değişim: Bölgesel Kalkınma Ajansları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Sakarya (Türkiye).
- Yurdakul, F. ve Şentürk, F. (2019). “Türkiye’de 2002-2017 Yılları Bölgesel Kamu Yatırımlarında Mekansal Etkinin İncelenmesi”, *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 5(2), ss. 105-118.
- Yüceol, H. M. (2007). “Türkiye’de Bölgesel İşgücü Hareketleri, İşsizlik ve Ekonomik Kalkınma”, *“İş, Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 9(1), ss. 108-128.
- Yükseköğretim Bakanlığı (2023). *Yükseköğretim Kurumları ve Fakülte Mezun Oranı (%)*, <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do?durum=yillariGetir&secilenDegiskenListesi=3031,#> (Erişim Tarihi: 28.03.2023).
- Zafer Kalkınma Ajansı (ZAFER), <https://zafer.gov.tr/tr-tr/Kurumsal/Hakk%C4%B1m%C4%B1zda/Zafer-Kalk%C4%B1nma-Ajans%C4%B1> (Erişim Tarihi: 25.10.2022).
- Zor, A. (2020). “İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye”, *IBAD sosyal Bilimler Dergisi*, (7), ss. 38-52.